ΒΑΣΙΛΗΣ Γ. ΝΙΤΣΙΑΚΟΣ

ΟΙ ΟΡΕΙΝΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΠΙΝΔΟΥ

ΣΤΟΝ ΑΠΟΗΧΟ ΤΗΣ ΜΑΚΡΑΣ ΔΙΑΡΚΕΙΑΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντοσ

ΠΛΕΘΡΟΝ

ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ / ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

Ο Βασίλης Γ. Νιτσιάκος γεννήθηκε στην Αετομηλίτσα Ιωαννίνων το 1958. Σπούδασε Φιλολογία, Λαογραφία και Κοινωνική Ανθρωπολογία στα πανεπιστήμια Ιωαννίνων, Leeds και Cambridge της Αγγλίας. Το 1986 αναγορεύτηκε διδάκτωρ του πανεπιστημίου του Cambridge. Από το 1989 διδάσκει Λαογραφία στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

ΟΙ ΟΡΕΙΝΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΠΙΝΔΟΥ ΣΤΟΝ ΑΠΟΗΧΟ ΤΗΣ ΜΑΚΡΑΣ ΔΙΑΡΚΕΙΑΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

διευθυντής σειράς: Στάθης Δαμιανάκος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

Σειρά: Λαϊκός πολιτισμός / τοπικές κοινωνίες
Διευθυντής Σειράς: Στάθης Δαμιανάκος

© Βασίλης Γ. Νιτσιάκος
και
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΛΕΘΡΟΝ – Λουκάς Ρινόπουλος
Μασσαλίας 20α, 106 80 Αθήνα, τηλ.: 36.41.260, fax: 36.45.057

ISBN 960-348-018-5

ΒΑΣΙΛΗΣ Γ. ΝΙΤΣΙΑΚΟΣ

ΟΙ ΟΡΕΙΝΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΠΙΝΔΟΥ

ΣΤΟΝ ΑΠΟΗΧΟ ΤΗΣ ΜΑΚΡΑΣ ΔΙΑΡΚΕΙΑΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

ΠΛΕΘΡΟΝ

ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ / ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΤΟΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ Α 32085
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 15-12-95
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ. 398.094 953 ΝΙΤ
Κωδ. εξ: 6776

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντος

Στους γονείς μου
Γιώργο και Βασιλική

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος 11

Αντί εισαγωγής 15

Η κτηνοτροφική κοινότητα: Οικολογική προσαρμογή, σχέσεις παραγωγής και κοινωνική συγκρότηση – Το παράδειγμα της Αετομηλίτσας 37

Από την κοινωνιοδημογραφική αποσύνθεση στη συμβολική ανασυγκρότηση και τη διαχείριση της κοινωνικής μνήμης – Η περίπτωση της Πυρσόγιαννης 79

Παράρτημα Α′ 119

Παράρτημα Β′ 127

Παράρτημα Γ′ 131

Χορός και συμβολική έκφραση της κοινότητας – Το παράδειγμα του χορού στο Κίνικ' (Περιβόλι Γρεβενών) 133

Οι κοινότητες της βόρειας Πίνδου σήμερα 151

Παράρτημα 195

Βιβλιογραφία 217

Ευρετήριο εννοιών 223

Ευρετήριο ονομάτων 233

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

Πρόλογος

Ήταν άνοιξη του 1980, όταν πρωτοδιάβασα τα *Αγροτικά* του Κ.Δ. Καραβίδα. Από τότε η κοινότητα μου έγινε έμμονη ιδέα. Ήταν μια πραγματικότητα που την είχα ζήσει, ένα προσωπικό μου βίωμα, που με το χρόνο και τις σπουδές μου έγινε και εννοιολογικό εργαλείο· ένας «ιδεότυπος» χρήσιμος για τη μελέτη του λαϊκού πολιτισμού.

Σ' όλη αυτή τη διαδρομή μέχρι σήμερα, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, ασχολήθηκα τόσο θεωρητικά όσο και εμπειρικά με το θέμα, πράγμα που με έκανε κάποια στιγμή να νιώσω ότι έχει διαμορφωθεί ένα corpus μελετών-κειμένων με κάποια συνέχεια και συνοχή. Είναι κείμενα που γράφτηκαν σε διαφορετικές χρονικές στιγμές και για διαφορετικούς σκοπούς, με αποτέλεσμα να είναι διαφορετικά και ως προς τη γραφή. Τα συνδέει πάντως ο κοινός άξονας αναφοράς, που είναι η έννοια και η πραγματικότητα της κοινότητας. Πρόκειται για κείμενα δημοσιευμένα και μη, παλιά και καινούργια, που στη νέα τους «θέση» αποκτούν μια άλλη λειτουργικότητα. Η σειρά με την οποία παρουσιάζονται εδώ δεν είναι εκείνη με την οποία γράφτηκαν, γι' αυτό χρειάζεται να πούμε δυο λόγια για το καθένα.

Το πρώτο κείμενο, που τιτλοφορείται «αντί εισαγωγής», γράφτηκε με αφορμή ένα συνέδριο για την κοινότητα, όπου και διαβάστηκε ένα μικρό τμήμα του. Πρόκειται για το συνέδριο «Αναζητώντας την Κοινότητα», που οργανώθηκε από την Εταιρεία Κοινοτικών Μελετών «Κωνσταντίνος Καραβίδας» στην Αθήνα (Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν), στις 19 και 20 Δεκεμβρίου 1992. Το κείμενο αυτό δουλεύτηκε αρκετά στη συνέχεια για να πάρει τη μορφή με την οποία παρουσιάζεται εδώ.

Το δεύτερο κείμενο αποτελεί ανάπλαση κάποιων τμημάτων της διδακτορικής μου διατριβής που εκπονήθηκε στο Πανεπιστήμιο του

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοντοσ

Cambridge (1982-85). Το πρώτο του τμήμα δημοσιεύτηκε στα ιταλικά στο περιοδικό *Quaderni Storici* 81(1992) με τίτλο «Adattamento ecologico e regolamentazione dell' accesso al pascolo comune tra i pastori Valacchi della Grecia», ενώ το δεύτερο αποτέλεσε εισήγηση στο επιστημονικό συνέδριο «Ήπειρος: Κοινωνία – Οικονομία 15ος – 20ός αι.», που έγινε στα Γιάννινα (4-7-1985).

Το τρίτο κείμενο γράφτηκε στο πλαίσιο μιας άλλης ερευνητικής μου συνεργασίας, αυτή τη φορά με το E.K.K.E και το C.N.R.S. της Γαλλίας. Πρόκειται για το πρόγραμμα «Analyses Localisées du Changement Social» (Επιτόπιες Αναλύσεις του Κοινωνικού Μετασχηματισμού), που εκπονήθηκε κατά το χρονικό διάστημα 1986-89 υπό τη διεύθυνση των H. Mendras και Στ. Δαμιανάκου. Δημοσιεύεται επίσης στο συλλογικό τόμο των Στ. Δαμιανάκου, Ε. Ζακοπούλου, Χ. Κασίμη και Β. Νιτσιάκου, *Τρία χωριά της Ηπείρου: Μνήμη, Εργασία και Εξουσία*, Αθήνα: Πλέθρον, 1995.

Το τέταρτο κείμενο είναι κι αυτό προϊόν εμπειρικής επιτόπιας έρευνας και γράφτηκε με τη βοήθεια του τότε φοιτητή μου Στέργιου Λαΐτσου, ο οποίος κατάγεται από την κοινότητα στην οποία αναφέρεται το άρθρο. Το κείμενο αυτό γράφτηκε με αφορμή ένα συνέδριο για τον παραδοσιακό χορό, διαβάστηκε όμως για πρώτη φορά ως εισήγηση στο πλαίσιο σειράς διαλέξεων που οργάνωσε το Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν με γενικό τίτλο «Ο Κόσμος των Εθίμων» (10 Δεκ. 1993). Δόθηκε επίσης για δημοσίευση στο συλλογικό τόμο *Χορός και Κοινωνία* (έκδοση του Πνευματικού Κέντρου του Δήμου Κόνιτσας).

Το τελευταίο κείμενο είναι προϊόν μιας ευρύτερης έρευνας στο χώρο της Πίνδου, που ανέθεσε το ΥΠΕΧΩΔΕ στο Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας. Η έρευνα αυτή έγινε κατά τα έτη 1991-93 και έφερε το γενικό τίτλο «Οικολογική – Χωροταξική Μελέτη Ορεινών Οικοσυστημάτων Βόρειας Πίνδου». Το τμήμα της μελέτης που παρουσιάζεται εδώ εκπονήθηκε με τη συνεργασία του Μιχάλη Αράπογλου, διδάκτορα Κοινωνικής και Οικονομικής Γεωγραφίας.

Πολλοί άνθρωποι συνέβαλαν κατά καιρούς και με διάφορους τρόπους στη συγγραφή των κειμένων αυτών. Δεν μπορώ όμως να μην ευχαριστήσω επώνυμα τους συνεργάτες και φίλους Στάθη Δαμιανάκο, Χαράλαμπο Κασίμη και Μιχάλη Αράπογλου, για ό,τι μου έχουν προσφέρει. Πρέπει ακόμη να ευχαριστήσω το Χαρ. Ματσούκα που

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

με πολλή φροντίδα επιμελείται τα κείμενά μου και τη φιλόλογο Ασπασία Θεοδοσίου για τη σύνταξη του ευρετηρίου. Τέλος, για μια ακόμη φορά θέλω να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στο δάσκαλό μου Μιχάλη Μερακλή για το συνεχές ενδιαφέρον του.

Γιάννινα 24-3-1994

Β. Ν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Αντί εισαγωγής

Ο όρος «κοινότητα» εγείρει ορισμένα θεμελιώδη ερωτήματα, ως προς τις έννοιες που μπορεί να προσλάβει, στα οποία πρέπει να απαντήσει κανείς εξαρχής, προκειμένου να επιχειρήσει μια οποιαδήποτε προσέγγισή του. Κι αυτό διότι δεν είναι απλώς ένας όρος του οποίου η αντιμετώπιση ποικίλλει ανάλογα με το εκάστοτε επιστημονικό και ιστορικό πλαίσιο αλλά, επιπλέον, έχει αποτελέσει και αποτελεί αντικείμενο ιδεολογικής και πολιτικής χρήσης σε διάφορα κοινωνικοπολιτικά πλαίσια.[1] Σήμερα, για παράδειγμα, γίνεται πολύ συχνά λόγος για την «κοινότητα» από ένα ευρύ φάσμα φορέων και κινήσεων. Πολιτικοί κύκλοι, κινήσεις εναλλακτικής ψυχιατρικής, οικολόγοι και οικολογούντες, τροβαδούροι της κοινωνικής διαμαρτυρίας και πολλοί άλλοι χρησιμοποιούν με διάφορους τρόπους ιδεολογικά την κατηγορία «κοινότητα», δίνοντας μάλιστα, ανάλογα με την περίπτωση, και μια ιδιαίτερη συναισθηματική φόρτιση, που εμφανίζεται ευθέως ανάλογη προς το βαθμό αλλοτρίωσης, στην οποία προσφέρεται συχνά ως αντίδοτο.

Η πρώτη κιόλας αυτή διαπίστωση προβάλλει ένα βασικό χαρακτηριστικό της έννοιας «κοινότητα», το οποίο την προσδιορίζει και ετυμολογικά. Το «κοινόν», αυτό που ενώνει ένα σύνολο ανθρώπων, είναι αυτό που προσδιορίζει γενετικά την κοινότητα και που, βέβαια, θεμελιώνει το ιδεολογικό υπόβαθρο αντιπαράθεσης με την πραγματικότητα και την έννοια της «αλλοτρίωσης» («αλλότριο»), η οποία τείνει να καταστεί το κύριο χαρακτηριστικό της σύγχρονης ατομοκεντρικής κοινωνίας.

1. Βλ. Ομάδα διεπιστημονικής συνεργασίας, «Η ελληνική κοινότητα», *Δωδώνη*, παρ. αρ. 50, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1992.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

Να δούμε όμως πιο συγκεκριμένα, με ποιον τρόπο χρησιμοποιείται η ιδέα της κοινότητας σε ορισμένα από τα πλαίσια που αναφέρθηκαν πιο πάνω. Στην πολιτική σκηνή η έννοια αυτή αποτέλεσε τη βάση για την ανάπτυξη ενός ρεύματος γνωστού με το όνομα «κοινοτισμός», το οποίο προβάλλει τη σημασία της παραδοσιακής αγροτικής κοινότητας ως προτύπου κοινωνικής συγκρότησης μπρος στην επαπειλούμενη αποσύνθεση του κοινωνικού ιστού, αποσύνθεση που αποδίδεται στη βαθιά ρήξη των δομών και την αλλοπρόσαλλη μετάβαση σε σύγχρονες μορφές οργάνωσης που γνωρίζουν οι κοινωνικοί σχηματισμοί. Εκτός όμως από το ζήτημα των κοινωνικών και οικονομικών δομών, δίνεται από τους κοινοτιστές ιδιαίτερη έμφαση και στο «ήθος» (ethos) που αντιστοιχεί σ' αυτές, του οποίου ως κύρια χαρακτηριστικά ορίζονται η συλλογικότητα και η κοινωνική αλληλεγγύη. Στην ψυχιατρική χρησιμοποιείται ακριβώς το πλαίσιο των σχέσεων που διέπουν την κοινωνική ζωή μιας μικρής κοινότητας με έντονα τα στοιχεία της κοινωνικής συνοχής και συνείδησης, ως πεδίο αποκατάστασης της ψυχικής υγείας, στο μέτρο που τα αίτια της ασθένειας εντοπίζονται στο κοινωνικό περιβάλλον. Εδώ η συλλογική ζωή αντιπαρατίθεται στην απομόνωση του ατόμου και η κοινωνική αποδοχή στην κοινωνική περιθωριοποίηση. Στην οικολογία, βεβαίως, σε κάθε περίπτωση αποτελεί θεμελιακό στοιχείο η έμφαση στην κοινότητα μικρής κλίμακας με μεγάλο βαθμό αυτάρκειας και ισορροπημένη συνύπαρξη με το φυσικό περιβάλλον, κάτι που υποτίθεται ότι ισχύει στην παραδοσιακή κοινωνία. Στην τέχνη, τέλος, είναι ευνόητο να επανέρχεται διαρκώς το αίτημα της αποκατάστασης της συντροφικότητας μέσα στη μοναξιά του σύγχρονου ανθρώπου.

Όλα τα παραπάνω αποδίδουν σε κάποιο βαθμό το «άρωμα» που αναδίνει ο όρος «κοινότητα», όλο εκείνο το σύστημα συνειρμών που έλκει στο άκουσμά του. Κοινωνική συνοχή, αλληλογνωριμία, αλληλεγγύη, συντροφικότητα, συλλογικότητα, αυτάρκεια, κοινωνική και οικολογική ισορροπία κλπ.

Όμως όλα αυτά μπορεί να είναι σε τελική ανάλυση ιδέες και αξίες που απηχούν ιδεολογήματα και μύθους μιας κοινωνίας για ένα θεσμό που θεωρείται κύτταρο ενός εξωραϊσμένου παρελθόντος. Η κοινότητα πάνω απ' όλα είναι μια ιστορική κατηγορία και ως τέτοια πρέπει να αντιμετωπίζεται στα όρια των ιστορικών της προσδιορισμών, του κοινωνικοπολιτικού πλαισίου, του τόπου και του χρόνου

Δημόσια κεντρική Βιβλιοθήκη Κοζάνης

στον οποίο εμφανίζεται και λειτουργεί. Ποια είναι λοιπόν η ιστορική αντικειμενική πραγματικότητα στην οποία αντιστοιχεί;

Κατ' αρχάς, έχοντας υιοθετήσει την άποψη ότι δεν πρόκειται για μια υπεριστορική κατηγορία, πρέπει να δεχτούμε ότι δεν υπάρχει μία κοινότητα. Αν θέλουμε να απομυθοποιήσουμε την έννοια και να κρατήσουμε τον ιστορικό της πυρήνα, δεν έχουμε παρά να τη δούμε και την ίδια αλλά και τις ιδεολογικοποιήσεις της σε μιαν ιστορική προοπτική, που σημαίνει ότι πρέπει να δούμε τις μορφές και το χαρακτήρα που προσλαμβάνει κατά τις διάφορες φάσεις της ιστορικής εξέλιξης.

Από τις εισαγωγικές αυτές παρατηρήσεις φαίνεται πως η ιστορική εξέλιξη, όσον αφορά την κοινότητα, σημαίνει μία πορεία αποσύνθεσης και αποδυνάμωσης. Ιδιαίτερα στο δυτικό κόσμο, οι κοινωνίες αρχίζουν να βιώνουν την απώλεια μιας πραγματικότητας ταυτόχρονα με τα μεγάλα άλματα της τεχνολογικής προόδου, που τις βγάζουν από τις οικονομικές και κοινωνικές καταστάσεις του Μεσαίωνα και σηματοδοτούν την έναρξη μιας νέας εποχής, της βιομηχανικής, που στο επίπεδο της κοινωνικής συγκρότησης έμελλε να επιφέρει βαθιές ανακατατάξεις. Η ανάπτυξη της βιομηχανίας σήμανε κατ' αρχάς τη συγκέντρωση μεγάλων πληθυσμιακών όγκων από τον αγροτικό χώρο στα αναπτυσσόμενα αστικο-βιομηχανικά κέντρα, γεγονός που από μόνο του αποτέλεσε πλήγμα για τον αγροτικό κόσμο γενικά. Η μετακίνηση δεν καταγράφεται απλά ως ένα σημαντικό δημογραφικό γεγονός αλλά, επιπλέον, ως φαινόμενο με σοβαρές συνέπειες για την ίδια την υπόσταση των αγροτικών κοινωνικών σχηματισμών. Ο κοινωνικός ιστός, πάνω στον οποίο στηρίχτηκε η λειτουργία τους για πολλούς αιώνες, αρχίζει να καταρρέει, καθώς αποσυντίθενται τα συστατικά του μέρη. Διασπάται η οικογένεια, που κατά κανόνα έχει διευρυμένη μορφή, ατονούν οι συγγενειακές σχέσεις, παρακμάζει η κοινότητα. Ως συνέπεια αυτού του φαινομένου ακολουθεί μια αύξουσα εξάρτηση του αγροτικού πληθυσμού από τα αστικά κέντρα, όπου βεβαίως συγκεντρώνονται και όλες οι μορφές εξουσίας, πράγμα που οδηγεί τελικά σε πλήρη κοινωνική αποδυνάμωση και πολιτισμική υποταγή.

Πρόκειται για μια μετάβαση με έντονα τα χαρακτηριστικά της ρήξης με το παρελθόν, γεγονός που ανέδειξε και την ιδέα της «προόδου» ως κυρίαρχο στοιχείο των πνευματικών ρευμάτων που αναπτύ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

χθηκαν στη νέα εποχή. Πράγματι, η βιομηχανική επανάσταση με τα κοινωνικοπολιτικά της συνακόλουθα (αστική επανάσταση, κοινοβουλευτική δημοκρατία, έθνος-κράτος κλπ.) προκάλεσε την αίσθηση μιας ανοδικής πορείας της ανθρωπότητας, καθώς αυτή, σε ένα τουλάχιστον τμήμα της, απεγκλωβιζόταν από τα πολυώνυμα δεσμά των μεσαιωνικών θεσμών. Αυτής της αίσθησης και της αντίληψης της προόδου ήταν απόρροια η εξελικτική θεώρηση της ιστορίας, σύμφωνα με την οποία οι κοινωνίες εξελίσσονται κατά ένα γραμμικό τρόπο περνώντας από μια συγκεκριμένη διαδοχή σταδίων, με αποκορύφωμα το σημείο ανάπτυξης των σύγχρονων δυτικών βιομηχανικών κρατών. Με βάση αυτό το σχήμα οι κοινωνίες κατατάσσονται σε μία κλίμακα ανάλογα με το βαθμό της ανάπτυξής τους (όπως αυτή ορίζεται από τη συγκεκριμένη σχολή σκέψης), όπου κάθε επόμενη κατάσταση θεωρείται γραμμική διάδοχος της προηγούμενης, η οποία ιεραρχείται φυσικά ως κατώτερη. Έτσι όλοι οι κοινωνικοί σχηματισμοί εντάσσονται σε μία και μοναδική ανοδική τροχιά (που θεωρείται ότι διανύει το ανθρώπινο είδος συνολικά), η οποία καταλήγει στο σημείο που έχει ως αφετηρία και η συγκεκριμένη ιστορική οπτική. Μιλάμε για μια οπτική που ατενίζει το παρελθόν μέσα από το πρίσμα της ανωτερότητας του παρόντος και σ' αυτό το παρελθόν εντάσσονται και οι σύγχρονες κοινωνίες που δεν ακολουθούν το ρυθμό των δυτικών (π.χ. «πρωτόγονες»).

Πάνω σ' αυτή την υπόθεση στηρίχθηκαν και οι προσπάθειες ανασύνθεσης (reconstruction) της ιστορίας, της γένεσης και εξέλιξης διαφόρων κοινωνικών θεσμών και πολιτισμικών φαινομένων. Ανασύνθεση που, καθώς ήταν δύσκολο να γίνει μόνο με τα υπολείμματα, τις επιβιώσεις (survivals), παλαιοτέρων εποχών στις ίδιες τις δυτικές κοινωνίες, οδήγησε και στη μελέτη «άλλων κοινωνιών»· αυτές οι τελευταίες, καθώς ταυτίζονταν με την πρώιμη φάση μιας και της αυτής ιστορικής εξέλιξης, έδιναν τα απαραίτητα στοιχεία για τη συμπλήρωση των κενών που παρουσιάζονταν στην αναζήτηση μιας συνέχειας. Με άλλα λόγια, αυτές οι «άλλες» κοινωνίες χρησιμοποιούνταν ως παραδείγματα προηγουμένων φάσεων της ιστορίας των δυτικών κοινωνιών, κάτι που «νομιμοποιούσε» η γραμμική αντίληψη του ιστορικού γίγνεσθαι.[2]

2. Βλ. ενδεικτικά I. M. Lewis, *Social anthropology in perspective*, Penguin, 1976.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

Ο αποικιοκρατικός επεκτατισμός, που αναπτύχθηκε παράλληλα με τη βιομηχανική επανάσταση, άνοιξε ένα τεράστιο πεδίο έρευνας γύρω από τα ζητήματα της καταγωγής και εξέλιξης των κοινωνικών θεσμών και φαινομένων. Αρχικά ιεραπόστολοι και διοικητικοί υπάλληλοι και στη συνέχεια ειδικοί επιστήμονες προβαίνουν σε εμπειρικές καταγραφές ηθών, εθίμων και θεσμών των «πρωτόγονων» κοινωνιών που «ανακάλυπταν», συγκροτώντας ένα σημαντικό εθνογραφικό υλικό, χρήσιμο για τις αναζητήσεις που περιγράψαμε πιο πάνω.

Γόνος αυτής της εξέλιξης είναι και η επιστήμη της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας ή Εθνολογίας, η οποία αξιοποιεί τα εθνογραφικά δεδομένα των εμπειρικών ερευνών. Αυτές τις εμπειρικές έρευνες αναλαμβάνει στη συνέχεια να εκπονεί η ίδια, καθιστώντας την εθνογραφία μεθοδολογικό εργαλείο και μέσο καταγραφής και συγκέντρωσης υλικού.

Ωστόσο, η ίδια η ανάπτυξη της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, από τα πρώτα της κιόλας βήματα, έρχεται να αναιρέσει το ιδεολογικό υπόβαθρο του εξελικτισμού και να αμφισβητήσει επίσης τα πολιτικά θεμέλια της ενσωμάτωσης και του «εκπολιτισμού» των «πρωτόγονων» λαών. Οι πρωτοπόροι της επιστήμης αυτής, που αναλαμβάνουν οι ίδιοι να κάνουν επιτόπια έρευνα (fieldwork), νωρίς αμφισβητούν τον ιστορικισμό και τον αναγωγισμό της κυρίαρχης τότε στη Δύση ιδεολογίας και επιδίδονται σε μια προσπάθεια ένταξης, συμβίωσης, επικοινωνίας και απροκατάληπτης κατανόησης των «πρωτόγονων», διαμορφώνοντας έτσι μια νέα σχολή σκέψης, ένα καινούργιο ιδεολογικό ρεύμα.

Τα βασικά χαρακτηριστικά αυτής της σχολής, που είναι γνωστή με τον όρο «λειτουργισμός» (functionalism) και αργότερα «δομολειτουργισμός» (structural-functionalism), είναι η ρήξη με την ιστορία κάθε μορφής και κατά συνέπεια, η εξάλειψη από το εννοιολογικό της πεδίο όρων όπως «καταγωγή», «συνέχεια», «επιβίωση» κλπ., που κυριαρχούσαν μέχρι τότε, και η έμφαση στη συγχρονία και τη σε βάθος μελέτη κοινωνιών μικρής κλίμακας, με στόχο την κατανόηση των μηχανισμών και των «κρυφών νόμων» που διέπουν τη λειτουργία τους. Με λίγα λόγια, ο νέος τύπος κοινωνικού ανθρωπολόγου, εγκαταλείποντας τις ιστορικογεωγραφικές προσεγγίσεις μεγάλης κλίμακας, επιζητεί τη βίωση, καταγραφή και ερμηνεία μικρών κοινωνικών οντο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

τήτων σ' ένα χρόνο μηδέν, κάτι που προϋποθέτει φυσικά την εγκατάσταση και ένταξή του σ' αυτές για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα.

Αυτός ο νέος προσανατολισμός, με τις ανάλογες μεθόδους, αναδεικνύει νέες έννοιες-κλειδιά, οι οποίες πρόκειται να κυριαρχήσουν σ' αυτόν το χώρο, αλλά και να επεκταθούν και σε άλλους συγγενείς επιστημονικούς κλάδους. Έννοιες όπως «κοινωνικός οργανισμός», «κανόνες», «λειτουργίες», «σχέσεις» κλπ., αποτελούν καινούργιες κατακτήσεις και διαμορφώνουν ένα νέο πλαίσιο μελέτης των κοινωνικών φαινομένων, όπου το νόημα αναζητείται στη λειτουργία ενός συστήματος και όχι στην καταγωγή. Είναι ακριβώς αυτή η στροφή που προβάλλει τις μικρές κοινωνικές οντότητες ως οργανισμούς ή συστήματα με αξιοσημείωτο βαθμό αυτάρκειας, εσωτερικής συνοχής, αρμονικής ύπαρξης και αυτορρύθμισης των εσωτερικών σχέσεων και λειτουργιών. Αυτές οι μικρές οντότητες συνιστούν και τις μονάδες μελέτης. Τέτοια μονάδα είναι και η κοινότητα, που με ποικίλες παραλλαγές καταξιώνεται ως βασικός τύπος κοινωνικής συγκρότησης, δίνοντας έτσι και το στίγμα της στις ανθρωπολογικές μελέτες.

Η πορεία βεβαίως μέχρι την ολοκλήρωση ενός σχήματος μελέτης της κοινότητας υπήρξε μακρά. Εμείς θα προχωρήσουμε λίγο στο χρόνο, για να δούμε από «πρώτο χέρι» πώς θέτει τις βάσεις για την ανάπτυξη του θέματος «κοινότητα» ένας ανθρωπολόγος που ανήκει στην αμερικάνικη παράδοση της Ανθρωπολογίας αλλά χρησιμοποιεί το δομολειτουργισμό και το όνομά του παραπέμπει συνειρμικά στη «μικρή κοινότητα». «The little community», λοιπόν, είναι και ο τίτλος του έργου που καθιέρωσε τον Robert Redfield ως κλασικό μελετητή της κοινότητας. Γράφει ο Redfield:

> Η μικρή κοινότητα υπήρξε κυρίαρχη μορφή της ανθρώπινης συμβίωσης στην ιστορία της ανθρωπότητας. Η πόλη έχει ηλικία λίγων χιλιάδων ετών, και ενώ απομονωμένοι εστιακοί σχηματισμοί εμφανίσθηκαν σε πρώιμες εποχές, δεν ήταν, πιθανόν, πριν την ίδρυση του Νέου Κόσμου που αυτές έκαναν «την πρώτη τους εμφάνιση σε μια μεγάλη κλίμακα». Για τον Tocqueville, το χωριό ή η κωμόπολη ήταν «ο μόνος σχηματισμός... τόσο τέλεια φυσικός, ώστε φαίνεται να δημιουργείται οπουδήποτε συγκεντρώνεται ένας αριθμός ανθρώπων». Κατά μία εκτίμηση, σήμερα τα τρία τέταρτα του ανθρώπινου είδους ζουν ακόμα σε χωριά· και σ' αυτά τα χωριά πρέπει να προστεθούν οι σχετικά λίγοι που ζουν ακόμα σε νομαδικές ομάδες ή άλλους ασταθείς μικρούς σχηματισμούς.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοζάνης

Κατά την ανάπτυξη της συστηματικής έρευνας της ανθρώπινης ζωής, η μικρή κοινότητα κατέληξε να προσφέρει μία κοινώς αναγνωρισμένη μονάδα μελέτης. Οι ανθρωπολόγοι έχουν κάνει το μεγαλύτερο μέρος της επιτόπιας έρευνας σε μικρές κοινότητες, και δεν είναι μικρό το μέρος της εμπειρικής κοινωνιολογίας που προέρχεται από την έρευνα χωριών, μικρών πόλεων και αστικών γειτονιών. Σε πολλά μέρη του κόσμου οι μελέτες μικρών κοινοτήτων έχουν γίνει τόσο πολυάριθμες, ώστε ομάδες τοπικών μελετών να έχουν αποτελέσει αντικείμενο κριτικών παρουσιάσεων: κάτι τέτοιο έχει γίνει για τις κοινοτικές μελέτες στο Μεξικό, την Κίνα, την Ιαπωνία και την Ινδία.

Τι εννοούμε όμως ειδικότερα με τον όρο μικρή κοινότητα; Προτείνω, πρώτον, το χαρακτηριστικό της διακριτότητας (distinctiveness): πού η κοινότητα αρχίζει και πού τελειώνει είναι εμφανές. Η διακριτότητα είναι εμφανής σ' έναν εξωτερικό παρατηρητή και εκφράζεται στη συλλογική συνείδηση των μελών της κοινότητας.

Δεύτερον, η κοινότητα με την οποία ασχολούμαστε εδώ είναι μικρή, τόσο μικρή, ώστε, είτε αυτή η ίδια είναι η μονάδα προσωπικής παρατήρησης ή αλλιώς, αν είναι κάπως μεγαλύτερη αλλά πάντως ομοιογενής, παρέχει σε ένα μέρος της μια μονάδα προσωπικής παρατήρησης πλήρως αντιπροσωπευτική του όλου. Μια συμπαγής κοινότητα τεσσάρων χιλιάδων κατοίκων στην Ινδιάνικη Λατινική Αμερική μπορεί να μελετηθεί μέσω άμεσης προσωπικής γνωριμίας με ένα τμήμα της.

Τρίτον, η κοινότητα για την οποία μιλάμε είναι ομοιογενής. Δραστηριότητες και νοοτροπίες είναι όμοιες για όλα τα άτομα ανάλογα με το φύλο και την ηλικία· και η καριέρα της μιας γενιάς επαναλαμβάνει εκείνη της προηγούμενης. Αν γίνει έτσι κατανοητό, το ομοιογενές είναι ισοδύναμο εκείνου που «αλλάζει αργά».

Ως τέταρτο θεμελιώδες χαρακτηριστικό μπορεί να θεωρηθεί το γεγονός ότι η κοινότητα την οποία έχουμε κατά νου είναι αυτάρκης και παρέχει τα απαραίτητα για όλες ή τις περισσότερες δραστηριότητες και ανάγκες των μελών της. Η μικρή κοινότητα είναι μια από-την κούνια-στον τάφο ρύθμιση. Μια λέσχη (club), μια κλίκα (clique), ακόμα και μια οικογένεια είναι κάτι επιμέρους ή αποσπασματικό σε σχέση με την ενιαία μικρή κοινότητα...[3]

Κάπως έτσι διαμορφώνεται το πλαίσιο μελέτης της κοινότητας

3. R. Redfield, *The little community and peasant society and culture*, Chicago & London: The Univ. of Chicago Press – Midway Reprint, 1989 (α' έκδ. 1960), σσ. 3-4.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοζάνης

στην Κοινωνική Ανθρωπολογία και βεβαίως συν τω χρόνω αναπροσαρμόζεται σύμφωνα με τις ιστορικές εξελίξεις. Η μελέτη της «πρωτόγονης» κοινότητας χαρακτηρίζεται από μια υπόθεση απουσίας της ιστορίας, στην οποία υπόθεση στηρίζεται και η στατική προσέγγιση. Ο κοινωνικός αυτός σχηματισμός αντιμετωπίζεται γενικά ως «οργανισμός», με την έννοια που δίνει στον όρο η φυσιολογία, γεγονός που, εκτός των άλλων, απηχεί και τις επιδράσεις των θετικών επιστημών και ιδίως της Βιολογίας. Εκλαμβάνεται, με λίγα λόγια, ως ένα αυτοδύναμο, αύταρκες και αυτορρυθμιζόμενο «σύστημα» χωρίς ιστορική δυναμική, και ως τέτοιο θεωρείται ότι μπορεί να μελετηθεί συγχρονικά και να προσδιοριστούν οι κανόνες λειτουργίας και αναπαραγωγής του χωρίς την ανάγκη της διαχρονίας.

Αυτή η υπόθεση της απουσίας της ιστορίας συνιστά ασφαλώς μια εθνοκεντρική πλάνη της συγκεκριμένης σχολής σκέψης, κατά την οποία η ιστορία ταυτίζεται με την κοινωνική εξέλιξη και αλλαγή και προϋποθέτει την ύπαρξη γραφής. Σήμερα αυτή η άποψη θεωρείται ξεπερασμένη και είναι γενικώς αποδεκτό ότι δεν υπάρχει κοινωνία χωρίς ιστορία, απλώς αυτή εμφανίζεται με διαφορετικές μορφές και βιώνεται με διαφορετικούς τρόπους. Η αίσθηση της στατικότητας και της κοινωνικής αδράνειας δεν θεωρείται πια ένδειξη απουσίας της ιστορίας, διότι απλούστατα και οι κοινωνίες με αυτά τα χαρακτηριστικά έχουν τη δική τους ιστορία, η οποία είναι ενσωματωμένη στους μύθους, τις παραδόσεις, τα σημάδια του τόπου, στο σύνολο γενικά του πολιτισμού τους.

Παρόλα αυτά, όσον αφορά τις «πρωτόγονες» κοινωνίες, είναι αλήθεια ότι η κοινωνική σταθερότητα που διέπει τις λειτουργίες τους παρέχει αρκετές εγγυήσεις για την εγκυρότητα συγχρονικών α-ιστορικών προσεγγίσεων. Το πρόβλημα εκδηλώνεται, όταν, με την ενσωμάτωσή τους στο παγκόσμιο σύστημα μέσω των αποικιοκρατικών μηχανισμών, αρχίζουν να χάνουν τα στοιχεία που καθόριζαν την υπόστασή τους και να γνωρίζουν καταστάσεις κοινωνικών ανατροπών, συχνά βιαίων, οι οποίες καθιστούν από μόνες τους αναγκαία την εισαγωγή της ιστορικής διάστασης. Σ' αυτήν ακριβώς την εξέλιξη οφείλεται και η μεγάλη κρίση που γνώρισε η Κοινωνική Ανθρωπολογία, καθώς η ίδια διαδικασία που τη γέννησε ως επιστήμη στη συνέχεια υπέσκαψε τα θεμέλιά της, συρρικνώνοντας το πεδίο μελέτης από τη μια, κι από την άλλη δημιουργώντας σοβαρά επιστημολογικά και ιδε-

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντοσο

ολογικά ρήγματα στην υπόστασή της. Οι «πρωτόγονες» κοινωνίες εξαφανίζονται ή μετατρέπονται σε «αγροτικές» (peasant), με αποτέλεσμα η επιστήμη που τις μελετούσε να αναπροσαρμόζεται με διάφορους τρόπους, συν τω χρόνω επεκτείνοντας το πεδίο δράσης της στον αγροτικό κόσμο όχι μόνο του γεωγραφικού χώρου που κατά παράδοσιν της ανήκε, αλλά και στις ίδιες τις χώρες καταγωγής της.[4] Έτσι το «αγροτικό φαινόμενο» καθίσταται το νέο πεδίο έρευνας κι αυτό που ουσιαστικά φέρνει τους ανθρωπολόγους πίσω, πρώτα στην περιφέρεια και στη συνέχεια στην ίδια την καρδιά της Ευρώπης.

Η ενσωμάτωση των «πρωτόγονων» κοινωνιών στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα σήμανε, όπως είπαμε, την απαρχή της «αγροτροποίησής» τους, με την έννοια ότι αρχίζουν να αποκτούν τα χαρακτηριστικά εκείνα που προσδιορίζουν την «αγροτικότητα» μιας κοινωνίας. Αυτά τα χαρακτηριστικά αφορούν κυρίως τις δομικές σχέσεις και συναρθρώσεις και όχι κάποια τεχνικά γνωρίσματα. Εφόσον μια κοινωνία χαρακτηρίζεται κατ' αρχάς από την πρωτογενή παραγωγή, τα δομικά γνωρίσματα που την κατατάσσουν στην κατηγορία «αγροτική» (peasant) έχουν να κάνουν με την ένταξή της σ' ένα ευρύτερο σύνολο, με την υπαγωγή της σε μια κεντρική εξουσία και την εξάρτησή της από κεντρικούς μηχανισμούς οικονομικής λειτουργίας. Μιλάμε, κατά κανόνα, για μικρές τοπικές κοινότητες παραγωγών του πρωτογενούς κυρίως τομέα, οι οποίες λειτουργούν στο πλαίσιο ενός ευρύτερου πολιτειακού σχηματισμού, συνήθως ενός έθνους-κράτους, και χαρακτηρίζονται από την εξάρτησή τους από τους κεντρικούς μηχανισμούς αυτού του σχηματισμού όσον αφορά τις διάφορες λειτουργίες τους. Οι όροι υπαγωγής στα ευρύτερα αυτά σύνολα είναι καθοριστικοί για την εξέλιξή τους και επιβάλλονται συνήθως από τις κεντρικές εξουσίες σύμφωνα με τους εκάστοτε προσανατολισμούς των κρατών.

Η κατηγορία, λοιπόν, «peasant» τείνει τις τελευταίες δεκαετίες να κατακτά διαρκώς έδαφος σε βάρος της κατηγορίας «primitive». Οι «αγρότες» (peasants) αναδεικνύονται σε μια ιδιαίτερη ιστορική ο-

4. Βλ. Νόρα Σκουτέρη-Διδασκάλου, «Η Ανθρωπολογία σε κρίση», *Ο Πολίτης*, 30-31(1979), σσ. 20-35 και 31-36 αντίστοιχα, και ενδεικτικά από την ξένη βιβλιογραφία T. Asad (ed.), *Anthropology and the colonial encounter*, London: Ithaca, 1973.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ντότητα, που παρά τις κατά τόπους διαφορές, διακρίνεται για κάποια οικουμενικά χαρακτηριστικά και τοποθετείται συνήθως σ' ένα ενδιάμεσο στάδιο στην εξελικτική κλίμακα, δηλαδή μεταξύ της «πρωτόγονης» και της σύγχρονης κοινωνίας. Μιλάμε εδώ βεβαίως για μια γραμμική αντίληψη της ιστορικής εξέλιξης, η οποία, ωστόσο, έστω και μ' αυτό τον τρόπο, θέτει το ζήτημα της μετάβασης που υπό άλλες επιστημολογικές προϋποθέσεις θα μπορούσε να βοηθήσει στην κατανόηση των θεμελιωδών γνωρισμάτων του αγροτικού φαινομένου.[5]

Με βάση, επίσης, αυτή τη γραμμική λογική αναπτύχθηκε και το διχοτομικό σχήμα του «αγροτο-αστικού συνεχούς» (rural-urban continuum), στο οποίο οι κοινωνίες κατατάσσονται σ' ένα γραμμικό συνεχές, σε μια γραμμική κλίμακα, στα δύο άκρα της οποίας τοποθετούνται από τη μια ένας ιδεατός τύπος αγροτικής κι από την άλλη ένας ιδεατός τύπος αστικής κοινωνίας. Τα δύο αυτά άκρα νοούνται βεβαίως ως διαμετρικά αντίθετοι τύποι κοινωνικών συστημάτων.

Για το «αγροτο-αστικό συνεχές» που κυριάρχησε ως μοντέλο ανάλυσης στην Αγροτική Κοινωνιολογία μέχρι τη δεκαετία του '60, οπότε και αμφισβητήθηκε, έχει γίνει αρκετός λόγος. Παρά την απόρριψή του όμως δεν έχει ακόμα βρεθεί ένα άλλο ευρέως αποδεκτό θεωρητικό πλαίσιο για τη μελέτη των σύγχρονων αγροτο-αστικών σχέσεων, χωρίς την κατανόηση των οποίων είναι αδιανόητη και η προσέγγιση του αγροτικού φαινομένου, όπως αυτό παρουσιάζεται στο σύγχρονο κόσμο.

Να δούμε όμως σε γενικές γραμμές πώς καθιερώθηκε και εφαρμόστηκε το παραπάνω σχήμα, που είναι γνωστό και με τον όρο «folk-urban continuum», διότι θα βοηθήσει στην κατανόηση των προβλημάτων της μελέτης του αγροτικού κόσμου διαχρονικά. Κατ' αρχάς, πρέπει να τονισθεί, ότι το σχήμα αυτό βασίστηκε στη θεωρία του Tönnies γύρω από τη διχοτομία gemeinschaft – gesellschaft (κοινότητα – κοινωνία), ή καλύτερα, σε μια σχηματοποίηση αυτής της θεωρίας, με παράλληλη παρερμηνεία της ουσίας του επιχειρήματος του Tönnies.[6] Ενώ δηλαδή ο Tönnies παρουσίασε θέματα προς ανάλυσιν,

5. Βλ. γενικά George Dalton, «Peasantries in Anthropology and History», *Current Anthropology* 13, αρ. 3-4, 1972.

6. F. Tönnies, *Community and society,* New York: Harper & Row, 1955 (α' έκδ. 1887), μεταφρασμένο και στα ελληνικά: *Κοινότητα και κοινωνία*, Αναγνωστίδης.

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοντοσ

θεωρητικές κατηγορίες, ιδεότυπους θα μπορούσαμε να πούμε, αυτά ταυτίστηκαν από τους αγροτο-κοινωνιολόγους με συγκεκριμένα και πραγματικά κοινωνικά συστήματα, καθώς αυτοί παρασύρθηκαν σε μεγάλο βαθμό από την προσπάθειά του να συνδέσει την πρώτη έννοια (gemeinschaft) με τον αγροτικό χώρο και τη δεύτερη (gesellschaft) με τον αστικό. Αυτή η σύνδεση, ωστόσο, δεν είχε νοηθεί από τον ίδιο ως μια απόλυτη ταύτιση σ' ένα διχοτομικό δίπολο, αλλά ως μια προσπάθεια εφαρμογής μιας αντιστοιχίας των γνωρισμάτων των δύο ιδεοτύπων με συγκεκριμένες μορφές κοινωνικής οργάνωσης, στο επίπεδο των σχέσεων κυρίως και στο πλαίσιο μιας ανοιχτής λογικής που επιτρέπει την παρουσία γνωρισμάτων του ενός στο χώρο που κατ' εξοχήν αντιστοιχεί στον άλλο ιδεότυπο.

Τους δύο πόλους λοιπόν του γραμμικού σχήματος συνιστούν, σύμφωνα μ' αυτή τη θεώρηση, από τη μια το αγροτικό που ταυτίζεται με την «κοινότητα» κι από την άλλη το αστικό που ταυτίζεται με την «κοινωνία». Ο ίδιος ο Tönnies προσδιόρισε τα χαρακτηριστικά των δύο αυτών τύπων κοινωνικών σχέσεων ως εξής: Η κοινότητα βασίζεται σε στενές ανθρώπινες σχέσεις, που αναπτύσσονται μέσω της συγγένειας, μεταξύ ατόμων που συνδέονται με έναν τόπο μέσω της συγκατοίκησης και που συνεργάζονται και δραστηριοποιούνται σε μόνιμη βάση για το κοινό καλό. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο των κοινωνικών σχέσεων που ορίζουν την κοινότητα, η κοινωνική θέση κληρονομείται, οι ρόλοι είναι καθορισμένοι και σταθεροί, ο πολιτισμός ομοιογενής και οι άνθρωποι δεμένοι εφ' όρου ζωής με τον τόπο τους και το κοινωνικό σύνολο, μέσω μιας έντονης αμοιβαιότητας στο υλικό και το συναισθηματικό επίπεδο και της μέθεξης σ' ένα κοινό σύστημα αξιών. Διαμετρικά αντίθετος προς αυτό τον τύπο θεωρείται αυτό που ο Tönnies ονόμασε gesellschaft και αποδίδεται συνήθως με τον όρο «κοινωνία» και συνδέεται με τη βιομηχανική ανάπτυξη και την εμφάνιση των μεγάλων αστικών κέντρων. Εδώ οι άνθρωποι δεν λειτουργούν σε μια σφιχτή ενότητα, ούτε συνδέονται με ένα ενιαίο σύστημα αξιών που θα διασφάλιζε εκτός των άλλων και μια συλλογικότητα, αλλά, αντίθετα, κυριαρχεί ο ατομικισμός, ο ανταγωνισμός, οι απρόσωπες σχέσεις και γενικά η ανάδειξη του ατομικού παράγοντα σε βάρος του συλλογικού, η επίτευξη σε αντιδιαστολή με την απονομή κοινωνικού status, η ρευστότητα, η αλλαγή σε αντίθεση με την αδράνεια.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

Αυτό το θεωρητικό σχήμα της αντίθεσης μεταξύ δύο μορφών κοινωνικότητας, που στο βάθος κατά τον Tönnies ήταν ανοικτό και δεν μπορούσε να ταυτιστεί κατά ένα δογματικό τρόπο με δύο συγκεκριμένα κοινωνικά συστήματα, αναγορεύτηκε σε ύστατο δόγμα από πολλούς αγροτο-κοινωνιολόγους οι οποίοι το χρησιμοποίησαν για να διαμορφώσουν το αξίωμα του «αγροτο-αστικού συνεχούς». Ένα αξίωμα που συνδέθηκε με ονόματα όπως των Sorokin και Zimmerman (στην Κοινωνική Ανθρωπολογία του Redfield) και που, όπως είπαμε, αρχίζει να εγκαταλείπεται στη δεκαετία του '60. Τότε ασκήθηκε μια αυστηρή κριτική, αρχικά από τον Pahl[7] και στη συνέχεια από άλλους μελετητές, χωρίς όμως να φτάσουμε ούτε και σήμερα σε κάποιες καταξιωμένες εναλλακτικές θεωρήσεις. Αυτές αποτελούν το μέγα ζητούμενο των σύγχρονων αγροτικών μελετών, όπως υποστηρίζει και η Harper στο σχετικά πρόσφατο άρθρο της-επισκόπηση των θεωριών για την αγροτική κοινότητα στη Βρετανία,[8] ζητούμενο απαραίτητο για την απάντηση σε πολλά ερωτήματα που αφορούν την έννοια της αγροτικότητας και τη σύγχρονη παρουσία των αγροτικών πληθυσμών.

Πάντως, παρά τις αδυναμίες, που κυρίως οφείλονται στα προβλήματα που δημιούργησε η άκρα σχηματοποίηση, η θεωρία του «συνεχούς» εξακολουθεί ως σύλληψη να είναι χρήσιμη για την κατανόηση της διαφοροποίησης ανάμεσα στην «παραδοσιακή» και τη «σύγχρονη» κοινωνία, εφόσον βέβαια χρησιμοποιείται ως ένα εργαλείο ανάλυσης και ερμηνείας και όχι ως ένα σχήμα που επιβάλλεται στην εμπειρική πραγματικότητα, και, επιπλέον, εφόσον είναι απαλλαγμένη από τη γραμμική της λογική, η οποία δεν επιτρέπει την κατανόηση της δυναμικής των κοινωνικών συστημάτων και των αλληλεπιδράσεών τους.

Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι τέτοια αντιθετικά σχήματα προκύπτουν με διάφορες μορφές και στις προσεγγίσεις του αγροτικού φαινομένου από την πλευρά της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας. Το όνομα που κατ' εξοχήν συνδέθηκε με τη διχοτομία αγροτικό – αστικό, όπου το αγροτικό αντικαταστάθηκε με αυτό που στην ελληνική γλώσσα έ-

7. R. Pahl, «The rural-urban continuum», *Sociologia Ruralis* 6(1966), σσ. 299-327.
8. S. Harper, «The British rural community: An overview of perspectives», *Journal of Rural Studies* 5, αρ. 2 (1989), σσ. 161-184.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοζάνης

χει αποδοθεί ως «δημώδες» (folk), είναι του γνωστού μας ήδη R. Redfield, ο οποίος στήριξε τη θεωρία του σε εμπειρικές μελέτες που έκανε ο ίδιος σε αγροτικές κοινότητες του Μεξικού, μελέτες που έχουν υποστεί έντονη κριτική από άλλους ανθρωπολόγους και κυρίως από τον Oscar Lewis, ο οποίος μελέτησε με επιτόπια έρευνα μια από τις κοινότητες που είχε μελετήσει προηγουμένως ο Redfield, για να αποδείξει με άλλες υποθέσεις εργασίας εντελώς διαφορετικά πράγματα από εκείνα που είχε υποστηρίξει ο Redfield.[9]

Ο Redfield, απολογούμενος κατά κάποιον τρόπο όσον αφορά την κριτική του Lewis, αναλύει περισσότερο τα θεωρητικά θεμέλια πάνω στα οποία στηρίχτηκε, καθώς επίσης και τους δρόμους που ακολούθησε για να καταλήξει στις συγκεκριμένες έννοιες που έχουν συνδεθεί στη βιβλιογραφία αρκετά με το όνομά του («folk society» και «little community»). Γράφει λοιπόν χαρακτηριστικά:

> Οι δικές μου προσπάθειες αποσκοπούσαν στη διαμόρφωση μιας φανταστικής ή ιδεατής-τυπικής δημώδους (folk) κοινωνίας, με ένα σημαντικό βαθμό λεπτομερειών ως προς τα χαρακτηριστικά της, και στη χρησιμοποίηση μιας τέτοιας νοητικής σύλληψης για την περιγραφή, σε πιο γενικούς και αφηρημένους όρους από ό,τι συνηθίζεται σε μελέτες της μετασχηματιζόμενης πρωτόγονης κοινωνίας, κάποιων συγκρίσεων μεταξύ πρωτόγονων, αγροτικών και αστικών κοινοτήτων στο Yucatan. Πιο πρόσφατα έχω αναπτύξει ένα ενδιαφέρον για το χαρακτηρισμό των γενικών μετασχηματισμών του ανθρώπινου βίου από τους καιρούς πριν την εμφάνιση του πολιτισμού μέχρι σήμερα, με την καθοδήγηση της νοητικής σύλληψης της δημώδους κοινωνίας και εξετάζοντας τους τύπους των αστικών κοινωνιών, καθώς αυτές επηρεάζουν τις δημώδεις και προκαλούν την εμφάνιση νέων μορφών...
>
> ... Σήμερα δεν μας λείπουν τα απαραίτητα νοητικά σύνεργα για την εξέταση μιας οποιασδήποτε πραγματικής μικρής κοινότητας, ως προς την παρουσία σ' αυτή όψεων από το ένα μέρος μιας περισσότερο πρωτόγονης ή ενός είδους δημώδους κοινωνίας, και από το άλλο του είδους της ανθρώπινης κοινωνικότητας που εμφανίζεται πιο καθαρά στις πόλεις και καθίσταται προεξέχουσα με την ανάπτυξη του σύγχρονου πολιτισμού. Μπορεί κανείς να διαλέξει ανάμεσα σε μια ποικιλία μοντέλων αυτής της εφεύρεσης...

9. R. Redfield, *Tepoztlan: A Mexican village,* Chicago: U.P., 1930, και Oscar Lewis, *Life in a Mexican village. Tepoztlan restudied*, University of Illinois Press, Urbana, 1951.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονιτσας

... Η δουλειά που κάνουν αυτά τα ιδεατά ή φανταστικά συστήματα μερών που απαρτίζουν ένα όλον είναι η εξής: βοηθούν κάποιον να ιδεί όψεις της κοινότητας οι οποίες βρίσκονται σε συμπληρωματικότητα μεταξύ τους και επιπλέον παρέχουν τις βάσεις για σύγκριση αυτής της κοινότητας με άλλες, ή με τον εαυτό της σε άλλες εποχές, σε σχέση με τα ερωτήματα που εγείρονται στη βάση του φανταστικού συστήματος.

Κάποιος θα πάρει, παραδείγματος χάριν, τη νοητική σύλληψη μιας τέλειας δημώδους κοινωνίας, η οποία ορίζεται αφηρημένα ως μια κοινωνία μικρή, ομοιογενής, συλλογική, ιερή, και ούτω καθ' εξής, και θα τη δοκιμάσει στην κοινότητα την οποία ενδιαφέρεται να κατανοήσει. Κάποιος άλλος θα το δοκιμάσει, όχι τόσο πολύ για να ιδεί πού η νοητική σύλληψη ταιριάζει, αλλά για να ιδεί πού δεν ταιριάζει. Καμμιά κοινωνία δεν είναι δυνατό να ταιριάζει ακριβώς, διότι το νοητικό σχήμα που τώρα χρησιμοποιούμε είναι μια εφεύρεση, μια δική μας κατασκευή...

... Όταν, κατά περίστασιν, διαβάζω μια δήλωση όπως «αυτή η κοινωνία δεν είναι δυνατό να αποτελεί μια δημώδη κοινωνία», ή «αυτό το μεγάλο χωριό δεν είναι μια δημώδης κοινωνία», βρίσκω αυτού του είδους τις εκφράσεις μάλλον παραπλανητικές. Προσωπικά θα τις αναθεωρούσα και θα διάβαζα: «Κατά την άποψή μου τα στοιχεία μιας δημώδους κοινωνίας δεν είναι τα πλέον χαρακτηριστικά σ' αυτή την κοινότητα», ή «σε σύγκριση με μια απομονωμένη πρωτόγονη ορδή ή φυλή, αυτή η κοινότητα είναι από τη σκοπιά της συγκεκριμένης αυτής οπτικής λιγότερο δημώδης». Τέτοιου τύπου δηλώσεις φαίνεται να έχουν νόημα για μένα. Και θέλω να γνωρίζω κυρίως όχι πόσο πολύ ή πόσο λίγο η κοινότητα ανταποκρίνεται σ' ένα φανταστικό μοντέλο αλλά κατά ποιον τρόπο αυτή αντιπροσωπεύει το μοντέλο και κατά ποιον όχι. Η διττή νοητική σύλληψη με εξυπηρετεί ως μία από τις πολλές του είδους που βοηθούν στην κατανόηση συγκεκριμένων κοινωνιών. Επίσης με εξυπηρετεί στη διατύπωση ερωτημάτων γύρω από τις αλλαγές που σημειώνονται σε συγκεκριμένες κοινωνίες και στην περιγραφή αυτών των αλλαγών με γενικότερους όρους...[10]

Ο διάλογος των Lewis – Redfield, όπως είναι φανερό, υπήρξε αρκετά γόνιμος και οδήγησε στην αποσαφήνιση αρκετών στοιχείων γύ-

10. R. Redfield, *The little community and peasant society and culture*, Chicago & London: The University of Chicago Press – Midway Reprint, 1989 (α' έκδ. 1960), σσ. 143-146.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ρω από τη θεωρία του «συνεχούς», όπως τουλάχιστον αυτή χρησιμοποιήθηκε στην Κοινωνική Ανθρωπολογία. Σε τελική ανάλυση, εκείνο που μπορεί να κρατήσει κανείς είναι η ανάδειξη της ελαστικότητας της θεωρίας, αλλά και η αντικατάσταση της γραμμικότητας που αρχικά τη χαρακτήριζε με έννοιες όπως αλληλεπίδραση, αλληλοτροφοδότηση, ρευστότητα ορίων και διαλεκτική στη σχέση μεταξύ των δύο ιδεότυπων, του δημώδους και του αστικού.

Πάντως, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, το αντιθετικό αυτό σχήμα αναπαράγεται σε διάφορα χωροχρονικά πλαίσια. Δεν είναι τυχαίο, παραδείγματος χάριν, ότι προκύπτει και στις πρώτες ανθρωπολογικές προσεγγίσεις αγροτικών κοινοτήτων στον ευρωπαϊκό χώρο, προσεγγίσεις που δεν είναι παρά μεταφορές του δομολειτουργικού μοντέλου από το πρωτόγονο στο αγροτικό παράδειγμα. Κλασική περίπτωση τέτοιας μελέτης αποτελεί το έργο των C. Arensberg και S. Kimballs, *Family and community in Ireland*, που εκδόθηκε το 1940. Σ' αυτό αναδεικνύεται μέσα από άλλους δρόμους η κεντρική διαφορά ανάμεσα στις κατηγορίες folk και urban με έναν τρόπο που θυμίζει το γνωστό σχήμα του Tönnies. Οι παραπάνω συγγραφείς έχουν συνδέσει το όνομά τους κυρίως με το μοντέλο της «αγροτικής ισορροπίας» (rural equilibrium), σύμφωνα με το οποίο το σύστημα της αγροτικής κοινότητας χαρακτηρίζεται κατά μια κατάσταση ισορροπίας στην οποία τα συστατικά (μέρη του συστήματος) βρίσκονται σε αμοιβαία εξάρτηση... και καθώς είναι υφασμένα σ' ένα κοινό όλον οι επενέργειες της αλλαγής κατά μέρος διαλύονται. Το σύστημα επανέρχεται στην προηγούμενη κατάσταση...».[11] Ωστόσο, ένας από τους βασικούς στόχους της ανάλυσης που έκαναν ήταν η αμφισβήτηση της κυρίαρχης τότε κοινωνιολογικής άποψης ότι η ανθρώπινη δραστηριότητα κατευθυνόταν αποκλειστικά από την επιδίωξη οικονομικών στόχων, μια αμφισβήτηση που στηρίχτηκε σε μια εμπειρικά τεκμηριωμένη άποψη για την αγροτική κοινότητα· την αγροτική κοινότητα που τοποθετούν σε μια διαφορετική κατηγορία κοινωνικού συστήματος που, όπως περιγράφεται, παραπέμπει κατ' ευθείαν στην έννοια gemeinschaft του Tönnies.

Η βασική λοιπόν θέση των δύο αυτών μελετητών ήταν ότι οι οικο-

11. C. Arensberg – S. Kimballs, *Family and community in Ireland*, Cambridge Mass.: Harvard U.P., 1940, σ. 310.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονιτσας

νομικές σχέσεις, η οικονομική δραστηριότητα γενικά στην αγροτική κοινότητα είναι συνυφασμένη με τις συγγενειακές δομές και όλο εκείνο το πλέγμα των ηθών που απορρέουν απ' αυτές και συνεπάγονται συγκεκριμένες μη οικονομικού περιεχομένου αμοιβαιότητες. Πρόκειται για ένα είδος «ενσωματωμένης οικονομίας» (embedded economy) που διαφοροποιεί την οικονομική κοινότητα από την αστική κοινωνία, όπου η οικονομική δραστηριότητα δεν αυτονομείται απλώς από ευρύτερες δεσμεύσεις αλλά και τείνει να κυριαρχήσει πάνω σε όλα τα άλλα επίπεδα του κοινωνικού γίγνεσθαι. Με μια λεπτομερή ανάλυση των στατιστικών δεδομένων και των σχέσεων σε τρεις αγροτικές κοινότητες της Ιρλανδίας, οι Arensberg και Kimballs απέδειξαν ότι ζητήματα ιδιοκτησίας, μεταβίβασης περιουσίας, καταμερισμού εργασίας, απασχόλησης κ.ά. καθορίζονταν από τις σχέσεις συγγένειας και το σύστημα καταγωγής.[12]

Η δεκαετία του '60, όπως είπαμε, υπήρξε σημαντική όσον αφορά τον απεγκλωβισμό της Αγροτικής Κοινωνιολογίας από το σχήμα του «αγροτο-αστικού συνεχούς», όπως αυτό είχε διαμορφωθεί μέχρι τότε. Το γεγονός αυτό συνδέεται βεβαίως με τις ίδιες τις ιστορικές εξελίξεις, και κυρίως με τις διαδικασίες αστικοποίησης του αγροτικού χώρου και μετακίνησης πληθυσμών από το ύπαιθρο στα αστικά κέντρα, διαδικασίες που διαμόρφωσαν μια μεγάλη ρευστότητα στα όρια, χωρικά και κοινωνικοπολιτισμικά, και μια γενική όσμωση μεταξύ των δύο κόσμων, του χωριού και της πόλης. Η ίδια η ταύτιση των δύο τύπων κοινωνικής συγκρότησης με δύο αντίθετους χωρικούς πόλους αναιρέθηκε, αφού ήταν πια εμφανές ότι μορφές αστικής ζωής άρχισαν να εμφανίζονται στον αγροτικό χώρο και το αντίστροφο. Ο R. Pahl, ο αγροτο-κοινωνιολόγος που έδωσε τη χαριστική βολή στο «συνεχές» με το κριτικό άρθρο «The rural-urban continuum» το 1966, υποστήριξε ότι κάθε προσπάθεια σύνδεσης μορφών κοινωνικής συγκρότησης με συγκεκριμένα γεωγραφικά πλαίσια δεν μπορεί να είναι παρά μια ματαιοπονία. Τόνισε, αντίθετα, την ανάγκη η μελέτη του αγροτικού χώρου να επικεντρώνεται στη «συνάντηση» μεταξύ τοπικού και εθνικού, μεταξύ μικρής και μεγάλης κλίμακας, στη διαλεκτική που διαμορφώνεται ανάμεσά τους, υποστηρίζοντας συνάμα

12. Βλ. S. Harper, ό.π.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοντοσα

πειστικά ότι δεν είναι δυνατό να εξετάζεται ο αγροτικός τομέας ανεξάρτητα από την ευρύτερη κοινωνία στην οποία ανήκει.[13]

Φαίνεται πως τα πεδία συναντήσεων και διασταυρώσεων, τα σταυροδρόμια, και στο χώρο της επιστήμης είναι αρκετά εύφορα για την ανάπτυξη προβληματισμών που προωθούν και απεγκλωβίζουν τη σκέψη από τα στεγανά και τους περιορισμούς που συνήθως διαμορφώνουν για τους εαυτούς τους οι επιστημονικοί κλάδοι. Η συνάντηση της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας με την Αγροτική Κοινωνιολογία στο πεδίο των αγροτικών μελετών υπήρξε ένα αναπόφευκτο αλλά και ευτυχές γεγονός, και ως εκ τούτου δεν μπορούσε παρά να θεσμοθετηθεί με διάφορους τρόπους: ερευνητικές συνεργασίες, προγράμματα, εκδόσεις περιοδικών κλπ. Το περιοδικό *Journal of Peasant Studies* είναι ένα καλό παράδειγμα αυτής της τάσης και βοηθά στην κατανόηση της σύγκλισης, όπως επίσης και των προβλημάτων που αυτή θέτει. Στις σελίδες του φιλοξενούνται, δεκαετίες τώρα, άρθρα και από τους δύο κλάδους μ' έναν τρόπο που καθόλου δεν ξαφνιάζει, κι αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία. Η συμπληρωματικότητα προσεγγίσεων με ευρεία οπτική (μακροκοινωνιολογικές), και άλλων με μικροσκοπικές αναλύσεις (μικροκοινωνιολογικές), όταν φυσικά εμβολιάζονται και με την ιστορική διάσταση, οδηγεί σε μια συνολική θέαση του αντικειμένου μελέτης, που έχει θετικά αποτελέσματα και για τις επιμέρους επιστήμες.

Είναι αλήθεια, γενικά, ότι αυτή η στροφή προς το «αγροτικό» ανέδειξε ως προνομιακούς χώρους έρευνας και μελέτης περιφερειακές χώρες, όπου η αναπτυξιακή υστέρηση συντηρεί φαινόμενα που βρίσκονται στην καρδιά των προβληματισμών των επιστημών αυτών. Σ' αυτές τις χώρες υφίστανται ακόμη πραγματικότητες που εύκολα παραπέμπουν στον ιδεότυπο «αγροτικό» ή «δημώδες». Παρά την προϊούσα αστικοποίηση της μεταπολεμικής περιόδου, ο αγροτικός κόσμος εδώ διατηρεί πολλά στοιχεία από την «παραδοσιακή» κοινωνική συγκρότηση, ένα από τα οποία είναι και η ίδια η οργάνωσή του σε χωριά-κοινότητες (εξ ου και η παράδοση των μονογραφιών με αντικείμενο μια κοινότητα), ενώ από την άλλη πλευρά ακόμα και στα αναπτυσσόμενα αστικά κέντρα παρατηρείται η επιβίωση και λειτουργία χαρακτηριστικών της αγροτικής κοινωνίας, της κοινότητας

13. R. Pahl, «The rural-urban continuum», *Sociologia Ruralis* 6(1966), σσ. 299-327. Πρβλ. H. Newby, *Rural sociology*, Sage Publications, 1980, σσ. 28-29.

Δημοσία Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

που στηρίζει την, έστω και σε ιδεολογικό επίπεδο, ανασυγκρότησή της στους χώρους της διασποράς των χωρικών που εγκατέλειψαν τα χωριά τους.[14]

Η Ελλάδα υπήρξε ένας απ' αυτούς τους «προνομιακούς» χώρους μελέτης της αγροτικής κοινότητας και αποτέλεσε ένα δυνατό πόλο έλξης ανθρωπογεωγράφων, κοινωνιολόγων και κυρίως κοινωνικών ανθρωπολόγων. Έχουν ήδη εκπονηθεί αρκετές εργασίες επισκόπησης των μελετών για την αγροτική Ελλάδα, οι οποίες είναι αρκετά διαφωτιστικές τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά, γι' αυτό, αφού αναφέρουμε τις κυριότερες απ' αυτές, θα περιοριστούμε σε μια συνοπτική και κυρίως κριτική θεώρηση της εξέλιξης των μελετών για τον αγροτικό κόσμο της Ελλάδας, φτάνοντας μέχρι τις πιο πρόσφατες τάσεις. Έχουμε, λοιπόν, κατ' αρχάς δύο εκτεταμένες εργασίες για τις αγροτικές μελέτες στην Ελλάδα, οι οποίες έχουν μάλλον πληροφοριακό χαρακτήρα αλλά αποτελούν μια καλή βάση και αφετηρία για οποιαδήποτε καινούργια μελέτη. Πρόκειται για τις εργασίες των Στ. Δαμιανάκου και Ελ. Κοβάνη *Etudes rurales et monographies locales en Grece* (Paris: C.N.R.S., 1978) και *Οι εμπειρικές έρευνες στην αγροτική Ελλάδα* (Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε., 1986), αντίστοιχα. Επίσης, μια κριτική παρουσίαση των ανθρωπολογικών μελετών στην Ελλάδα έκανε η Μ. Κουρούκλη: «Οι ανθρωπολογικές έρευνες στην Ελλάδα», *Σύγχρονα θέματα* 2(1978), ενώ μια πιο συνθετική μελέτη επιχείρησε η Ι. Λαμπίρη-Δημάκη: «Η κοινωνική έρευνα στον αγροτικό χώρο», *Σύγχρονα Θέματα* 23(1984).

Προχωρώντας, λοιπόν, σε μια σύντομη συνόψιση, για να αποφύγουμε την επανάληψη, πρέπει να τονίσουμε κατ' αρχάς ότι η συστηματική μελέτη του αγροτικού χώρου στην Ελλάδα αρχίζει με το τέλος του εμφυλίου και γίνεται κυρίως από ξένους επιστήμονες, οι οποίοι κατά κανόνα αγνοούν ό,τι έχει γίνει προγενέστερα από έλληνες μελετητές, που δεν είναι σε καμμιά περίπτωση αμελητέο. Θα μπορούσε κανείς να αναφέρει ενδεικτικά τον Δ. Κ. Τσοποτό, τον Γιάννη Κορδάτο και τον Κ. Δ. Καραβίδα,[15] από το έργο των οποίων μαθαίνει κα-

14. Βλ. Ευάγγ. Γρ. Αυδίκος, «Η Κοινότητα στον αστικό χώρο», στο: *Η ελληνική κοινότητα*, ό.π., σσ. 49-70.

15. Δ.Κ. Τσοποτός, *Γη και γεωργοί της Θεσσαλίας κατά την Τουρκοκρατίαν*, Επικαιρότητα, 1977 (α' έκδ. 1912), Γιάννης Κορδάτος, *Ιστορία του αγροτικού κι-*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοντοσα

νείς πολλά και ουσιώδη πράγματα για τις συνθήκες μέσα στις οποίες διαμορφώθηκε και εξελίχθηκε ο αγροτικός κόσμος, κερδίζοντας αυτό που δύσκολα αποκομίζει κανείς από τις μεταγενέστερες μελέτες, την ιστορικότητα. Επίσης, λαογραφικές μελέτες όπως αυτές των Δ. Λουκόπουλου και Αγγ. Χατζημιχάλη, για να αναφέρουμε τις πιο γνωστές, είναι πάρα πολύ χρήσιμες.[16]

Οι πρώτες προσπάθειες διερεύνησης του αγροτικού χώρου στην Ελλάδα από ξένους επιστήμονες συνοδεύονται με την ανάληψη εκ μέρους των Η.Π.Α. ενός ρόλου προστάτη και αρωγού της χώρας, στην προσπάθειά της να ανασυγκροτηθεί και να αναπτυχθεί ύστερα από την καταστροφική εμπειρία του εμφυλίου, του οποίου η έκβαση καθόρισε και την ένταξή της στη συγκεκριμένη σφαίρα επιρροής. Είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι η πρώτη μελέτη της ελληνικής αγροτικής κοινωνίας γίνεται κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου (1946-47) από τον Αμερικανό W. H. McNeil[17] και συνδέεται με την αμερικανική βοήθεια προς την Ελλάδα, με σκοπό την οικονομική ανάκαμψη και κοινωνική ανασυγκρότησή της. Λίγα χρόνια μετά τον πόλεμο (1952-53) επισκέπτεται την Ελλάδα ο κοινωνιολόγος I. T. Sanders, ο οποίος κάνει πιο επισταμένες μελέτες στον αγροτικό χώρο και εκδίδει το αρκετά γνωστό βιβλίο *Rainbow in the rock*, όπου βρίσκει κανείς αρκετά ενδιαφέροντα στοιχεία για τις οικονομικές και κοινωνικές δομές, για την κατάσταση των κοινοτήτων κλπ.[18]

Από τα τέλη της δεκαετίας του '50 και εξής παρατηρείται στο χώρο της αγγλοσαξονικής Κοινωνικής Ανθρωπολογίας μία τάση εκπόνησης μονογραφιών πάνω στον ελληνικό αγροτικό χώρο με μονάδα μελέτης τη μικρή κοινότητα, κάτι που συνεχίζεται ακόμα και σήμερα. Αυτού του είδους οι μελέτες εξαντλούνται σε μεγάλο βαθμό στα όρια

νήματος στην Ελλάδα, Μπουκουμάνης, 1973 και Κ.Δ. Καραβίδας, *Αγροτικά*, Παπαζήσης, 1978 (α' έκδ. 1931).

16. Δ. Λουκόπουλος, *Ποιμενικά της Ρούμελης* και *Γεωργικά της Ρούμελης*, Ι. Ν. Σιδέρης, 1930 και 1938 αντίστοιχα, και Αγγ. Χατζημιχάλη, *Σαρακατσαναίοι*, τ. 2, Αθήνα, 1957.
17. W. H. McNeil, *Greece: American aid in action 1947-1956*, New York: The Twentieth Century Fund, 1957.
18. I.T. Sanders, *Rainbow in the rock: The people of rural Greece*, Cambridge Mass.: Harvard U.P., 1962. Βλ. επίσης τη μεταγενέστερη εργασία του «Greek society in transition», *Balkan Studies* 8(1967).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονιτσας

της γνωστής παράδοσης του δομολειτουργισμού, με τον γνωστό στατικό, απομονωτικό και α-ιστορικό χαρακτήρα. Η κοινότητα αντιμετωπίζεται ως ένα κλειστό σύστημα, δίχως να εντάσσεται ιστορικά στο ευρύτερο πλαίσιό της. Δύο κλασικές πια μελέτες αυτής της κατηγορίας είναι του J. Campbell για τους Σαρακατσάνους της Ηπείρου[19] και της E. Friedl για ένα χωριό της Βοιωτίας,[20] εκ των οποίων η πρώτη, εκφράζοντας τη σχολή της Οξφόρδης, ξεφεύγει αρκετά από την α-ιστορικότητα αυτής της παράδοσης.

Το 1960 ιδρύεται και το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, στα ερευνητικά προγράμματα του οποίου συμπεριλαμβάνονται και μελέτες για τον αγροτικό χώρο. Μέσα σε μια χώρα που αλλάζει, θέματα όπως ο μετασχηματισμός της αγροτικής κοινωνίας, η δημογραφική έξοδος, η μετανάστευση, η αστικοποίηση κλπ. αποτελούν αντικείμενα διερεύνησης που από τη φύση τους υπαγορεύουν διεπιστημονική συνεργασία.[21] Επίσης, η ανάπτυξη των «Μεσογειακών σπουδών» υπαγορεύει και τη διεύρυνση του γεωγραφικού ορίζοντα των μελετών, γεγονός στο οποίο συνέβαλε και η ίδια η παρουσία ενός κοινωνικού ανθρωπολόγου ως επιστημονικού διευθυντή του ιδρύματος, του Ιωάννη Περιστιάνη. Είναι χαρακτηριστικό πάντως το γεγονός ότι και εδώ η κοινότητα παραμένει ως μονάδα μελέτης παρά τις εξειδικεύσεις σε θεματικούς άξονες.[22]

Σχετικές με τη μελέτη της αγροτικής κοινότητας είναι και οι έρευνες που γίνονται την ίδια περίοδο και συνεχίζονται τον τελευταίο καιρό από γάλλους ανθρωπογεωγράφους, παρότι εκτείνονται σε περιφερειακή κλίμακα. Η χαρτογράφηση των οικονομικών, κοινωνικών και δημογραφικών χαρακτηριστικών του αγροτικού χώρου σε διαφο-

19. John Campbell, *Honour, Family and Patronage*, Oxford: U.P., 1964.
20. E. Friedl, *Vasilika. A village in modern Greece*, New York: Rinehart and Winston, 1962.
21. Βλ. Στ. Δαμιανάκος (εισ.-επιμ.), *Διαδικασίες κοινωνικού μετασχηματισμού στην αγροτική Ελλάδα*, Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε., 1987.
22. Βλ. J. Peristiany (ed.), *Contributions to Mediterranean Sociology*, Paris – The Hague, Mouton & Co, 1968. Επίσης με επιμέλεια του ίδιου (J. Peristiany), *Honour and shame, the values of Mediterranean society*, London: Weidenfeld & Nicolson, 1965, και *Mediterranean family structures*, Cambridge: U.P. 1976. Για τις «Μεσογειακές σπουδές» γενικά, βλ. J. Davis, *People of the Mediterranean*, London: Routledge & Kegan Paul, 1977.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ρετικές περιφέρειες βοηθά αρκετά στη συγκριτική προσέγγιση διαφόρων τύπων αγροτικής κοινότητας από πολλές οπτικές γωνίες. Υπ' αυτή την έννοια οι μελέτες των ανθρωπογεωγράφων υπήρξαν και είναι αρκετά χρήσιμες για τη μελέτη της μικρής κοινότητας.[23]

Τέλος να σημειώσουμε ότι τα τελευταία χρόνια αναπτύσσεται ένας έντονος προβληματισμός γύρω από το πνεύμα, την ιδεολογία και τη συμβολική υπόσταση της κοινότητας, με αναφορές και στην επιβίωσή της στον αστικό χώρο. Αυτή είναι μια καινούργια θεματική ενότητα που φαίνεται ότι θα κυριαρχήσει στη συζήτηση για την κοινότητα τα επόμενα χρόνια.[24]

Η ενσωμάτωση της ιστορίας στην ίδια τη διαδικασία της ερμηνείας και όχι ως μιας απλής εισαγωγής στο κυρίως θέμα, η ένταξη της κοινότητας στο ευρύτερο πλαίσιό της και η ανάδειξη των θεολογικών και συμβολικών διαστάσεών της, είναι λοιπόν νέα ζητούμενα στη μελέτη της κοινότητας, ζητούμενα που απασχολούν και τις μελέτες που ακολουθούν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονιτσας

23. Μπορούμε ενδεικτικά να αναφέρουμε τις πιο γνωστές απ' αυτές τις μελέτες: B. Kayser, *Geographie humaine de la Gréce*, Presses Universitaires de France, 1964 (έχει μεταφρασθεί στα ελληνικά), P.Y. Péchoux, «Recherches morphologiques dans la région du Parnasse et du Kiona (Gréce centrale)», *Bulletin de l' Association des Géographes Français*, 1964, και M. Sivignon, *La Thessalie, analyse géographique d' une province gréque*, Lyon: Institut des Etudes Rhodaniennes des Universités de Lyon-Memoirs et Documents, 17, 1975.
24. Βλ. Μ. Κομνηνού – Ε. Παπαταξιάρχης (επιμ.), *Κοινότητα, κοινωνία και ιδεολογία*, Αθήνα: Εταιρεία Κοινοτικών Μελετών «Κ. Καραβίδας» – Παπαζήσης, 1990, και Ant. Cohen, *The symbolic construction of community*, London: Routledge, 1989 (α' έκδ. 1985).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Η ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ: ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ, ΣΧΕΣΕΙΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ

ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΑΕΤΟΜΗΛΙΤΣΑΣ

ΤΟ ΠΑΡΟΝ

Μια γενική περιγραφή

Η Αετομηλίτσα είναι μια από τις λίγες πια κοινότητες ημινομάδων κτηνοτρόφων στην Ελλάδα. Είναι μάλιστα από τις τελευταίες που συνεχίζουν ακόμα τον παλιό τρόπο των μετακινήσεων παρά τις συνεχείς πιέσεις για εκσυγχρονισμό.

Ο σημερινός πληθυσμός της κοινότητας δεν είναι παρά ένα μικρό κομμάτι μιας άλλοτε μεγάλης και ανθηρής τοπικής κοινωνίας. Αιτία αυτής της δραματικής μείωσης του πληθυσμού, η γενικότερη παρακμή του ορεινού χώρου και τα ιδιαίτερα προβλήματα που αντιμετώπισε ειδικά η νομαδική κτηνοτροφία από την απελευθέρωση και μετά, προβλήματα που οδήγησαν σε μια μαζική έξοδο του πληθυσμού. Η μόνιμη εγκατάσταση σε πεδινά μέρη, η εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση, η προσφυγιά μετά τον εμφύλιο, είναι οι κύριες μορφές που προσέλαβε αυτή η έξοδος. Αποτέλεσμα, μια μεγάλη διασπορά σε πολλούς τόπους, τυπικό άλλωστε χαρακτηριστικό των ορεινών κοινοτήτων στη χώρα μας. Όπως τυπικό χαρακτηριστικό είναι και η επιβίωση της κοινότητας ως αίσθησης και συνείδησης ενός «ανήκειν» παρά την αποσύνθεσή της και τη διασπορά. Αυτή η συνείδηση αποτελεί τη βάση μιας ιδεολογικής ανασυγκρότησης της κοινότητας μακριά από τη γενέτειρα, η οποία ανάγεται σε σύμβολο και ως τέτοιο πια αποτελεί κοινό σημείο αναφοράς. Πρόκειται όμως για μια συμβολική ανασυγκρότηση που επιτυγχάνεται και εκφράζεται με πολλούς τρόπους και συχνά ενσαρκώνεται σε αδελφότητες και συλλόγους των ο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ποίων αποτελεί και ιδρυτικό λόγο.[1] Σ' αυτό το πλαίσιο είναι ιδιαίτερης σημασίας το γεγονός ότι όλοι οι συγχωριανοί της διασποράς, όσα χρόνια και να λείπουν, διατηρούν στο ακέραιο τα δικαιώματά τους στους κοινοτικούς πόρους (χρήση κοινοτικού βοσκοτόπου, απόκτηση οικοπέδου, συνεκμετάλλευση κοινοτικού δάσους κλπ.), κάτι που αντιμετωπίζεται γενικά με μεγάλο σεβασμό και είναι έμπρακτη έκφραση μιας σημαίνουσας αντίληψης περί κοινού αίματος, ενός στοιχείου αναπαλλοτρίωτου. Οι γενεαλογίες αποτελούν έναν ιστορικό καταστατικό χάρτη, μια συλλογική γνώση, στην οποία βασίζεται το παρόν και ρυθμίζονται οι σχέσεις των ανθρώπων όσον αφορά τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους στην κοινότητα.

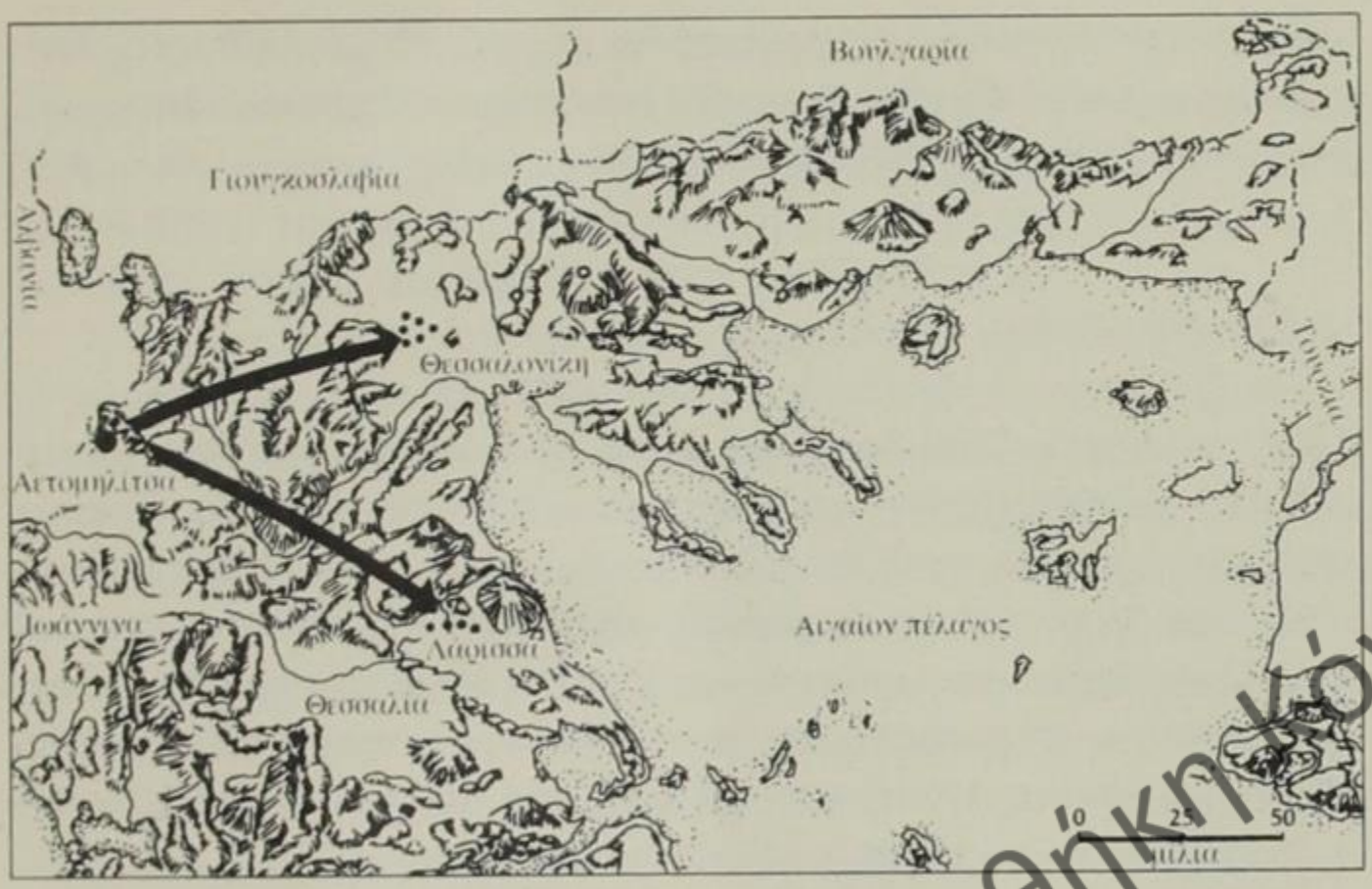
Οι κτηνοτροφικές οικογένειες, λοιπόν, που αποτελούν και τον πυρήνα της κοινότητας, χάρη στις οποίες ουσιαστικά υφίσταται ως τέτοια, δεν ξεπερνούν τις εξήντα. Όλες μετακινούνται δύο φορές το χρόνο από το ορεινό χωριό στα χειμαδιά της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας και αντίστροφα (βλ. χάρτη σ. 39). Αυτό το σχήμα μετακίνησης αντιστοιχεί σε μια διαίρεση του ετήσιου κτηνοτροφικού κύκλου σε δύο εποχές, τη χειμερινή και τη θερινή, όπως επίσης σημαίνει και εγκατάσταση σε δύο χώρους γεωγραφικά απομακρυσμένους και οικολογικά διαφορετικούς μεταξύ τους. Ενώ η χειμερινή περίοδος θέλει την κοινότητα διασκορπισμένη σε μια μεγάλη πεδινή έκταση στους κάμπους της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας, η θερινή φέρνει το αντάμωμα των μελών της στην κοιτίδα καταγωγής τους. Τα μέρη όπου διαχειμάζουν είναι τα χωριά Ροδιά, Καλαμάκι, Πουρνάρι και Γερακάρι στη Θεσσαλία και Καλή, Άψαλος, Άνυδρο, Λάκκα και Νέα Ζωή στη Μακεδονία (βλ. χάρτη σ. 39).

Ο κύκλος της ημινομαδικής μετακίνησης

Η μορφή και ο ρυθμός των εποχιακών μετακινήσεων έχουν μεταβληθεί σημαντικά κατά τη μεταπολεμική περίοδο λόγω των εξελίξεων στον ευρύτερο αγροτικό χώρο. Στο παρελθόν, σχεδόν μέχρι τον εμ-

1. Το φαινόμενο αυτό αποτελεί αντικείμενο μιας επόμενης μελέτης αυτού του βιβλίου. Βλ. «Από την κοινωνιοδημογραφική αποσύνθεση στη συμβολική συγκρότηση και τη διαχείριση της κοινωνικής μνήμης: Η περίπτωση της Πυρσόγιαννης».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Πορείες εποχιακών μετακινήσεων

φύλιο (1949), αφετηρία για τις μετακινήσεις αποτελούσε το ορεινό χωριό. Παρατηρούνταν επίσης το φαινόμενο να ξεχειμωνιάζουν συχνά εκεί οικογένειες (να κατεβαίνουν δηλαδή μόνον οι άνδρες στα χειμαδιά με τα κοπάδια). Τα χειμαδιά δεν είχαν ακόμα σταθεροποιηθεί, γι' αυτό και δεν είχαν πουθενά μόνιμες κατοικίες. Τα δύο χρονικά σημεία που παραδοσιακά οριοθετούσαν τις δύο κτηνοτροφικές περιόδους ήσαν οι γιορτές του Άι-Γιώργη (23 Απριλίου) και του Άι-Δημήτρη (26 Οκτωβρίου). Τα ορόσημα αυτά διατηρούνται σήμερα μόνο για τις συμφωνίες («ρογιάσματα») των έμμισθων βοσκών, οι οποίες ισχύουν για ένα εξάμηνο.

Ο εκσυγχρονισμός των τεχνικών και των μεθόδων παραγωγής, η εφαρμογή προγραμμάτων βελτίωσης της παραγωγικότητας και η αύξηση του κρατικού παρεμβατισμού οδήγησαν με το χρόνο στη σταθεροποίηση των χειμαδιών αλλά και σε αλλαγές στον κύκλο των μετακινήσεων. Η διάρκεια της μετακίνησης τείνει πια να εκμηδενιστεί σχεδόν, καθώς αλλάζει και η ίδια η μορφή της με τη χρήση φορτηγών αυτοκινήτων για τη μεταφορά των κοπαδιών. Η χειμερινή περίοδος επεκτείνεται σε βάρος της θερινής, καθώς η κτηνοτροφία αποκτά ο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

λοένα και περισσότερο ενσταυλισμένη μορφή. Το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα που περνά ένα κοπάδι στους ορεινούς βοσκοτόπους σήμερα είναι 4-5 μήνες (Ιούνιος-Οκτώβριος).

Στα χειμαδιά

Καθώς μπαίνει ο Οκτώβρης, και αφού έχουν αναχωρήσει για τα χειμαδιά οι οικογένειες, ξεκινούν και τα κοπάδια για το διάβα. Ο ακριβής χρόνος αναχώρησης ποικίλλει ανάλογα με τη φάση της εγκυμοσύνης των ζώων· όσοι περιμένουν «όψιμο γέννο» καθυστερούν κάπως. Όσοι πάλι αποφασίζουν —κι αυτό συμβαίνει στα τελευταία χρόνια— να μεταφέρουν το κοπάδι τους με φορτηγά αυτοκίνητα, μπορεί και να μείνουν στο ορεινό χωριό μέχρι λίγο πριν το «γέννο», αρκεί να το επιτρέπουν η βλάστηση κι ο καιρός.

Οι ανάγκες της αγοράς, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, υπαγορεύουν συγκεκριμένους σταθερούς ρυθμούς στην παραγωγή και εμπορία των αμνών. Κάτι τέτοιο επιτυγχάνεται με την υιοθέτηση σύγχρονων μεθόδων παραγωγής και την εφαρμογή αυστηρού ελέγχου στη διαδικασία της αναπαραγωγής. Η κίνηση στην αγορά βρίσκεται στο κατακόρυφο σε δύο τακτές ημερομηνίες, τα Χριστούγεννα και το Πάσχα, οπότε και η τιμή του κρέατος ανεβαίνει. Έτσι οι κτηνοτρόφοι προσπαθούν να ρυθμίζουν τη γονιμοποίηση, ώστε μεγάλες ποσότητες αμνών να είναι έτοιμες για εμπορία τις ημέρες αυτές. Κάτω από τις σύγχρονες συνθήκες, κάτι τέτοιο επιτυγχάνεται με συγκεκριμένες στρατηγικές και τεχνικές. Κατ' αρχάς, η καλή διατροφή των ζώων κατά τη χειμερινή περίοδο είναι αποφασιστικός παράγοντας. Επίσης, η απομόνωση των αρσενικών, μέχρι τη μέρα που ο κτηνοτρόφος επιθυμεί να αρχίσει η γονιμοποίηση, μπορεί να εξασφαλίσει ένα σχετικά μαζικό «γέννο», πράγμα που είναι επιθυμητό όχι μόνο για εμπορικούς αλλά και για τεχνικούς λόγους, αφού έτσι αποφεύγεται η διατήρηση ξεχωριστού κοπαδιού με νεώτερα ζώα. Η σημασία αυτού του πράγματος φαίνεται και από το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια χρησιμοποιείται ακόμα και η τεχνητή γονιμοποίηση.

Ο πιο κατάλληλος χρόνος για το «γέννο» της πρώτης βάρδιας είναι οι αρχές Νοεμβρίου, διότι οι αμνοί πρέπει να συμπληρώσουν τουλάχιστον σαράντα μέρες για να πουληθούν. Ωστόσο, ο έλεγχος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοζάνης

της γονιμοποίησης δεν είναι μια εύκολη υπόθεση. Κατά κανόνα ένα μέρος του κοπαδιού, κυρίως όσα ζώα γεννούν για πρώτη φορά, καθυστερούν μερικούς μήνες. Η δεύτερη αυτή βάρδια γεννά συνήθως το Φλεβάρη, πράγμα που σημαίνει πως οι αμνοί είναι έτοιμοι για εμπορία το Πάσχα, οπότε υπάρχει και μεγάλη ζήτηση.

Η διαδικασία παραγωγής και η φροντίδα γενικά των ζώων κατά τη χειμερινή περίοδο και κάτω από τις παρούσες συνθήκες είναι αρκετά απλή. Μιλάμε πια για ενσταυλισμένη κτηνοτροφία, που διαφέρει πολύ από την παραδοσιακή μορφή της στάνης. Το κάθε κοπάδι χωρίζεται βασικά σε δύο μέρη, από τα οποία το ένα απαρτίζεται από τα ζώα που γεννούν πρώιμα («γαλάρια») και το άλλο από εκείνα που γεννούν όψιμα («σουγκάρια»), τα αρνιά της περασμένης χρονιάς που κρατήθηκαν για την ανανέωση του κοπαδιού («ζυγούρια») και τα αρσενικά («κριάρια»). Το πρώτο κοπάδι περνά όλο το χειμώνα στο σταύλο με ξηρές τροφές και μόνο την άνοιξη βγαίνει για βοσκή σε ιδιόκτητα ή κοινοτικά λιβάδια, ενώ το δεύτερο βόσκει συνήθως έξω τη μέρα και το βράδυ επιστρέφει στο σταύλο.

Η περίοδος της γαλακτοπαραγωγής αρχίζει με την πώληση των αμνών. Από την άποψη της απαιτούμενης εργασίας, η περίοδος αυτή είναι η πιο δύσκολη μα και η πιο αποδοτική. Η οργάνωση της εργασίας είναι απλή και βασίζεται σ' ένα στοιχειώδη καταμερισμό ανάμεσα στο αντρόγυνο. Ένα αντρόγυνο μπορεί να διαχειριστεί ένα κοπάδι τριακοσίων ζώων, τυπικό μέγεθος κοπαδιού στην κοινότητα, με την εξαίρεση κάποιων περιπτώσεων διευρυμένων οικογενειών. Ο εκσυγχρονισμός των μέσων και των τεχνικών παραγωγής (σύγχρονοι σταύλοι, εισαγωγή αγροτικών αυτοκινήτων κλπ.) έχουν διευκολύνει τη συμμετοχή των γυναικών στην παραγωγή, κάτι που κατέστη, άλλωστε, αναγκαίο με την αυτονόμηση της στοιχειώδους οικογένειας ως παραγωγικής μονάδας.

Ο καθημερινός κύκλος εργασίας αυτή την περίοδο συνίσταται κυρίως στην εκτροφή και αρμεγή των ζώων τρεις φορές. Μετά την πρωινή αρμεγή ο άνδρας οδηγεί το κοπάδι που δεν αρμέγεται στη βοσκή, ενώ η γυναίκα επιστρέφει στο σπίτι για να ασχοληθεί με το νοικοκυριό. Η δεύτερη εκτροφή και αρμεγή γίνεται το απόγευμα, οπότε και οι δυο επιστρέφουν στο σταύλο. Η τελευταία γίνεται κατά κανόνα το βράδυ, γύρω στις εννιά με δέκα. Κατά τους τελευταίους μήνες (Απρίλιο, Μάιο), όταν η βλάστηση είναι κατάλληλη και οι και-

Δημοτική Βιβλιοθήκη Κονιτσας Κεντρική Δ

Στο δρόμο για τα χειμαδιά

ρικές συνθήκες ευνοϊκές, τα κοπάδια οδηγούνται σε υπαίθριες βοσκές κατά τη διάρκεια της μέρας. Τις τελευταίες δε μέρες γίνεται και ο «κούρος» (κούρεμα), που αποτελεί σημαντικό κοινωνικό γεγονός αλλά και ορόσημο για την επιστροφή στα βουνά. Τότε αρχίζουν οι προετοιμασίες για τη μετακίνηση και ο κόσμος των κτηνοτρόφων βρίσκεται σε μια τελετουργική αναστάτωση ενόψει ενός γεγονότος ταυτισμένου με την κοινωνική τους υπόσταση και ιστορία, ενόψει του διάβατος.

Πέρασμα στα βουνά

Γύρω στα μέσα του Μάη τα πρώτα κοπάδια παίρνουν το δρόμο για τα βουνά. Το διάβα προγραμματίζεται έτσι, ώστε τα κοπάδια να φτάνουν στα όρια των κοινοτικών βοσκοτόπων του ορεινού χωριού την παραμονή της μέρας που, σύμφωνα με την παράδοση και τις συλλογικές αποφάσεις, μπορούν να εισέλθουν στη χαμηλή ζώνη βοσκής. Τα τελευταία χρόνια ως μέρα εισόδου ορίζεται μία απ' τις πρώτες μέρες

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

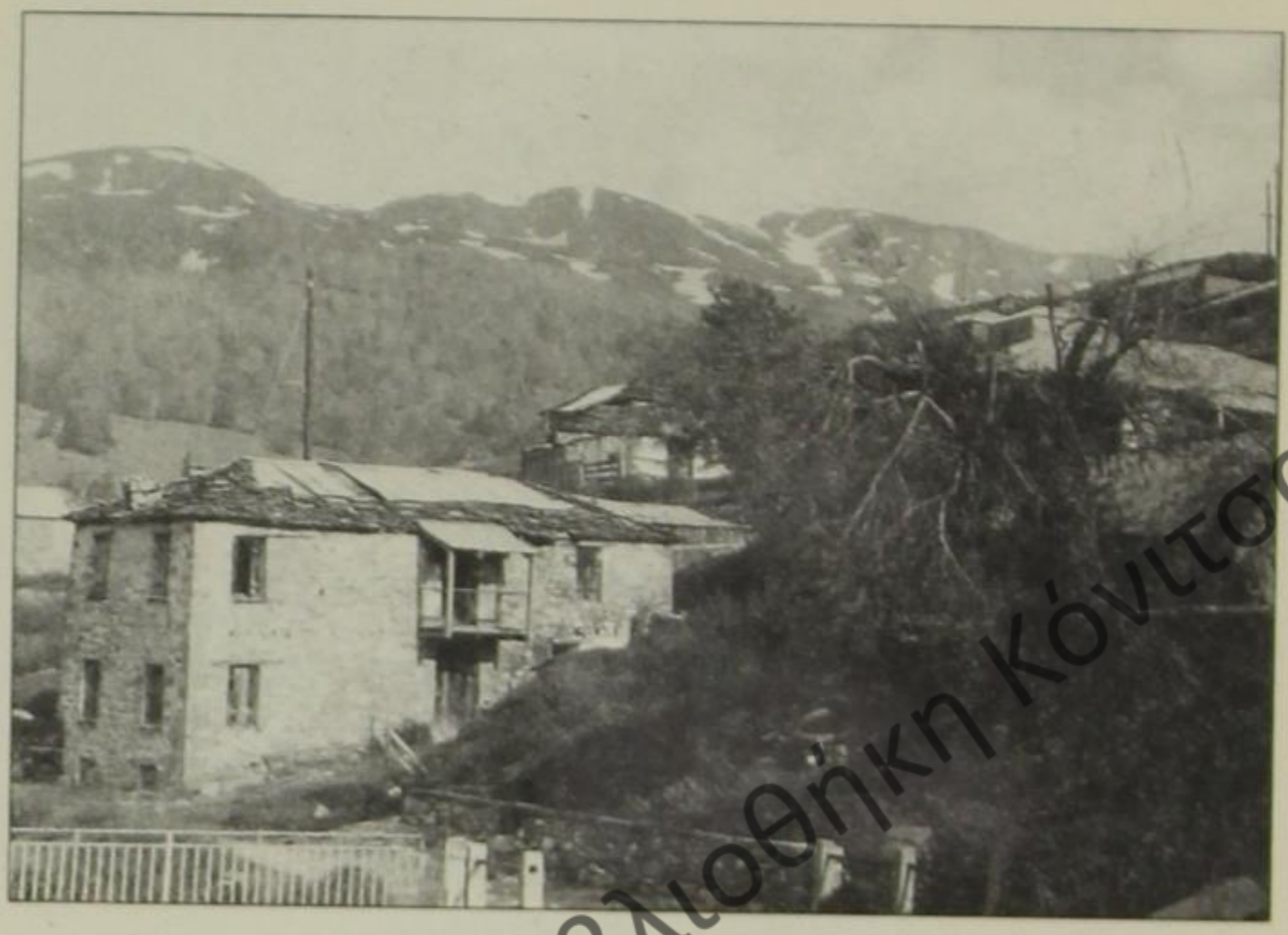

Κονάκι κατά το ανοιξιάτικο διάβα

του Ιούνη ανάλογα με την κατάσταση των βοσκοτόπων. Οι κτηνοτρόφοι που αποφασίζουν να μεταφέρουν τα κοπάδια τους με φορτηγά αυτοκίνητα αφήνουν τον κάμπο μια μέρα πριν την είσοδο. Μαζί αναχωρούν και οι οικογένειες εκτός από εκείνες που έχουν παιδιά στα σχολεία και πρέπει να περιμένουν το κλείσιμό τους.

Το ανοιξιάτικο διάβα είναι πιο επίπονο από το φθινοπωρινό, επειδή συμπίπτει με τη γαλακτοπαραγωγική περίοδο και την περίοδο καλλιέργειας των αγρών κατά μήκος της πορείας που ακολουθούν τα κοπάδια. Γι' αυτό έχουν καθιερώσει ειδικές μορφές συνεργασίας για να αντεπεξέρχονται στις δυσκολίες του. Οι «παρέες» που συγκροτούνται για τη διαχείριση των κοπαδιών κατά τη θερινή περίοδο σχηματίζονται πριν το διάβα και συντελούν στη διευκόλυνσή του. Η πιο απλή και συνηθισμένη μορφή «παρέας» απαρτίζεται από τέσσερις παραγωγικές μονάδες, οι οποίες συγκροτούν δύο κοπάδια με το «σμίξιμο» ανά δύο. Έτσι αποδεσμεύεται ένας βοσκός από κάθε κοπάδι και με τη συνεργασία μεταξύ των δύο κοπαδιών διευκολύνεται τόσο η αρμεγή όσο και η μετακίνηση, με την παράλληλη επεξεργασία του γάλακτος και την εμπορία του τυριού. Με άλλα λόγια, δύο άνδρες

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

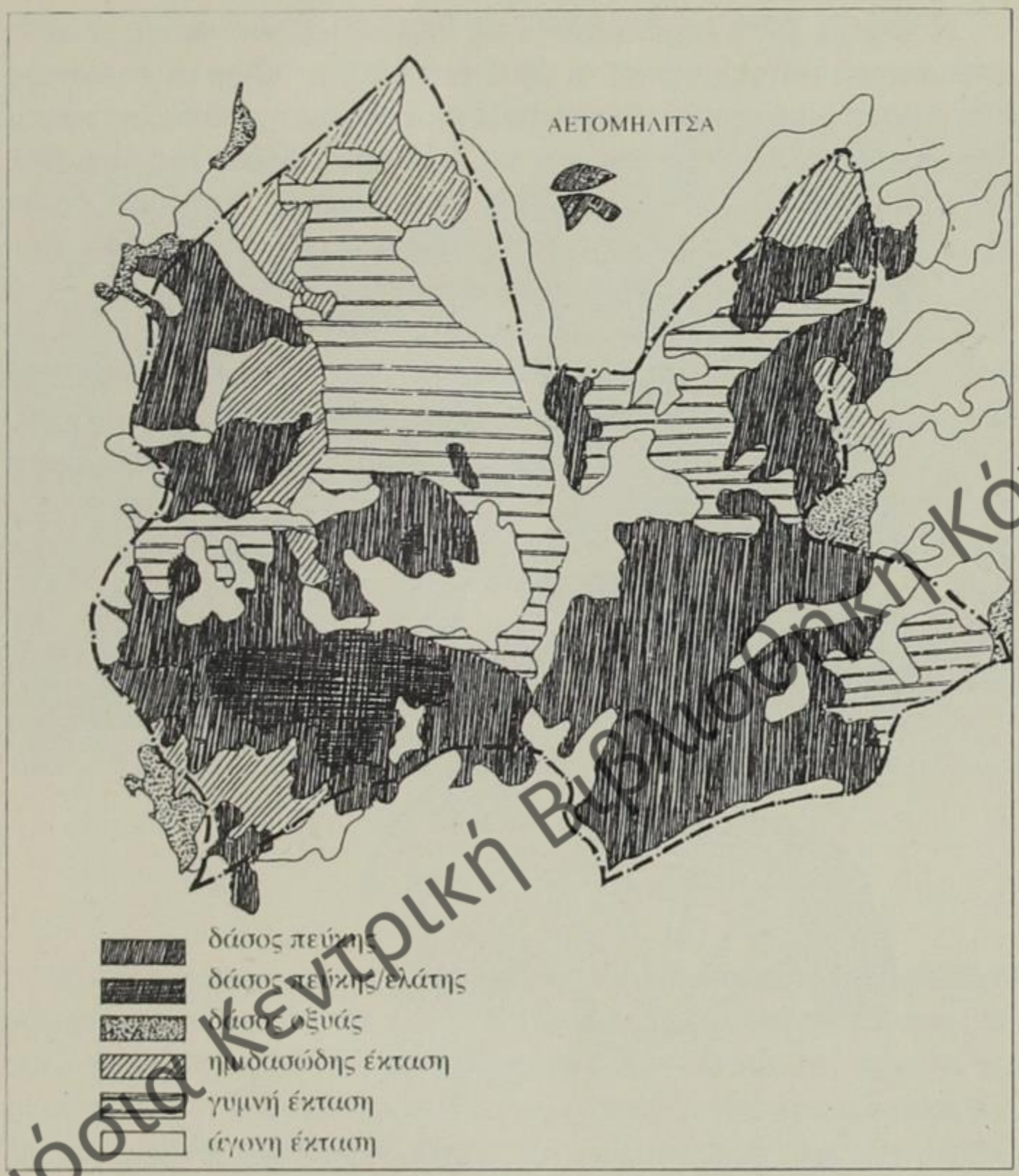
Μερική άποψη του χωριού την άνοιξη. Στο βάθος οι αλπικοί βοσκότοποι

φροντίζουν ακολουθώντας τα δύο κοπάδια, ενώ οι δύο άλλοι ασχολούνται με την παραγωγή και εμπορία του τυριού, τη μεταφορά των προσωπικών αντικειμένων και του υπόλοιπου απαραίτητου υλικού, και την κατασκευή των πρόχειρων στανών για την αρμεγή και τη διανυκτέρευση των κοπαδιών στα «κονάκια».

Η θερινή περίοδος: Οργάνωση της παραγωγής και μορφές συνεργασίας

Μια δυο μέρες πριν την είσοδο, όλα τα κοπάδια, δεκατρείς χιλιάδες ζώα περίπου, συγκεντρώνονται στα όρια της κοινοτικής έκτασης του ορεινού χωριού. Υπάρχουν ειδικές ρυθμίσεις τόσο για την είσοδο όσο και για τη χρήση των διαφόρων ζωνών βοσκής κατά τις πρώτες ημέρες, ρυθμίσεις που ακολουθούν την παράδοση γενικά αλλά παίρνουν υπόψιν και τις ιδιαίτερες συνθήκες κάθε χρονιάς.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντοαο

Το νότιο τμήμα της χαμηλής ζώνης. Μορφολογία και χλωρίδα

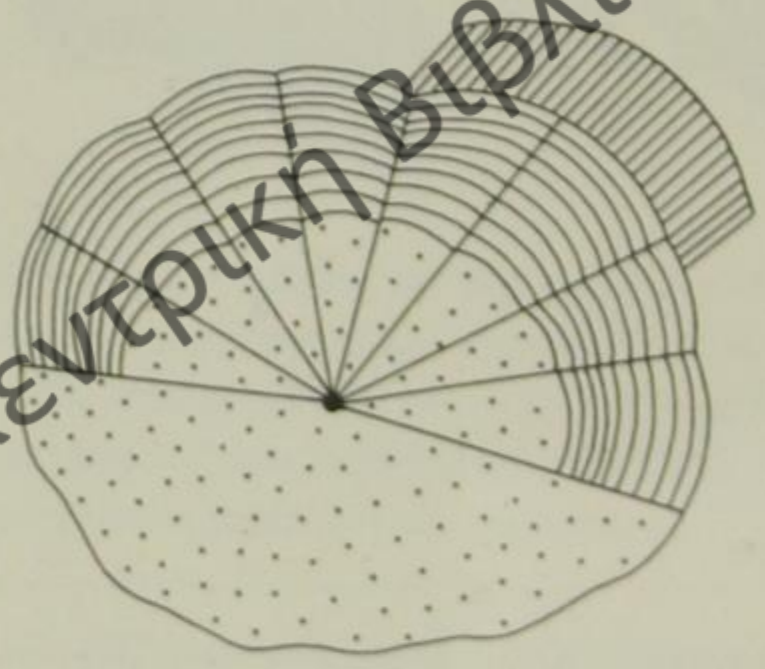
Η κοινοτική έκταση βοσκής χωρίζεται σε δύο ζώνες, τη χαμηλή («λάζινα») και την αλπική («τα βουνά»), οι οποίες χρησιμοποιούνται εκ περιτροπής. Η διαίρεση αυτή υπαγορεύεται από τα ίδια τα οικολογικά χαρακτηριστικά του χώρου. Η γεωμορφολογία σε συνδυασμό με τις κλιματολογικές συνθήκες και το είδος της χλωρίδας αναγκάζουν τα κοπάδια να μετακινούνται κατά διαστήματα από τα χαμηλώματα στις αλπικές βοσκές και αντίστροφα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Η χαμηλή ζώνη περιλαμβάνει τις δασωμένες και γυμνές πλαγιές περιμετρικά του χωριού ως το ύψος των 1.800 μ. Χάρη στο ηπιότερο κλίμα και τα πιο ομαλά γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά της χρησιμοποιείται κατά τις πρώτες και τις τελευταίες μέρες της περιόδου που οι συνθήκες στην αλπική ζώνη είναι αντίξοες. Χρησιμοποιείται όμως και ενδιάμεσα ανάλογα με τις ιδιαίτερες συνθήκες κάθε χρονιάς, για να μην εξαντλούνται οι αλπικοί βοσκότοποι.

Έτσι, τις πρώτες είκοσι περίπου μέρες όλα τα κοπάδια κινούνται στις χαμηλές βοσκές δίχως να γίνεται επίσημα κάποια συγκεκριμένη κατανομή του χώρου. Η ελεύθερη αυτή χρήση των βοσκών της χαμηλής ζώνης ισχύει ως τη μέρα που γίνεται η κατανομή των αλπικών βοσκοτόπων στις διάφορες παρέες στις οποίες παραχωρήθηκαν για χρήση τη συγκεκριμένη χρονιά (βλ. πιο κάτω σχέδιο).

Η ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ ΕΚΤΑΣΗΣ ΣΕ ΖΩΝΕΣ ΚΑΙ ΒΟΣΚΟΤΟΠΟΥΣ

αλπική ζώνη: βοσκές προβάτων μετά τον Ιούνιο

χαμηλή ζώνη: α. βοσκές προβάτων τον Ιούνιο και το φθινόπωρο
β. βοσκές γιδιών
γ. πρόσφατα βοσκές βοοειδών

βοσκότοπος: ανακατανέμονται για χρήση κάθε χρόνο

βοσκότοπος που προσαρτήθηκε αργότερα

το χωριό

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Το άρμεγμα

Η ετήσια ανακατανομή της χρήσης των κοινοτικών βοσκοτόπων γίνεται από τη συνέλευση των κτηνοτρόφων σύμφωνα με κάποιους άγραφους κανόνες και με μια εθιμοτυπία, που ακόμα και σήμερα τηρούνται με μεγάλο σεβασμό, όχι απλώς επειδή είναι λειτουργικοί αλλά και επειδή αποτελούν μέρος των παραδόσεων της κοινότητας προσλαμβάνοντας έτσι και συμβολική αξία. Το μοίρασμα γίνεται στην αρχή της περιόδου, όπως είναι άλλωστε φυσικό, και οι αποφάσεις παίρνονται με ομοφωνία.

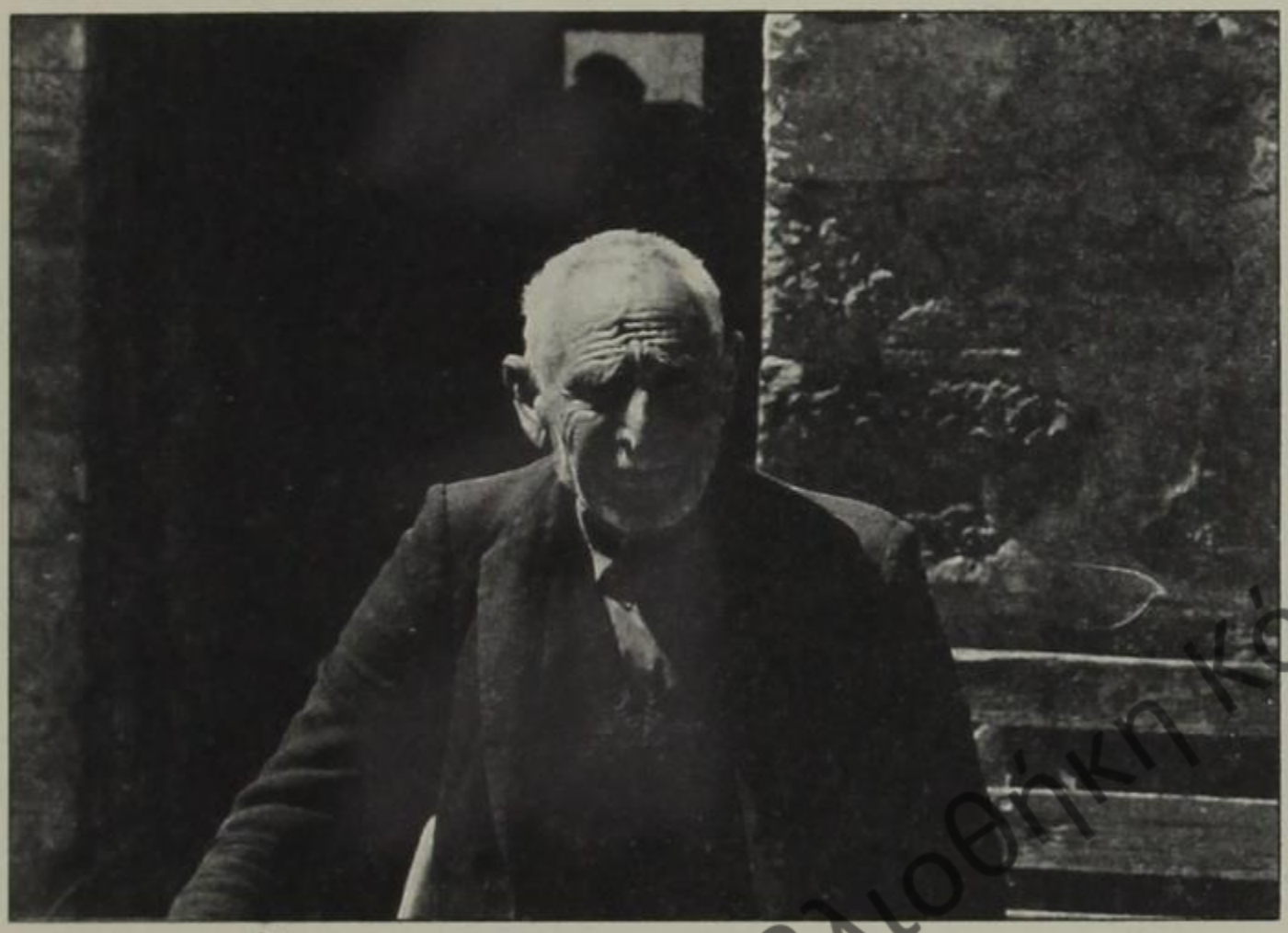
Από το πρωί της μέρας που ορίζεται να γίνει η συνέλευση, ο τελάλης του χωριού διαλαλεί την είδηση μ' έναν τελετουργικά στερεότυπο τρόπο. Το βράδυ συγκεντρώνονται όλοι σ' ένα καφενείο, όπου πραγματοποιείται η συνέλευση. Αρχικά ορίζεται μια επιτροπή τριών ή τεσσάρων ατόμων για το συντονισμό της διαδικασίας. Πρώτα πρώτα καθορίζεται, μετά από συζήτηση κι αφού ληφθούν υπόψιν ο συνολικός αριθμός των ζώων και η χωρητικότητα των βοσκοτόπων, ο ελά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Ιωαννίνων

Συζήτηση στο μεσογείοι

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοζάνης

Ο ντελάλης του χωριού

χιστος αριθμός ζώων για κάθε βοσκότοπο χωριστά. Αφού συμφωνήσουν πάνω σ' αυτό, γίνεται ένα είδος πλειοδοσίας από τις παρέες, οι οποίες προσπαθούν να πάρουν τις πιο κατάλληλες γι' αυτές βοσκές, δεδομένου του αριθμού ζώων που διαθέτουν και του ελαχίστου που έχει καθοριστεί για κάθε βοσκότοπο. Έτσι, ένας ένας οι βοσκότοποι παραχωρούνται στις παρέες που «χτυπούν» με μεγαλύτερους αριθμούς ζώων. Μικρές αλλαγές ή προσαρμογές μπορούν να γίνουν στο τέλος, αν υπάρχουν διαφωνίες ή παράπονα. Πάντως, είναι απαραίτητο η απόφαση να είναι ομόφωνη· έστω και ένα άτομο να διαφωνεί, έχει το δικαίωμα της αρνησικυρίας. Είναι πολύ ενδιαφέρον να παρακολουθήσει κανείς αυτή τη συνέλευση, η οποία μπορεί να διαρκέσει αρκετές μέρες και παρουσιάζει έντονα τα στοιχεία μιας εθιμικής τελετής παρά μιας απλής διαδικασίας. Πρόκειται πράγματι για μια τελετουργία, όπου εκδηλώνονται και εκφράζονται όλες οι αντιθέσεις και οι εντάσεις της μικρής κοινότητας, αλλά στο τέλος επιβεβαιώνεται πάντοτε η διάθεση όλων να διατηρήσουν τη «σειρά» που κληρο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

νόμησαν από τους προγόνους και να συνεχίσουν να ζουν μονιασμένοι. Επίσης, η συμβολική αξία αυτού του εθίμου φαίνεται κι από το γεγονός ότι πάντοτε προσκαλούνται μερικοί γέροντες, όχι απλώς ως καλύτεροι γνώστες των πραγμάτων ως προς τα σύνορα και τη χωρητικότητα των βοσκών, αλλά επιπλέον ως συνετοί διαιτητές και ενσαρκωτές των παραδόσεων και της ιστορίας της κοινότητας. Υπάρχει γενικά η αίσθηση ότι σε τέτοιου είδους υποθέσεις διακυβεύεται η ύπόσταση της κοινότητας και γι' αυτόν το λόγο ακριβώς λειτουργούν πάντοτε συμβολικές και άλλες κεντρομόλες δυνάμεις που διατηρούν και ενισχύουν την ενότητα παρά τις αντιθέσεις.

Κάθε βοσκότοπος, λοιπόν, έχει τις απαραίτητες προϋποθέσεις να δεχθεί συγκεκριμένο αριθμό ζώων με βάση και τις ισχύουσες μορφές συνεργασίας. Συγκεκριμένα, κάθε βοσκότοπος διαθέτει τα απαραίτητα οικολογικά χαρακτηριστικά για τη «φιλοξενία» τουλάχιστον δύο κοπαδιών μεγέθους 500-600 ζώων το καθένα. Αυτό άλλωστε είναι και το μέγεθος των κοπαδιών όπως αυτά διαμορφώνονται με τη συγκρότηση παρεών, δεδομένου ότι το τυπικό μέγεθος του οικογενειακού κοπαδιού είναι 250-300 ζώα. Για τους λόγια, κάθε βοσκότοπος παραχωρείται σε μία παρέα, η οποία απαρτίζεται από δύο κοπάδια που ανήκουν σε δύο κτηνοτρόφους· κάθε παρέα δηλαδή αποτελείται από τέσσερις κτηνοτρόφους, οι οποίοι σμίγουν τα ζώα τους ανά δύο. Οι δύο αυτές συντροφιές σμιχτών («φίλοι») συνεργάζονται στην αρμεγή και έχουν κοινή σπάνη («γρέκι»). Έτσι οι δύο «φίλοι» έχοντας σμίξει τα κοπάδια τους είναι ελεύθεροι εναλλάξ (μέρα παρά μέρα), ενώ και οι δύο συντροφιές διευκολύνονται πολύ από την κοινή αρμεγή. Το σχήμα είναι το ίδιο μ' αυτό που περιγράψαμε μιλώντας για το διάβα προς τα βουνά (βλ. σχήμα σ. 53).

Το παραπάνω σύστημα διαχείρισης των κοινοτικών βοσκοτόπων αναφέρεται στο ζωικό πληθυσμό των προβάτων, που είναι ο κύριος σ' αυτή την κοινότητα. Όσον αφορά τα λίγα κοπάδια γιδιών, δεν παραχωρούνται σ' αυτά συγκεκριμένες βοσκές αλλά είναι ελεύθερα να βόσκουν στη χαμηλή ζώνη, όπου και η βλάστηση είναι κατάλληλη γι' αυτά. Το ίδιο ισχύει και για τα λίγα βοοειδή που εμφανίσθηκαν τα τελευταία χρόνια και που έχουν προκαλέσει κάποια αναστάτωση στην κοινότητα ως προς την ένταξή τους στο υπάρχον σύστημα διαχείρισης των βοσκοτόπων. Επίσης και τα φορτηγά ζώα (άλογα – μουλάρια), των οποίων ο αριθμός έχει μειωθεί πολύ τα τελευταία χρό-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Επιστρέφοντας από τη στάνη

νια, είναι ελεύθερα αλλά δεν τους επιτρέπεται συνήθως να μένουν στις αλπικές βοσκές.

Στο σημείο αυτό θεωρώ χρήσιμο να αναφερθώ κάπως διεξοδικά στις μορφές συνεργασίας που αναπτύσσονται κατά τη θερινή περίοδο. Χρήσιμο για δύο λόγους: πρώτον, επειδή θέτει το ζήτημα της σχέσης μεταξύ κοινωνικής οργάνωσης και οικολογίας, ένα κεντρικό θέμα της ανθρωπολογικής συζήτησης για την κτηνοτροφία, και δεύτερον, επειδή σχετίζεται με ένα άλλο ενδιαφέρον αντικείμενο μελέτης, το ρόλο της συγγένειας στις παραγωγικές σχέσεις.

Αυτό που αιτιολογεί σήμερα το χαρακτηρισμό αυτής της κοινότητας ως «παραδοσιακής» και ακόμα «ποιμενικής» είναι οι ημινομαδικές μετακινήσεις και η διατήρηση παραδοσιακών μορφών οργάνωσης της παραγωγής και της κοινωνικής ζωής κατά τη θερινή περίοδο, παρόλο που, όπως ήδη αναφέρθηκε, αυτή η περίοδος έχει συρρικνωθεί αρκετά.

Έχουμε ήδη σημειώσει ότι η ουσία στη συγκρότηση σχηματισμών παραγωγικής συνεργασίας (παρεών) έγκειται στο γεγονός ότι η δια-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονιτσας

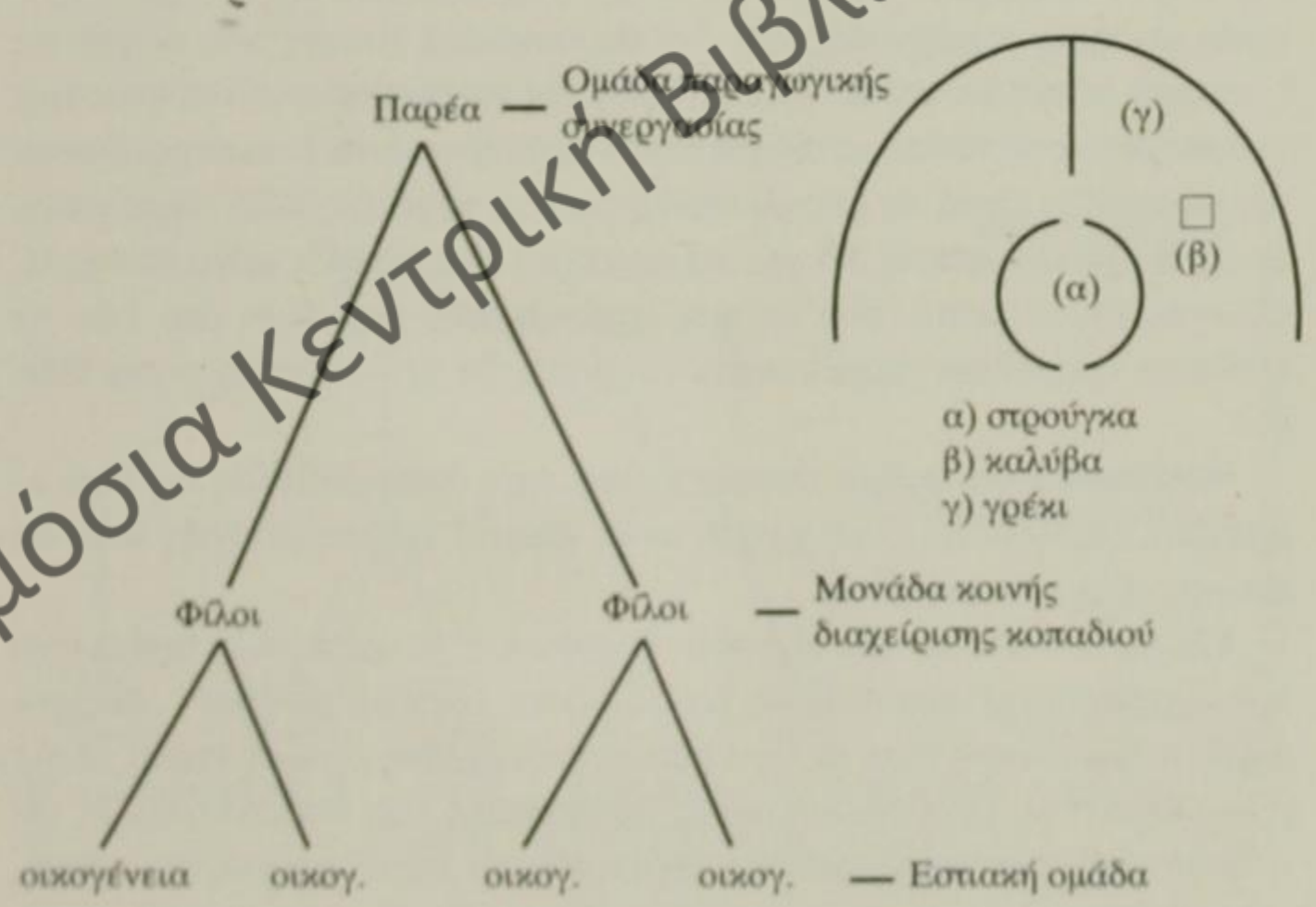

Στο τυροκομείο

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

χείριση των κοπαδιών σε συνεργατική βάση συνεπάγεται μεγαλύτερη απόδοση της εργασίας λόγω των οικονομιών κλίμακας. Μια τυπική ομάδα παραγωγικής συνεργασίας, μια παρέα, απαρτίζεται από δύο μονάδες κοινής διαχείρισης, κάθε μια από τις οποίες συγκροτείται με το «σμίξιμο» δύο οικογενειακών κοπαδιών (δύο «σημαδιών») (βλ. πιο κάτω σχήμα). Έτσι κατά κανόνα[2] κάθε «παρέα» περιλαμβάνει τέσσερα «σημάδια», τα οποία συγκροτούν δύο κοπάδια. Κάθε κοπάδι αντιστοιχεί σε μια μονάδα κοινής διαχείρισης, στο πλαίσιο της οποίας δύο εστιακές μονάδες διεκπεραιώνουν από κοινού την παραγωγική διαδικασία της θερινής περιόδου. Και οι δύο σχηματισμοί διαρκούν μία μόνο περίοδο, διαλύονται δηλαδή με το τέλος κάθε περιόδου. Ωστόσο, το φαινόμενο της ανανέωσης συνεργασιών ανάμεσα στις ίδιες μονάδες επί σειρά ετών είναι συνηθισμένο.

Η ΔΟΜΗ ΜΙΑΣ «ΙΔΑΝΙΚΗΣ» ΠΑΡΕΑΣ

2. Το σχήμα αυτό είναι το ιδανικό αλλά δεν επιτυγχάνεται πάντοτε για διάφορους λόγους.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονιτσας

νόμησαν από τους προγόνους και να συνεχίσουν να ζουν μονιασμένοι. Επίσης, η συμβολική αξία αυτού του εθίμου φαίνεται κι από το γεγονός ότι πάντοτε προσκαλούνται μερικοί γέροντες, όχι απλώς ως καλύτεροι γνώστες των πραγμάτων ως προς τα σύνορα και τη χωρητικότητα των βοσκών, αλλά επιπλέον ως συνετοί διαιτητές και ενσαρκωτές των παραδόσεων και της ιστορίας της κοινότητας. Υπάρχει γενικά η αίσθηση ότι σε τέτοιου είδους υποθέσεις διακυβεύεται η υπόσταση της κοινότητας και γι' αυτόν το λόγο ακριβώς λειτουργούν πάντοτε συμβολικές και άλλες κεντρομόλες δυνάμεις που διατηρούν και ενισχύουν την ενότητα παρά τις αντιθέσεις.

Κάθε βοσκότοπος, λοιπόν, έχει τις απαραίτητες προϋποθέσεις να δεχθεί συγκεκριμένο αριθμό ζώων με βάση και τις ισχύουσες μορφές συνεργασίας. Συγκεκριμένα, κάθε βοσκότοπος διαθέτει τα απαραίτητα οικολογικά χαρακτηριστικά για τη «φιλοξενία» τουλάχιστον δύο κοπαδιών μεγέθους 500-600 ζώων το καθένα. Αυτό άλλωστε είναι και το μέγεθος των κοπαδιών όπως αυτά διαμορφώνονται με τη συγκρότηση παρεών, δεδομένου ότι το τυπικό μέγεθος του οικογενειακού κοπαδιού είναι 250-300 ζώα. Με άλλα λόγια, κάθε βοσκότοπος παραχωρείται σε μία παρέα, η οποία απαρτίζεται από δύο κοπάδια που ανήκουν σε δύο κτηνοτρόφους· κάθε παρέα δηλαδή αποτελείται από τέσσερις κτηνοτρόφους, οι οποίοι σμίγουν τα ζώα τους ανά δύο. Οι δύο αυτές συντροφιές σμιχτών («φίλοι») συνεργάζονται στην αρμεγή και έχουν κοινή στάνη («γρέκι»). Έτσι οι δύο «φίλοι» έχοντας σμίξει τα κοπάδια τους είναι ελεύθεροι εναλλάξ (μέρα παρά μέρα), ενώ και οι δύο συντροφιές διευκολύνονται πολύ από την κοινή αρμεγή. Το σχήμα είναι το ίδιο μ' αυτό που περιγράψαμε μιλώντας για το διάβα προς τα βουνά (βλ. σχήμα σ. 53).

Το παραπάνω σύστημα διαχείρισης των κοινοτικών βοσκοτόπων αναφέρεται στο ζωικό πληθυσμό των προβάτων, που είναι ο κύριος σ' αυτή την κοινότητα. Όσον αφορά τα λίγα κοπάδια γιδιών, δεν παραχωρούνται σ' αυτά συγκεκριμένες βοσκές αλλά είναι ελεύθερα να βόσκουν στη χαμηλή ζώνη, όπου και η βλάστηση είναι κατάλληλη γι' αυτά. Το ίδιο ισχύει και για τα λίγα βοοειδή που εμφανίσθηκαν τα τελευταία χρόνια και που έχουν προκαλέσει κάποια αναστάτωση στην κοινότητα ως προς την ένταξή τους στο υπάρχον σύστημα διαχείρισης των βοσκοτόπων. Επίσης και τα φορτηγά ζώα (άλογα – μουλάρια), των οποίων ο αριθμός έχει μειωθεί πολύ τα τελευταία χρό-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσας

Επιστρέφοντας από τη στάνη

νια, είναι ελεύθερα αλλά δεν τους επιτρέπεται συνήθως να μένουν στις αλπικές βοσκές.

Στο σημείο αυτό θεωρώ χρήσιμο να αναφερθώ κάπως διεξοδικά στις μορφές συνεργασίας που αναπτύσσονται κατά τη θερινή περίοδο. Χρήσιμο για δύο λόγους: πρώτον, επειδή θέτει το ζήτημα της σχέσης μεταξύ κοινωνικής οργάνωσης και οικολογίας, ένα κεντρικό θέμα της ανθρωπολογικής συζήτησης για την κτηνοτροφία, και δεύτερον, επειδή σχετίζεται με ένα άλλο ενδιαφέρον αντικείμενο μελέτης, το ρόλο της συγγένειας στις παραγωγικές σχέσεις.

Αυτό που αιτιολογεί σήμερα το χαρακτηρισμό αυτής της κοινότητας ως «παραδοσιακής» και ακόμα «ποιμενικής» είναι οι ημινομαδικές μετακινήσεις και η διατήρηση παραδοσιακών μορφών οργάνωσης της παραγωγής και της κοινωνικής ζωής κατά τη θερινή περίοδο, παρόλο που, όπως ήδη αναφέρθηκε, αυτή η περίοδος έχει συρρικνωθεί αρκετά.

Έχουμε ήδη σημειώσει ότι η ουσία στη συγκρότηση σχηματισμών παραγωγικής συνεργασίας (παρεών) έγκειται στο γεγονός ότι η δια-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονιτσας

Η συνεργασία ως προς τη βόσκηση και την αρμεγή λειτουργεί σε δύο διαφορετικά επίπεδα. Τα ζώα του ευρύτερου σχηματισμού (παρέας) βόσκουν σε δύο χωριστά κοπάδια, ενώ αρμέγονται στην ίδια «στρούγκα». Έτσι, εφόσον κάθε κοπάδι απαρτίζεται από δύο «σημάδια», οι δύο άντρες κάτοχοι των κοπαδιών εναλλάσσονται με τη μέρα στα καθήκοντα της βόσκησης («μέρα σου και μέρα μου»). Οι δύο τώρα μονάδες κοινής διαχείρισης που απαρτίζουν την παρέα συνεργάζονται στην αρμεγή των δύο κοπαδιών. Αυτό συνεπάγεται τη χρήση κοινής στρούγκας και κατ' επέκτασιν ένα κοινό «γρέκι» χωρισμένο σε δύο τμήματα για τη διανυκτέρευση των ζώων. Ο όρος «στάνη» δηλώνει τόσο το χώρο όσο και την ομάδα που τον χρησιμοποιεί (βλ. σχήμα σ. 53).

Κατ' αυτόν τον τρόπο εκτός από τη βόσκηση και η αρμεγή γίνεται ευκολότερη υπόθεση. Τα δύο άτομα που αποδεσμεύονται εναλλάξ από τη βόσκηση μεταφέρουν το γάλα στο χωριό όπου τυροκομείται, ενώ επιστρέφουν στη στάνη για τις δύο αρμεγές (απόγευμα – πρωί) και για να αλλάξουν φυσικά με τους συντρόφους τους. Η αρμεγή γίνεται με τρεις αρμεχτάδες και ένα στρουγκάρη (αυτός που οδηγεί τα ζώα από πίσω) με το σύνολο δηλαδή της παρέας που είναι τέσσερα άτομα. Αυτά τα τέσσερα άτομα είναι αρκετά για να διεκπεραιώσουν την αρμεγή μ' αυτή τη μορφή συνεργασίας, γεγονός πολύ σημαντικό, αν αναλογιστεί κανείς ότι για να αρμεχτεί ένα κοπάδι μόνο του χρειάζονται τουλάχιστον δύο άτομα, πράγμα που σημαίνει ότι, εάν τα τέσσερα «σημάδια» αρμέγονταν χωριστά, θα χρειάζονταν οκτώ άτομα.

Το παραπάνω σχήμα συνεργασίας, που είναι βεβαίως αρκετά ελαστικό, προϋποθέτει τη χρήση ενός κοινού χώρου βοσκής από τις συνεργαζόμενες μονάδες.

Ως εκ τούτου, το σύνολο των κοινοτικών βοσκοτόπων πρέπει να κατατμηθεί κατά έναν τέτοιο τρόπο, ώστε να φιλοξενηθούν ισορροπημένα και δίκαια όλα τα ζώα στο συγκεκριμένο οικοσύστημα με τις συγκεκριμένες αρχές κοινωνικής οργάνωσης της παραγωγής. Η οικολογία θέτει συγκεκριμένους περιορισμούς όσον αφορά την κοινωνική χρήση των στοιχείων της, αλλά δεν καθορίζει τις μορφές αυτής της χρήσης. Απόδειξη γι' αυτό είναι το γεγονός ότι η οργάνωση του χώρου και οι μορφές χρήσης του έχουν υποστεί διαφοροποιήσεις στην ιστορία της κοινότητας ακολουθώντας τις αλλαγές στο επίπεδο

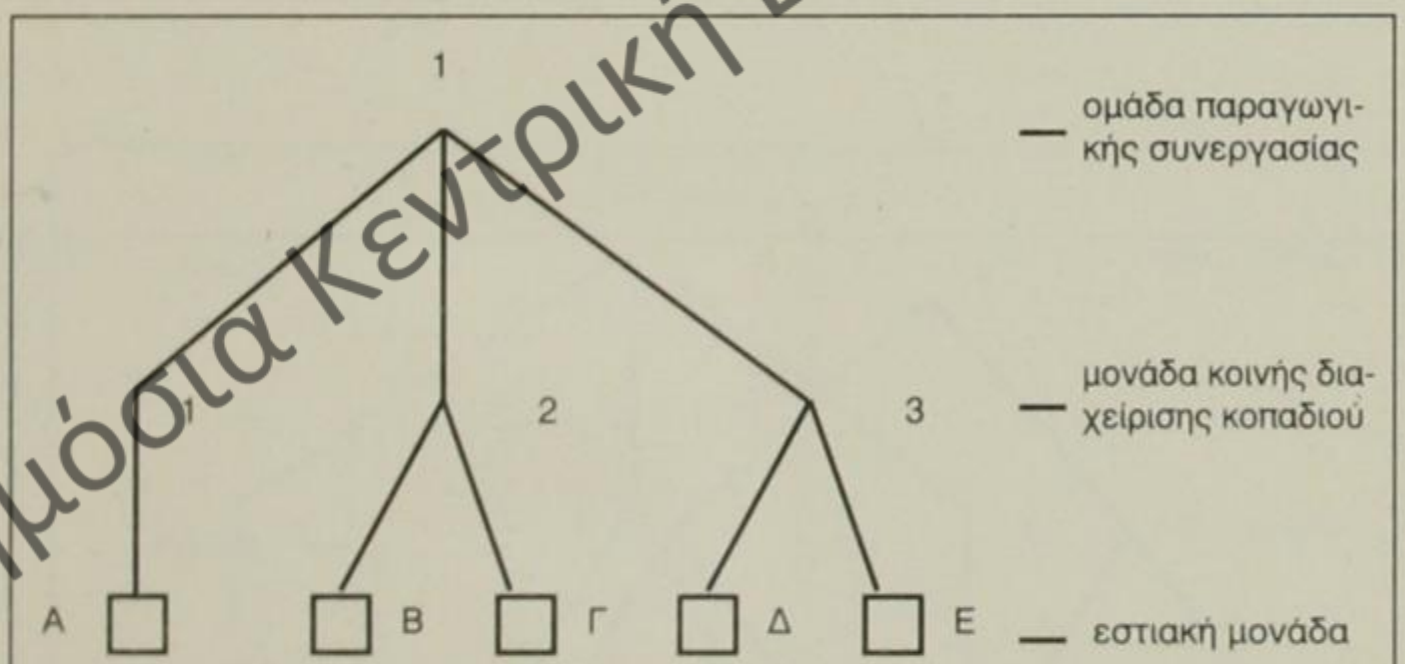
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοντοσά

της οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης. Δεδομένων των οικολογικών περιορισμών, λοιπόν, το περιβάλλον κατά κάποιον τρόπο υπαγορεύει πιθανές προσαρμογές συγκεκριμένων μορφών κοινωνικο-οικονομικής οργάνωσης, αλλά δεν καθορίζει την κοινωνική πραγματικότητα. Όπως ορθά παρατήρησε και ο T. Ingold «...οι οικολογικές σχέσεις στην κτηνοτροφία απορρέουν από την εφαρμογή της κοινωνικής της λογικής και όχι αντίστροφα».[3]

Όσον αφορά το ρόλο της συγγένειας στη σύσταση και λειτουργία των παραγωγικών σχηματισμών, θα παρουσιάσουμε μια σχηματική παράσταση της σύνθεσης όλων των ομάδων συνεργασίας που σχηματίστηκαν το καλοκαίρι του 1983, κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας, και θα διατυπώσουμε κάποιες παρατηρήσεις (βλ. σχήματα σσ. 55-61).

Μια πρώτη παρατήρηση επί των παρακάτω σχηματικών παραστάσεων των μορφών συνεργασίας σε σχέση και με όσα ειπώθηκαν προηγουμένως, είναι ότι έχουμε αποκλίσεις από τον «ιδανικό» τύπο

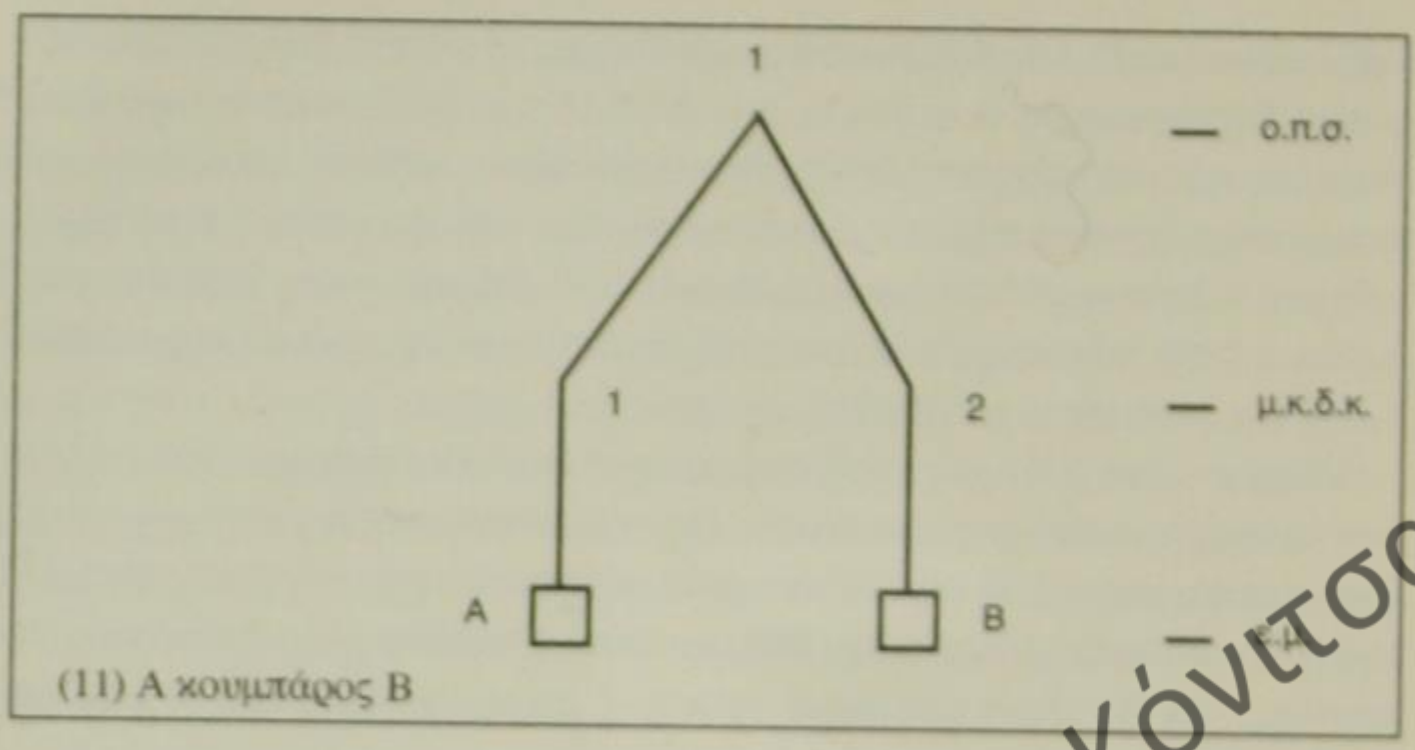
ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ (Καλοκαίρι 1983)

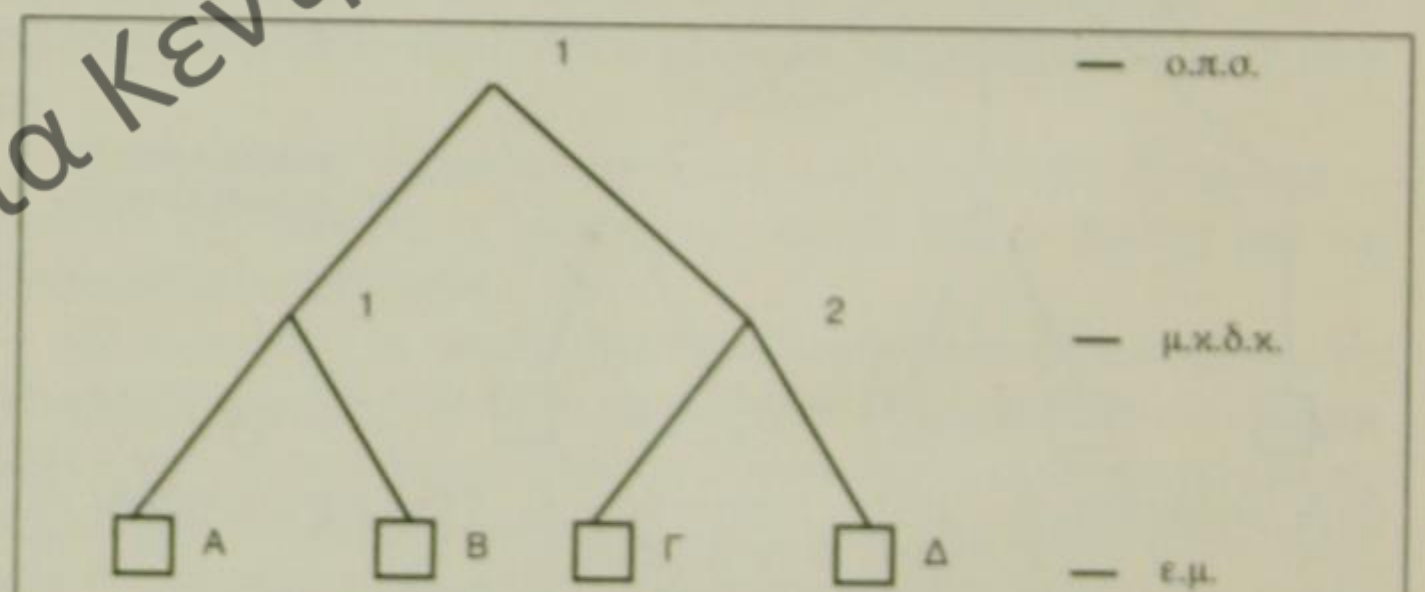
(1) A	μη συγγενής	B	(5) B	αδελφός	Γ	(8) Γ	συγγ. εξ αγχιστ.	Δ
(2) A	»	Γ	(6) B	συγγ. εξ αγχιστ.	Δ	(9) Γ	»	»	E
(3) A	»	Δ	(7) B	»	E	(10) Δ	ξάδελφος	E
(4) A	»	E						

3. T. Ingold, *Hunters, pastoralists and ranchers*, Cambridge: U.P., 1980, σ. 81.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονιτσας

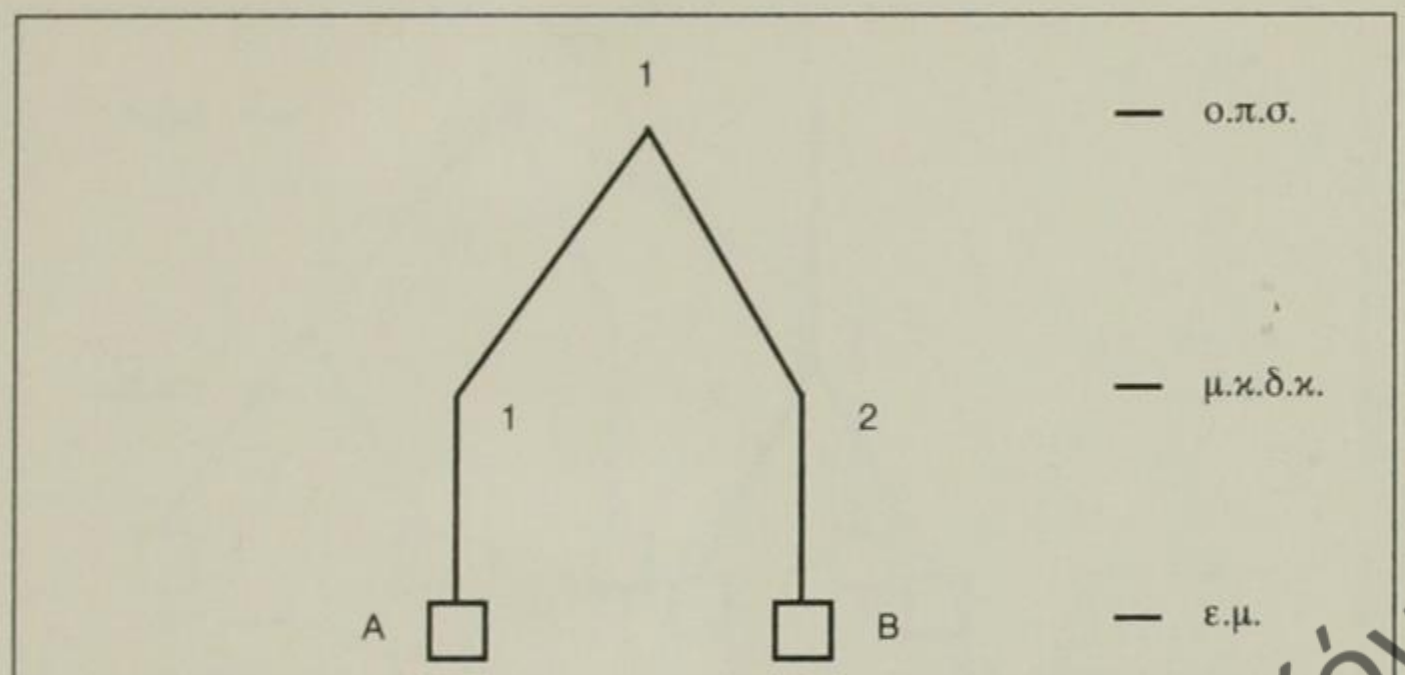

(11) Α κουμπάρος Β

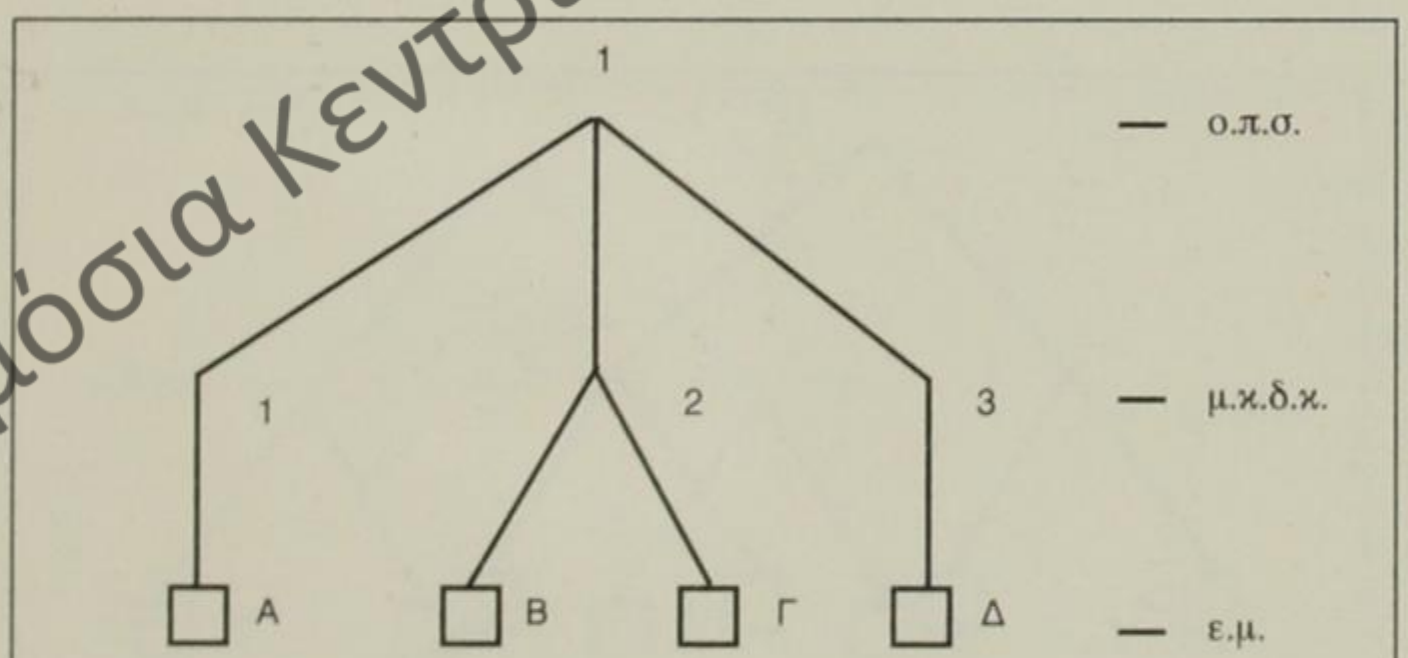

(12) Α κουμπάρος Β
(13) Α αδελφός Γ
(14) Α μη συγγενής Δ
(15) Β μη συγγενής Γ
(16) Β » Δ
(17) Γ μη συγγενής Δ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσαο

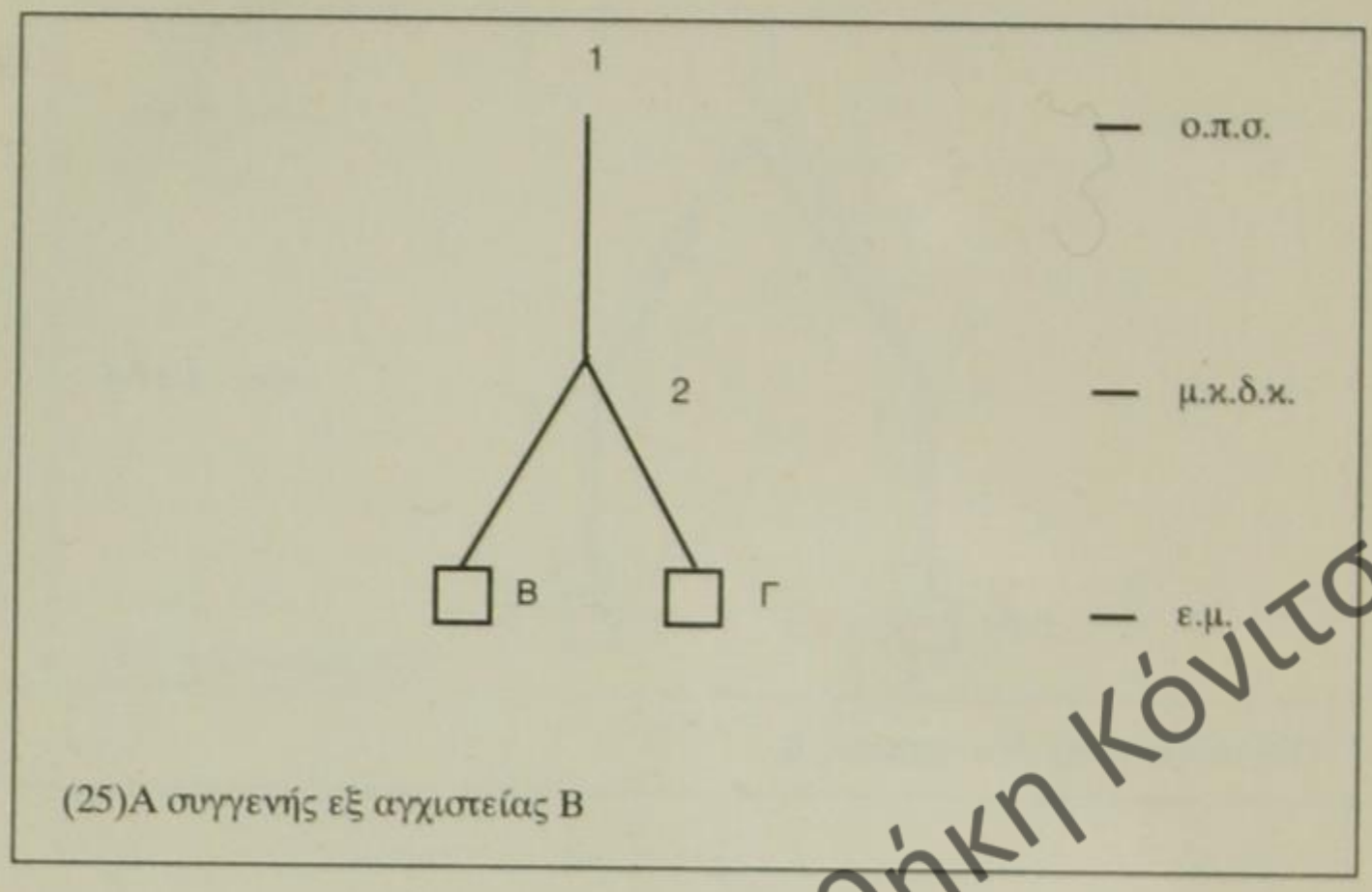

(18) Α συγγενής εξ αγχιστείας Β

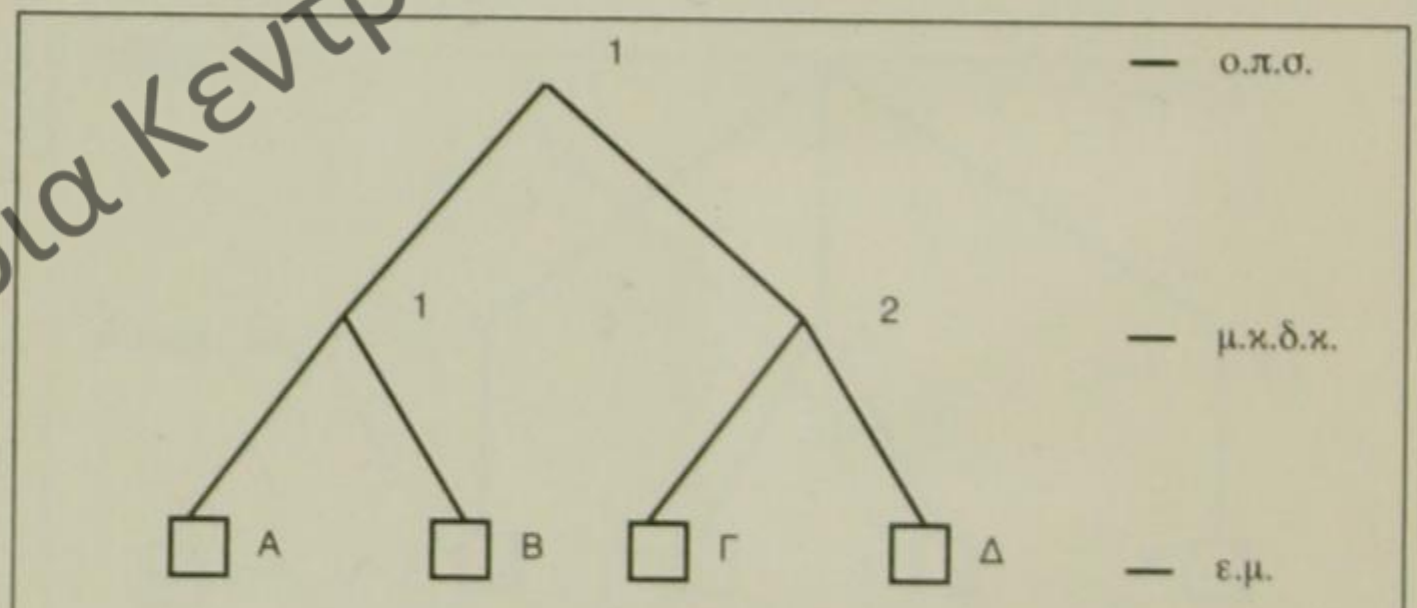

(19) Α συγγ. εξ αγχ. Β
(20) Α μη συγγενής Γ
(21) Α » Δ
(22) Β μη συγγενής Γ
(23) Β » Δ
(24) Γ αδελφός Δ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

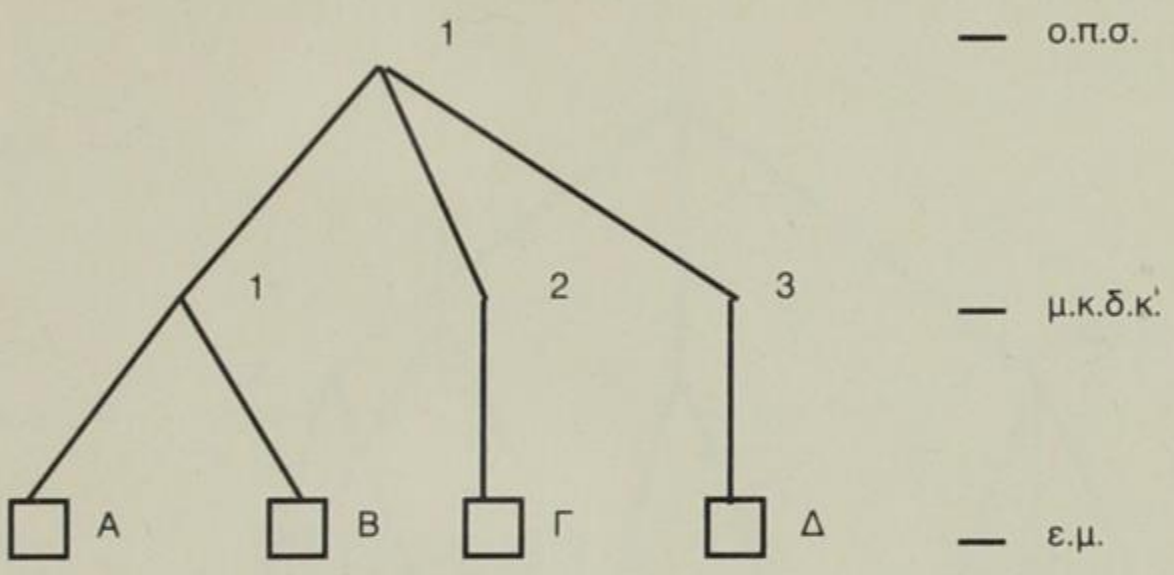

(25)Α συγγενής εξ αγχιστείας Β

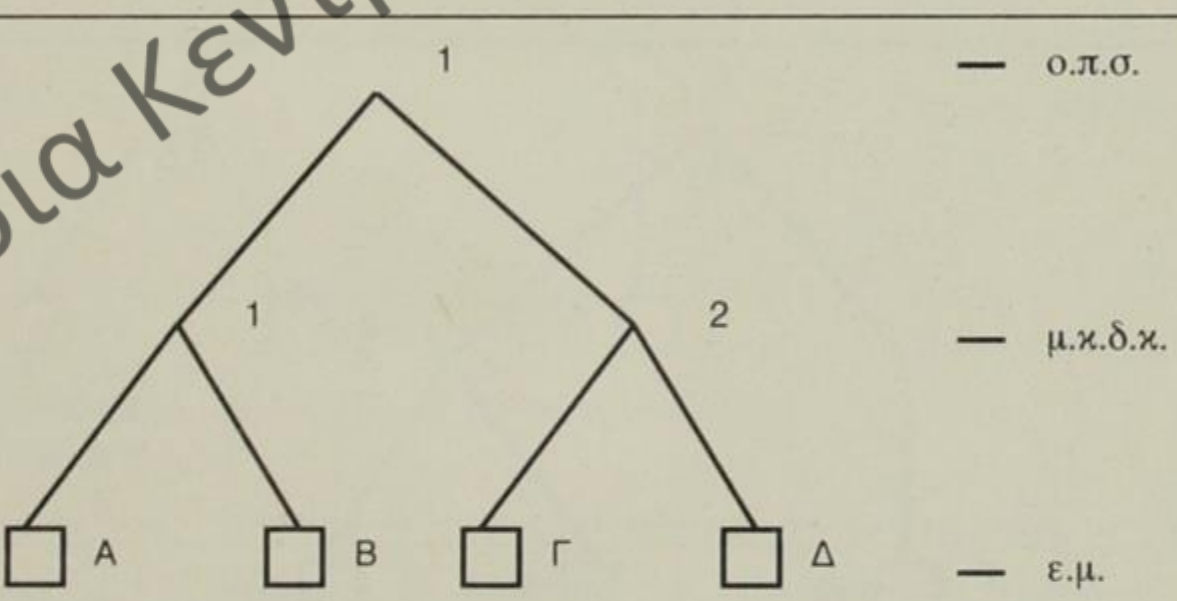

(26) Α αδελφός Β (29) Β συγγενής εξ αγχ. Γ (31) Γ μη συγγενής Δ
(27) Α συγγενής εξ αγχ. Γ (30) Β μη συγγενής
(28) Α μη συγγενής Δ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

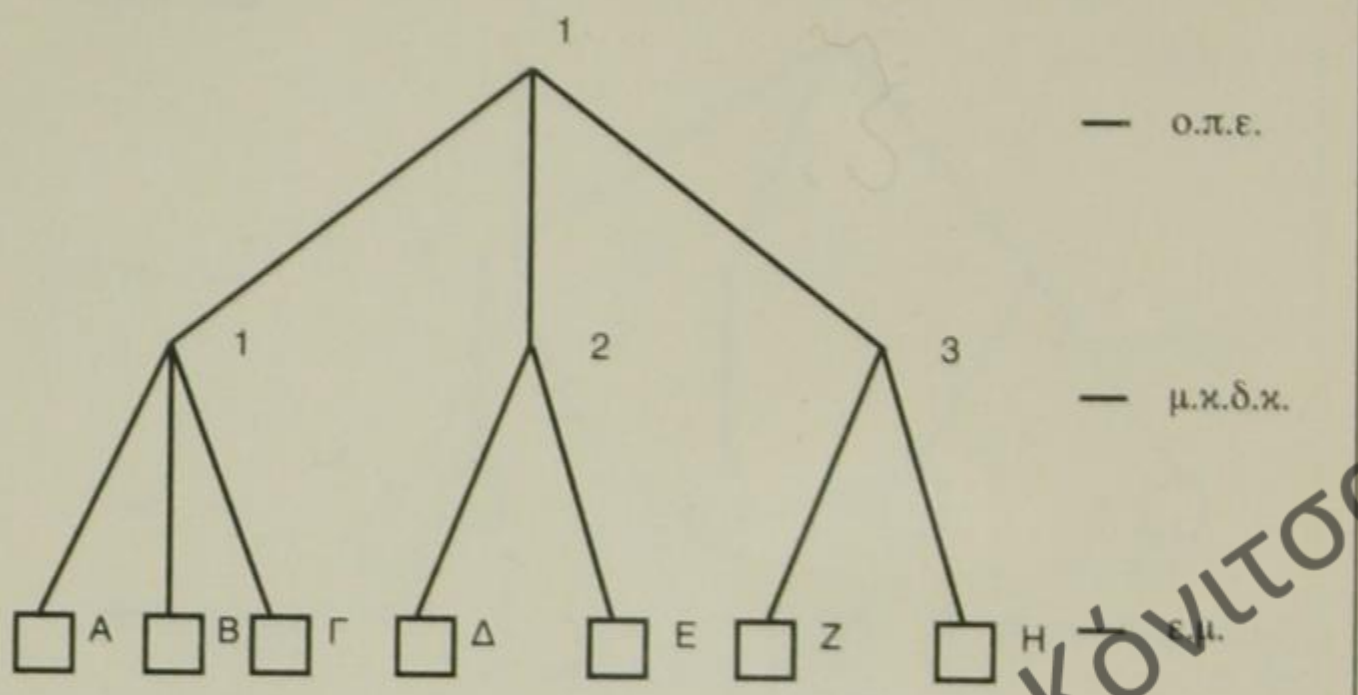

(32) Α μη συγγενής Β (35) Β αδελφός Γ (37) Γ μη συγγενής Δ
(33) Α » Γ (36) Β μη συγγενής Δ
(34) Α » Δ

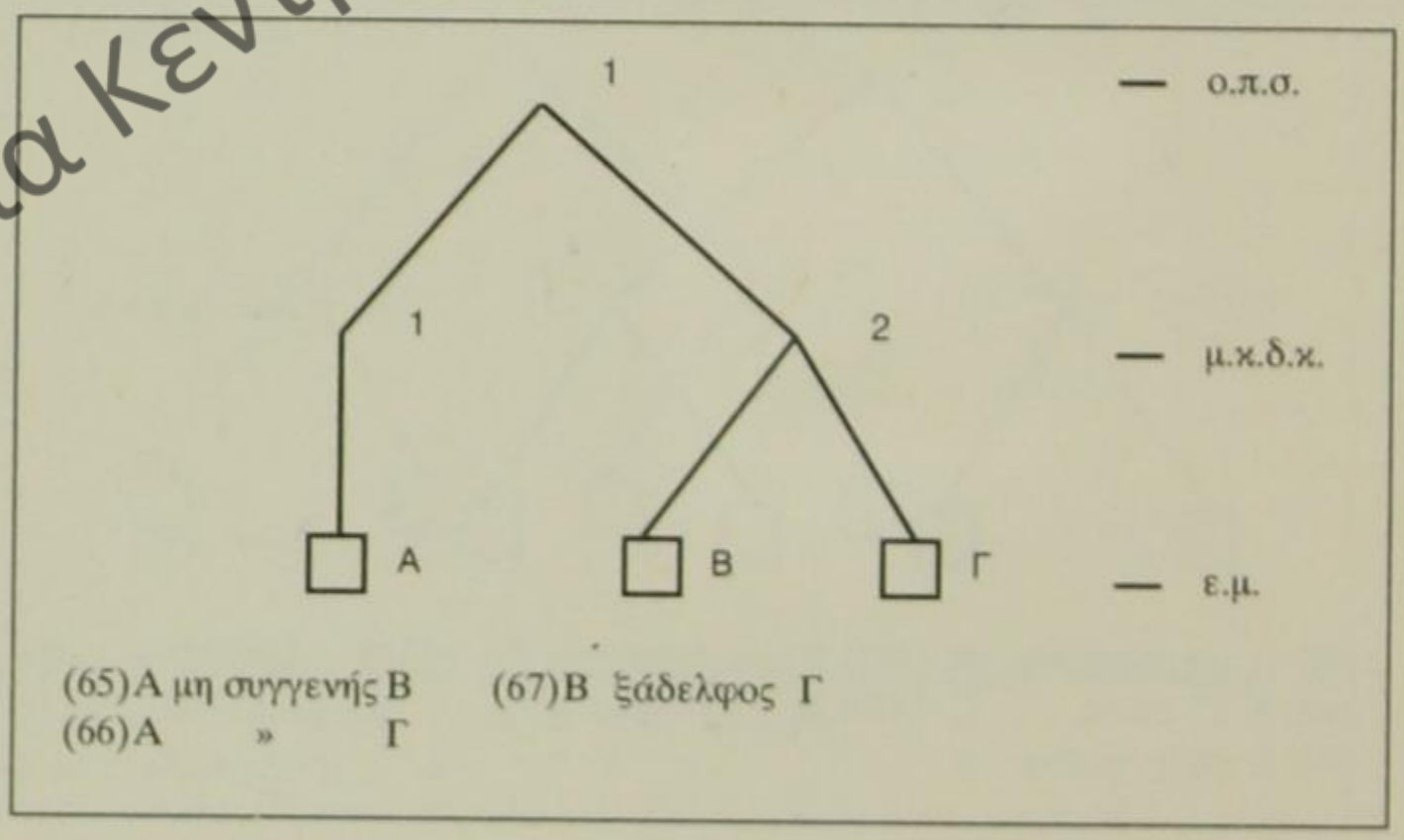

(38) Α μη συγγενής Β (41) Β μη συγγενής Γ (43) Γ ξάδελφος Δ
(39) Α θείος Γ (42) Β ξάδελφος Δ
(40) Α συγγ. εξ αγχ. Δ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

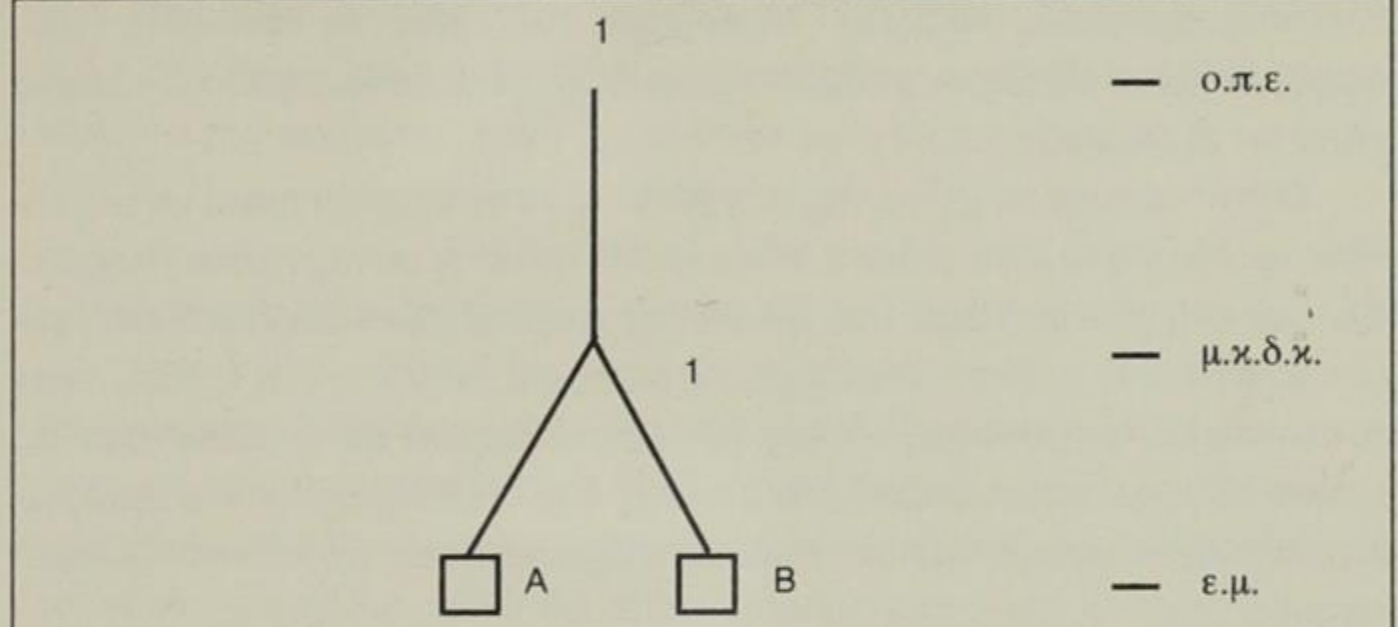

(44) A ξάδελφος B
(45) A συγγ. εξ αγχ. Γ
(46) A αδελφός Δ
(47) A συγγ. εξ αγχ. E
(48) A μη συγγενής Z
(49) A » H
(50) B συγγ. εξ αγχ. Γ
(51) B ξάδελφος Δ
(52) B μη συγγενής E
(53) B » Z
(54) B » H
(55) Γ συγγ. εξ αγχ. Δ
(56) Γ » E
(57) Γ μη συγγενής Z
(58) Γ » H
(59) Δ συγγ. εξ αγχ. E
(60) Δ μη συγγ. Z
(61) Δ » H
(62) E μη συγγενής Z
(63) E » H
(64) Z αδελφός H

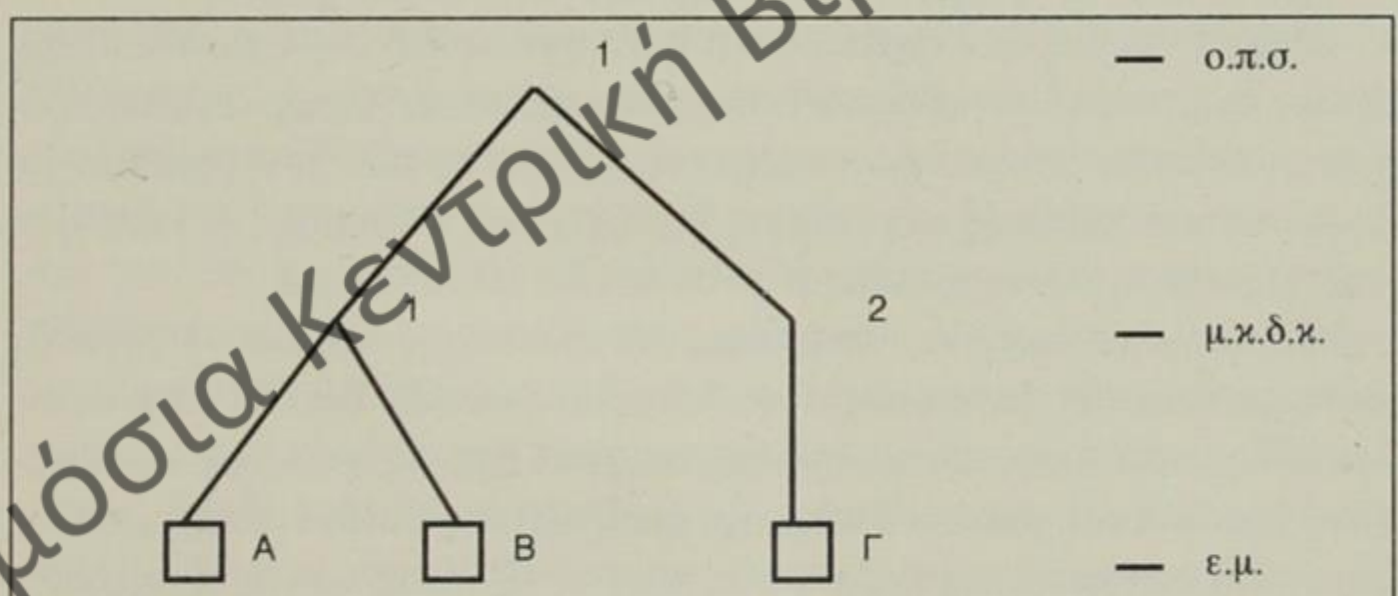

(65) A μη συγγενής B
(66) A » Γ
(67) B ξάδελφος Γ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονιτσα

(68) Α ξάδελφος Β

(69) Α αδελφός Β
(70) Α μη συγγ. Γ
(71) Β μη συγγ. Γ

Σύνολο περιπτώσεων συνεργασίας	Δεσμοί συγγένειας εξ αίματος	Δεσμοί συγγένειας εξ αγχιστείας	Δεσμοί πνευματικής συγγένειας	Απουσία δεσμών συγγένειας
71	16	16	2	37

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

που περιγράψαμε, κάτι που οφείλεται στις ίδιες τις δυσκολίες που παρουσιάζουν αυτές οι ρυθμίσεις και δείχνει βεβαίως πόσο ελαστικά είναι τα πράγματα.

Όσον αφορά το ρόλο της συγγένειας στην παραγωγική συνεργασία, το ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσο η συνεργασία στηρίζεται στη συγγένεια χάρη στο ηθικό της περιεχόμενο και κατ' επέκτασιν κατά πόσο η συγγένεια έχει εξ ορισμού μιαν εγγενή ηθική, έναν «επιτακτικό αλτρουϊσμό» όπως τον αποκάλεσε ο M. Fortes.[4] Δεν θα υπεισέλθουμε στις λεπτομέρειες αυτής της συζήτησης,[5] είναι όμως απαραίτητο να προβούμε σε κάποιες παρατηρήσεις πάνω στα δεδομένα μας.

Κατ' αρχάς φαίνεται καθαρά στον πίνακα της σ. 61 ότι η συγγένεια δεν είναι απαραίτητη για τη συγκρότηση ομάδων συνεργασίας, αφού ένα μεγάλο μέρος των συνεργασιών δεν στηρίζεται σε τέτοιου είδους σχέσεις. Η κοινότητα ως σύνολο είναι το κοινωνικό πεδίο της συνεργασίας και όχι οι συγγενειακές ομάδες. Αυτό είναι ένα γεγονός που από μόνο του αναδεικνύει τη σημασία της κοινότητας και υπενθυμίζει την ιστορική διαδικασία της μετάβασης από τη «φάρα» (πατρογραμμική ομάδα συγγένειας) στην κοινότητα-χωριό.[6]

Αυτό βεβαίως δεν σημαίνει ότι η συγγένεια δεν έχει μια ιδιαίτερη ηθική διάσταση, γεγονός που εκφράζεται με πολλούς άλλους τρόπους. Άλλωστε το φαινόμενο της επισφράγισης των συνεργασιών με δεσμούς πνευματικής συγγένειας δηλώνει την επιθυμία για επικύρωση μιας σχέσης συνεργασίας μ' έναν τέτοιο ηθικό δεσμό.

Πρέπει, πάντως, να τονίσουμε το ιδιαίτερης σημασίας γεγονός ότι τις τελευταίες δεκαετίες οι συνεργασίες μεταξύ στενών συγγενών, και ιδίως αδελφών, αποφεύγονται, κι αυτό έχει να κάνει με την ιστορική διαδικασία αποσύνθεσης της διευρυμένης οικογένειας, η οποία προκαλεί συγκρούσεις και ένταση κυρίως εξαιτίας των προβλημάτων κληρονομίας. Έτσι κατά έναν παράδοξο τρόπο η συγγένεια γίνεται

4. Για τη συζήτηση αυτή, βλ. M. Bloch, «The long term and the short term: The economic and political significance of the morality of kinship», στο: J. Goody (ed.), *The character of kinship*, Cambridge: U.P., 1973, σσ. 75-87.
5. Βλ. Vassilis Nitsiakos, *A Vlach pastoral community in Greece...*, διδακτορική διατριβή, Cambridge, 1985, σσ. 56-61.
6. Ό.π., σσ. 16-33.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

πια λόγος μη συνεργασίας και όχι το αντίθετο, ιδιαίτερα μεταξύ αδελφών. Η φράση «χώρια και αγαπημένα» αποδίδει ακριβώς αυτή την πραγματικότητα. Αυτή όμως είναι μια άλλη συζήτηση.

Η οικονομική δομή

Η κοινότητα σήμερα, όπως έχει ήδη φανεί, χαρακτηρίζεται από μια σχετική οικονομική ισότητα των μελών της. Η ιστορική διαδικασία μέσω της οποίας φτάσαμε στην παρούσα κατάσταση αναλύεται στο επόμενο κεφάλαιο. Εδώ θα ασχοληθούμε λίγο, και μ' αυτό θα τελειώσουμε, με το ζήτημα της βιωσιμότητας του οικογενειακού κοπαδιού που είναι βασικός παράγοντας διαμόρφωσης και διατήρησης της συγκεκριμένης δομής.

Η βιωσιμότητα μιας εστιακής ομάδας, ενός νοικοκυριού, σε κτηνοτροφικές κοινότητες που δεν χαρακτηρίζονται από μια σημαντική ενσωμάτωση σε κάποιες κρατικές δομές, ορίζεται με βάση την ισορροπία ανάμεσα στο μέγεθος του κοπαδιού και το διαθέσιμο ανθρώπινο δυναμικό. Σύμφωνα με τον ορισμό του D. Stenning, «όταν το μέγεθος και η αύξηση του κοπαδιού είναι επαρκή για τη συντήρηση της οικογένειας και το μέγεθος και η σύνθεση της οικογένειας είναι κατάλληλα για τον έλεγχο και τη διαχείριση του κοπαδιού, τότε η οικογένεια και το κοπάδι μπορεί να θεωρηθεί ότι βρίσκονται σε ισορροπία και ότι η μονάδα ως σύνολο είναι βιώσιμη».[7] Σε τέτοιου είδους κοινωνίες αναπόφευκτες ανισορροπίες, που δημιουργούν προβλήματα βιωσιμότητας, αντιμετωπίζονται με διάφορους θεσμοθετημένους τρόπους στο πλαίσιο της ευρύτερης κοινωνικής οργάνωσης. Ένα τυπικό παράδειγμα μας προσφέρει ο ίδιος ο Stenning από τους Φουλάνι της Αφρικής, όπου πρόσκαιρες ανισορροπίες σε εστιακές ομάδες αντιμετωπίζονται με συλλογικούς θεσμούς και μηχανισμούς στους κόλπους της ευρύτερης συγγενειακής πατρογραμμικής ομάδας.[8] Ο F. Barth, επίσης, αναφέρει σχετικά με τους Μπασερί της Περσίας ότι οι ελλείψεις ανθρώπινου δυναμικού ή ζώων στις εστιακές ομάδες αντι-

7. D. Stenning, «Household viability among the pastoral Fulani», στο: J. Goody (ed.), *The developmental cycle in domestic groups,* Cambridge, U.P., 1958, σ. 100.
8. Ό.π.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

μετωπίζονται με τη συνεργασία σε επίπεδο φυλής.[9] Όσον αφορά τους Βλάχους και τους Σαρακατσάνους ημινομάδες κτηνοτρόφους της Ελλάδας, σε παλιότερες εποχές, αυτή η ανάγκη συνεργασίας οδήγησε και στο σχηματισμό του ίδιου του τσελιγκάτου αλλά και άλλων μορφών παραγωγικής κοινοπραξίας.[10]

Στη δική μας περίπτωση, κάτω από τις σημερινές συνθήκες, το πρόβλημα της βιωσιμότητας αντιμετωπίζεται από την ίδια την παρεμβατική πολιτική του κράτους και δεν οδηγεί τα πιο αδύνατα από οικονομική άποψη νοικοκυριά σε εξαρτήσεις, όπως εκείνες της περιόδου του τσελιγκάτου. Πρόσφατα μάλιστα, με την ένταξη της χώρας στην Ε.Ο.Κ., την ίδια λειτουργία επιτελούν οι εξισωτικές επιδοτήσεις. Ωστόσο, πρέπει να σημειώσουμε ότι αυτή η ανεξαρτησία των κτηνοτροφικών μονάδων δεν σημαίνει απαραίτητα και οικονομική ευημερία. Η ίδια η σχέση των κτηνοτρόφων με τους πιστωτικούς οργανισμούς, κυρίως την Αγροτική Τράπεζα, είναι μια σχέση εξάρτησης, η οποία αρκετές φορές έχει ως συνέπεια τη βαριά χρέωση.

Η συσσώρευση κεφαλαίου, με τη μορφή αύξησης του κοπαδιού, είναι πράγμα σχεδόν αδύνατο, χιατρείς βασικά λόγους. Πρώτα πρώτα ο εξω-κτηνοτροφικός προσανατολισμός της νέας γενιάς στερεί τις εστιακές παραγωγικές μονάδες από εργατικά χέρια, ενώ δημιουργεί επιπρόσθετες δυσκολίες εξαιτίας των δαπανών που απαιτούνται για την εκπαίδευση σε διαφορετικά επαγγέλματα. Η εξασφάλιση του μέλλοντος των παιδιών στις νέες κοινωνικές συνθήκες ισοδυναμεί με ένα μεγάλο οικονομικό βάρος. Η αύξηση των περιουσιακών στοιχείων ή οποιαδήποτε επιθυμία για επενδύσεις προσκρούει στις αυξημένες ανάγκες που συνεπάγεται η γενική τάση να ωθούνται οι νέοι σε σπουδές. Ύστερα, με τους όρους που λειτουργεί σήμερα η κτηνοτροφία ως οικονομική δραστηριότητα, η αύξηση του ζωικού κεφαλαίου δεν συνεπάγεται καθόλου και την αύξηση του εισοδήματος, κυρίως επειδή τα εργατικά χέρια είναι δυσεύρετα και ακριβά, αλλά και επειδή η δημιουργία της απαραίτητης σήμερα τεχνικής υποδομής έχει υψηλό κόστος. Τέλος, η συσσώρευση καθίσταται ολοένα και πιο δύ-

9. F. Barth, *Nomads of South Persia*, Oslo: U.P., 1961.

10. Για τους Σαρακατσάνους, βλ. J. Campbell, ό.π., Αγγελική Χατζημιχάλη, *Σαρακατσάνοι*, τ. 2, Αθήνα, 1957, και Γ. Καββαδίας, *Σαρακατσάνοι*, Αθήνα: Λ. Μπρατζιώτη, 1991 (μετάφρ. από τα γαλλικά). Για τους Βλάχους, V. Nitsiakos, ό.π.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοντοσά

σκολη και εξαιτίας των νέων καταναλωτικών ηθών που έχουν εισαχθεί και σ' αυτή την κοινότητα.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι με τις σημερινές συνθήκες η φυσική αναπαραγωγή του κοπαδιού ρυθμίζεται κατά τέτοιον τρόπο, ώστε το μέγεθός του να παραμένει σταθερό, όταν φτάνει το όριο της βιωσιμότητας. Η δυνατότητα μιας τέτοιας σταθεροποίησης, στο μέτρο που εξασφαλίζεται για όλους, συνιστά τη βάση μιας οικονομικής ομοιογένειας. Το πώς φτάσαμε όμως σ' αυτό το σημείο θα το δούμε στη συνέχεια.

ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΑΤΙΑ

Η εξέλιξη της τοπικής κοινότητας μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο στη βάση των οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών διαδικασιών που έχουν λάβει χώρα στην ευρύτερη κοινωνία της οποίας μέρος αποτελεί η κοινότητα. Οι ισχύουσες σήμερα παραγωγικές σχέσεις και η κοινωνική συγκρότηση που τις χαρακτηρίζει είναι προϊόντα συγκεκριμένων ιστορικών διαδικασιών.

Η κοινωνική κατάσταση που επικρατεί στις ημινομαδικές κτηνοτροφικές κοινότητες σήμερα εξηγείται σε μεγάλο βαθμό με βάση τις εξελίξεις που έλαβαν χώρα στον αγροτικό χώρο στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα. Η αγροτική μεταρρύθμιση αποτελεί τομή στην ιστορία του αγροτικού ζητήματος στην Ελλάδα, καθώς έθεσε τέρμα σε μια ιστορική εποχή που χαρακτηρίστηκε από ένα συγκεκριμένο αγροτικό κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό, το *τσιφλίκι*.

Η κατάργηση του τσιφλικιού και οι συνακόλουθες διαδικασίες απαλλοτρίωσης των μεγάλων κτημάτων και της διανομής της γης στους καλλιεργητές της, ήταν φυσικό να κλονίσουν την ως τότε ισχύουσα ισορροπία στις γεωργοκτηνοτροφικές σχέσεις στη βάση της αλληλεξάρτησης και συμπληρωματικότητας των δύο αυτών παραγωγικών δραστηριοτήτων.

Ο σχηματισμός του τσιφλικιού είναι συνυφασμένος, στην ιστορία των αγροτικών σχέσεων παραγωγής, με μια ιδιαίτερη μορφή κοινωνικοοικονομικής οργάνωσης στο χώρο της ημινομαδικής κτηνοτρο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

φίας. Το τσιφλίκι λειτούργησε πάντα σε μια σχέση συμπληρωματικότητας και αλληλεξάρτησης προς τον κτηνοτροφικό σχηματισμό του *τσελιγκάτου*. Τη συμπληρωματικότητα ανάμεσα στους δύο αυτούς σχηματισμούς συνιστούσε ιδιαίτερα η χρήση χέρσων εκτάσεων τσιφλικιών απο τσελιγκάτα ως βοσκοτόπων. Το σύστημα οργάνωσης της παραγωγής στο τσιφλίκι χαρακτηριζόταν από τις εκτατικές καλλιέργειες κυρίως σιτηρών, με βάση κολληγικές σχέσεις παραγωγής, και από την ενοικίαση μεγάλων εκτάσεων σε τσελιγκάτα για βόσκηση.[11]

Το καθεστώς των τσιφλικιών και ιδιαίτερα οι συνθήκες ενοικίασης εκτάσεων για χειμερινή χρήση είχε σημαντικές επιπτώσεις στις κοινωνικοοικονομικές σχέσεις των ημινομαδικών κτηνοτροφικών κοινοτήτων. Οι βοσκήσιμες εκτάσεις των τσιφλικιών αποτελούσαν χωρικές ολότητες και ενοικιάζονταν σε ολόκληρα τσελιγκάτα. Σε μερικές περιπτώσεις οι ίδιοι οι τσελιγκάδες κατείχαν ιδιόκτητα λιβάδια στα χειμαδιά, ιδιαίτερα σε μια ύστερη φάση, όταν πλούσιοι κτηνοτρόφοι μετέτρεψαν μέρος του ζωικού τους κεφαλαίου σε έγγεια ιδιοκτησία. Γύρω από πυρήνες πλουσίων κτηνοτρόφων, που με οποιονδήποτε τρόπο είχαν τη δυνατότητα να εξασφαλίζουν χειμερινή βοσκή, συσπειρωνόταν ένας αριθμός μικροϊδιοκτητών κτηνοτρόφων («σμιχτών») και τσομπάνηδων για να εξασφαλίσουν τις απαραίτητες συνθήκες επιβίωσής τους.

Το τσελιγκάτο ήταν σε γενικές γραμμές ένας παραγωγικός σχηματισμός αποτελούμενος από έναν αριθμό κτηνοτρόφων κάτω από την ηγεσία του οικονομικά ισχυρότερου. Ο χώρος επιρροής όμως του τσέλιγκα δεν περιοριζόταν στη σφαίρα παραγωγής μόνο αλλά επεκτεινόταν σ' ολόκληρη την κοινωνική ζωή των συνεργαζομένων κτηνοτρόφων και των οικογενειών τους.

Η οργάνωση του τσελιγκάτου βασιζόταν στην αρχή της συμπληρωματικότητας κεφαλαίου και εργασίας. Ο τσέλιγκας διέθετε το ζωικό κεφάλαιο, τις βοσκήσιμες εκτάσεις και πιστωτικές διευκολύνσεις, ενώ οι συμβαλλόμενοι τσομπάνηδες πρόσφεραν την εργατική τους δύναμη και οι σμίχτες εργατική δύναμη συν το ζωικό κεφάλαιο που διέθεταν. Στο τέλος κάθε κτηνοτροφικής περιόδου οι συνεταιριζόμε-

11. Βλ. Κ. Δ. Καραβίδας, *Αγροτικά*, Αθήνα: Παπαζήσης, 1978, σσ. 35-200, και Κ. Βεργόπουλος, *Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εξάντας, 1975, σσ. 64-162.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοζάνης

νοι «λογαριάζονταν» σε μια συνέλευση ανοιχτή σε όλους. Τα κέρδη μοιράζονταν με βάση τον αριθμό των παραγωγικών ζώων που καθένας διέθετε μετά την αφαίρεση των εξόδων από το ακαθάριστο εισόδημα. Οι ρογιασμένοι τσομπάνηδες που δεν είχαν καθόλου ζώα απλά έπαιρναν το προσυμφωνημένο ποσό πληρωμής («ρόγα»), αν φυσικά έμενε υπόλοιπο μετά τον υπολογισμό των πιστώσεων που είχαν εγγραφεί στον προσωπικό τους λογαριασμό.

Το μέγεθος του τσελιγκάτου ποίκιλλε ανάλογα με το μέγεθος του κοπαδιού-πυρήνα. Σε μερικές περιπτώσεις τσελιγκάτα αριθμούσαν χιλιάδες ζώα και δεκάδες οικογενειών.

Σχετικά με το θέμα της δικαιοσύνης στο τσελιγκάτο, οι απόψεις που εκφράζονται από τους ίδιους τους κτηνοτρόφους που συμμετείχαν σε τέτοιους σχηματισμούς ως απλοί τσομπάνηδες ή σμίχτες συγκλίνουν στη θεώρηση των σχέσεων που το χαρακτήριζαν ως σχέσεων εκμετάλλευσης και καταπίεσης από την πλευρά του τσέλιγκα. Είναι χαρακτηριστικό πως οι περισσότεροι από τους πληροφορητές αυτής της κατηγορίας απάντησαν στη σχετική ερώτηση με μια βλάχικη παροιμία γεννημένη σ' αυτές τις κοινωνικές συνθήκες: «Ντάλου μπάσκα σι λιάλου λάνα» (δώσ' τους τα κλόκουρά και πάρε συ το πραγματικό μαλλί).

Αντίθετα με διάφορες τάσεις που εξιδανικεύουν το τσελιγκάτο αποδίδοντάς του έναν κοινωνικά αρμονικό και οικονομικά δίκαιο χαρακτήρα, στην πραγματικότητα το τσελιγκάτο ήταν ένας εκμεταλλευτικός κοινωνικοοικονομικός σχηματισμός βασισμένος σε πελατειακές σχέσεις, όπου πλούσιοι κτηνοτρόφοι χρησιμοποιούσαν την οικονομικά πλεονεκτική θέση τους για να χειραγωγούν κοινωνικά και πολιτικά ολόκληρες ομάδες απο φτωχές οικογένειες, εμπεδώνοντας έτσι την κυριαρχία τους σε ολόκληρες κοινότητες και προωθώντας τους προσωπικούς τους σκοπούς. Εξαιρέσεις μπορεί να υπήρχαν πιθανώς, οφειλόμενες κυρίως στην παρουσία συγγενειακών δεσμών ανάμεσα σε συμβαλλόμενα μέλη, οι οποίες μπορούσαν να λειτουργήσουν ως αποτρεπτικοί παράγοντες απέναντι στην εσωτερική εκμετάλλευση, τουλάχιστον σ' εκείνη που είχε τη μορφή της άμεσης εξαπάτησης ή κλεψιάς.

Το τσελιγκάτο όμως συχνά έτεμνε τα σύνορα της συγγένειας. Η κοινότητα ως ένα σύνολο αποτελούσε τον κοινωνικό χώρο μέσα στα όρια του οποίου αναζητούσε κανείς συνεταίρους. Σε μια συγγενεια-

Δημοσία Βιβλιοθήκη Κεντρική Κονιτσα

κή ομάδα περισσότερες απο μια οικογένειες ήταν δυνατό να έχουν περίσσευμα ζωικού κεφαλαίου έτσι, ώστε να χρειάζονται εργατική δύναμη απ' έξω. Αντίστοιχα, φτωχές οικογένειες που ανήκαν στο ίδιο συγγενειακό πλέγμα θα αναζητούσαν απασχόληση έξω από τα όρια της συγγενειακής ομάδας στους κόλπους μη σχετιζομένων συγγενειακά τσελιγκάτων.

Οι σχέσεις ανάμεσα στον τσέλιγκα και τους κτηνοτρόφους που πλαισίωναν το τσελιγκάτο του, εξελίσσονταν με το χρόνο σε σχέσεις απόλυτης εξάρτησης. Ο τσέλιγκας, κυρίαρχος του σχηματισμού από οικονομική άποψη, ήταν επίσης ο προστάτης σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο. Κάτω από την εξουσία του οι υποτακτικοί του αποκάμβαναν όχι μόνον «οικονομική ασφάλεια» εξασφαλίζοντας τα μέσα επιβίωσής τους αλλά επίσης κοινωνική και πολιτική προστασία χάρη στη δύναμη και επιρροή του τσέλιγκα, που ξεπερνούσε τα όρια της τοπικότητας, μέσω των εξωτερικών του διασυνδέσεων με ισχυρούς ιδιώτες ή εκπροσώπους του κράτους.

Η οικονομική και κοινωνική κυριαρχία ενός μικρού αριθμού τσελιγκάδων πάνω στην πλειοψηφία των μελών της κοινότητας δημιούργησε ένα είδος κοινωνικής πόλωσης στη δομή της. Οι δύο αντίθετοι αλλά συμπληρωματικοί πόλοι ήταν συνδεδεμένοι κάθετα, κατά έναν τρόπο που δημιουργούσε ακόμα και ανταγωνισμούς στους κόλπους του στρώματος των φτωχών γύρω από την εγκαθίδρυση σταθερών πελατειακών σχέσεων με προστάτες τσελιγκάδες. Οι εξωτερικές συνθήκες στην ευρύτερη εθνική κοινωνία, καθώς και η ίδια η δομή και η ιδεολογία της τοπικής κοινότητας, καθιστούσαν μια διαδικασία αποδέσμευσης από αυτή την πόλωση αρκετά δύσκολη.

Ενα κανάλι οικονομικής δραστηριότητας, που παραδοσιακά παρείχε απασχόληση σε πλεονάζοντα εργατικά χέρια οικογενειών, το *κερατζιλίκι*, συνέχιζε να αποτελεί μια πηγή εισοδήματος για φτωχά νοικοκυριά. Όμως ποτέ από μόνο του δεν οδήγησε σε μια διαδικασία οικονομικής διαφοροποίησης που πιθανόν να επέφερε οικονομική χειραφέτηση, επειδή ήταν υποταγμένο στη δομή και τις αρχές λειτουργίας της οικογενειακής παραγωγικής μονάδας, όπου αποτελούσε δευτερεύουσα δραστηριότητα, συμπληρωματική της κτηνοτροφίας. Το κερατζιλίκι γενικά ήταν προσανατολισμένο προς την εξασφάλιση ενός πρόσθετου εισοδήματος, που θα διευκόλυνε την επιβίωση και αναπαραγωγή της οικογένειας. Όπως οι ίδιοι οι παλιοί κερατζήδες το

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοντοσα

θέτουν, «δεν ήταν καμμιά δουλειά να γίνεις πλούσιος, μα να βγάλεις καμμιά δραχμή να ξεπληρώσεις τα χρέη στους τσελιγκάδες και να εξασφαλίσεις ένα κομμάτι ψωμί, αφού το τσομπανιλίκι δεν σου το εξασφάλιζε πάντα». Παρόλα αυτά η πρώτη αντίσταση και οι πρώτες προκλήσεις στην εξουσία των τσελιγκάδων επρόκειτο να έρθουν από τους κερατζήδες, όταν το τσελιγκάτο ήδη βρισκόταν σε κατάσταση αποσύνθεσης. Αυτό θα μπορούσε να αποδοθεί κυρίως στην ίδια τη φύση της ενασχόλησης. Η λειτουργία της μεταφοράς, που συχνά περνούσε και σ' ένα υποτυπώδες μεταγωγικό εμπόριο, έβγαζε τους κτηνοτρόφους από τα στενά πλαίσια της κτηνοτροφικής δραστηριότητας και τους εξέθετε σε ποικίλες καταστάσεις και διαφορετικές εξωτερικές επιδράσεις που είχαν αφυπνιστική επιρροή πάνω τους.

Μια άλλη εναλλακτική λύση, αλλά όχι εύκολη σε πρόσβαση, εμφανίστηκε στις αρχές του αιώνα μας, όταν η μετανάστευση στην Αμερική είχε πάρει μεγάλες διαστάσεις σ' όλα τα Βαλκάνια. Ξανά, για τα μέλη της κτηνοτροφικής κοινότητας που εξετάζουμε, ο απώτατος σκοπός, τουλάχιστον αρχικά σ' αυτή τη φάση, ήταν σταθερά η απόκτηση κάποιων χρημάτων με τα οποία θα μπορούσε να πετύχει κανείς οικονομική ανεξαρτησία φτιάχνοντας ένα βιώσιμο κοπάδι. Τέτοιοι σκοποί όμως δεν εκπληρώθηκαν σε μεγάλη κλίμακα. Πάντως υπάρχουν παραδείγματα κτηνοτρόφων που δημιούργησαν περιουσία με μεταναστευτικό συνάλλαγμα.

Αυτές οι εναλλακτικές λύσεις όμως δεν επαρκούσαν για να επιφέρουν την εξάλειψη της κοινωνικής πόλωσης. Οι επικρατούσες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες, μέχρι την αρχή της αγροτικής μεταρρύθμισης του 1917, ήταν αντίξοες για μια διαδικασία άμβλυνσης του χάσματος που χώριζε τους φτωχούς από τους πλούσιους. Η υιοθέτηση της γεωργίας και η στατικοποίηση θα σήμαινε για τους φτωχούς χειρότερη υποδούλωση στα πλαίσια των τσιφλικικών σχέσεων. Από την άλλη πλευρά η γενική κατάσταση ήταν τόσο ρευστή και ασταθής, λόγω της αποσάθρωσης του οθωμανικού φεουδαλικού συστήματος και των πολέμων για απελευθέρωση όλων των εθνοτήτων στα Βαλκάνια, που καμμιά πρωτοβουλία για εγκατάλειψη του κτηνοτροφικού τρόπου ζωής δεν θα ήταν ασφαλής. Αντίθετα, μέσα στη θύελλα που έπλητε την περιοχή, η κινητική κτηνοτροφία ήταν ο πιο ασφαλής τρόπος ζωής.

Η κατάσταση για τους οικονομικά δυνατούς ήταν διαφορετική

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

όχι όμως και κατάλληλη για στατικοποίηση (μόνιμη εγκατάσταση). Κάτι τέτοιο εμποδιζόταν κυρίως απο την ανασφάλεια που επικρατούσε στον γεωργικό τομέα. Μετατροπή πλεονάσματος ζωικού πλούτου σε έγγεια ιδοκτησία παρατηρήθηκε ιδιαίτερα μετά την αποχώρηση των τούρκων τσιφλικάδων απο τη Θεσσαλία το 1881. Αυτό όμως δεν σήμανε αυτόματα την ανάληψη αγροκαλλιέργειας. Τέτοιες ιδιοκτησίες χρησιμοποιούνταν βασικά για τις ανάγκες των κοπαδιών τους ως βοσκοτόπια.

Έτσι η κατάσταση δεν άλλαξε ουσιαστικά παρά μόνο με την υλοποίηση του προγράμματος της αγροτικής μεταρρύθμισης και την εφαρμογή των προγραμμάτων οικονομικής ανάπτυξης που ακολούθησαν.

Εγκατάλειψη της ημινομαδικής κτηνοτροφίας, από ιδιαίτερα πλούσια και ιδιαίτερα φτωχά μέλη της κοινότητας, άρχισε να εμφανίζεται ως αποτέλεσμα των μεταμορφώσεων στο γεωργικό τομέα και γενικότερα των αναπτυξιακών διαδικασιών σε εθνικό επίπεδο. Αυτές οι διαδικασίες οδήγησαν σε μια αύξουσα ομοιογενοποίηση και σχετική ισότητα στη δομή της κοινότητας, φαινόμενα που ολοκληρώθηκαν στις δεκαετίες που ακολούθησαν τον εμφύλιο.

Όπως ήδη αναφέραμε, η αγροτική μεταρρύθμιση που ξεκίνησε το 1917 και διήρκησε ορισμένες δεκαετίες, αποσκοπούσε κυρίως στην κατάργηση του συστήματος των τσιφλικιών, την απαλλοτρίωση της γης και τη διανομή της στους αγρότες. Οι μεταρρυθμίσεις στο γεωργικό τομέα είχαν σημαντικό αντίκτυπο στην κτηνοτροφία. Την κατάργηση του τσιφλικιού ακολούθησε η παρακμή του τσελιγκάτου.

Η διανομή της τσιφλικικής γης στους αγρότες κατά μικρούς κλήρους συνοδεύτηκε από την εισαγωγή της εντατικής καλλιέργειας σε αντίθεση με την εκτατική καλλιέργεια που χαρακτήριζε το τσιφλίκι. Αυτό σήμανε όχι μόνο μείωση των χειμερινών βοσκοτόπων, καθώς όλο και περισσότερα κομμάτια γης που προηγουμένως χρησίμευαν ως βοσκότοποι μετατρέπονταν σε χωράφια, αλλά επίσης σημαντικές αλλαγές στην οργάνωση της γεωργικής παραγωγής. Οι εντατικές πολυκαλλιέργειες έθεταν ουσιαστικά προβλήματα στην άσκηση της ημινομαδικής κτηνοτροφίας.

Η χωρική ενότητα των μεγάλων κτημάτων, που επέτρεπε ελευθερία κινήσεων σε μεγάλα κοπάδια, διασπάστηκε. Μικροί οικογενειακοί κλήροι αντικατέστησαν το ενοποιημένο τσιφλίκι. Η οργάνωση

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσας

αυτών των κλήρων ήταν αποσπασματική, πράγμα που, ως ένα βαθμό, οφειλόταν στον τρόπο κατά τον οποίο κατανεμήθηκε η γη στους αγρότες. Τα απαλλοτριωθέντα κτήματα δεν διαιρέθηκαν απλά σε ένα αριθμό από κλήρους ίσο προς τον αριθμό των δικαιούχων αγροτών αλλά διανεμήθηκαν κατά τέτοιον τρόπο, ώστε κάθε οικογένεια απόκτησε περισσότερα από ένα μικρά κομμάτια γης σε διαφορετικές τοποθεσίες.[12] Αυτή η διάσπαση της ενότητας των γαιοκτησιών κατέστησε τη λειτουργία μεγάλων κτηνοτροφικών σχηματισμών αρκετά προβληματική.

Οι αλλαγές, με άλλα λόγια, δεν ήταν μόνο ποσοτικές, με την έννοια ότι τα στρέμματα βοσκήσιμης έκτασης μειώθηκαν αλλά, το πιο σημαντικό, ποιοτικές, από την άποψη της οργάνωσης της παραγωγής και των αλλαγών που αυτή υπαγόρευε στην οργάνωση του χώρου, πράγμα που κατέστρεψε το παλαιό σύστημα με βάση το οποίο το τσελιγκάτο λειτουργούσε.

Με τη μείωση των βοσκοτόπων τα ενοίκια ανέβηκαν κατακόρυφα. Το 1930 τα ενοίκια, στη Θεσσαλία για παράδειγμα, ανέβηκαν 40 φορές σε σύγκριση με τις τιμές του 1914: από 3-4 δρχ. το κεφάλι ανήλθαν σε ένα μέσο ποσό των 150 δρχ. το κεφάλι.[13] Ωστόσο, το πρόβλημα δεν περιοριζόταν στην αύξηση των ενοικίων μόνο, αλλά πολύ περισσότερο σχετιζόταν με την εξάλειψη επαρκών και κατάλληλων βοσκοτόπων που κάλυπταν μέχρι τότε τις ανάγκες του υπάρχοντος ημινομαδικού ζωικού πληθυσμού, στη βάση των ισχυουσών μορφών οργάνωσης της παραγωγής. Επιπλέον, οι εντατικές καλλιέργειες εξαπλώθηκαν και κατά μήκος των μεταναστευτικών πορειών καθιστώντας το διάβα μεγάλων κοπαδιών αδύνατο.

Οι παραπάνω εξελίξεις γενικά κατέστησαν τις υπάρχουσες μορφές κοινωνικοοικονομικής οργάνωσης στο χώρο της ημινομαδικής κτηνοτροφίας δυσλειτουργικές. Ως συνέπεια, ο ημινομαδικός ζωικός και ανθρώπινος πληθυσμός της χώρας μειώθηκε σημαντικά. Στατιστικά δεδομένα για τη Θεσσαλία δείχνουν ότι το 1930 μόνο 274.000 χιλιάδες κεφάλια απόμειναν από ένα σύνολο 443.000 του 1923· μόνο 1.652 ημινομαδικά νοικοκυριά από 2.919 (η μείωση σε ζώα είναι

12. Βλ. Κ. Δ. Καραβίδας, ό.π., σσ. 77-79 και 157-158.
13. Βλ. *Γεωργικόν Δελτίον* 3 (1930), σσ. 219-220.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοζάνης

38,5% και σε νοικοκυριά 43%).[14] Μια σύγκριση αυτών των αριθμητικών δεδομένων με διαθέσιμες στατιστικές για όλη την κτηνοτροφία κατά την ίδια περίοδο, δηλώνει το πραγματικό κτύπημα που δέχτηκε η ημινομαδική κτηνοτροφία και το τσελιγκάτο από τις μεταρρυθμίσεις. Ο συνολικός ζωικός πληθυσμός αυξήθηκε εξαιτίας της νέας τάσης να συνδυάζουν γεωργία με στατική κτηνοτροφία, καθώς οι περισσότεροι κλήροι που απόκτησαν οι αγρότες ήταν ανεπαρκείς για να στηρίξουν την οικιακή τους οικονομία. Αυτή η αύξηση σε γεωργοκτηνοτρόφους δημιούργησε πρόσθετα προβλήματα για την κινητική κτηνοτροφία, καθώς όλο και περισσότερες εκτάσεις, που θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως βοσκοτόπια για τους ημινομάδες σε μερη ακατάλληλα για καλλιέργεια ή στα χωράφια τα ίδια κατά το τέλος της καλλιεργητικής περιόδου, χρησιμοποιούνταν από τους ίδιους τους γεωργοκτηνοτρόφους για τα δικά τους ζώα.[15]

Μέσα σ' αυτές τις εξελίξεις οι ημινομαδικές κτηνοτροφικές κοινότητες θα γνωρίσουν βαθιές κοινωνικές αλλαγές που θα σημαδέψουν το πέρασμα σε μια νέα ιστορική φάση. Οι διαμορφούμενες αντίξοες για το τσελιγκάτο συνθήκες από τη μια και οι αλλαγές στην ευρύτερη κοινωνική πραγματικότητα λόγω της ανάπτυξης από την άλλη, έθεσαν τέρμα σε προηγούμενες διαδικασίες και μηχανισμούς που καθόριζαν την κοινωνική πραγματικότητα της κοινότητας.

Οι τσελιγκάδες έστρεψαν την προσοχή τους σε εξωτερικά κανάλια οικονομικής δραστηριότητας και επένδυσης του πλούτου τους. Μια μικρή μερίδα, προβλέποντας νωρίς το μέλλον, μετέτρεψαν μέρος του ζωικού τους πλούτου σε έγγεια ιδιοκτησία και κατ' αυτόν τον τρόπο παρέτειναν λίγο τη ζωή των τσελιγκάτων τους. Μερικοί υιοθέτησαν ακόμα και τη γεωργία, όταν η κρίση στην ημινομαδική κτηνοτροφία βάθυνε. Άλλοι, πιο τολμηροί και προοδευτικοί, επιχείρησαν επενδύσεις στο εμπόριο και τα αστικά επαγγέλματα. Τελικά, ένα μέρος από τους ιδιαίτερα πλούσιους της κοινότητας εγκατέλειψαν τον ημινομαδικό τρόπο ζωής, εγκαθιστάμενοι μονίμως σε πεδινά χωριά ή και αστικά κέντρα.

Όμως, πιο κρίσιμη στάθηκε για την κοινότητα η δυνατότητα που

14. Βλ. *Γεωργικόν Δελτίον*, ό.π., σσ. 59-60.
15. Βλ. Δ. Χατζήολου, *Τα προβλήματα της κτηνοτροφίας εν Ελλάδι*, Αθήναι, 1941, σσ. 106-107.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοντοσα

δόθηκε σε φτωχές οικογένειες να αποκτήσουν κλήρους έγγειας ιδιοκτησίας, μέσω της διαδικασίας διανομής γης σε ακτήμονες αγρότες. Εκατό περίπου οικογένειες, σήμερα ευημερούντες γεωργοί, εγκατέλειψαν τον ημινομαδισμό και την κοινότητα στη δεκαετία του 1920. Αυτές αποτελούσαν το φτωχότερο και πιο καταπιεσμένο τμήμα της κοινότητας που πρώτο επωφελήθηκε της ευκαιρίας να «απαλλαγεί», όπως οι ίδιοι υποστηρίζουν, «από την τυραννία των τσελιγκάδων». Το παράδειγμά τους μιμήθηκαν αργότερα και άλλοι. Ένας αριθμός φτωχών επίσης πήρε το δρόμο της μετανάστευσης, όταν αυτό ήταν δυνατό, και δεν ξαναγύρισαν.

Με αυτή την αρχική έξοδο μερικών ιδιαίτερα πλούσιων και πολλών αρκετά φτωχών μελών της κοινότητας, ξεκίνησε η διαδικασία εξάλειψης των μεγάλων εσωτερικών διαφορών. Αυτή επιταχύνθηκε από την παρέμβαση του κράτους στην προσπάθειά του να «σώσει την κτηνοτροφία» προσαρμόζοντάς την στις νέες εθνικές κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις.

Η υπονόμευση της ημινομαδικής κτηνοτροφίας λόγω των εξελίξεων στη γεωργία μετά τη μεταρρύθμιση έθεσε ένα σημαντικό οικονομικό και κοινωνικό πρόβλημα. Η όλη κατάσταση δεν αφορούσε μόνο την τύχη των νομάδων αλλά το ίδιο το μέλλον της εθνικής οικονομίας, καθόσον ένας ζωτικός τομέας κινδύνευε και ένα μέρος του φυσικού πλούτου της χώρας ακατάλληλο για οποιαδήποτε άλλη χρήση, συγκεκριμένα οι γυμνές ορεινές εκτάσεις, θα έμενε ανεκμετάλλευτο. Η εκμετάλλευση αυτών των περιοχών, μέσω της ημινομαδικής κτηνοτροφίας, είχε ζωτική σημασία όχι μόνο από οικονομική αλλά και από κοινωνική και πολιτική άποψη, καθώς τέτοιες εκτάσεις αποτελούσαν ως επί το πλείστον παραμεθόριες περιοχές των οποίων η κατοίκηση ήταν θέμα αναγκαιότητας για αμυντικούς, κοινωνικο-πολιτικούς και δημογραφικούς λόγους.[16]

Το πρώτο μέτρο που πάρθηκε από την κυβέρνηση για την προστασία των κτηνοτρόφων αφορούσε τις βοσκές. Ήταν ένας νόμος (4818 της 14/16 Ιουλίου 1930, περί ενοικιάσεως βοσκοτόπων), που προέβλεπε δικαιώματα προστατευόμενης ενοικίασης («δικαιώματα ενοικιοστασίου»), με τα οποία ένας κτηνοτρόφος που χρησιμοποίησε κάποιο βοσκοτόπι ένα χειμώνα είχε το δικαίωμα να το ξαναχρησιμο-

16. Βλ. *Γεωργικόν Δελτίον*, ό.π.

Δημοσία Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ποιήσει τον επόμενο χειμώνα σε τιμή που καθοριζόταν από την κυβέρνηση. Παραταύτα, σε διάφορες περιπτώσεις το δικαίωμα ενοικιοστασίου δεν ίσχυσε για πολύ και τα βοσκοτόπια συνέχιζαν να περιορίζονται.[17] Έτσι, στην πραγματικότητα, αν και με λιγότερο καταστροφικό βήμα, τα χειμερινά βοσκοτόπια στα οποία βασιζόταν η άσκηση του ημινομαδισμού μετατρέπονταν σε καλλιεργήσιμες εκτάσεις και η κατάσταση δεν κατευθυνόταν ακόμη προς μια πορεία τέτοια που θα επανέφερε μια ισορροπία ανάμεσα στους δυο συμπληρωματικούς τομείς, τη γεωργία και την κτηνοτροφία.

Το δεύτερο βήμα προς την επίλυση του προβλήματος έγινε από την κυβέρνηση το 1938 με την ψήφιση ενός διατάγματος (1223 της 3/4 Μαΐου 1938), σύμφωνα με το οποίο οι «ημινομάδες κτηνοτρόφοι» μπορούσαν να εγγραφούν στους κοινοτικούς καταλόγους των χωριών όπου ξεχείμαζαν εξασφαλίζοντας έτσι βοσκή στα κοινοτικά λιβάδια.[18]

Τα παραπάνω μέτρα στάθηκαν ιδιαίτερα κρίσιμα για τις μετέπειτα εξελίξεις στο εσωτερικό των κτηνοτροφικών κοινοτήτων. Μικροκτηνοτρόφοι, που στο παρελθόν ήταν εξαρτημένοι από τους τσελιγκάδες για την εξασφάλιση χειμερινών βοσκών, άρχισαν να χειραφετούνται χάρη στις ευκολότερες συνθήκες πρόσβασης στα κοινοτικά βοσκοτόπια. Η διαδικασία χειραφέτησής τους ενισχύθηκε περισσότερο από διάφορα πρόσθετα μέτρα της κυβέρνησης που αποσκοπούσαν στην προσαρμογή της κτηνοτροφίας στα εθνικά προγράμματα αγάπτυξης. Ένα από τα πιο σημαντικά μέτρα ήταν η χορήγηση δανείων σε κτηνοτρόφους για τη δημιουργία βιώσιμων κοπαδιών και απόκτηση των απαραίτητων υλικοτεχνικών μέσων που εξασφάλιζαν ανεξαρτησία σε μέσους κτηνοτρόφους.

Έτσι, από τη μια η βελτίωση των συνθηκών ενοικίασης βοσκοτόπων κι από την άλλη οι πιστωτικές παροχές από το κράτος έθεσαν τις βάσεις για την ανεξαρτητοποίηση μιας μάζας κτηνοτρόφων σε σχέση με τους δυνατούς της κοινότητας.

Η περίοδος από την αγροτική μεταρρύθμιση ως και τον εμφύλιο υπήρξε μεταβατική. Τα τσελιγκάτα άρχισαν να αντικαθίστανται από πιο δίκαιες μορφές συνεταιρισμού, όπου πολλοί κτηνοτρόφοι της ί-

17. Βλ. J. Campbell, *Honour, family and patronage*, Oxford: U.P., 1964, σ. 15.
18. Βλ. Δ. Χατζήολου, ό.π., σσ. 302-303, και J. Campbell, ό.π., σ. 15.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοζάνης

δίας ή παρόμοιας οικονομικής δυνατότητας εκμεταλλεύονταν από κοινού και στη βάση ισοτιμίας και καθολικής συμμετοχής τα μέσα παραγωγής τους.

Αν και η μεταβατική αυτή μορφή κτηνοτροφικού συνεταιρισμού λειτουργούσε με βάση τις αρχές του τσελιγκάτου, υπήρχε μια ουσιαστική διαφορά ανάμεσα στα δύο. Ενώ στο τσελιγκάτο αυτές οι αρχές ήταν τυπικές και δεν τηρούνταν από τον τσέλιγκα αρχηγό που διέθετε απόλυτη εξουσία, στη δεύτερη μορφή συνεταιρισμού αυτές οι αρχές έβρισκαν πραγματική εφαρμογή. Οι βοσκότοποι, ενοικιάζονταν από κοινού και όλοι οι συμβαλλόμενοι διέθεταν ζωικό κεφάλαιο. Υπήρχε ένας ηγέτης αλλά οριζόταν από το σύνολο των μελών του σχηματισμού και δεν ήταν απαραίτητο να είναι ο οικονομικά ισχυρότερος. Η συμμετοχή ήταν ελεύθερη και ο έλεγχος στη διαχείριση συλλογικός.

Αυτή η μορφή συνεταιριστικού παραγωγικού σχηματισμού αποτελεί το μεταβατικό στάδιο ανάμεσα στο τσελιγκάτο και την ανεξάρτητη οικογενειακή κτηνοτροφική παραγωγική μονάδα. Μετά τον πόλεμο, η κυρίαρχη μορφή παραγωγικού σχηματισμού στην κοινότητα είναι η εστιακή ομάδα, η απλή ή διευρυμένη οικογένεια. Μέσω των προγραμμάτων ανάπτυξης και κυρίως της λειτουργίας πιστωτικών οργανισμών, κάθε οικογένεια έχει τη δυνατότητα να φτιάξει μια ανεξάρτητη παραγωγική μονάδα. Έτσι σήμερα το σύνολο των οικογενειών στην κοινότητα είναι ανεξάρτητες παραγωγικές μονάδες παρόμοιας οικονομικής δυναμικότητας. Μάλιστα η διευρυμένη μορφή οικογένειας έχει σχεδόν εκλείψει και η απλή «πυρηνική» οικογένεια είναι ο κανόνας.

Σε γενικές γραμμές έχει σήμερα επέλθει μια εσωτερική οικονομική ισότητα στην κοινότητα ως αποτέλεσμα της οικονομικής ανάπτυξης και της ολοκληρωτικής ένταξης της κοινότητας στην εθνική οικονομία και κοινωνία. Η εξάλειψη των ιδιαίτερα πλούσιων και ιδιαίτερα φτωχών μελών αρχικά μέσω της εξόδου και της μόνιμης εγκατάστασης στα πεδινά ή αστικά κέντρα, η παρέμβαση αργότερα του κράτους με σκοπό τη διάσωση της νομαδικής κτηνοτροφίας από τον κίνδυνο εξαφάνισης που την απειλούσε λόγω των εξελίξεων στον ευρύτερο αγροτικό χώρο και οι αναπτυξιακές προσπάθειες γενικότερα, είναι οι διαδικασίες που βρίσκονται στη βάση της σημερινής πραγματικότητας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Ενώ μέσω ειρηνικών μεταρρυθμίσεων στην εθνική οικονομία η τοπική κοινότητα είχε αρχίσει να μεταμορφώνεται, ήταν ο πόλεμος που έδωσε τη χαριστική βολή και έκλεισε μια ιστορική εποχή. Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος και στη συνέχεια ο εμφύλιος επέφεραν σημαντικό πλήγμα στην κοινότητα. Κυριολεκτικά, την επαύριο του εμφύλιου η ζωή στο χωριό έπρεπε ν' αρχίσει από την αρχή.

Οι δεκαετίες που ακολούθησαν σημαδεύτηκαν από την εφαρμογή εντατικών προγραμμάτων οικονομικής ανάπτυξης. Όσες οικογένειες τελικά συνέχισαν τον ημινομαδισμό είχαν τη δυνατότητα να συνάψουν δάνεια με σκοπό την αποκατάσταση ή δημιουργία βιώσιμων κοπαδιών και την απόκτηση της απαραίτητης υλικοτεχνικής υποδομής.

Τελικά κάθε οικογένεια μπόρεσε να αποκτήσει ένα βιώσιμο κοπάδι χωρίς να εξαρτάται από άλλους. Με τον καιρό το σύνολο των οικογενειών που απαρτίζουν σήμερα την κοινότητα, περίπου 80, έγιναν αυτόνομες παραγωγικές μονάδες. Η τωρινή εσωτερική ισότητα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με αυτή την διαδικασία αυτονόμησης της οικογενειακής παραγωγικής μονάδας. Με τον όρο αυτονόμηση εννοείται η οικονομική ανεξαρτησία της οικιακής ομάδας σε σχέση με τις ομόλογές της στα πλαίσια της τοπικής κοινότητας.

Η ανισότητα και η εσωτερική εκμετάλλευση στο παρελθόν βασίστηκε στην ύπαρξη άνισων προσβάσεων στα κοινωνικοοικονομικά αγαθά. Τώρα τα βοσκές και τροφές είναι προσιτές γενικά στον καθένα που διαθέτει ζώα και ένα βιώσιμο κοπάδι μπορεί ο καθένας να αποκτήσει, αν δεν έχει, με τη σύναψη δανείου. Έτσι δεν υπάρχει οικογένεια εξαρτημένη από άλλη στην ίδια την κοινότητα.

Παραδόξως, η τοπική ισότητα είναι προϊόν της εθνικής καπιταλιστικής ανάπτυξης. Όμως ο όρος τοπική ισότητα θα ήταν παραπλανητικός, αν έμεναν αδιευκρίνιστες οι πραγματικές διαστάσεις του φαινομένου που ορίζει. Η τοπική εσωτερική ισότητα και ομοιογένεια στηρίζεται και αναπαράγεται από τις ανισότητες και ετερογένειες της χώρας σε εθνικό επίπεδο. Αυτές οι εξωτερικές ανισότητες είναι συνυφασμένες με τους μηχανισμούς ενσωμάτωσης του πρωτογενούς τομέα της οικονομίας στη δομή του ελληνικού καπιταλισμού που έχει εξαρτημένο και ημι-περιφερειακό χαρακτήρα. Η ενσωμάτωση της κτηνοτροφίας και της γεωργίας στο όλο σύστημα είναι τέτοια που περιθωριοποιεί τις αγροτικές κοινότητες οικονομικά και κοινωνικά α-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ντί να τις οδηγεί σε μια ομαλή αναπτυξιακή πορεία. Αυτή η αρνητική διασύνδεση υπογραμμίζει τη διχοτόμηση ανάμεσα στο αστικό κέντρο και την επαρχία, την πόλη και το χωριό, που είναι ένα από τα πιο εμφανή χαρακτηριστικά της νεοελληνικής κοινωνίας. Η παρέμβαση του κράτους στη διαδικασία ενσωμάτωσης κατέστη αναγκαία λόγω του μη ομαλού της χαρακτήρα.

Όσον αφορά την ημινομαδική κτηνοτροφία η δυναμική παρέμβαση του κράτους να διασώσει το ζωτικό, αν και μικρό, αυτό κομμάτι της οικονομίας ήταν μια αναγκαιότητα εξαιτίας της επισφαλούς της θέσης μετά τις αγροτικές μεταρρυθμίσεις. Μαζική έξοδος θα ήταν η μόνη λύση, εκτός αν λαμβάνονταν μέτρα που θα εξασφάλιζαν την επιβίωση αυτού του πληθυσμού. Τα κρατικά προγράμματα οικονομικής υποστήριξης στους κτηνοτρόφους ήταν αναγκαία για την αναπαραγωγή του συστήματος στο οποίο αυτοί ήταν ενσωματωμένοι. Η εγκατάλειψη των χωριών, η έξοδος προς τα αστικά κέντρα και το εξωτερικό κατά τη διάρκεια των εφαρμογών των κρατικών προγραμμάτων ανάπτυξης, ήταν ένα από τα πιο σοβαρά κοινωνικά προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει το κράτος. Και δεν ήταν αυτό απλά ένα κοινωνικό πρόβλημα αλλά μια απειλή στην ίδια τη λειτουργία του όλου οικονομικού συστήματος.

Με την παρέμβαση του κράτους, όπως είπαμε, η εσωτερική ανισότητα και εκμετάλλευση στην κοινότητα εξέλιπαν σε μεγάλο βαθμό. Όμως αντικαταστάθηκαν από εξάρτηση και υποταγή σε εξωτερικούς μηχανισμούς πάνω στους οποίους οι κτηνοτρόφοι παραγωγοί δεν έχουν κανέναν έλεγχο (κυρίως κρατικοί πιστωτικοί οργανισμοί και αγορά). Οι κτηνοτρόφοι σήμερα είναι ίσοι μεταξύ τους, επειδή κανείς ανάμεσά τους δεν μπορεί να διαφοροποιηθεί μέσω της κτηνοτροφίας, ενώ ο καθένας μπορεί να κατέχει ένα βιώσιμο κοπάδι μέσω των δανειοδοτικών ευκολιών. Μπορεί να είναι ανεξάρτητος ο ένας από τον άλλο, όμως είναι όλοι εξαρτημένοι από εξωτερικούς παράγοντες για την αυτόνομη λειτουργία τους. Όλοι είναι εγκλωβισμένοι σ' ένα φαύλο κύκλο, όπου, παρά την ιδιοκτησιακή τους ανεξαρτησία, παλεύουν όχι για επέκταση του πλούτου τους μέσω συσσώρευσης κεφαλαίου αλλά απλά για επιβίωση και αναπαραγωγή. Αν και φαινομενικά οι κτηνοτρόφοι σήμερα διαθέτουν ιδιωτικό κεφάλαιο, στην ουσία το κεφάλαιο αυτό είναι φενάκη. Κατά ένα μεγάλο ποσοστό οφείλεται στους πιστωτικούς οργανισμούς· κι αν ακόμα αυτό δεν συμ-

Δημοτική Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

βαίνει, τα περιθώρια κέρδους που υπάρχουν σε συνδυασμό με τις δομικές σχέσεις που διέπουν το κτηνοτροφικό κεφάλαιο δεν επιτρέπουν καθαυτό καπιταλιστικές διαδικασίες επέκτασης. Η οικογενειακή κτηνοτροφική παραγωγική μονάδα δεν είναι καπιταλιστική επιχείρηση. Οι κτηνοτρόφοι δεν είναι όμως ούτε προλετάριοι γιατί, έστω και τυπικά, διαθέτουν τα δικά τους μέσα παραγωγής. Αυτή είναι η ιδιαιτερότητα της κοινωνικής κατηγορίας που ονομάζουμε χωρικούς. Οι κτηνοτρόφοι είναι χωρικοί με την κοινωνιολογική έννοια του όρου: peasants.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΥΝΘΕΣΗ ΣΤΗ ΣΥΜΒΟΛΙΚΗ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΜΝΗΜΗΣ

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΠΥΡΣΟΓΙΑΝΝΗΣ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ

Το άτομο και η κοινότητα

Η αίσθηση της κοινότητας, της ταυτότητας και της ιστορίας, τόσο στην κοιτίδα καταγωγής, την Πυρσόγιαννη, όσο και στους χώρους της διασποράς των Πυρσογιαννιτών, αποτελούν τα ζητούμενα της παρούσας εργασίας, ζητούμενα που ανιχνεύονται στο λόγο των υπό μελέτη υποκειμένων.

Μια προσέγγιση λόγου είναι κατεξοχήν ποιοτική προσέγγιση. Ως τέτοια η παρούσα έχει επίγνωση του ιμπρεσιονισμού στον οποίο είναι δυνατό να υποπέσει και επιπλέον εκλαμβάνει την αισθαντικότητα ως conditio sine qua non για την ακρόαση της πραγματικότητας που περιέχουν τα δεδομένα.

Η διαδικασία επιμέλευσης υλικού λόγου χαρακτηρίζεται περισσότερο από κάθε άλλο είδος έρευνας από το γνωστό ως «σύστημα ανατροφοδότησης» (feedback). Το προϊόν της έρευνας δεν είναι παρά αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης. Ο πληροφορητής προσαρμόζει διαρκώς το λόγο του σύμφωνα με τον προσανατολισμό του ερευνητή.[1] Συνεπώς όχι μόνον η ανάλυσή τους αλλά και τα ίδια τα δεδομένα φέρουν τη σφραγίδα του τελευταίου. Η συνέντευξη, οποιασδήποτε μορφής, είναι μια τεχνική έρευνας που βασίζεται σε μια προσωπική σχέση, τη σχέση ανάμεσα στον ερευνητή και τον πληροφορητή· αυτό σημαίνει ότι το αποτέλεσμα είναι προϊόν της επικοινωνίας που δημιουργείται ανάμεσά τους.[2]

1. Βλ. D. Bertaux (ed.), *Biography and society*, Sage publ., 1981, σ. 8, και F. Ferrarotti, «On the autonomy of the biographical method», στο: D. Bertaux (ed.), ό.π., σ. 20.
2. Βλ. Α. Κυριακίδου-Νέστορος, «Ο χρόνος της προφορικής ιστορίας», *Σύγχρονα θέματα* 35-36-37(1988), σσ. 233-238.

Δημοσία Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Η ερευνητική συγκομιδή μιας προσέγγισης λόγου συνίσταται βασικά σε αναπαραστάσεις. Αναπαράσταση καλείται η ψυχική εικόνα που έχει ένα άτομο για ένα αντικείμενο αλλά και η ίδια η διεργασία παραγωγής αυτής της εικόνας. Η έννοια αυτή δεν αντιμετωπίζεται φυσικά εδώ ως ψυχολογική αλλά ως κοινωνιολογική κατηγορία (κοινωνική αναπαράσταση), που παραπέμπει στη ντυρκεμιανή έννοια της συλλογικής αναπαράστασης.

Τονίζουμε ευθύς εξαρχής ότι η συλλογική αναπαράσταση δεν εννοείται υπερβατικά ως «πνεύμα του λαού», αλλά ως συγκεκριμένη και ιστορικά προσδιορισμένη διεργασία και αποτέλεσμα της μετουσίωσης της ιστορικής εμπειρίας σε συλλογικό βίωμα και μνήμη. Η ιστορικότητα στη θεωρία και τη μέθοδο προσέγγισης εξασφαλίζει την αποφυγή μεταφυσικών παγίδων, τέτοιων που δημιούργησαν τις ρομαντικές αντιλήψεις περί ενιαίου πνεύματος του λαού.

Η σύνθεση συλλογικών αναπαραστάσεων από ατομικούς ή ομαδικούς λόγους είναι ένα δύσκολο εγχείρημα που προσκρούει πρώτα από όλα σ' ένα σημαντικό θεωρητικό ζήτημα, το ζήτημα της συνάρθρωσης του ατομικού με το κοινωνικό επίπεδο. Τα ερωτήματα που σε γενικές γραμμές συνιστούν το ζήτημα είναι: Τα νοήματα σ' ένα συγκεκριμένο λόγο πόσο είναι κοινωνικά και πόσο ψυχικά; Πώς κατοικεί το κοινωνικό στην ανθρώπινη ψυχή και πώς το κάθε άτομο συμμετέχει με την ιδια του τη ζωή στο γράψιμο της ιστορίας της κοινωνίας μέσα στην οποία ζει;[3]

Σε μια ιδεατή αδιαφοροποίητη παραδοσιακή κοινωνία, που θα τη χαρακτήριζε ομοιογένεια, συλλογικότητα και συνεπώς ομοιομορφία στην υποκειμενική πρόσληψη των κοινωνικών φαινομένων, τα όρια ανάμεσα στο ατομικό υποκείμενο και το κοινωνικό άτομο θα ήταν δυσδιάκριτα. Τέτοιου είδους υποθέσεις και θεωρήσεις της κοινωνικότητας στην παραδοσιακή κοινότητα νομιμοποίησαν κατά κάποιον τρόπο και τη «λαογραφοποίηση» αυτοβιογραφικών αφηγήσεων χωρικών από την επιστήμη της Λαογραφίας. «Παρά τη μοναδικότητα και το ανεπανάληπτο μιας προσωπικής ιστορίας, καθώς η όλη ζωή πλάθεται και διαμορφώνεται σ' αυτές τις κοινωνίες μ' ένα συλλογικό τρόπο, ακόμα κι όταν δεν είναι στις προθέσεις του αφηγητή, μιλώ-

3. Βλ. Κλ. Ναυρίδης, «Υποκείμενα και αντικείμενα της εμπειρικής έρευνας», *Ψυχολογικά θέματα*, τόμ. 1, τεύχ. 2, σ. 28.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Ιωαννίνων

ντας αυτός για τον εαυτό του, για την προσωπική και οικογενειακή του ζωή, μιλάει, σ' ένα μεγάλο βαθμό, για τη ζωή όλων συγχρόνως».[4]

Ο θεωρητικός προσανατολισμός τούτης της εργασίας είναι αντίθετος με οποιαδήποτε άποψη εκλαμβάνει την κοινότητα κατά έναν ανιστορικό τρόπο ως ομοιογενές όσο και αμετάβλητο σώμα. Η σύνδεση ανάμεσα στο ατομικό και το κοινωνικό αποτελεί ζητούμενο και όχι δεδομένο. Αν δεχθούμε ότι η σχέση του ατόμου με το κοινωνικό σύνολο διαμεσολαβείται από επιμέρους κοινωνικές ομάδες, θα πρέπει να συνδέσουμε την ανίχνευση αυτής της σχέσης με την κοινωνική δομή της κοινότητας. Το άμεσο κοινωνικό πλαίσιο, μέσα από το φίλτρο του οποίου διηθείται η υποκειμενική πρόσληψη της κοινωνικής πραγματικότητας, λειτουργεί γενικά ως συνδετικός άξονας και ως πεδίο όπου η δραστηριότητα του ατόμου και η λειτουργία του κοινωνικού συστήματος συναντώνται κατά τον πιο άμεσο τρόπο. «Κάθε άτομο δεν συγκεφαλαιώνει άμεσα την όλη κοινωνία, τη συγκεφαλαιώνει με τη μεσολάβηση του άμεσου κοινωνικού του πλαισίου, των μικρών ομάδων στις οποίες ανήκει».[5]

Από μεθοδολογική άποψη, προβλήματα όπως επιλογή δείγματος και αντιπροσωπευτικότητα είναι ξένα προς τη λογική και την προβληματική της εργασίας, αφού απορρέουν από συλλογιστικές ποσοτικού χαρακτήρα.[6] Το πρόβλημα του αριθμού συνεντεύξεων που έπρεπε να συγκεντρωθούν για τη νομιμοποίηση γενικεύσεων αντιμετωπίστηκε με τη λύση που έχει προτείνει ο Bertaux, τον «πληροφοριακό κορεσμό» (saturation effect)· σύμφωνα μ' αυτή την αρχή μπορούμε να θεωρήσουμε ότι έχουμε ικανοποιητικό αριθμό αφηγήσεων, ένα ικανοποιητικό σώμα δεδομένων, όταν μια σειρά από αυτές υποστηρίζουν ή μια το περιεχόμενο της άλλης, όταν δηλαδή ορισμένα στοιχεία επανέρχονται με κανονικότητα.[7]

Βέβαια οι συνεντεύξεις δεν αποτελούν παρά συμπληρωματικό

4. Μ. Γ. Μερακλής, «Αυτοβιογραφίες ηπειρωτών χωρικών», *Πρακτικά Δ' Συμποσίου Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού χώρου*, Θεσσαλονίκη: Ι.Μ.Χ.Α., 1983, σ. 183.
5. Ferrarotti F., ό.π., σ. 23.
6. Βλ. Μ. Θανοπούλου – Μ. Πετρονώτη, «Βιογραφική προσέγγιση. Μια άλλη πρόταση για την κοινωνιολογική θεώρηση της ανθρώπινης εμπειρίας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 64(1987), σ. 36.
7. Βλ. D. Bertaux, ό.π., σ. 187.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

μέσο διερεύνησης των ζητουμένων. Η μέθοδος της συμμετοχικής παρατήρησης, που υπαγόρευσε τη διαμονή μας στο χωριό ορισμένα χρονικά διαστήματα, σήμανε διαρκείς και σε βάθος επαφές με άτομα και ομάδες, που απέδωσαν ποιοτικά στοιχεία που δεν ήταν αλλιώς δυνατό να προκύψουν. Φιλίες, συναναστροφές, τυχαία συναπαντήματα, αυτοψίες διαπροσωπικών επαφών, αντιπαραθέσεων και συγκρούσεων αποδείχτηκαν πηγές ενδιαφέροντος υλικού. Θυμάμαι, παραδείγματος χάριν, εκείνο τον καυγά ανάμεσα σε δυο γειτόνισσες με αφορμή κάποια παραβίαση συνόρων από τα πουλερικά της μιας, έναν καυγά του οποίου την αποτύπωση σε μαγνητοταινία δεν επέτρεψαν πρακτικοί αλλά και ηθικοί λόγοι. Ξέχωρα από ένα εκπληκτικό μνημείο λόγου και διαπροσωπικής επικοινωνίας ήταν ένας θησαυρός πληροφοριών ιστορικού περιεχομένου· ο καταληκτικός μονόλογος της μιας ήταν ένας λόγος αποκαλυπτικός τόσο των οικογενειακών τους σχέσεων όσο και των προσωπικών τους ιστοριών. Τέτοιου είδους στοιχεία, που δεν μπορούν να προκύψουν σ' ένα πλαίσιο συνέντευξης ούτε και να ελεγχθούν, συμβάλλουν πολύ στην κατανόηση του ήθους και του «πνεύματος» της κοινότητας.

Φυσικά, συμπληρωματικά προς όλα αυτά χρησιμοποιούνται αρχειακά στοιχεία και ο γραπτός λόγος στο βαθμό που χρησιμοποιήθηκε από άτομα ή ομάδες.

Η κοινότητα στο χώρο και το χρόνο

Η κοινότητα αντιμετωπίζεται ως μέρος ενός ευρύτερου κοινωνικού σχηματισμού, ενός ευρύτερου πλέγματος οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων, στα πλαίσια του οποίου διαμορφώνεται και εξελίσσεται ιστορικά. Κάτω απ' αυτό το πρίσμα ο τρόπος ενσωμάτωσης της κοινότητας σ' αυτό το πλαίσιο θεωρείται καθοριστικός παράγοντας για τη λειτουργία και την αναπαραγωγή της· βέβαια αυτός ο τρόπος δεν είναι παρά συνάρτηση της λογικής του συστήματος που υπαγορεύεται από ένα συγκεκριμένο τρόπο παραγωγής.

Η πορεία της τοπικής κοινότητας διαγράφεται μέσα στο χρόνο σε άμεση συνάρτηση προς τη δυναμική των εξωτερικών συστημάτων που την εμπεριέχουν. Αυτό δεν θα έπρεπε ωστόσο να εννοηθεί ως παθητική υποταγή στο σφυγμό της μακροκοινωνίας αλλά ως ενεργη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσας

τική στάση απέναντι στις διαθέσεις του κεντρικού και δυναμική αντίδραση στην επί-δρασή του. Η ίδια η δημογραφική αιμορραγία, που μπορεί να πάρει ακόμα και μορφή υλικού αφανισμού της κοινότητας με την έξοδο των μελών της, αποτελεί απάντηση στο αναπαραγωγικό αδιέξοδο που μπορεί να προκληθεί από την ενσωμάτωση.

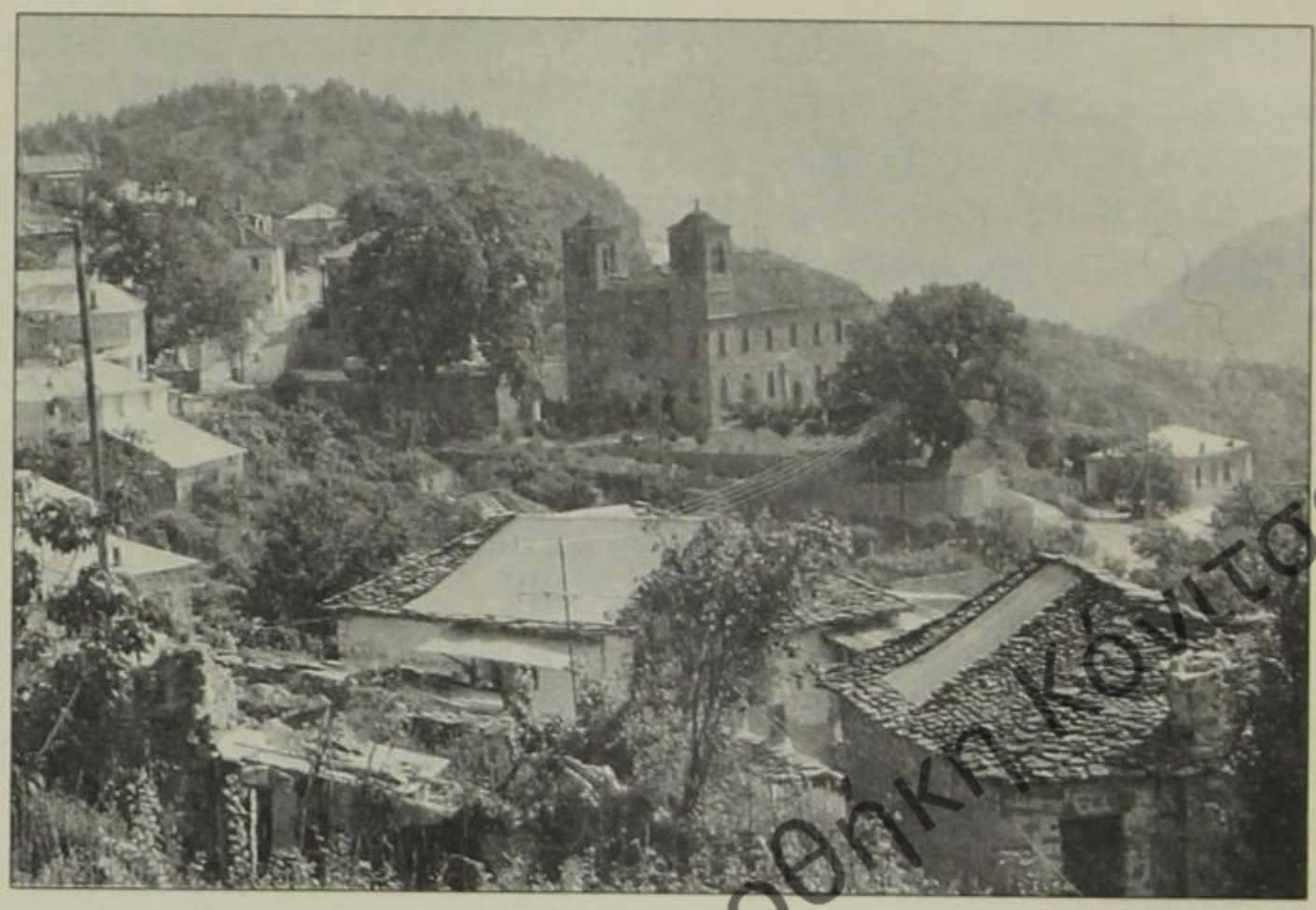
Ο συγχρονικός προσανατολισμός της έρευνας στην Πυρσόγιαννη προσέκρουσε σε μια πραγματικότητα υποβλητικής απουσίας του ενεστώτα. Το παρόν πρόβαλλε σαν ένας ισχνός απόηχος του παρελθόντος και παρέπεμπε επίμονα στο «αλλού». Το κυρίαρχο σχήμα «άλλοτε/εδώ – τώρα/αλλού» έμελλε να προκύψει καθοδηγητικό στην προσπάθεια προσανατολισμού της έρευνας.

Ωστόσο, η αίσθηση του χρόνου και του χώρου και των όποιων χωρο-χρονικών συνδυασμών διαμορφώνεται στη βάση συγκεκριμένων ιστορικών δεδομένων. Το «άλλοτε», το «τώρα», το «εδώ», το «αλλού» είναι προϊόντα συγκεκριμένων ιστορικών διαδικασιών και σχετίζονται με τις πραγματικές εμπειρίες των ατόμων και των κοινωνικών ομάδων. Είναι κατηγορίες ιστορικές και ως τέτοιες απαιτούν ιστορική θεώρηση. Ιστορική θεώρηση όμως δεν είναι άλλη από εκείνη που μελετά τα φαινόμενα ως προϊόντα του χρόνου και του χώρου. Μια τέτοια συλλογιστική παράγει αυτονόητα και την ιστορικότητα των κατηγοριών (ταυτότητα, αίσθηση ιστορίας και κοινότητας) που αποτελούν αντικείμενο μελέτης αυτής της εργασίας.

ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Κατά την οθωμανική κατάκτηση η Πυρσόγιαννη δεν υφίσταται ως συμπαγής πληθυσμική και οικιστική μονάδα. Στην ευρύτερη περιοχή που απλώνεται από τη σημερινή θέση του χωριού και προς τα δυτικά βρίσκονται εγκατεσπαρμένοι μικροί οικισμοί που απαρτίζονται από συγγενειακές ομάδες, για το χαρακτήρα των οποίων δεν υπάρχουν άλλα στοιχεία από εκείνα που παρέχουν τα λιγοστά αρχαιολογικά ευρήματα και η ισχνή προφορική παράδοση. Αυτά συνηγορούν στην ύπαρξη γεωργοκτηνοτροφικών διευρυμένων οικογενειών, που τις διακρίνει η λατρεία ξεχωριστών προστατών αγίων, στους οποίους ή-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Πυρσόγιαννη. Μερική άποψη του χωριού

σαν αφιερωμένες εκκλησίες που σώζονται μέχρι σήμερα. Στην πάνω συνοικία του σημερινού χωριού ήσαν εγκατεστημένες δύο μεγάλες κτηνοτροφικές οικογένειες, των Σουρλαίων και των Σεριφαίων, οργανωμένες σε τσελιγκάτα και πλαισιωμένες από έναν αριθμό μικροκτηνοτρόφων που είχαν προσκολληθεί σ' αυτές στη βάση μιας σχέσης εξάρτησης με σκοπό την εξασφάλιση των όρων επιβίωσης και αναπαραγωγής τους.[8]

Η υποταγή στούς Οθωμανούς, το 1430, σηματοδότησε τη μετάβαση σε μια νέα κοινοτική φάση, που ξεκινά με τη συνένωση των διάσπαρτων μικροοικισμών σ' ένα συμπαγές πληθυσμικό κέντρο στη σημερινή θέση, το οποίο διαμορφώνεται σε διοικητική μονάδα. Η μη προβολή αντίστασης εκ μέρους των κατοίκων της περιοχής τους εξασφάλισε ορισμένα προνόμια αυτοδιοίκησης, που στάθηκαν αποφασι-

8. Για τη δομή, τη λειτουργία, τη γεωγραφική εξάπλωση και την ιστορική εξέλιξη του τσελιγκάτου, βλ. Κ. Δ. Καραβίδα, *Αγροτικά*, Αθήνα: Παπαζήσης, 1979, σσ. 35-110.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

στικά για την κοινωνική συγκρότηση, τη λειτουργία και την εξέλιξη των κοινοτήτων.[9] Εκτός όμως από διοικητική μονάδα η νέα κοινότητα αποτελεί φορολογική ενότητα και λειτουργικό στοιχείο της οθωμανικής στρατιωτικής οργάνωσης. Μαζί με τη φορολογική της λειτουργία αναλαμβάνει και ουσιαστικό ρόλο στο σύστημα ασφάλειας και ελέγχου της περιοχής. Είναι εμφανές γενικά ότι η συνένωση και ο σχηματισμός μιας κοινότητας υπαγορεύτηκε από αντικειμενικές συνθήκες, που συνδέονται με το χαρακτήρα της οθωμανικής κατάκτησης και τη μορφή πολιτικής και διοικητικής οργάνωσης στην οποία στηριζόταν το οθωμανικό σύστημα. Είναι γνωστό ότι οι ανάγκες λειτουργίας του οθωμανικού διοικητικού και φορολογικού συστήματος υπαγόρευαν τη σύσταση κοινοτήτων με κοινωνικοπολιτική συνοχή και συλλογική οργάνωση.[10] Ωστόσο, πρόσθετοι λόγοι άμυνας και ασφάλειας, σ' ένα τόσο επισφαλές ιστορικό πλαίσιο, θα πρέπει να συνέβαλαν στην οργανωτική αυτή μεταβολή. Η επιλογή της συγκεκριμένης θέσης καθορίστηκε προφανώς από τοπογραφικούς λόγους, αλλά και χάρη στην παρέμβαση της οθωμανικής εξουσίας που εγκαθίδρυσε εκεί στρατιωτικό σταθμό (νταμπούρι)· επίσης, κάποιο ρόλο θα έπαιξε και η επιρροή των οικογενειών που ήσαν εγκατεστημένες σ' αυτό το χώρο.

Εικάζεται ότι η κοινότητα παίρνει μια πρώτη ενιαία μορφή το 17ο αιώνα. Τους κατοίκους των γύρω μικροοικισμών ακολουθούν οικογένειες που, διωγμένες από πεδινά του ευρύτερου ελλαδικού χώρου, αναζητούν κρησφύγετα στα ορεινά.

Η συνεχιζόμενη εγκατάσταση επήλυδων μέχρι το τέλος του 18ου αιώνα, σε συνδυασμό με τη φυσική δημογραφική εξέλιξη του πληθυσμού του χωριού, δημιουργεί σοβαρό δημογραφικό πρόβλημα, καθώς οι διαθέσιμοι φυσικοί πόροι δεν επαρκούν για τη συντήρηση του ανθρώπινου πληθυσμού. Αυτό το φαινόμενο συνδέεται ιστορικά με

9. Βλ. Ευρ. Σούρλας, «Μορφές και φυσιογνωμίες εκ της επαρχίας Κονίτσης», *Ηπειρωτικά Χρονικά* ΙΣΤ' (1941), σ. 106, και Π. Φρόντζου , *Η παιδεία στην Πυρσόγιαννη επί Τουρκοκρατίας*, Αθήνα, 1980, σ. 16. Γενικά, Γ. Κοντογιώργης, *Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση. Οι ελληνικές κοινότητες της τουρκοκρατίας*, Αθήνα: Νέα Σύνορα, 1982.
10. Βλ. Γ. Κοντογιώργης, ό.π., και Ελ. Αντωνιάδη-Μπιμπίκου, «Ερημωμένα χωριά στην Ελλάδα· ένας προσωρινός απολογισμός», στο: *Οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών (ιε'-ιθ' αι.)* (επιμ. Σπ. Ασδραχάς), Αθήνα: Μέλισσα, 1979, σσ. 214-215.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

τη μετάβαση στην τεχνική ειδίκευση μέσ' από μια διαδικασία αναζήτησης συμπληρωματικών πόρων· ως κατάληξη παρατηρείται μια ριζική μεταβολή της οικονομικής φυσιογνωμίας της κοινότητας, όπου η γεωργοκτηνοτροφική δραστηριότητα συμπληρώνει πλέον την τεχνική ειδίκευση στα πλαίσια της οικιακής παραγωγικής μονάδας.[11] Η πλειονότητα του ανδρικού πληθυσμού της κοινότητας επιδίδεται στην οικοδομική τέχνη δημιουργώντας μια παράδοση που έμελλε να δώσει το στίγμα της στην ταυτότητα του Πυρσογιαννίτη.

Εξαίρεση στη μαζική αυτή στροφή προς την τεχνική ειδίκευση αποτέλεσε η μειοψηφία εκείνη των οικογενειών που διέθεταν μεγάλες περιουσίες, κυρίως εκτός των ορίων της κοινότητας. Είναι οι οικογένειες που, χρησιμοποιώντας την εύνοια των τούρκικων και αλβανικών τοπικών αρχών, αποκτούν αρχικά έγγεια ιδιοκτησία, η οποία τους εξασφαλίζει οικονομική και πολιτική δύναμη και μεταπηδούν στη συνέχεια σε τραπεζιτικές δραστηριότητες. Η οικονομική και πολιτική τους υπεροχή τους εξασφαλίζει, όπως είναι φυσικό, τη διαχείριση της κοινοτικής εξουσίας.

> Οἱ δημογέροντες λειτουργοῦν σάν ἐνδιάμεσοι μεταξύ κατακτητῆ καί κατακτημένου. Ἐπιβάλλονται μέ τίς πλάτες τῶν Τούρκων καί εἶναι τοποτηρητές τῶν συμφερόντων καί τῆς ἐξουσίας. Οἱ λίγες οἰκογένειες τῆς Πυρσόγιαννης πού ἐναλλάσσονται στή διοίκηση τῆς κοινότητας εἶναι ἀνέκαθεν σαράφηδες (τραπεζίτες) στήν Πόλη καί ἀπό Λεσκοβίκι, μικρέμποροι στό χωριό καί προπάντων οἱ κύριοι δανειστές καί τοκογλύφοι τῆς περιοχῆς. Ὁ πλοῦτος τους δέν θά ἐπενδυθεῖ ποτέ σέ παραγωγικές δυνατότητες τοῦ τόπου. Ἀπό ἕνα κοινοτικό ἔγγραφο τοῦ 1897 συμπεραίνουμε πώς ἀπό τόν προϋπολογισμό τῆς κοινότητας κρατοῦν 3 παράδες τό γρόσι γιά τούς μισθούς τους... Θά ἀντιδράσουν συμφωνώντας καί μέ ἄλλες μουχταροκεφαλές τῶν γύρω χωριῶν σέ περίπτωση πού «ἄν κανένας ἀπό τά χωργιά μας εὔγη καί θελήση νά κατατρέξη κανέναν ἀπό ἐμᾶς ἤ φανταζόμενος νά κατεβάση τήν τιμή τῆς προεστίας... Κι ἄν δέν παύση καί τρέξη εἰς τά ἴδια, τότε εἴμεθα εἰς χρέος ὅλοι

11. Αποτελεί βασική παράμετρο στην ιστορία του ορεινού ηπειρωτικού χώρου το φαινόμενο της στροφής σε μεταποιητικές δραστηριότητες σε κάποια χρονική στιγμή που επιτείνεται το πρόβλημα της ανεπάρκειας των φυσικών πόρων. (Κίτσος Μακρής, *Βήματα*, Αθήνα: Κέδρος, 1978, σσ. 357-362).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

> ὁμοῦ (πρόκριτοι) νά ἐφευρίσκωμεν τρόπον ὁπού νά τοῦ γίνεται ἡ πρέπουσα παιδεία ἕως ὁπού νά ἔρχεται εἰς αἴσθησιν».[12]

Σώζονται στο αρχείο Σούρλα αρκετές επιστολές, οι οποίες φανερώνουν το είδος της σχέσης που είχαν αυτοί οι προεστοί με τις οθωμανικές αρχές. Στο παράρτημα παραθέτουμε αυτούσιες τρεις ενδεικτικές επιστολές με αποδέκτη τον Γιάννη Σούρλα, γενικό προεστώτα του βιλαετίου Κονίτσης, και αποστολείς τοπικούς εκπροσώπους της οθωμανικής εξουσίας. Η πρώτη προέρχεται από τον Μεχμέτ Ιμίν πασά, καϊμεκάμην Ιωαννίνων, Δελβίνου και Αυλώνος, χρονολογείται το 1830 και ζητά από τον μουσελίμη του καζά Κονίτσης και τους ραγιάδες των χωριών να αναγνωρίσουν το Γιάννη Σούρλα ως κοτσαμπάση. Η δεύτερη φέρει αποστολέα τον Ρακίπη, γιο του πανίσχυρου σαλιχτάρη (αλβανού φεουδάρχη), χρονολογείται το 1835, και του ζητά με ικετευτικό τρόπο να του δανείσει «δέκα πουγγιά άσπρα». Η τρίτη, από τον Μπίλμπαση Αχμέτ αγά των Μπιτωλίων, χρονολογείται το 1840 και του ζητά ως από πιστό και αγαπητό φίλο «νά κρατήσετε καί τό ἰδικόν μου τσιφλίκι διά λογαριασμόν σας ἔχω εὐχαρίστησιν, πλήν τά γρόσια μετρητά...». Και οι τρεις επιστολές, όπως και πολλές άλλες που έχουν δημοσιευτεί από τον Ευριπίδη Σούρλα, μαρτυρούν με τον πιο καθαρό τρόπο το ρόλο και τις δραστηριότητες του Γιάννη Σούρλα, ο οποίος χάρη στην εύνοια που έχαιρε από τις οθωμανικές αρχές κατάφερε να γίνει και προεστώς ολόκληρου του βιλαετίου Κονίτσης (βλ. παράρτημα Β′: 1, 2, 3, σσ. 127-129). Ο ίδιος ο Ευρ. Σούρλας εγκωμιάζοντας τον πρόγονό του αποκαλύπτει την πολιτεία του:

> Παράλληλα ὅμως πρός τήν ἐθνικήν του δρᾶσιν ὑπάρχει καί ἡ Προϊστορία τῶν ὑπηρεσιῶν του ὡς Γενικοῦ Προεστῶτος τῆς Ἐπαρχίας Κονίτσης ἐπί ἀρκετάς δεκαετηρίδας, ὑπηρεσιῶν δηλαδή πού τοῦ ἐξησφάλισαν τίτλους ἐπίσημους Βεζυράδων, Πασάδων καί ἀνωτέρων Στρατιωτικῶν καί πολιτικῶν προσωπικοτήτων, τίτλους πού ἐξαίρουν... Ἀλλ' ὁ Γιάννης Σούρλας δέν ἦτο μόνον ὁ πολιτικός καί διπλωματικός ἀντιπρόσωπος τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου τῆς ἐπαρχίας κοντά στάς Ἀρχάς τάς Τουρκικάς, ἀλλά ἦτο καί ὁ ἐκ τῶν παρασκηνίων δρῶν καί ἐργαζόμενος καί κοντά στούς φεουδάρχας Ἀλβανούς Μπέηδες, ἰδίως τοῦ καζᾶ Κολώνιας (Ἐρσέ-

12. *Αρμολόι* 1(1976), σ. 8.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

κας) καί Λεσκοβικίου, δηλαδή τῶν ἐπαρχιῶν πού γειτόνευαν καί συνόρευαν μέ τό Βιλαέτι Κονίτσης...[13]

Η περίπτωση των Σουρλαίων διασώζεται με θρυλικές διαστάσεις στις μνήμες των Πυρσογιαννιτών. Κάποιοι από τους εκπροσώπους τους προβάλλουν ως μυθικού αναστήματος προσωπικότητες στις αφηγήσεις τους.

> Οι Σουρλαίοι ήταν πουλύ πλούσιοι. Αφού έλιγαν τότις όταν σουθούν τα χαλίκια τ'ς Κράπας, τότι θα σουθούν κι οι λίρις οι σουρλαίικις. Είχαν μιγάλη δύναμη επί Τουρκίας αυτοί. Ένας απ' αυτούς λεν ότι έβαζι στουλή απού πρέσβη κι είχι δικαίουμα κάθι Παρασκιβή να φουράει κι ξίφους. Ήταν σαράφιδις. Είχαν Τράπιζα ακόμα κι στ'ν Πόλη. Κι οι Μπετσάδις· αυτοί είχαν τον Ντουλμά Μπαχτσέ· αυτήν η πλατεία στ'ν Πόλη ήταν δική τ'ς... (αφήγηση Πυρσογιαννίτισσας).

Η προφορική παράδοση επιβεβαιώνει την άποψη περί διαμεσολαβητικού ρόλου των τοπικών ηγεσιών κατά την οθωμανική περίοδο. Ενδεικτικά παραθέτουμε απόσπασμα αφήγησης που αναφέρεται ακριβώς στο θέμα:

> Οι Σουρλαίοι απόχτησαν περιουσία αλλού και μετά ήρθαν κι εγκαταστάθηκαν εδώ... Είχαν μεγάλη δύναμη για πολλά χρόνια. Είχαν συναγωνισμό με τους Μπετσάδες. Αυτοί κάναν και τους σαράφηδες. Μετά κάναν ένα γραφείο στο Λεσκοβίκι και μετά έφτιαξαν και στην Κωνσταντινούπολη. Εκεί είχαν τράπεζα... Αυτές οι οικογένειες ήταν σε ακμή μέχρι το 1912... Μετά βλέπεις έγινε το Ελληνικό. Αυτοί είχαν δύναμη επί Τουρκίας. Είχαν καλές σχέσεις με τούρκους αγάδες. Ο Αντώνης Σούρλας για παράδειγμα είχε στολή όπως βάζουν οι πρέσβεις και είχε δικαίωμα κάθε Παρασκευή να φορεί και ξίφος, όπως λέγαν... Υπήρχαν αυτές οι διαφορές αλλά ήταν μονοιασμένο το χωριό. Δεν έφταναν στα άκρα. Αλλά τι, ήταν σαν κόμματα. Είχα εγώ την εύνοια των Σουρλαίων, ήμουν με τους Σουρλαίους. Οι άλλοι είχαν την εύνοια των Μπετσάδων, ήταν με τους Μπετσάδες. Άμα πήγαινα εγώ στο μουχτάρη κι ήταν από τους Σουρλαίους θα μο 'κανε το χατήρι. Γιατί έχω δει εγώ σε κάτι χαρτιά που ο μουχτάρης κανόνιζε και την ηλικία των νέων που θα επιστρατεύονταν... Ο μουχτάρης μεγάλωνε ή μίκραινε την ηλικία ανάλογα με την περίπτωση... Επί Τουρκίας πλη-

13. Ευρ. Σούρλας, ό.π., σσ. 112-115

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοντοσο

> ρώναμε φόρο, κεφαλικό φόρο. Για τα κτήματα άλλος φόρος, για το σταφύλι άλλος φόρος, για τα πρόβατα άλλος φόρος, τα τζελεπικά που λέγαν τότες. Ερχόταν εδώ ο ταξιλτάρης και γύριζε με το μουχτάρη και κάναν τις εισπράξεις. Απ' αυτές τις εισπράξεις έπαιρνε τα ποσοστά του και ο μουχτάρης... Οι ίδιοι κάναν και τους τοκογλύφους... Όταν έγινε το Ελληνικό και μετά αυτοί οι άνθρωποι είχαν πάλι τον τρόπο τους... (βλ. παράρτημα Α': 3, σ. 122).

Τα στοιχεία που διαθέτουμε επιτρέπουν να ισχυριστούμε για την τελευταία φάση της οθωμανικής περιόδου ότι η κοινωνική διαστρωμάτωση στην Πυρσόγιαννη διαμορφώνεται με βάση τη θεμελιακή διαφοροποίηση ανάμεσα στους «τσιφλικάδες», που μέσω τοκογλυφικών πρακτικών συσσωρεύουν πλούτο και διοχετεύουν δυναμικό (ανθρώπινο και περιουσιακό) σε εξω-αγροτικούς τομείς, και τη μάζα των υπόλοιπων χωρικών, που επιδίδονται στην οικοδομική τέχνη (μαστόροι). Δημόσια και ιδιωτικά έγγραφα καταδεικνύουν τη δομική αυτή διαίρεση και μαρτυρούν επίσης την ύπαρξη ανταγωνισμών που πότε πότε παίρνουν τη μορφή ανοιχτής αντιπαράθεσης. Πολύ συχνά ο ρόλος και η στάση των ισχυρών, όταν απροκάλυπτα αντιβαίνει στο κοινοτικό συμφέρον, προκαλεί τη διαμαρτυρία των υπολοίπων χωρικών προς την κεντρική εξουσία. Αρκετά χαρακτηριστικό είναι ένα έγγραφο-αίτηση των κατοίκων των χωριών Πυρσόγιαννης, Βούρμπιανης και Στράτσιανης προς την τουρκική κυβέρνηση, με το οποίο ζητούν την επανάφορά τους στην επαρχία Κονίτσης από την επαρχία Λεσκοβικίου, όπου υπάγονταν διοικητικά. Το έγγραφο χρονολογείται το 1903 και ανάμεσα στ' άλλα περιέχει αναφορά στην αντίθετη άποψη των σαράφηδων Σουρλαίων και Μπετσάδων που, έχοντας στο πλευρό τους αλβανούς αγάδες της περιοχής, προσπαθούν να διατηρήσουν την υπάρχουσα κατάσταση που ευνοεί τα συμφέροντά τους. Η εύνοια αυτή στοιχειοθετείται τόσο από τις σχέσεις προστασίας μεταξύ αλβανών αγάδων και τοπικών προεστών, στις οποίες αναφερθήκαμε πιο πάνω, όσο και, πολύ πιθανόν, από το γεγονός ότι το Λεσκοβίκι αποτελούσε έδρα των τραπεζιτικών τους δραστηριοτήτων. Η επιθυμία των χωρικών να επανέλθουν στο βιλαέτι Κονίτσης εξηγείται προφανώς από την «πικράν πείραν» τους όσον αφορά την εξουσία των αλβανών αγάδων.[14]

14. Βλ. Ευρ. Σούρλας, ό.π., σ. 115.

Δημόσια Βιβλιοθήκη Κονίτσας Κεντρική Β

Η νέα ιστορική φάση, που αρχίζει με την προσάρτηση της Ηπείρου στο ελληνικό βασίλειο κατά τους βαλκανικούς πολέμους (1912-13), εγκαινιάζεται με μια μεγάλη αύξηση του μεταναστευτικού ρεύματος, που είχε ήδη αρχίσει από τις προηγούμενες δεκαετίες να παρασέρνει στη δίνη του τμήματα του πληθυσμού της Πυρσόγιαννης. Η έξοδος αυτή, με στόχο τη μόνιμη εγκατάσταση σε διάφορα γεωγραφικά σημεία, εκτός από την πραγματικότητα της διασποράς που δημιουργεί, έχει σοβαρές επιπτώσεις και στο εσωτερικό της κοινότητας.

Η δυνατότητα εξόδου που παρουσιάζεται για τα στρώματα των μαστόρων, σε συνδυασμό με την παρακμή και απομάκρυνση από την τοπική κοινωνική σκηνή των ισχυρών του παρελθόντος, συντείνουν στην εξομάλυνση των εσωτερικών διαφορών και στη διαμόρφωση ενός σχετικά ομοιογενούς συνόλου. Στα πλαίσια της νέας πραγματικότητας που διέπει την ανάπτυξη, με τα συνακόλουθα της κοινωνικής κινητικότητας και διαφοροποίησης, εξοβελίζονται εύκολα από την τοπική κοινωνία τα στοιχεία εκείνα που περνούν σε νέες οικονομικές δραστηριότητες και νέες κοινωνικές πρακτικές. Η αγροτική έξοδος αποτελεί συνάμα και κοινωνική μετάβαση.

Η Πυρσόγιαννη καθίσταται τυπικό μαστοροχώρι, όπου η κοινωνική ζωή προσαποκτά το ρυθμό των περιοδικών μετακινήσεων των «μπ(ου)λουκιών». Στον κοινωνικό χρόνο της εγγράφονται δύο εποχές που οριοθετούνται από τον αποχαιρετισμό και την επιστροφή των μαστόρων. Η απουσία του ανδρικού στοιχείου διαρκεί από τις Αποκριές μέχρι τα Χριστούγεννα και αφήνει βαθιά σημάδια στην κοινωνική πραγματικότητα του χωριού. Το αντάμωμα, που διαρκεί το υπόλοιπο αρκετά μικρότερο διάστημα του χρόνου, αποτελεί μια ευκαιρία ανανέωσης των κοινωνικών σχέσεων, επίδειξης των αποτελεσμάτων του ταξιδιού, ικανοποίησης αναπαραγωγικών αναγκών και γενικά έντονης κοινωνικής δραστηριότητας και εορταστικών εκδηλώσεων.

Η σχετική κοινωνική ομοιογένεια και ένας αξιοσημείωτος βαθμός κοινωνικής συνοχής, που στηρίζεται και συντηρείται τόσο από συγγενειακούς δεσμούς όσο και από κοινά επαγγελματικά συμφέροντα, είναι φαινόμενα που προσδιορίζουν την κοινωνική πραγματικότητα στην τοπική κοινότητα. Οι διαφορές στους κόλπους της είναι πλέον ποσοτικά ελάχιστες και ποιοτικά ασήμαντες. Εντοπίζονται σε μικρές διακυμάνσεις στην καταναλωτική ικανότητα των νοικοκυριών, που συχνά εκφράζεται με όρους δυνατότητας «αμπαριάσματος» του

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Η παράδοση των μαστόρων συνεχίζεται. Ως πότε όμως;

απαραίτητου σιτάλευρου της χρονιάς. «Ήταν δύσκολα τότες. Αν έβαζες στάρι στ' αμπάρια ήσαν ο πρώτος νοικοκύρης. Δυο φορτώματα από 80-90 οκάδες...» (αφήγηση Πυρσογιαννίτη). Διακρίνονται τρεις κατηγορίες νοικοκυριών που πλεονεκτούν σ' αυτή τη βάση: α) Οι μπακάληδες, που επιτελούν λειτουργίες «αμπαρτζήδων» και πιστωτών, β) οι πρωτομάστορες, που συνήθως αποκομίζουν περισσότερα κέρδη από ό,τι οι υπόλοιποι μαστόροι και γ) όσα νοικοκυριά έχουν ξενιτεμένους, που ενισχύουν τα οικονομικά τους με εμβάσματα. Στο περιθώριο σχετικά της ομοιογενούς αυτής κοινωνίας ζουν οι γύφτοι, που επιτελούν συμπληρωματικές τεχνικές λειτουργίες (σιδεράδες, χαλκωματάδες κλπ.)· αυτοί έχουν στα χέρια τους και τη μουσική της κοινότητας.

Ένα θέμα που απασχόλησε και απασχολεί Πυρσογιαννίτες και μη που ασχολήθηκαν με τα «μπλούκια» των μαστόρων, θέμα που άπτεται του ζητήματος της κοινωνικής δομής και των σχέσεων στην κοινότητα, είναι το ερώτημα της διαφοροποίησης και εσωτερικής εκμετάλλευσης στα πλαίσια του «συλλογισμού». Τόσο οι γραπτές όσο και οι προφορικές μαρτυρίες διχάζονται ως προς το παραπάνω ερώτημα και οι πληροφορίες πολλές φορές παρουσιάζονται αντιφατικές. Στις γραπτές πηγές διακρίνονται δύο αντίθετες απόψεις, που αντικατοπτρίζουν σε μεγάλο βαθμό και την ιδεολογική τοποθέτηση των συγγραφέων. Η άποψη που κυριαρχεί σε συγγράμματα ρομαντικού και «παραδοσιακού» προσανατολισμού, όπου είναι εμφανής γενικά η τάση εξιδανίκευσης της ζωής του παλιού καιρού στο χωριό, είναι ότι στα «μπλούκια» πρυτάνευε αρμονία, δικαιοσύνη και ισότητα· ο πρωτομάστορας παρουσιάζεται ως «πρώτος μεταξύ ίσων». Χαρακτηριστική τέτοια περίπτωση είναι του συγγραφέα Νίκου Τσίπα (βλ. βιβλιογραφία). Αντίθετα, η ύπαρξη εκμεταλλευτικών μηχανισμών, που συχνά προσλαμβάνει διαστάσεις ανοιχτής κοροϊδίας για τους απλούς μαστόρους, προβάλλεται ως χαρακτηριστικό της δομής και λειτουργίας των «μπλουκιών» από μιαν άλλη μερίδα Πυρσογιαννιτών που καταπιάστηκαν με την ιστορία του χωριού τους με διαφορετικές προθέσεις.

> Πολλοί μαστόροι μιλοῦν μέ τά χειρότερα λόγια γι' αὐτούς (τούς πρωτομάστορες). Ὁ φόβος ὅμως τότε νά μείνει κανείς ἔξω ἀπ' τά «μπλούκια», χωρίς δουλειά, μέ λίγα λόγια νά χαρακτηρισθεῖ, ἀνά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

γκαζε τούς μαστόρους νά σκύβουν τό κεφάλι στίς ἀνεξέλεγκτες πρωτοβουλίες του. Ὅσοι τολμοῦσαν νά ἀντιπαραθέσουν ἄλλη γνώμη διώχνονταν καί τό χειρότερο δέ βρίσκανε ἀλλοῦ δουλειά, γιατί σκοντάφτανε στίς συμφωνίες τῶν πρωτομαστόρων. Στά χέρια του κρατοῦσε κάθε συμφωνία κρυφή καί φανερή ποὖκανε μέ τό νοικοκύρη τοῦ σπιτιοῦ, τά δευτέρια τῶν λογαριασμῶν μέ τό μπακάλη τοῦ τόπου καί τόν ἔλεγχο πάνω στό χτίσιμο. Εἶχε ἀπεριόριστη δύναμη ἀφοῦ ἦταν σέ θέση νά χαρακτηρίσει τούς ἄλλους σέ μαστόρους γιά τοῖχο (πρώτη κατηγορία) καί σέ παρακεντέδες (γιά νταμάρια καί δεύτερες δουλειές) κι ἄς ἦταν πολλές φορές ὁ ἴδιος χειρότερος τεχνίτης. Μιά διαρκής καί ἀσίγαστη κοινωνική κουφόβραση χαρακτηρίζει τίς σχέσεις πρωτομαστόρων καί μαστόρων. Σέ μᾶς θά φτάσει σέ μισόλογα γεμάτα πικρία καί ἀφτόνα ἀνέκδοτα πού καυτηριάζανε τή λαιμαργία τους στή μοιρασιά. Σάν τό «τρεῖς πενήντα, ἐνενήντα, πάρε καί δέκα παραπάνω ἐπειδή δούλεψες πολύ».[15]

Ὅσον αφορά τις προφορικές μαρτυρίες, διακρίνει κανείς μια σύγκλιση στον παράγοντα προσωπικότητα του πρωτομάστορα, ο οποίος παρουσιάζεται ως καθοριστικός για τις σχέσεις που διαμορφώνονται στα «μπλούκια». Πέρα όμως από αυτό είναι γενική η αίσθηση ότι οι μαστόροι συχνά αδικούνταν και ότι η εξουσιαστική σχέση πάνω στην οποία θεμελιωνόταν το «μπλούκι» δεν άφηνε περιθώρια αντιδράσεων. Ιδιαίτερα για τα παιδιά που ακολουθούσαν τα «μπλούκια», τα «τσιράκια», οι συνθήκες παρουσιάζονται απάνθρωπες.

Οἱ μαστόροι διακρίνονταν εἰς δύο κατηγορίες. Οἱ μέν καλοί μαστόροι χτίζανε ἀπό τό ἔξω μέρος οἱ δέ ἄλλοι ἀπό τό μέσα μέρος. Ὡς πρός τά λεφτά ἔπαιρναν ἐξίσου. Τό κάθε μπλούκι (καί) τό πιό μικρότερο ἀποτελεῖτο ἀπό 4 μαστόρους, ἕναν πελεκάνο καί δύο νταμαρτζῆδες νά βγάζουν τήν πέτρα, καθώς καί ἀπό 3-4 παιδιά διά τήν μεταφοράν τῆς πέτρας καί λάσπης. Ἐπίσης ὁ κάθε μάστορας εἶχε καί ἀπό ἕνα γομάρι. Τά γομάρια τά πληρώναμε τό μισό ὅ,τι παίρνανε οἱ μαστόροι. Τά παιδιά πληρώνονταν λιγότερο ἀπό τά γομάρια, περίπου 150 δραχμές τό μῆνα καί φαγητό. Μόνοι μας μαγειρεύαμε καί μόνοι μας ζυμώναμε ψωμί... [Δήμος Φλίντρης, μάστορας].[16]

15. *Αρμολόι* 1(1976), σ. 10.
16. *Αρμολόι* 8-9, σ. 34.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονιτσας

Λιθανάγλυφο εικόσημο

... Τότις οι αρχιμάστουρις έκαναν λιφτά. Ικμιταλλεύουνταν τ'ς μαστόρους κι τα 'φτιαχναν. Έπιρνι ου αρχιμάστουρας κι συμφουνούσι κι του νοικουκύρη. Έπιανι ύστιρα του μάστουρα κι το 'λιγι "Τόσου έχ'ς μιρουκάματου, θέλ'ς να 'ρθ'ς να δ'λέψεις". Τ'ς μαστόρους τ'ς έδουνι μιρουκάματου κι αυτός τ'ν έπιρνι ξικουπής τ' δ'λειά. Τα μπλούκια έτσι δούλιβαν. Ου πατέρας μ' ήταν αρχιμάστουρας. Αλλά ου πατέρας μ' δεν τ'ν έκανι αυτήν τ' δ'λειά. Ήταν κι στ' αυτό τ' ανθρώπου. Ου πατέρας μ' δεν αδίκιβι του μάστουρα. Τουν ικανοποιούσι του μάστουρα... (βλ. παράρτημα Α': 5, σ. 124).

... Υπήρχι ικμιτάλλιφσι μιγάλη. Οι αρχιμάστουρις είχαν τ' διαχείριση κι έκαναν ό,τι ήθιλαν. Αυτοί έστιλναν κι τα λιφτά στ'ς γυναίκις απ' τ'ς μαστόροι. Τι λιφτά, όσα ήθιλαν. Πού ήξιραν οι μαστόροι τότις. Ήταν αγράμματοι. Τ'ς συμφουνίς τ'ς έκαναν οι αρχιμαστόροι, όλα αυτοί... Τα πιδιά, ιδίους τα πιδιά, τα τυραννούσαν στα μπλούκια. Πήγα κι 'γω απ' τα δικάξι χρόνια σι μπλούκι. Κουβάλαγις λάσπη, πέτρις μι τα ζώα κι έκανις όλα τα θιλήματα τ' αρχιμαστόρου. Σ' έδουνι να πλέν'ς τα ρούχα τ', ακόμα κι να τουν ξιψειριάζ'ς σ' έβαζι. Τι τραβούσαν τα πιδιά τότι κι τα 'δουναν ένα κουμμάτι ψουμί κι πέντι ελιές. Αυτό ήταν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

του φαΐ. Βλέπ'ς είχι πουλλά πιδιά τότι κι τα 'στιλναν... Παρακαλούσαν τ'ς αρχιμαστόρους «πάρι μι του πιδί ταξίδ' πάρι μι του πιδί ταξίδ'» τ'ς έλιγαν. Κι τ'ς έκαναν χατίρ' οι μαστόροι όταν τα 'πιρναν... (βλ. παράρτημα Α': 6, σ. 124).

Η αμοιβή με το μεροκάματο, που αναφέρεται σε μια από τις παραπάνω μαρτυρίες, θα πρέπει να είναι μεταγενέστερη· φαίνεται ότι «παραδοσιακά» ο κανόνας ήταν να γίνεται μοιρασιά των κερδών με υπολογισμό τη συμβολή του καθένα σε εργασία, εργαλεία και ζώα. Τα διαθέσιμα στοιχεία γενικά δεν θα δικαιολογούσαν αναφορά σε θεσμοποιημένους εκμεταλλευτικούς μηχανισμούς πέρα από μια στοιχειώδη διαφοροποίηση στη διάθεση των αναγκαίων μέσων εργασίας (ζώα, εργαλεία), που είχε επιπτώσεις στο μοίρασμα των κερδών, αφού καταχωρούνταν και σ' αυτά μερίδιο. Μπορούμε, ωστόσο, να μιλάμε για μια ιεραρχία στην οργάνωση του μπουλουκιού που έδινε τέτοια εξουσία στον πρωτομάστορα ώστε να καθιστά δυνατή την αυθαιρεσία. Στα χέρια του βρισκόταν η διαχείριση των κοινών υποθέσεων, η αναζήτηση και επιλογή έργων, η υπογραφή συμφωνιών, το λογάριασμα κλπ., έτσι ώστε, στο βαθμό που συγγενειακοί δεσμοί ή προσωπικές ευαισθησίες δεν λειτουργούσαν αποτρεπτικά, μπορούσαν να προβαίνουν σε ενέργειες απάτης απέναντι στους συντρόφους τους. Παρόλα αυτά, δεν θεσμοποιείται κάποια ανισότητα σε βαθμό που να διαφοροποιεί ως κοινωνικό στρώμα τους πρωτομάστορες. Οι ποσοτικές με άλλα λόγια διαφοροποιήσεις δεν επαρκούν ως τέτοιες να στοιχειοθετήσουν μια ποιοτική-δομική διαφοροποίηση.

Η ΔΙΑΣΠΟΡΑ

Ἀπό τήν ἀπελευθέρωση τοῦ 1912 ὡς τή Μικρασιατική καταστροφή μεσολάβησαν χρόνια σκληρά γιά τήν κοινότητα. Ἡ ἔνταξη τῶν νέων περιοχῶν στό ἑλληνικό βασίλειο προκάλεσε ρωγμή στήν παλιά διοικητική ὀργάνωση καί κατέλυσε τήν αὐτονομία τῶν κοινοτήτων.

Τά δεινά τοῦ πολύχρονου πολέμου φάνηκαν στούς πρώτους μετανάστες στήν Ἀμερική, στή δυσκολία τῶν μαστόρων νά βροῦν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

δουλειές, στήν πολύχρονη στρατιωτική θητεία καί τό σκληρό τίμημα σέ νεκρούς —κοντά στούς 15— γιά τή μικρή μας κοινωνία. Περίπου τότε ἀνοίγουν τά πρῶτα καφενεῖα· ὁ Κυριάκος στόν Πανωμαχαλά (Σιουγκαράδες), οἱ Κοντοζησαῖοι στήν Κόκα-Καρυά κι ὁ Κοσμᾶς πάνω ἀπ' τό Πουρτσιάδικο.

Οἱ πρῶτοι ξενιτεμένοι ρίζωσαν καί στέλνουν ἐμβάσματα. Τά μπλούκια τῶν μαστόρων ἀφήνουν τά γνωστά τους στέκια καί προσανατολίζονται στίς πολιτεῖες τῆς παλιᾶς Ἑλλάδας καί στά στρατιωτικά ἔργα τῆς Μακεδονίας. Τό ὁμαδικό πνεῦμα καί ἡ ὀργανωτική τους δομή ξεφτίζει καθώς φεύγοντας παίρνουν μαζί ἀρκετοί καί τίς οἰκογένειές τους.

Ὁ χειμώνας τοῦ 1926 σημαδεύεται ἀπό τήν ἵδρυση τῆς Προοδευτικῆς Ἕνωσης. Ἕνα πνεῦμα ἀλλαγῆς καί μία πλατιά συμμετοχή μαστόρων στά κοινά χαρακτηρίζει καθοριστικά τήν ἑπόμενη δεκαετία. Μελετώντας προσεχτικά τίς λογοδοσίες τοῦ Συλλόγου καί τούς καταλόγους συνδρομητῶν τῆς πρώτης δυσκολης πενταετίας διαπιστώσαμε τήν ἀπουσία τῶν ντόπιων κομματαρχῶν, μπακάληδων καί τῶν «κρατημένων οἰκογενειῶν».

Οἱ ἐγρήγορες, οἱ πιό ξύπνες συνειδήσεις εἶναι οἱ μαστόροι τῆς διασπορᾶς τῶν παλιοελλαδίτικων κέντρων (Ἀθήνα, Μεσολόγγι, Βορειοδυτική Πελοπόννησος καί Βόλος). Ἀκολουθοῦν σέ κινητικότητα καί πλαισίωση οἱ Ἀμερικανοί μετανάστες —εἶναι καί οἱ πρῶτοι ἀξιόλογοι οἰκονομικά ἐνισχυτές τοῦ Συλλόγου— καί οἱ ξενιτεμένοι τῶν παροικιῶν Σουδάν καί Αἰγύπτου. Καί οἱ λίγοι ἐγγράμματοι τοῦ τόπου μας συμμετέχουν ἐνεργητικά ἀπό τά πρῶτα χρόνια τῆς ἵδρυσης. Ξεχωρίζουν γιά τήν πολύτιμη προσφορά τους οἱ δάσκαλοι Γιῶργος Ἰατρίδης καί Φίλιππας Παπαλαμπρίδης.

Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι καί πάλι μαστόροι στά 1912 ἱδρύουν στήν Ἀθήνα τήν Ἐκπαιδευτική Ἀδελφότητα Πυρσογιαννιτῶν. Οἱ πρῶτες ἀνακοινώσεις τους εἶναι γεμᾶτες ἐνθουσιασμό καί ὑποσχέσεις γιά τήν τουρκοκρατούμενη Πυρσόγιαννη. Ἀκολουθοῦν οἱ μαστόροι τοῦ Μεσολογγιοῦ μέ τήν ἵδρυση δικοῦ τους συλλόγου πού σκοπό ἔχει νά βοηθήσει στά προβλήματα καί στίς ἀνάγκες τοῦ χωριοῦ...

Αὐτό εἶναι ἀπόσπασμα κειμένου της συντακτικής ἐπιτροπής του περιοδικοῦ *Ἁρμολόι* (10 [1980], σσ. 63-64), που φανερώνει ἀνάμεσα στ' ἄλλα τόσο τη γεωγραφική διασπορά, όσο και τις δραστηριότητες των Πυρσογιαννιτών ἔξω από την Πυρσόγιαννη.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Ιωαννίνων

Αντίθετα προς την τοπική κοινωνία, που τη χαρακτηρίζουν κυκλικοί ρυθμοί ζωής και μια σχετική σταθερότητα που προσδιορίζεται από την απουσία μηχανισμών διεύρυνσης των παραγωγικών δυνατοτήτων, η κοινότητα της διασποράς παρουσιάζει έντονη γεωγραφική και κοινωνική κινητικότητα και διαφοροποιείται ανάλογα με τις συγκυρίες και τις συνθήκες μετανάστευσης. Μια εναργής κατηγοριοποίηση του συνόλου των Πυρσογιαννιτών της διασποράς αντανακλά τόσο το χωροχρονικό φάσμα της μετανάστευσης όσο και τις παραμέτρους που προσδιόρισαν την έξοδο και την «τύχη» των μεταναστών.

Στον ελλαδικό χώρο μεγάλη παροικία Πυρσογιαννιτών δημιουργείται στην Αθήνα, ενώ σημαντική είναι η παρουσία τους σε μικρότερα αστικά κέντρα με πρώτα τα Γιάννινα, που είναι γεωγραφικά το πλησιέστερο. Ο Βόλος, το Αγρίνιο, το Μεσολόγγι φιλοξενούν επίσης μεγάλο αριθμό Πυρσογιαννιτών. Η συνέχιση της οικοδομικής δραστηριότητας, που βαθμιαία αποκτά σύγχρονο χαρακτήρα, ως και η μετεμφύτευση μορφών κοινωνικότητας από τη γενέτειρα στις νέες γειτονιές όπου συγκατοίκησαν, χαρακτηρίζουν την παρουσία τους στους νέους τόπους. Από αυτούς τους ιστούς προκύπτουν αρκετά νωρίς οι αδελφότητες, που σε οργανωμένη πλέον βάση συμβάλλουν στη συντήρηση του κοινοτικού πνεύματος και στη διατήρηση των δεσμών με το χωριό της καταγωγής τους.

Ωστόσο, στα αστικά κέντρα, κυρίως στην Αθήνα και τα Γιάννινα, είχαν εγκατασταθεί και βίωναν μ' έναν ξεχωριστό τρόπο τον εξαστισμό τους απόγονοι των πλούσιων κυρίως οικογενειών. Διαπρέπουν στα επαγγέλματα, τα γράμματα και την πολιτική, καθώς αφομοιώνονται στα ανώτερα στρώματα των κοινωνιών όπου εντάσσονται. Τα παραδείγματα των δικηγόρων Κωνσταντίνου Α. Σούρλα παλιότερα και Κωνσταντίνου Φρόντζου πιο πρόσφατα, οι οποίοι εκλέγονται μέχρι και βουλευτές, είναι χαρακτηριστικά. Ο πρώτος εκλέχτηκε βουλευτής στην τουρκική βουλή του 1909,[17] ο δεύτερος διετέλεσε βουλευτής στην μεταπολεμική περίοδο και δήμαρχος Ιωαννιτών πρόσφατα. Η σχέση των Πυρσογιαννιτών αυτής της κατηγορίας με την κοινότητα εξαντλείται στην εκδήλωση ενδιαφέροντος από μεμονωμένα άτομα που διακατέχονται από μια νοσταλγική διάθεση απέναντι στην πατρογονική τους κοιτίδα και μια ζέση για την αναδίφηση της ι-

17. Βλ. Π. Φρόντζος, ό.π., σ. 37.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

στορίας της. Το ενδιαφέρον αυτό αναλώνεται στη συγγραφή έργων που διακρίνονται για τα ιδεαλιστικά τους κίνητρα και το ρομαντικό προσανατολισμό τους:

> Γιά νά αἰσθανθῆ τό ἄτομον τήν πραγματικήν ψυχικήν του ἀπολύτρωσιν πρέπει νά ζήση τό δρᾶμα τοῦ μεταφυσικοῦ πόνου τῆς ἰδέας τῆς Στενώτερης Πατρίδος του.
>
> Καί ὅπως ὁ πόθος, τό ἐνδιαφέρον καί ἡ στοργή ἑνός ἀτόμου γύρω ἀπό τήν Ἱστορίαν τῆς Στενώτερης Πατρίδος του παραμένουν πάντοτε ὡς μία ἀπό τάς λεπτοτέρας καί εὐγενεστέρας ψυχικάς καί διανοητικάς ἐκδηλώσεις του, ἔτσι σάν κάτι τό μεγάλο καί ἱερό μποροῦν ἐπίσης νά χαρακτηρισθοῦν καί ἡ ἐπιθυμία του, ἡ στοργική ἔφεσίς του καί ὁ φλογερός πόθος του νά ἰδῆ καί νά ἐρευνήση πολλά, νά νοιώση καί νά αἰσθανθῆ περισσότερα, νά ἀνιχνεύση καί νά ζωντανεύση πλεῖστα καί ἐάν εἶναι δυνατόν νά ξαναζήση ὅλα γύρω ἀπό τήν περασμένην Ζωήν τῶν πατέρων καί προγόνων του, τῶν παππούδων καί προπάππων του, καί γενικά τῆς πρώτης γενιᾶς καί τοῦ πρώτου ριζικοῦ τοῦ σπιτιοῦ του.
>
> Μόνον ἔτσι ὁλοκληρώνοντας τήν ἔρευνα καί τήν ἐπίζησί του μπορεῖ νά ἐκπληρώση κάποιον βαθύν ὑποσυνείδητον πόθον του, μόνον ἔτσι μπορεῖ νά ἔλθη σέ ἀντιπαράστασι μέ τές ψυχές τοῦ οἰκογενειακοῦ του παρελθόντος, μόνον ἔτσι μπορεῖ νά ἀκούση τήν φωνήν τοῦ αἵματός του, μόνον ἔτσι μπορεῖ νά γνωρίση καλύτερα τόν ἑαυτόν του.
>
> Γι' αὐτό ἡ γνῶσις τῆς Ἱστορίας τοῦ οἰκογενειακοῦ δένδρου, τῆς γενιᾶς καί τοῦ πρώτου ριζικοῦ τοῦ καθενός μας θά παραμένη πάντοτε σάν κάποια ξεχωριστή μορφή τῆς ὑπάρξεώς μας, σάν μιά πρωταρχική μορφή τῆς συνειδήσεώς μας τῆς ἱστορικῆς.
>
> Θά ἀπηρνούμεθα τελείως τόν ἑαυτόν μας καί θά ἐγνωρίζομεν πολύ ὀλίγα πράγματα γύρω ἀπό τόν ἑαυτόν μας, ἐάν καί ἐφόσον γιά τόν καθένα μας δέν ἤρχιζεν ὁ μύθος μέ τές Μορφές τοῦ Παπποῦ μας καί τοῦ Προπάππου μας...[18]

> Κι αὐτό τό πρᾶγμα δέν εἶναι ἕνα τυπικό χρέος ζωῆς, ἕνα μικρό γονικό πρόσταγμα, ἕνα ἁπλό μητρικό μήνυμα, ἀλλά μιά ἀναγνώριση, μιά ἐθνική δικαίωση τῆς ἱστορίας, νά ἔρθει μπροστά, νά ἀνακαλυφθεῖ, νά φουντώσει, νά ξαναζωντανέψει ἡ ἀθάνατη πατρογονική ψυχή, τό τράνταγμα, ἡ γλυκιά ἀνάσα τῆς ρίζας μας, τοῦ παρελθόντος καί ὅλος ὁ ἠθογραφικός καί ἱστορικός θησαυρός. Καί εἶναι

18. Ευρ. Σούρλας, ό.π., σσ. 103-104.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

> αὐτό πολύ τρανό μήνυμα, διάτα, νόημα, ἀπαίτηση, προπατορική καί προμητορική νά πάρει μορφή καί σχῆμα ἡ Πυρσόγιαννη μέ τήν ἀντιλάλητη γοητεία, νά ξαναζωντανέψει τό τζάκι μας, τά ἀγκωνάρια τοῦ σπιτιοῦ μας, τό ἴδιο ἀκριβῶς μέρος πού γεννηθήκαμε, τρανώσαμε... Γιατί ἡ ἀθάνατη ψυχή τῆς Πυρσόγιαννης, τοῦ χώρου τῆς γονικῆς ρίζας μας καί τώρα ἀκόμα, στήν ξερή καί ἄνυδρη ἀπό ἀγάπη, στοργή καί κατανόηση ἐποχή μας, στήν ἐποχή τῆς ξέφρακτης κοινωνίας πού ζοῦμε... ὑπάρχει, ζεῖ καί εἶναι ἀθάνατη...[19]

Η διερεύνηση, ανάδειξη και εξύμνηση του έργου διακεκριμένων ανδρών, γόνων ισχυρών οικογενειών, αποτελεί βασικό τους μέλημα. Η γραπτή ιστορία βρίσκεται μέχρι πρόσφατα στα χέρια αυτής της κατηγορίας συγγραφέων, που με τον προσανατολισμό τους αφήνουν στο περιθώριο τους απλούς μαστόρους. Έτσι μπορούμε να μιλάμε για ένα είδος τοπικής γραπτής ιστορίας «από τα μέσα», που παράγεται σε οικογενειοκρατικές, ατομοκεντρικές και βέβαια γεγονοτολογικές βάσεις, μια παράδοση που συνεχίζεται από ορισμένα άτομα ακόμα και σήμερα. Αυτή η παράδοση θα αμφισβητηθεί σοβαρά τα τελευταία χρόνια από μιαν ομάδα νέων Πυρσογιαννιτών, που προέρχονται από το στρώμα των μαστόρων και ζουν σε διάφορα αστικά κέντρα. Είναι η ομάδα που το 1976 εκδίδει το περιοδικό *Αρμολόι* (εκδόθηκαν συνολικά δέκα μόνο τεύχη), μέσα από τις σελίδες του οποίου αναλαμβάνει την προώθηση μιας νέας προσέγγισης στην κοινότητα και την ιστορία της. Το ιστορικό ενδιαφέρον, που συνδυάζεται με μια ρεαλιστική αντιμετώπιση της παράδοσης, δεν εξαντλείται στην αναδίφηση, συλλογή και παρουσίαση υλικού, αλλά μετουσιώνεται σε μια διάθεση πολλαπλής αξιοποίησής του στα πλαίσια μιας πραγματικής εκστρατείας για την αποσόβηση του κινδύνου υλικού και συμβολικού αφανισμού της κοινότητας και του πολιτισμού της:

> Τό *Ἁρμολόι* βγαίνει ἀπό ἀγάπη, μεράκι καί φροντίδα γιά τό χωριό μας, τήν Πυρσόγιαννη, μέ σκοπό νά βοηθήσει, ὅσο μπορεῖ, στήν ἐπίλυση τῶν προβλημάτων τῆς ἐπαρχίας μας... Τό περιοδικό μας θεωρεῖ ὅτι ἐκπληρώνει μιά πρωταρχική ὑποχρέωση συμμετέχοντας στήν ἱστορική καί κοινωνική ἔρευνα τοῦ τόπου μας... (1[1976], σ.

19. Νικόλαος Ι. Τσίπας, *Αντάμωμα με πατρογονικούς αντίλαλους από την Πυρσόγιαννη*, Μαρούσι, 1987, σ. 10.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

> 1). Θά καταβάλουμε κάθε κόπο νά ποῦμε τά προβλήματα τοῦ τόπου μας, τά σχέδια, τά μεράκια του, νά συντηρήσουμε τό λόγο καί νά διασώσουμε τήν ἱστορία του... (2[1976], σ. 1). «Πιστεύουμε πώς ὁ μόνος τρόπος νά κρατηθεῖ ἡ πολιτιστική μας παράδοση εἶναι ἡ ἄμεση καί ζωντανή ἐπαφή μέ τό χῶρο... Ὅ,τι λέγεται, λέγεται μέ ἀγάπη σέ μιά προσπάθεια γιά τήν ἀξιοποίηση τῶν πολιτιστικῶν δυνατοτήτων στά χωριά μας... (6[1978], σ. 1). Ἡ ἐμμονή στήν παράδοση χωρίς ἕνα πνευματικό παρόν —ὅπως καλή ὥρα στόν τόπο μας— καταντᾶ τέχνασμα πού ἐξυπηρετεῖ ἄλλους «σκοπούς». Πρέπει νά ἀναζητήσουμε τή λαϊκή παράδοση ἀνάμεσα στούς ζωντανούς καί ὄχι ἀνάμεσα στούς πεθαμένους... (7 [αχρονολ.], σ. 1).

Από τη σκοπιά του προσανατολισμού και της προσέγγισης που υιοθετείται προβάλλεται απ' αυτή την ομάδα μια νέα άποψη για τη μελέτη της ιστορίας της κοινότητας, που απορρίπτει τις προσωποπαγείς και γεγονοτολογικές θεωρήσεις προβάλλοντας μιαν ιστορία των απλών ανθρώπων, μιαν ιστορία των μαστόρων που συγκροτούν τη μάζα της μικροκοινωνίας, μιαν ιστορία που στοχεύει στην ανάδειξη του καθημερινού και του συνηθισμένου, λύνοντας ταυτοχρόνως τη σιωπή στην οποία ήσαν καταδικασμένοι οι ανώνυμοι χωρικοί. Οι αφηγήσεις τους θα αποτελέσουν βασική πηγή άντλησης υλικού. Συχνά μαστόροι που γνωρίζουν γραφή προτρέπονται να «πάρουν μολύβι» και να γράψουν ό,τι θυμούνται γύρω από την κοινωνική ζωή του χωριού και τις προσωπικές τους εμπειρίες.

Παρά τις φιλοδοξίες της εκδοτικής ομάδας είναι ωστόσο αμφίβολο κατά πόσο το αποτέλεσμα, όσο πλησιάζουν σ' αυτό, είναι και η αντίσταση στον «κεντρικό» λόγο, όπως γράφουν οι ίδιοι. Κι αυτό γιατί η προσέγγιση και η παρουσίαση αφορμάται και διηθείται από το φίλτρο μιας συγκεκριμένης ιδεολογικής στάσης που είναι «γέννημα και θρέμμα» του κέντρου.

Η διασπορά των Πυρσογιαννιτών λοιπόν, καθώς και η έκφρασή τους απέναντι στη γενέτειρα κοινότητα, παρουσιάζει μια ποικιλομορφία, που είναι συνάρτηση των συγκυριών και των επακόλουθων της μετανάστευσης. Η Πυρσόγιαννη καθίσταται με το χρόνο συμβολικός κοινός παρονομαστής, η «χρήση» του οποίου εκφράζει τη φύση του συντηρούμενου δεσμού του απόδημου μαζί της. Η αύξουσα εξαΰλωσή της προεξοφλεί και τον τελικά ουτοπικό χαρακτήρα της «επιστροφής». Πράγματι, ακόμα και άτομα που δεν αρκούνται σε μια νοσταλ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Πυρσογιαννίτες καστόροι παλιότερα (Αρχείο Προοδευτικής Ένωσης Πυρσόγιαννης)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

κή και ρομαντική επανασύνδεση με τις ρίζες αλλά επιδιώκουν μιαν ουσιαστική επικοινωνία τόσο με το ιστορικό παρελθόν όσο και με το παρόν της κοινότητας συναισθάνονται την κατ' ουσίαν ουτοπική σχέση τους μ' αυτή.

> Η σχέση μου με το χωριό, όπως και για πολλούς άλλους της γενιάς μου, είναι μια σχέση ουτοπίας... Δεν πρόκειται απλά για μια τάση επιστροφής στις ρίζες. Πρόκειται για μια αναζήτηση του εαυτού στα μονοπάτια της ιστορίας του κοινωνικού χώρου που γαλούχησε και διέπλασε προγόνους και γονείς και τους ίδιους τους φευγάτους ως ένα σημείο. Πρόκειται επίσης για μια φυγή από τις αλλοτριωμένες

μεγαλουπόλεις που δεν μένει όμως στην άρνηση· γίνεται αναζήτηση μορφών αντίστασης σ' ό,τι τυραννικό της βιομηχανικής κοινωνίας, γίνεται ερωτικό κάλεσμα σ' έναν τόπο, σ' έναν χώρο, σ' έναν κόσμο που γίνεται όλο και πιο γοητευτικός όσο γίνεται απόμακρος...[20]

ΤΟ ΧΩΡΙΟ ΚΑΙ Ο ΕΞΩ ΚΟΣΜΟΣ

Η κίνηση ανθρώπινου δυναμικού ανάμεσα στην Πυρσόγιαννη και τον «έξω κόσμο» συνεπάγεται μια διαρκή επαφή μεταξύ των δύο κόσμων:

> Εἰς τήν Ἤπειρον δυσκόλως φθάνει ὁ ἔξω κόσμος, ἀλλά συγχρόνως οὗτος εἶναι καταπληκτικά πλησίον, εἶναι, κατά κάποιον τρόπο παρών εἰς τήν ζωήν τῶν χωρικῶν. Ἡ ἀντιφατική αὐτή ἀλήθεια καταπλήσσει τόν ξένον παρατηρητήν. Εἶναι ἐκπληκτικόν νά εὑρίσκονται εἰς τό χωρίον ἐκπατρίδα, ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι ἐπανῆλθον ἐκ τῆς Νέας Ὑόρκης ἢ τοῦ Σύδνεϋ, ἀλλά οἱ ὁποῖοι ἐπέρασαν ὅλην των τήν ζωήν εἰς τό Βουκουρέστιον ἢ τήν Κωνσταντινούπολιν, καί τέλος ἄλλοι οἱ ὁποῖοι ἑτοιμάζονται νά ἀναχωρήσουν εἰς τό Βέλγιον ἢ τήν Ἀργεντινήν. Αἱ συζητήσεις δέ περιστρέφονται ἀμέσως εἰς τά διεθνῆ πολιτικά προβλήματα.[21]

Η παραπάνω διαπίστωση, που γίνεται στα τέλη της δεκαετίας του 50, ισχύει για την Πυρσόγιαννη ίσως περισσότερο από ό,τι για άλλες κοινότητες. Από την πρώιμη κιόλας φάση της ιστορίας της, παρά τη σχετική της απομόνωση, είναι εκτεθειμένη σε εξωτερικές επιρροές ποικίλων προελεύσεων, καθώς οι κινήσεις των αποδημούντων διαγράφονται σε μια μεγάλη γεωγραφική κλίμακα. Τις περιοδικές μετακινήσεις των μαστόρων διαδέχονται οι μεταναστεύσεις με σκοπό την

20. Απόσπασμα συνομιλίας με νέο που ζει και εργάζεται σε κάποιο αστικό κέντρο αλλά βρίσκεται σε συνεχή επαφή με το χωριό, δραστηριοποιούμενος έντονα όσον αφορά τα κοινά του. Η τελική διατύπωση ανήκει στο συγγραφέα λόγω μη καταγραφής της συνομιλίας σε μαγνητόφωνο.
21. Ερ. Μεντράς, «Κοινωνιολογική διερεύνηση τριών πεδινών και τριών ορεινών κοινοτήτων της περιοχής Κονίτσης», *Ηπειρωτική Εστία* 8-9(1959), σ. 2.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

εγκατάσταση σε μακρινές χώρες, που δημιουργούν νέες καταστάσεις στη σχέση της τοπικής κοινότητας με τον «έξω κόσμο».

Το είδος της ασχολίας των μαστόρων, αυτό που διαθέτουν έναντι αμοιβής στον έξω κόσμο, καθορίζει τόσο το χαρακτήρα των μετακινήσεων όσο και την ποιότητα των σχέσεων με τους «ξένους» που συναλλάσσονται. Η ανάληψη οικοδομικών έργων σε διάφορους τόπους υπαγορεύει συμβασιακές σχέσεις που δεν συνεπάγονται κανενός είδους ουσιαστική προσέγγιση ανάμεσα στα δύο συμβαλλόμενα μέρη, πέρα από κάποιες αναπόφευκτες αλληλεπιδράσεις πολιτιστικής υφής (η παρουσία «ξένων» τραγουδιών π.χ. στην παράδοση της Πυρσόγιαννης αποδίδεται στα ταξίδια των μαστόρων). Οι σχέσεις των μαστόρων με τους εντόπιους πληθυσμούς των χώρων εργασίας τους μάλλον διαπνέονται από ένα διαρκή ανταγωνισμό, που συνήθως παίρνει διαστάσεις εχθρότητας. Η κλειστή οργάνωση και η ιεραρχική διάρθρωση που επιτρέπουν την άρτια λειτουργία των μπουλουκιών εξυπηρετούν και τις «αμυντικές» ανάγκες τους. Η δημιουργία μιας συνθηματικής γλώσσας, που προκύπτει μέσα από τις ανάγκες άμυνας και προστασίας των συμφερόντων της ομάδας, μαρτυρεί τα παραπάνω. Τα «κουδαρίτικα»[22] η μαστόρικη συνθηματική γλώσσα, πέραν της αμυντικής της λειτουργίας, συντελεί στην τόνωση της αίσθησης της διαφοράς που διακατείχε τους μαστόρους και στην ανάπτυξη μιας έντονης συνείδησης ιδιαιτερότητας.

Η πικρία είναι διάχυτη στο λόγο των μαστόρων, όταν αυτός στρέ-

22. Χρησιμοποιείται και ο όρος «μαστόρικα». Παράγωγο της λέξης «κουδαραίοι» (=μαστόροι). Γλώσσα που σχηματίζεται βασικά από την κοινή νεοελληνική με συγκεκριμένες τεχνικές που την καθιστούν ακατανόητη από τους αμύητους. Η απόδοση διαφορετικής σημασίας σε λέξεις της νεοελληνικής, ο σχηματισμός νέων λέξεων με ανασυλλαβισμό, η χρησιμοποίηση ξενικών λέξεων (αρβανίτικων, βλάχικων κ.ά.) και η επινόηση λέξεων αποτελούν βασικές τεχνικές δημιουργίας της. Ενδεικτικά παραθέτουμε μια φράση: «Ο μπαρός και η ντέτσκα με την αγκίδα τους μανεύουν νεροπούλια και τροχεύουν, και για τ' εμάς πραβίζουν πρισκοκοίλια με ντοβόλικον» (Το αφεντικό και η κυρά με τη θυγατέρα τους τρώνε ψάρια και κρασοπίνουν και για μας βράζουν φασόλια με νερό). (Μπογδανόπουλος 1952: 685-688, *Αρμολόι* 8-9, σ. 48, Γκατσιόπουλος 1978: 832-842. Για τις συνθηματικές γλώσσες γενικά: Τριανταφυλλίδης 1963: 299-320, Σάρρος 1923: 321-342, Παπαθανάση-Μουσιοπούλου 1977: 265-283, βλ. βιβλιογραφία).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

Γονατίκες... Οι άντρες στο ταξίδι (Αρχείο Π.Ε.Π.)

φεται γύρω από τον τρόπο με τον οποίο τους αντιμετώπιζαν οι εντόπιοι πληθυσμοί· ο όρος περιφρόνηση θα αποτελούσε την πιο μετριοπαθή διατύπωσή του. Μάστορας σήμαινε κάτι χειρότερο από παρακατιανός. «Σ' ἕνα ταξίδι δούλευαν οἱ μαστόροι στό σπίτι μιᾶς χήρας. —Μάνα, λέει ἡ κοπέλλα, ἤπιε ἀπ' τόν κουβά νερό τό γουμάρι. —Καί τί πειράζει, ἄς ἤπιε, ἀπαντάει ἡ τρανή. —Ἤπιε κι ἕνας μάστορας μωρ' μάνα. —Χύσ' το γρήγορα...» (μαστόρικη ιστορία, *Αρμολόι* 1[1976], σ. 10).

Ο κλειστός χαρακτήρας των μπουλουκιών, η προσωρινότητα των επαφών, ο ανταγωνισμός και η εχθρικότητα του περιβάλλοντος υποδοχής, ο τοπικισμός και η καχυποψία που χαρακτηρίζουν το χωρικό αποτελούσαν ανασταλτικούς παράγοντες για μια ενδεχόμενη ουσιαστική επικοινωνία και αλληλεπίδραση, που θα μπορούσε να καταλή-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ξει στην αποδοχή κοινωνικοπολιτισμικών στοιχείων και την εισαγωγή τους στην κοινότητα εκ μέρους των μαστόρων. Η αναπόφευκτη σύγκρουση με τον «ξένο» κόσμο ενδυναμώνει αναπαράγοντας το μύθο της ξενιτιάς και ευνοεί αναδιπλωτικές τάσεις που εκφράζονται τελετουργικά κατά την επιστροφή. Κάθε αντάμωμα συνιστά μια φορτισμένη αναβάπτιση στην ιδέα της κοινότητας, μιαν ενδυνάμωση των οικογενειακών και συλλογικών δεσμών και τόνωση της αίσθησης της ιδιαίτερης ταυτότητας. Τόσο ο αποχαιρετισμός όσο και ο γυρισμός, που αποτελούν τα δύο οριακά σημεία στη διαχείριση του χρόνου, είναι συνυφασμένα με πλούσιες εθιμικές εκδηλώσεις. Το ταξίδι, που αρχίζει με τον αποχωρισμό και τελειώνει με το αντάμωμα, προσλαμβάνει μορφή διαβατήριας τελετής με τριμερή δομή (αποχωρισμός – διάβαση – επανενσωμάτωση). Ο αποχαιρετισμός αποτελεί περίσταση πένθους, ενώ ο γυρισμός πανηγύρι. Μια από τις πιο χαρακτηριστικές μαγικές ενέργειες που διανθίζουν τις τελετές αποχωρισμού θέλει τις γυναίκες να κόβουν κλωνιά κρανιάς και να τα κρεμούν πάνω από την κύρια είσοδο του σπιτιού «για να 'ναι γεροί σάν την κρανιά οι άνδρες στο ταξίδι και να γυρίσουν γεροί». Η τοποθεσία όπου γίνονται ο αποχαιρετισμός και το αντάμωμα αποτελεί οριακό σημείο στην οργάνωση του χώρου της κοινότητας και αποκτά μια ξεχωριστή ιερότητα που υπερβαίνει την αγιότητα που της προσδίδει η ύπαρξη ξωκκλησιού. Ο Άι-Μηνάς είναι μια τοποθεσία στα όρια της μικρής περιμέτρου του χωριού και πάνω στο δρόμο που συνδέει το χωριό με τον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο. Σ' αυτό το σημείο χωρίζονται (και ενώνονται) ο κόσμος του χωριού με τον «έξω κόσμο», το «εδώ» με το «αλλού», το φυσικό με το «εξανθρωπισμένο» τοπίο.[23] Από την περίοπτη θέση του Άι-Μηνά αγναντεύεται ο άλλος κόσμος· από 'κει όποιος μισεύει μπορεί να ατενίσει για τελευταία φορά το χωριό και από 'κει το πρωτοαντικρύζει στο νόστο. Σ' αυτό το οριακό σημείο της οργάνωσης του χώρου εγγράφονται και οριακές στιγμές της οργάνωσης του χρόνου. Σ' αυτά τα χωροχρονικά σημεία καμπής δραματοποιείται η κοινωνική πραγματικότητα της περιοδικής μετακίνησης και απουσίας του ανδρικού πληθυσμού και ανανεώνεται περιοδικά η κοινωνική

23. Βλ. Α. Κυριακίδου-Νέστορος, *Λαογραφικά μελετήματα*, Αθήνα: Νέα Σύνορα, 1979, σσ. 15-55 και Βασίλης Γ. Νιτσιάκος, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές*, Αθήνα: Οδυσσέας, 1991, σσ. 15-37.

Δημοσία Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονιτσαίων

Υποδοχή μαστόρων στον Άι-Μηνά παλιότερα (Αρχείο Π.Ε.Π.)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοζάνης

ζωή και το πνεύμα της κοινότητας. «Ὁ Ἅγ. Μηνᾶς εἶναι ὁ πραγματικὸς τόπος τοῦ θρήνου καί τῶν δακρύων διά τούς ταξιδεύοντας, ὡς καί τούς προπέμποντας αὐτούς, ἀλλά καί ἀντιθέτως, κατά τήν ἐπάνοδόν των, ὁ τόπος τῆς χαρᾶς καί ἀγαλλιάσεως, διότι ἀπ' ἐκεῖ ἀντικρύζει κανείς τό πρῶτον τόν ἐπιστρέφοντα ἀπόδημον μόλις οὗτος παρακάμψη τό 'κόνισμα τοῦ Ἅη-Γιάννη».[24]

Το «αλλού» του πλανόδιου τεχνίτη μεταβάλλεται, όταν αυτός γίνεται μετανάστης. Το «αλλού» που προκύπτει από τη μετανάστευση δεν είναι μόνο μακρινό, είναι μυθικό. Η απόσταση βέβαια που συντελεί στη μυθοποίησή του δεν είναι η γεωγραφική αλλά η πολιτι-

24. Βετσόπουλος, *Τα ήθη και έθιμα του χωριού Πυρσόγιαννης Ηπείρου*, Κ.Ε.Ε.Λ., 1970, σ. 10.

σμική. Άλλωστε η αίσθηση της γεωγραφίας στην τοπική κοινότητα, όσο διαρκεί η σχετική απομόνωσή της, κατατάσσει κάθε τι που βρίσκεται πέρα από τον ορίζοντα του χωριού σε μιαν απροσδιόριστη «ξενιτιά». Αυτή την αίσθηση διακρίνει και σήμερα ακόμα κανείς στις γερόντισσες που πέρασαν όλη τους τη ζωή στο χωριό. Η ξενιτιά είναι μία και είναι πίσω από τα βουνά που οριοθετούν τον ορίζοντα του χωριού. Το δημοτικό τραγούδι της ξενιτιάς εκφράζει γλαφυρά την πραγματικότητα αυτή.

Ο κόσμος όπου ταξιδεύει ο Πυρσογιαννίτης ως μάστορας είναι συνήθως κοινωνικοπολιτισμικά εγγύς· ανήκει σε μιαν ενότητα με το δικό του μικρόκοσμο. Φαινόμενα συνειδητής διαφοροποίησης στα πλαίσια των επαφών μ' αυτό τον κόσμο, όπως αυτό της γλωσσικής διαφοροποίησης που εκφράζει η συνθηματική γλώσσα των μαστόρων, προϋποθέτουν επικοινωνιακές ταυτίσεις, μια πολιτισμική «κοινότητα». Η εσωτερική συνοχή των μπουλουκιών, ο αμυντικός χαρακτήρας και οι αναδιπλωτικές τάσεις για τις οποίες μιλήσαμε πιο πάνω, ανεξάρτητα από τις όποιες επαφές, συνεπάγονται ένα κλείσιμο του μάστορα, που, τελικά, όσα ταξίδια και να κάνει επιστρέφει πάντοτε ένας πυρσογιαννίτης μάστορας.

Αντίθετα, ο μετανάστης, από την πρώτη του κιόλας επίσκεψη στο χωριό, είναι ένας «Αμερικάνος» (το πρώτο μεταναστευτικό ρεύμα ήταν αποκλειστικά προς την Αμερική). Αυτός ο «τίτλος» του προεκτείνεται χαρακτηριστικά και στα μέλη της οικογένειάς του, κυρίως στη γυναίκα του. Όλες οι γυναίκες των οποίων οι άνδρες είναι μετανάστες αποκαλούνται «Αμερικάνες».

> Ιδώ όλις ίδιις ήμασταν. Μόνουν αυτές οι Αμερικάνις που 'χαν άντρις σ'ν Αμερική ξιχώριζαν. Φουρούσαν πιο καλά ρούχα. Είχαν άλλις μόδις αυτές. Διακρίνουνταν. Τ'ς βλέπαμαν αλλιώς αυτές. Ήταν παραπάν', ήταν διαφουριτικές, πώς να σι πω... (αφήγηση Πυρσογιανίτισσας).

Ο τίτλος του «Αμερικάνου» κατατάσσει τα άτομα στα οποία αποδίδεται σε μια κατηγορία κοινωνική, της οποίας η θέση και η παρουσία στην κοινότητα τείνει να προσλάβει χαρακτηριστικά κοινωνικού στρώματος. Η δύναμη και η γοητεία των συμβόλων που παραπέμπουν στον «παράδεισο» της Αμερικής διαφοροποιούν αυτομάτως εκείνους που τα οικειοποιούνται.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

Θα μπορούσε να χαρακτηρίσει κανείς θεαματικό τον τρόπο κατά τον οποίο ένα ταξίδι στις Η.Π.Α. είναι δυνατό να ντύσει το μετανάστη μ' ένα μυθικό μανδύα υφασμένο με ιδεολογήματα και ξομπλιασμένο με σύμβολα που τον αποδεσμεύουν από τα όρια κοινωνικής συμπεριφοράς που επιβάλλει η επιχώρια κοινωνικότητα. Η αίγλη και η δύναμη των νέων συμβόλων που διεισδύουν είναι ικανή να «διαρρήξει», κατά κάποιον τρόπο, το σύστημα αξιών και τις ισορροπίες που αυτό δημιουργεί. Είναι κλασικό το παράδειγμα της τιμής, κυρίαρχης κατά παράδοσιν αξίας, που, κάτω από τέτοιες συνθήκες, αρχίζει να φθείρεται από την επίδραση της «τιμής» του χρήματος. Είναι δυνατό ας πούμε, η τιμή του χρήματος που συσσωρεύει ο μετανάστης να αναπληρώνει τα κληρονομικά «κενά» τιμής. Η διαβρωτική δύναμη του εκχρηματισμού και η διατάραξη παραδοσιακών ισορροπιών από την παρουσία του δολαρίου έχει αποτυπωθεί χαρακτηριστικά στο δημοτικό τραγούδι της εποχής.[25]

Η συσχέτιση εξωτερικών παραγόντων και διαμόρφωσης των εσωτερικών σχέσεων, που έχει καταστεί ποικιλοτρόπως φανερή, διακρίνεται έντονα και στο λόγο των ίδιων των Πυρσογιαννιτών. Η αίσθηση των «περιορισμένων αγαθών» στο εσωτερικό της κοινότητας είναι διάχυτη. Οι εσωτερικοί τόποι δεν επαρκούν για να εδραιώσουν μιαν εγγενή οικονομική διαφοροποίηση στη βάση μιας άνισης πρόσβασης σ' αυτούς· έτσι η διαφοροποίηση προκύπτει εξωγενώς. Και όσον αφορά την περίοδο της σχετικής αυτάρκειας και απομόνωσης της κοι-

25. «Κόρη μ', με τα ξανθά μαλλιά και με τα μαύρα μάτια
κατέβα κάτω κι άνοιξε τη μπόρτα την καρένια (= καρυδένια)
έχω δυο λόγια να σου πω γλυκά και ζαχαρένια.
Κόρη μ', για δώσ' μας φίλημα για δώσ' μας μαύρα μάτια».
«Ξένε μ', σαν θέλης φίλημα, σαν θέλης μαύρα μάτια
για βάλ' αράδες τα φλουριά και κάν' τα πεντακόσια
και πάρ' τα κι έλα μια βραδιά κι ένα Σαββάτο βράδυ
θα παν η μάνα μ' στ'ν εκκλησιά κι αφέντης μ' στο παζάρι...»
(Βετσόπουλος, ό.π., 147-148).

Επίσης

«...Εγώ της ζήτησα φιλί κι αυτή μου ζήτησε φλουρί
πού να τό 'βρω το φλουράκι είμαι το φτωχό παιδάκι.
Θα πάω στην Αμερική να καζαντήσω ένα φλουρί
και θα έρθω να σε πάρω με παπά και με κουμπάρο...»
(προσωπική καταγραφή).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

νότητας οι διαφοροποιητικοί μηχανισμοί εντοπίζονται εκτός των ορίων της.

Η δύναμη του «αλλού» περιβάλλεται διαχρονικά από μια μυθολογική αχλύ, η πυκνότητα της οποίας είναι ανάλογη προς την ποιότητα της συνάρθρωσης της τοπικής κοινωνίας με το ευρύτερο κοινωνικό σύστημα. Όσο μεγαλύτερα είναι τα χάσματα ανάμεσα στην επιχώρια κοσμοαντίληψη και τις αξίες που προάγουν οι ευρύτερες κοινωνικοοικονομικές δομές, τόσο δυσκολότερη είναι και η «εκλογίκευση» από την πλευρά της κοινότητας. Μια από τις πιο δύσκολες και πιο ενδιαφέρουσες κοινωνιολογικά σ' αυτό το πλαίσιο «στιγμές» είναι εκείνη της επαφής του κόσμου του χωριού, ενός κόσμου που έχει διαμορφωθεί ηθικά και ιδεολογικά με βάση ένα σύστημα παραγωγής αξιών χρήσης, όπου οι οικονομικές λειτουργίες είναι ενσωματωμένες στις κοινωνικές σχέσεις κατά έναν άμεσο τρόπο, μ' έναν «άλλο» κόσμο που αναπτύσσεται με κινητήριο μοχλό την παραγωγή αξιών ανταλλαγής, τη λογική του κέρδους, όπου οι οικονομικές λειτουργίες τείνουν να απεμπλακούν από τις κοινωνικές σχέσεις και να κυριαρχήσουν πάνω σ' αυτές. Οι δυσκολίες εκλογίκευσης που συνεπάγεται το χάσμα ανάμεσα στους δύο κόσμους γεννούν μυθολογίες που λειτουργούν ως ιδεολογικές διαμεσολαβήσεις. Η εκλογίκευση μιας οικονομικής λειτουργίας που βασίζεται στο νόμο Χ – Ε – Χ′ (Χρήμα – Εμπόρευμα – Χρήμα + Κέρδος) από μια κοινωνία της οποίας η οικονομία διέπεται ακόμα και στα πλαίσια εκχρηματιστικών διαδικασιών από τη λογική της αυτοσυντήρησης, μια λογική που και με την εισαγωγή του χρήματος ως γενικευμένου μέσου ανταλλαγής εκφράζεται με το σχήμα Ε – Χ – Εβ (Εμπόρευμα – Χρήμα – άλλο Εμπόρευμα), περνά από μια φάση μυθοποιητική. Ο μύθος της Αμερικής ως χώρας όπου το χρυσάφι ρέει άφθονο, όπως και ο μύθος του κρυμμένου θησαυρού, είναι παράγωγα της αδυναμίας κατανόησης των οικονομικών λειτουργιών του καπιταλισμού.

Η έννοια της μετάβασης μιας κοινωνίας μικρής κλίμακας ως συνέπεια της ενσωμάτωσής της σ' ένα ευρύτερο σύστημα που το χαρακτηρίζουν διαφορετικές αρχές, γενικά άστοχη, κατά την άποψή μας, αφού προϋποθέτει μια γραμμική αντίληψη για την ανάπτυξη, είναι ειδικά για την Πυρσόγιαννη άσχετη εφόσον, όπως έχει ήδη σημειωθεί, η ενσωμάτωσή της κατέληξε στην ουσιαστική απορρόφησή της, στο θάνατο των παραγωγικών κυττάρων στους κόλπους της, στη

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονιτσας

μετατροπή της σε μια κοινότητα εκτός εαυτού, στη σταδιακή της μετάπτωση σε μιαν ιδέα, σ' ένα πνεύμα κοινότητας, που όμως ως τέτοιο συντηρείται και αναπαράγεται.

ΟΙ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΕΣ

Το φαινόμενο των αδελφοτήτων, που δημιουργούνται σχεδόν ταυτόχρονα με τη μεγάλη έξοδο, μπορεί να χαρακτηρισθεί «διαμεσολαβητικό» στα πλαίσια της ένταξης και αφομοίωσης των αποδήμων στους νέους χώρους εγκατάστασης. Η αδελφότητα αποτελεί θεσμό που εκφράζει αλλά και γεφυρώνει τα χάσματα ανάμεσα στους πόλους προέλευσης και υποδοχής των αποδημούντων. Εκτελεί μιαν αμφίδρομη λειτουργία, παρέχοντας αφενός τη δυνατότητα συνδιαλλαγής με τις νέες συνθήκες σε βάσεις συλλογικότητας και αλληλεγγύης, αφετέρου δημιουργώντας σε μιαν αντίστροφη κατεύθυνση τις προϋποθέσεις μιας πολύπλευρης επικοινωνίας με τη γενέτειρα. Η διττή αυτή στόχευση εκφράζεται ρητά στα ιδρυτικά καταστατικά,[26] όπου κατά πάγιο τρόπο τονίζονται τόσο η αναγκαιότητα της αλληλοβοήθειας για την προσαρμογή στο χώρο εγκατάστασης, όσο και η επιτακτική ανάγκη διατήρησης των δεσμών με την πατρίδα, πραγματικότητα με ποικίλες εκφάνσεις.[27]

Προϊόντα μιας δυναμικής διαδικασίας ένταξης, οι αδελφότητες

26. Ενδεικτικά παραθέτουμε τα δύο πρώτα άρθρα του καταστατικού του «Αγαθοεργού Συλλόγου Πυρσογιαννιτών» (1941): «Άρθρον 1ον: Οι εν ταις Ηνωμέναις Πολιτείαις της Αμερικής κατοικούντες Πυρσογιαννίται, και εκ του χωρίου Πυρσόγιαννη της Ηπείρου καταγόμενοι, συνελθόντες την 27ην Μαρτίου 1941 εν Νέα Υόρκη απεφασίσαμεν όπως ιδρύσωμεν Σύλλογον υπό την επωνυμίαν Αγαθοεργός Σύλλογος Πυρσογιαννιτών και Αγγλιστί PYRSOGIANNI LEAGUE, INC. Άρθρον 2ον: Σκοπός του Συλλόγου είναι η αλληλεγγύη των μελών, η καλλιέργεια αγαθών σχέσεων μεταξύ των και προς τους Αμερικανούς συμπολίτας των και η παροχή ηθικής και υλικής βοήθειας θελημα τικώς εις συμπατριώτας μας έχοντας ανάγκην βοηθείας εις την γενέτειράν μας πατρίδα Πυρσόγιαννη...».
27. Οι δραστηριότητες και ο προσανατολισμός διακρίνονται στα στοιχεία των λο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοζάνης

παρακολουθούν με ακρίβεια την πορεία ενσωμάτωσης και αφομοίωσης, προσαρμόζοντας τις αρχές τους και τη φυσιογνωμία τους στις εξελίξεις του φαινομένου της διασποράς. Η τροχιά των προσανατολισμών τους αποτυπώνεται στις μεταβολές του χαρακτήρα τους στα πλαίσια της διαδικασίας αφομοίωσής τους στα νέα περιβάλλοντα.

Η εγκατάσταση αποδημούντων Πυρσογιαννιτών σε νέους χώρους χαρακτηρίζεται αρχικά από έντονες τάσεις αναδίπλωσης και συσπείρωσης, φαινόμενο που εκφράζει τόσο τις αντίξοες συνθήκες ενσωμάτωσης, όσο και τη δύναμη της συλλογικότητας που ανάγεται στην κοινωνικότητα της γενέτειρας. Η έννοια της αδελφοσύνης, που, συνήθως, παράγει ετυμολογικά και την επωνυμία, των πρώτων συλλόγων (αδελφότητες), συμπυκνώνει όλη εκείνη τη συναισθηματική και ιδεολογική φόρτιση που προσλαμβάνει η ανάγκη αλληλοβοήθειας και αλληλοϋποστήριξης για την επιβίωση και προσαρμογή σ' έναν χώρο υποδοχής που είναι από πολλές απόψεις «ξένος». Ο όρος «αδελφότητα» παραπέμπει πρώτα από όλα στην έννοια και το περιεχόμενο της συγγένειας, της οποίας η κοινωνική λειτουργία στην κοινότητα καταγωγής είναι γνωστή· αυτό το ιδίωμα της συγγένειας χρησιμοποιείται με τονισμένη την ιδεολογική του διάσταση σ' ένα νέο πλαίσιο, όπου ο ηθικός δεσμός που συνεπάγεται η συγγενειακή σχέση[28] είναι επιτακτική ανάγκη να ενώσει το σύνολο των «συμπατριωτών» για την αντιμετώπιση της νέας κατάστασης. Φυσικά δεν πρόκειται για επιβίωση ή απλή μεταφορά νοοτροπίας, αλλά για δυναμική χρήση στοιχείων της πολιτισμικής υπόστασης της ομάδας με γνώμονα τις βασικές πραγματικές ανάγκες της στις νέες συνθήκες. Δεδομένου ότι η εγκατάσταση γίνεται κατά κύριο λόγο σε αστικά ή αστικοποιούμενα κέντρα, το φαινόμενο παρουσιάζει πρόσθετο ενδιαφέρον στα πλαίσια του γενικού προβληματισμού γύρω από την επίδραση της αστικοποίησης στις «παραδοσιακές» μορφές κοινωνικής οργάνωσης και συμπεριφοράς. Το γενικό θεωρητικό σχήμα ότι η αστικοποίηση καταλύει τις παραδοσιακές δομές και αποδυναμώνει τα θεσμικά και ι-

---

γοδοσιών του Διοικητικού Συμβουλίου της «Προοδευτικής Ένωσης Πυρσόγιαννης» (βλ. παράρτημα Γ': α, σσ. 129-130).

28. Βλ. M. Bloch, «The long and the short term: The economic and political significance of the morality of kinship», στο: J. Goody (ed.), *The Character of kinship*, Cambridge: U.P., 1973, σσ. 75-87.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονιτσαίων

δεολογικά της αντίστοιχα έχει τεθεί ήδη υπό αμφισβήτησιν[29] στη βάση εμπειρικών δεδομένων, που αποδεικνύουν την έντονη προσκόλληση που δεν προδίδει μιαν ανορθόλογη στάση απέναντι στις νέες συνθήκες, αλλά, αντίθετα, καταδεικνύει τη λειτουργικότητα παραδοσιακών μορφών κοινωνικότητας στις νέες αντίξοες συνθήκες που χαρακτηρίζουν τους χώρους εγκατάστασης.

Μελέτες που έχουν γίνει σχετικά με την ένταξη των ελλήνων μεταναστών στις Η.Π.Α. έχουν αποδείξει τη λειτουργικότητα στοιχείων της αγροτικής κληρονομιάς τους στις συνθήκες της αμερικάνικης κοινωνίας. Εύγλωττο είναι το παράδειγμα της σπουδαιότητας κάποιων παραδοσιακών αξιών, όπως το φιλότιμο και η τιμή της εργασίας, στα πλαίσια του ελεύθερου ανταγωνισμού και του ατομικισμού που χαρακτηρίζουν αυτή την κοινωνία. Επίσης, χαρακτηριστικός είναι και ο ρόλος της συγγένειας στην προσπάθεια των μεταναστών να επιβιώσουν και να προσαρμοστούν στο νέο περιβάλλον.[30]

Οι πρώτες αδελφότητες Πυρσογιαννιτών ιδρύονται στις αρχές του αιώνα σε παλιοελλαδίτικα κέντρα όπου είχαν εγκατασταθεί μαστόροι. Το 1912 ιδρύεται η αδελφότητα Αθηνών και λίγο αργότερα εκείνη του Μεσολογγιού. Το 1926 ιδρύεται η «Προοδευτική Ένωσις Πυρσόγιαννης» που έχει χαρακτηριστικά αδελφότητας αλλά παρουσιάζει διευρυμένη μορφή, ένα διατοπικό χαρακτήρα, ενώνοντας το σύνολο των εν διασπορά Πυρσογιαννιτών. Αυτή η ένωση έχει να επιδείξει ένα αξιόλογο έργο τόσο στο παρελθόν όσο και στο παρόν. Στο παράρτημα Γ': β, σ. 132, παρατίθεται κατάσταση έργων που εκτελέστηκαν το 1980.

Όπως ήδη τονίστηκε, η ένταξη της Πυρσόγιαννης στο Ελληνικό Βασίλειο σηματοδότησε μια νέα φάση στην ιστορία της, που σημαδεύτηκε από την κατάλυση της σχετικής της αυτονομίας και την αποδυνάμωση των κοινοτικών θεσμών. Ο προοδευτικός μαρασμός της κοινότητας τοπικά είχε τελικά ως αποτέλεσμα τη σε μεγάλο βαθμό υποκατάσταση της κοινότητας από τις αδελφότητες. Τα στοιχεία που παρατίθενται από τα αρχεία τους είναι αρκετά εύγλωττα. Η κοινότη-

29. Βλ. W. Goode, *World revolution and family patterns*, London: The Free Press of Glencoe, 1963, και M. Anderson, *Family structure in nineteenth century Lancashire*, Cambridge: U.P., 1971.

30. Βλ. Th. Saloutos, *The Greeks in the United States*, Cambridge Mass., 1964.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοντοσο

τα κατέστη διοικητικά ένα τυπικό κρατικό όργανο του οποίου η ουσιαστική παρουσία στα κοινά ωχριά μπρος σ' αυτή των συλλόγων.

Η αύξουσα αφομοίωση των αποδήμων στους χώρους εγκατάστασης επηρεάζει σημαντικά τη λειτουργία και την «ιδεολογία» των συλλόγων τους. Οι αμυντικές και αναδιπλωτικές τάσεις χαρακτηρίζουν την πρώτη φάση ένταξης που είναι μεταβατική. Ωστόσο, η μετεμφύτευση μορφών κοινωνικότητας από τη γενέτειρα στα καινούργια περιβάλλοντα, παρά τη μετέπειτα προοδευτική εξασθένισή τους, συντελεί στη δημιουργία προϋποθέσεων για τη διατήρηση ενός πνεύματος «συμπατριωτισμού» και αλληλεγγύης που διακρίνεται ακόμα και σήμερα. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι παράλληλα με τους τυπικούς θεσμούς συλλογικότητας που συμβάλλουν στη διατήρηση του κοινοτικού πνεύματος, υπάρχουν και άτυποι, που είναι εξίσου σημαντικοί, λειτουργώντας αβίαστα και χωρίς την παρέμβαση γραφειοκρατικών μηχανισμών. Στα αστικά κέντρα σήμερα, παραδείγματος χάριν, υπάρχουν συγκεκριμένα καφενεία, όπου συναντιούνται τακτικά οι Πυρσογιαννίτες καλλιεργώντας και αναπαράγοντας έτσι τους δεσμούς κοινής καταγωγής.

Η εξέταση της λειτουργίας των αδελφοτήτων σε μια διαχρονική βάση και κάτω από το φως του σχήματος της «διττής στόχευσης» που προσδιορίστηκε παραπάνω, οδηγεί στη διαπίστωση αλλαγών και ως προς τις δύο κατευθύνσεις. Όσον αφορά την κατεύθυνση της ένταξης και προσαρμογής στους χώρους υποδοχής, ενώ αρχικά η στήριξη σε παραδοσιακές μορφές κοινωνικότητας πρόβαλλε ως επιτακτική ανάγκη για την επιβίωση, με το χρόνο εξαϋλώνεται και ιδεολογικοποιείται βάσει μιας μετάθεσης που πραγματοποιείται στην πορεία της αστικοποίησης. Ο χωρικός, που «αγροτοποιεί» αρχικά το αστικό περιβάλλον στο οποίο εντάσσεται, αστικοποιείται στη συνέχεια, έτσι ώστε και η ίδια του η αντίληψη τόσο για το παρελθόν όσο και για το παρόν του αλλάζει. Η ανάγκη που επέβαλε μετεμφύτευση της κοινωνικότητας του χωριού, κατά την πρώτη φάση, μετατρέπεται με την προϊούσα αφομοίωσή του στο αστικό κέντρο σε ιδεολόγημα επιστροφής στις ρίζες, προϊόν γενικά του αστισμού. Ο χωρικός που εντάσσεται στο αστικό περιβάλλον βιώνει μιαν αντίφαση που συνδέεται με τις επιταγές της κοινωνικής του μετάβασης: από τη μια πρέπει να ενσωματωθεί στο νέο περιβάλλον, από την άλλη, όσο το πετυχαίνει, τόσο αλλοτριώνεται από τις «ρίζες» του. Αυτή η συνειδητοποίηση της

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

αποκοπής από τις ρίζες γεννά μια μυθολογία για το παρελθόν και την παράδοση που, τροφοδοτούμενη και από το ρεύμα του φολκλορισμού που διαποτίζει τους αστεακούς πληθυσμούς, κυριαρχεί στους συλλόγους, ιδίως στη μεταπολεμική περίοδο.

Η νοσταλγία, η αναπόληση, ο εξωραϊσμός, η εξιδανίκευση ενός κόσμου που τον απέδιωξε ή ο ίδιος τον απαρνήθηκε στη δίνη μιας σκληρής πραγματικότητας, τείνουν να πρυτανεύουν στη στάση του αστικοποιούμενου χωρικού απέναντι στις καταβολές του, δίνοντας έτσι υπόσταση σε μιαν αντίφαση που εντόπισε εύστοχα ο Μ. Γ. Μερακλής πρόσφατα προσεγγίζοντας το φαινόμενο της «επιστροφής στις ρίζες» στα πλαίσια της αστικοποίησης: «Σ' αυτή την αναβίωση και την αναγέννηση υπήρχε οπωσδήποτε μια αντίφαση, αφού οι άνθρωποι του υπαίθρου ανακαλούσαν στη ζωή κάτι που οι ίδιοι το είχαν αφήσει να πεθάνει ως ταυτισμένο μ' ένα στάδιο βίου απαράδεχτου πια, που έπρεπε με κάθε τρόπο να ξεπεραστεί να γίνει ανθρωπινότερος: η ουσία ολόκληρης της ορμητικής και σπασμωδικής αστικοποίησης σ' αυτόν τον πόθο συνοψιζόταν»[31].

Ό,τι διαδραματίζεται στην κατεύθυνση της αφομοίωσης στον αστικό χώρο επηρεάζει αναπόφευκτα και την έκφραση των ατόμων απέναντι στην κοιτίδα καταγωγής, στην προκειμένη περίπτωση την Πυρσόγιαννη. Το αστικό ιδεολόγημα της «επιστροφής στις ρίζες», που συνοδεύεται από μια μυθολογία περί του ωραίου και αγνού χωριού, υιοθετούμενο από τους πρώην χωρικούς που προσβλέπουν στην κοινωνική ανέλιξη, και κατά συνέπεια πρέπει να χρησιμοποιήσουν τα κατάλληλα σύμβολα που χαρακτηρίζουν την επιθυμητή κοινωνική θέση, συνεπάγεται μιαν αντιφατικού χαρακτήρα διάθεση προς μια κατάσταση που κάποτε θεωρούνταν τουλάχιστον επιτυχημένοι όσοι κατόρθωναν να την αφήνουν πίσω.

Αυτή η αντίφαση χαρακτηρίζει όλους εκείνους που βιώνουν τη διαδικασία της κοινωνικής μετάβασης με την έξοδο από την τοπική κοινότητα και εκφράζεται διαρκώς μ' ένα είδος αμφιθυμίας σε επίπεδο ατομικής ψυχολογίας. Από τη μια η επιδίωξη της κοινωνικής ανέλιξης, στην οποία η ταπεινή χωριάτικη καταγωγή κατά κανόνα θε-

31. Μ.Γ. Μερακλής, «Πολιτιστικά», *Επιστημονική Σκέψη* 8(1982), σ. 20. Για το φολκλορισμό, επίσης του ίδιου, «Τι είναι ο folklorismus», *Λαογραφία* 28(1972), σσ. 27-38.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοντοσά

Συζήτηση κάτω απ' τον πλάτανο

ωρείται εμπόδιο και ως εκ τούτου πρέπει να απωθηθεί, από την άλλη η στροφή και η νοσταλγία των αστών για το περιφρονητέο από άλλες απόψεις χωριό και την «ειδυλλιακή» ζωή του. Ο ανελισσόμενος πρώην χωρικός παγιδευμένος ανάμεσα στα δύο εκφράζεται με την αμφιθυμία ενός «εν τη γενέσει» μικροαστού, που από τη μια τον καταδιώκει η εγγύτητα του ταπεινού υπόβαθρού του, από την άλλη έρχεται η αστική νοσταλγία να εξισορροπήσει την αρχική αποστροφή του. Η επιστροφή στις ρίζες, όσο κι αν ήταν επιφανειακή, συνέτεινε στη διαμόρφωση υπαρκτών συμπλεγμάτων κοινωνικής μειονεξίας, αφού ο χωρικός και το χωριό αποτελούν, έστω και επιφανειακά, αντικείμενα νοσταλγίας και βέβαια όχι καταφρονητέες οντότητες.

Μια αντίστοιχη αμφιθυμία παρατηρείται, όπως είναι άλλωστε φυσικό, και όσον αφορά τις στάσεις σε σχέση με το παρελθόν συνολικά, με τη «ζωή τα παλιά χρόνια». Η αντίφαση, όταν μιλά για το παρελθόν ο Πυρσογιαννίτης, αποτελεί συστατικό του λόγου του. Μια συνειδησιακή σύγχυση επί του θέματος υποδηλώνει το ανεξέλεγκτο και αξεδιάλυτο μιας πορείας. Δεν είναι για τον απλό λόγο ότι δεν τους έχει πείσει για την ηθική της διάσταση η τεχνολογική πρόοδος,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ούτε γιατί τους έχει μπερδέψει η «αγάπη» των αστών για μια πραγματικότητα τόσο σκληρή γι' αυτούς που να ορίζεται συχνά ως κατάρα. Πάνω απ' όλα αυτά είναι ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάστηκαν οι έξωθεν ιστορικές επιταγές στη μικρή τοπική κοινωνία. Δεν επιβλήθηκαν μόνο καταστάσεις και γεγονότα τα οποία ούτε οι ίδιοι ποτέ αποφάσισαν αλλά από ένα σημείο κι έπειτα ούτε μπόρεσαν ποτέ να ελέγξουν· επιβλήθηκαν και ιδεολογίες που δεν είχαν καμμιά σχέση μ' αυτό που αποκαλούμε υλική βάση του βίου τους. Η περίπτωση επιβεβαιώνει πανηγυρικά το χαρακτηρισμό «υποταγμένες κοινωνίες» που απέδωσε ο Godelier στις αγροτικές κοινωνίες. Στο παράρτημα παρουσιάζονται ενδεικτικά αποσπάσματα αφηγήσεων, αυτοβιογραφικών και μη, που μαζί με τα άλλα ενδιαφέροντα στοιχεία εμπεριέχουν και σημεία που στηρίζουν τα παραπάνω.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Επαναφέροντας μιαν αρχική διατύπωση, ότι οι στάσεις απέναντι στην κοινότητα καθώς και η αίσθηση της ιστορίας και της ταυτότητας είναι παράγωγα της γεωγραφικής και κοινωνικής κινητικότητας, των συνθηκών σε τελική ανάλυση μέσα στις οποίες οι άνθρωποι βίωσαν την κοινότητα και τη διασπορά, θα πρέπει εν κατακλείδι να τονισθεί και ο κοινός παρονομαστής για μια ακόμα φορά, ένας παρονομαστής που αρκετά συναισθηματικά εκφράζεται στον τίτλο μικρού σχολίου της σύνταξης του περιοδικού *Αρμολόι*: «Όλοι αγαπάμε το χωριό αλλά αυτό πεθαίνει» (τ. 1, Αύγ. 1976, σ. 15). Η ίδια αυτή φράση που περιέχει από τη μια τη διαπίστωση του θανάτου του χωριού, από την άλλη δηλώνει την επιβίωση της αγάπης προς αυτό. Μια πραγματικότητα που διαιωνίζει το πνεύμα της κοινότητας παρά το θάνατο του χωριού. Το θάνατο του χωριού που ορίζεται ως αδιέξοδο της διαδικασίας αναπαραγωγής, η οποία μετατίθεται εκτός των ορίων της κοινότητας. Μια αναπαραγωγή που μοιάζει να έχει αντικείμενο την ιδέα της κοινότητας μάλλον παρά ένα ζωντανό οργανισμό. Η Πυρσόγιαννη μεταμορφώνεται καθημερινά σε συμβολική κοινότητα. Η με-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοζάνης

τατροπή του δημοτικού σχολείου, θεσμού κατεξοχήν συνδεδεμένου με την αναπαραγωγή, σε μουσείο και του γηρασμένου πληθυσμού του χωριού σε ζωντανό πλαίσιό του είναι η πιο χειροπιαστή απόδειξη για τα συμπεράσματα της μελέτης. Η ιστορία στην Πυρσόγιαννη ανάγεται σε αναπαράσταση, παύει να είναι δραστηριότητα.[32] Δεν βιώνεται μέσω της καθημερινής ζωής στο παρόν, δεν είναι υλικό της διαδικασίας της καθημερινής ζωής, δεν είναι του παρόντος. Έστω και ως αναπαράσταση όμως η ιστορία, όπως αποδείχτηκε, συντελεί στη συμβολική επιβίωση της κοινότητας και την αναπαραγωγή της ιδιαίτερης ταυτότητας παρά τη διασπορά στο χρόνο και στο χώρο.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

32. Βλ. J. Rappaport, «History and everyday life in Colombian Andes», *Man* 23, αρ. 4(1988), σσ. 718-739.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α'

ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΠΥΡΣΟΓΙΑΝΝΙΤΩΝ

1. Ε.Κ., νοικοκυρά, ετών 68
[ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 9-8-'88]

«Ιδώ ήταν όλοι μαστόροι. Όλοι μαστόροι κι δούλιβαν μακριά. Έστιλναν απού χίλιες δραχμές να πάρουμι στάρι πο 'φιρναν οι Ντιντζιώτις μι τα μπλάρια. Αυτή η αγουρά που 'νι οι κούρσις τώρα, ικεί δεν ήταν έτσι τότι. Ικεί κατέβαζαν τα στάρια οι Ντιντζιώτις. Έχουν αλλάξει τώρα. Τότι ήμασταν όλοι ίδιοι ιδώ. Μόνουν αυτές οι Αμιρικάνις ξιχώριζαν· κι λίγου οι μπακάλ'δις κι οι προυτομαστόροι. Στα θ'κά μ' τα χρόνια δεν ήταν μιγάλις οι διαφουρές. Κι οι Σουρλαίοι που είχαν παλιά πρωτουσία κι λιφτά είχαν φτώχεια, καταραμένη φτώχεια. Ψείρα, ψείρα τι να σ' πω. Παλιά είχαν λιφτά, οι παλιοί. Αλλά να έγιναν, γύρ'σι. Είχαν κάτι σπίτια αυτού απάν', θηρία σπίτια, ντρέπουσαν να μπεις μέσα. Αλλά αυτοί ιδώ τώρα, ου Σπύρους, ου Λιφτέρ'ς, ου Βασίλ'ς, αυτοί είχαν πείνα. Αφού τ'ς έπιφταν τα μαλλιά απ' του κιφάλι απ' την πείνα κι απ' την ψείρα κι απ' του κακό. Πάηνάμαν σχουλείου κι σιχαίνουσαν να καθήσ' κουντά, απ' τη βρουμιά που 'χαν. Αλλά τώρα, τώρα είνι καλά.

Δεν ήταν διαφουρές στου χουργιό. Λίγου ξέφιβγαν οι Αμιρικάνις αυτές, αυτές που είχαν τ'ς άντρις στ'ν Αμιρική· αυτές είχαν πέντι-δέκα χιλιάρ'κα παραπάν' που λέει ου λόγους. Ενώ οι άλλοι ήταν όλοι ίδιοι. Αλλά κι αυτές δεν το 'σιρναν τόσου ψηλά. Αλλά ε... λίγου έδειχναν που 'ταν Αμιρικάνις. Αλλά ου άλλους ου λαός ήταν όλοι του ίδιου. Όλοι δούλιβαν αυτού κατ' μαστόροι.

Ου άντρας μ' δούλιψι στα Γιάννινα, δούλιψι στ'ν Ηγουμινίτσα, στου Γρικουχώρι, ικεί μέσα, κι απού 'κεί έδουσι ουργή ύστιρα κ' ήρθι 'δω, έκατσι λίγου πόσου έκατσι κι έφυγι πήγι στα Γιάννινα κι απ' τα Γιάννινα έφυγε κι πάει στ' Θισσαλία. Κι καλύτιρα που πήγαμι 'κει· μόνον που 'μαστι λίγου μακριά· κι απ' αλλιώς ούτι μ' ινδιαφέρει. Έχου τα πιδιά μ' ικεί, τ'ν κόρη μ' ικεί παντριμένη, είνι καλά, έχει άντρα καλόν, έχει τρία αγόρια ου ένας είνι φαντά-

Δημοσία Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ρους τώρα, του κουρίτσι τιλείουσι έδουσι τώρα ιξιτάσεις –να δούμι θα πιράσει σήμιρα;– ου άλλους θα πάει διφτέρα λυκείου, ου άλλους διφτέρα γυμνασίου. Δεν θέλου άλλου τίπουτα. Τουν γιο μ' καλά τουν έχου στ' Λάρ'σα. Έφκιασι σπίτι, δώδικα ικατουμμύρια σπίτι έφκιασι· θηρίου σπίτι· τέσσιρις κριβατουκάμαρις απάν', λουτρό, απουθήκη κάτ', τραπιζαρία, σαλόνια, αυτά, πουλύ ουραία. Η κόρη μ' δεν σπούδασι· έβγαλι του δημουτικό κι δεν θέλ'σι να πάει στου γυμνάσιου ύστιρα. Ου γιος μ' που 'νι στ'ν Τουπουγραφική έβγαλι του γυμνάσιου έδουσι κι πέρασι αμέσους. Ου άλλους πάει μέχρι διφτέρα γυμνασίου, στ'ν τρίτη δεν θέλ'σι να πάει κι έφυγι πήγι φαντάρους, γύρ'σι απού φαντάρους, έκατσι ένα χρόνου στα Φάρσαλα, το 'μασι πάει στ' Σουηδία, πάει ικεί κι παντρέφ'κι. Έχει γυναίκα καλή, ιξιριτική γυναίκα· δε λέγιτι Σουηδέζα είνι αλλά είνι τύπους κι απουγραμμός. Άφ'σι τα νιάτα πο 'χει –να τ'ν ιδείς–. Βγήκαμι μι τουν άλλουν τουν γιο μ' στ'ν Θισσαλουνίκη να τ'ν πιριμένουμε για πρώτη φουρά που έρχουνταν μι του κουρίτσι τ'ς κι αυτή ήταν απού μέσα κι 'μεις απ' όξου απ' τ'ν τζιαμαρία ικεί, πιριμέναμαν να βγει. Κι ήταν ένας κύριους δίπλα κι τ'ς βλέπ'ς αυτές Σουηδέζις όμορφις έτσι. Κι λέει αυτός, χωρίς να ξέρει ποια είνι τίπουτα, κι λέει "καλά" λέει "αυτές τ'ς δυο τ'ς κούκλις πού τ'ς είχαν κι τ'ς έστειλαν ιδώ;" Λέου 'γω, λέου, "αυτή είνι νύφη δική μ', τ'ν πιριμένουμι, λέου, έρχιτι απ' τ'ν Σουηδία". "Μη μου λες", λέει. "Ναι" λέου. "Απαπά", λέει, "τι γυναίκα είνι αυτή". Αλλά αφού λέει ου γιος ου δικός μ' – γιατί ικεί στ' Σουηδία είνι ανιξάρτητις οι γυναίκις– "Εγώ", λέει, "μαμά, αν καταλάβινα απ' τ'ν πρώτη τ'ν ώρα", λέει "ότι ήταν ξέρου 'γω τι", λέει, "θα τ'ς είχα δώσει δρόμου απού τότις", λέει, "αλλά είνι τέτοια", λέει, "που δεν μπουρώ να τ'ς πω ούτι μια κουβέντα", λέει. Νοικουκυρά, οικουνόμα μες του σπίτι κοιτάει τα πιδιά τ'ς, κοιτάει τουν άντρα τ'ς, δεν δίνει σημασία για κανέναν. Τύπους κι απουγραμμός. Πουλύ ωραία. Έχουν, έχει μαγαζί μι πίτσα αυτός ικεί μαζί μ' έναν άλλουν Έλληνα, συνέταιροι. Έχουν πουλύ δουλειά, λέει. Τι να σ' πω. Είμι ιφχαριστημένη. Πουλύ, πάρα πουλύ. Κι απ' τ'ν κόρη μ', τα πιδιά, κι απ' τουν γαμπρό μ'. Έχει ζαχαρουπλαστείου στα Φάρσαλα. Έχει πριουσία, έχει δέκα-δώδικα ιστιατόρια. Σ' όποιουν να ρουτήσεις τουν Κ... στα Φάρσαλα θα σ' πουν, δεν είνι ανάγκη να σ' πω ιγώ τι ανθρώποι είμαστι κι τι... Εγώ είμι απ' τ'ς Π..., τ' Διουνύση τ' Π.... Ου άντρας μ' απ' τ'ς Κ... Πήγαμαν ξένοι ικεί, κανέναν δεν είχαμαν. Φτιάκαμαν σπίτι ικεί, πιάσαμαν σχέσεις μι τουν κόσμου, μας έχουν ικεί τώρα... Εγώ λαχταράου πότι να φύγου. Ετούτις ιδώ να σ' πω –μα την αλήθεια– τ'ς βλέπου σαν ξένις. Ενώ εκείνις μι πουνάει πιρισσότερου. Ξέρου 'γω τι 'ν' αυτό. Εδώ μιγάλουσα, ιδώ έζησα όλα τα χρόνια αλλά έτσι σαν ξένις, λέου πότι να φύγουμι, ναι. Μι ινδιαφέρει για 'κει, γιατί άλλους κόσμους. Βγαίν'ς απ' τ'ν πόρτα "τι κάν'ς Ε..., πώς είσι", το 'να τ' άλλου, στ'ν ικκλησιά, έξου βόλτα, ξέρου 'γω. Ιδώ, είδις, να μη μι δεις κι να μη σι δω. Αυτά είνι...».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοντοσο

2. Ο.Γ., νοικοκυρά, ετών 87
[ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 8-7-'87]

«Ιγώ γίν'κα πρώτη στ' μάνα μ' κι μι τυράγν'σι πουλύ. Είχι δυο μ'λάρια κι ένα γουμάρι. Ολουένα να πάνου σια πέρα να τα βουσκώ. Δε μ' έμαθι γράμματα. Να φουρτώνου κι του βράδι ξύλα. Απού δέκα-έντικα χρόνια. Ιδώ πού παντρέφ'κα μιτά δεν είχα, δεν πήγινα π'θινά, μέσα. Παντρέφ'κα στα είκουσι. Μι προυξινιά κι δεν ήθιλα ιδώ σια πάν'. Απ' τ'ν ικκλησιά κι απάνου δεν ήθιλάμαν να 'ρθουμι. Του 'χαμαν για κακό ιδώ σια πάν'. Του λεν Σιουγκαράδις ιδώ (γέλια). Στουν κάτ' ήμασταν καλύτιρα. Είχαμι σιουγκαράδις ιδώ. "Δεν πάνου 'γω σ' τ'ς Σιουγκαράδις" λέγαμαν. Έτσι τ'ς λέγαμαν. Τώρα τ'ς λέμι Σαρακίνα. Μας έλιγαν οι μάνις τότι "αυτόν θα πάρ'ς" κι πάει. Δεν ξέραμαν εμείς τότι. "Δεν τουν θέλου". "Δεν τουν θέλ'ς;" Να κι ξύλου.

Δεν ήθιλα κι 'γω να 'ρθω ιδώ πάνου να τουν πάρου. Ύστιρα μι κατάφιραν κι... Τουν είδα όταν αρραβουνιάσ'κα. Τότι ήρθι για πρώτ' φουρά. Πέρασι βόλτα κι 'μεις κάθουμάσταν ικεία πέρα. Τουν είδα κρυφά. Κρύβουνταν τότι. Δεν έβγινάμι τότι. Έκανα τρία χρόνια αρραβουνιασμένη. Ήταν στρατιώτ'ς. Δεν τουν αντάμουνα. Κρύβουνταν τότι οι τσιούπις. Μην κοιτάς τώρα. Τώρα αρραβωνιάζουντι κι κοιμούντι αντάμα. Τώρα είνι καλά. Τι τότι; Τότι χαμένα πράματα, σκλαβιά. Τουν θέλ'ς-δεν τουν θέλ'ς στουν έδουνι. Τώρα να τ'ς πεις τ'ς κουπέλας έτσι μι του στανιό τουν παίρνει; Ντρέπουνταν ου κόσμους τότι. Δεν ήταν όπους τώρα. Τώρα είνι ξιφτιλισμός. Κινούν αγκαστρουμένις τώρα. Πάντριψάμι μια τώρα, τρεις μήνις έκανι κι το 'κανι. Ήταν αγκαστρουμένη. Αυτό είνι ντρουπή. Άλλοι παν τα βγάζουν, άλλοι... Παλιά σ' έπιρναν φημιρίδα: "Έκανι η κουπέλα, έτσι έκανι η τέτοια, η πάντια". Κρύβουνταν, έφιβγαν. (...) Έκαναν κουπέλια κι αντρέπουνταν ιδώ να βγουν κι παν έφιβγαν απού τούτουν τουν τόπου. Έφ'καν δυο-τρεις. (...) Τώρα το 'χουν πιχνίδι. Ήταν ντρουπή τότι. Να μη φανιρουθούν στουν κόσμου. Τ'ν έσφιγγαν τ'ν έσφιγγαν τ'ν κ'λιά. Να μη τ'ς καταλάβουν. (...) Έλειπαν οι άντρις τότις χρόνια. Μην κοιτάς τώρα. (...)».

3. Α.Σ., συντ/χος μάστορας, ετών 85
[ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 15-7-'87]

«... Εκτός από τους μαστόρους υπήρχαν και οι τσιφλικάδες στην Πυρσόγιαννη, οι κτηματίαι που ήταν οι πιο πλούσιοι. Ήταν μερικές πλούσιες οικογένειες. Τώρα πού τα 'χαν κερδίσει τα τσιφλίκια κι αυτά δεν το ξέρουμε. Πάντως ήταν η οικογένεια των Σουρλαίων κυρίως που είχαν τσιφλίκια πολλά σε διάφορα σημεία. Στους Φιλιππαίους, στη Λαγγάδα, Ζέλιστα, ολόκληρα χωριά.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονιτσας

Αυτά τα ξέρω γιατί είχα μια συγγένεια με τους Σουρλαίους. Ήταν παλιοί αλλά όχι από τους πρώτους στο χωριό. Πρώτοι ήρθαν οι Τσουβαλάδες. Οι Σουρλαίοι απόχτησαν περιουσία αλλού και μετά ήρθαν κι εγκαταστάθηκαν εδώ. Αυτό φαίνεται κι απ' τις τοποθεσίες που έχουν τα σπίτια τους, είναι στην άκρη του χωριού. Είχαν μεγάλη δύναμη για πολλά χρόνια. Είχαν συναγωνισμό με τους Μπετσάδες. Αυτοί κάναν και τους σαράφηδες. Μετά κάναν ένα γραφείο στο Λεσκοβίκι και μετά έφτιαξαν και στην Κωνσταντινούπολη. Εκεί είχαν τράπεζα. Είχαν μεγάλη περιουσία. Και οι Σουρλαίοι είχαν τράπεζα. Αυτές οι οικογένειες ήταν σε ακμή μέχρι το 1912. Ύστερα έχουμε στασιμότητα. Μετά βλέπεις έγινε το Ελληνικό. Αυτοί είχαν δύναμη επί Τουρκίας. Είχαν καλές σχέσεις με τούρκους αγάδες. Ο Αντώνης Σούρλας για παράδειγμα είχε στολή όπως βάζουν οι πρέσβεις και είχε δικαίωμα κάθε Παρασκευή να φορεί και ξίφος όπως λέγαν... Οι Σουρλαίοι ήταν πιο δυνατοί. Αυτή η συνοικία εκεί πάνω είχε περισσότερο κίνηση. Θα πεις κι εγώ από 'κει απάνω είμαι κι ενδιαφέρομαι περισσότερο για 'κει, αλλά αυτή ήταν η αλήθεια... Υπήρχαν αυτές οι διαφορές αλλά ήταν μονοιασμένο το χωριό. Δεν έφταναν στα άκρα. Αλλά τι, ήταν σαν κόμματα. Είχα εγώ την εύνοια των Σουρλαίων, ήμουν με τους Σουρλαίους. Οι άλλοι είχαν την εύνοια των Μπετσάδων, ήταν με τους Μπετσάδες. Άμα πήγαινα εγώ στο μουχτάρη κι ήταν από τους Σουρλαίους θα μο 'κανε το χατήρι. Γιατί έχω δει εγώ σε κάτι χαρτιά που ο μουχτάρης κανόνιζε και την ηλικία των νέων που θα επιστρατεύονταν. Γιατί με το Σύνταγμα του 1909 έπρεπε να επιστρατεύονται και οι Έλληνες. Ο μουχτάρης μεγάλωνε ή μίκραινε την ηλικία ανάλογα με την περίπτωση, γιατί όταν πήγαιναν στρατιώτες τότες δεν είχε χρόνος υπηρεσίας αλλά ήταν συνέχεια. Επί Τουρκίας πληρώναμε φόρο, κεφαλικό φόρο. Για τα κτήματα άλλος φόρος, για το σταφύλι άλλος φόρος, για τα πρόβατα άλλος φόρος, τα τζελεπικά που λέγαν τότες. Ερχόταν εδώ ο ταξιλτάρης και γύριζε με το μουχτάρη και κάναν τις εισπράξεις. Απ' αυτές τις εισπράξεις έπαιρνε τα ποσοστά του και ο μουχτάρης... Οι ίδιοι κάναν και τους τοκογλύφους... Ήταν κάτι άλλοι στο χωριό που είχαν λεφτά και έκαναν τους αμπαρτζήδες, δηλαδή αποθηκεύανε στάρι στα σπίτια κι ερχόταν ο χειμώνας και ο νοικοκύρης που δεν είχε να τ' αγοράσει το καλοκαίρι που ερχόταν οι βλάχοι και το 'φερναν με τα καραβάνια το 'παιρνε τότε, όταν είχε ανάγκη, και το πλήρωνε περισσότερο... Όταν έγινε το Ελληνικό και μετά αυτοί οι άνθρωποι είχαν πάλι τον τρόπο τους... Αίφνης ένας Γρηγόρης Σούρλας, ο οποίος ήταν χρόνια και χρόνια πρόεδρος του χωριού.

Ήταν ένας άνθρωπος που ζούσε από 'δω αλλά όχι μόνον απ' το χωριό. Ας πούμε όταν έρχονταν οι βλάχοι έπαιρνε το μερίδιο. Έλεγε στο βλάχο που ήθελε να νοικιάσει το λιβάδι "θα σου το νοικιάσουμε εσένα αλλά να μου δώσεις εμένα το α, το β". Φρόντιζε για το χωριό αλλά φρόντιζε και για τη μερίδα τη δική του. Είχε γνωριμίες πολλές. Ας πούμε όλους τους δημοσίους υπαλ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

λήλους που ερχόταν στην Πυρσόγιαννη τους αγκάλιαζε αυτός, τους έπαιρνε σπίτι του και τους υποχρέωνε...».

4. Ι.Β., συντ/χος μάστορας, ετών 73
[ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 7-7-'87]

«Ιδώ ου κόσμους ταξίδιβι. Ήταν μαστόροι. Του κράτους δεν μιρίμνησι να αναπτυχθεί του χουργιό. Ήταν φτουχοί. Εχτός απ' αυτούς που πήγαν στ'ν Αμιρική. Κι οι τσιφλικάδις. Να, ας πούμι οι Σουρλαίοι. Αυτοί ήταν σαν γιάφκα ιδώ. Ήταν κάτι συμμουρίις τότι αν θυμάσι. Αυτοί είχαν διασυνδέσεις μι αλβανούς μπέηδις. Έκλιβαν απού 'κει, έφιρναν ιδώ. Είχαν φτιάξει κάτι λιφτά, έβγαλαν ύστιρα γιατρούς, έβγαλαν δικηγόρους κι ύστιρα αραίουσαν. Μόνουν τα πιδιά τ' Επαμεινώνδα πιάσ'καν μι του εμπόριου... Εχτός απ' τ'ς Σουρλαίους ήταν κι οι Μπετσάδις πλούσιοι. Αυτοί ήταν τραπιζίτις στ'ν Πόλη. Είνι διασκουρπισμένοι τώρα. Αυτοί είχαν τράπεζα κι στ'ν Κωνσταντινούπολη κι στου Λεσκοβίκι τ'ς Αλβανίας. Έμιναν στ'ν Πυρσόγιαννη κι πηγινουέρχουνταν. Οι Μπετσάδις ήταν σαράφηδις κι έκαναν πουλλά λιφτά. Είχαν του Ντουλμά Μπαχτσέ, η πλατεία αυτή στ'ν Κωνσταντινούπουλη ήταν κτήμα των Μπετσάδων. Αυτοί ήταν οι προεστοί ιδώ πέρα, αυτοί ήξιραν κι γράμματα, αυτοί κάναν κι λουγαριασμούς. Αφού έρχουνταν απ' τ'ν ξινιτιά, απ' του ταξίδι κι τ'ς έκαναν αυτοί τ'ς λουγαριασμούς... Δούλιβι πουλύς κόσμους σ' αυτούς για ένα καρβιλάκι ψουμί. Πήγιναν πουλλές γυναίκις ιργάτριις. Απ' του προυί ως του βράδι για ένα κουμμάτι ψουμί κι ένα πιατάκι φασόλια. Αυτό ήταν του μιρουκάματου. Έπριπι να πέσει ου ήλιους για να σταματήσουν... Έκανα κι 'γω μάστουρας. Δούλιψα στ'ν Πιλοπόννησου στα δημόσια έργα. Ικεί ήταν του καλύτιρου μιρουκάματου, ικατόν είκουσι δραχμές του 1930-40. Καθόμασταν τρία ιξάμηνα κι μιτά ιρχόμασταν, ανάλουγα κι μι τ'ς καταστάσεις. Ήταν δύσκουλις καταστάσεις. Μιτά τουν εμφύλιου άλλαξαν τα πράματα. Άλλοι καταστράφ'καν μι τουν πόλιμου κι άλλοι έγιναν καλύτιρα...».

5. Α.Ζ., γεωργοκτηνοτρόφος, ετών 64
[ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 10-7-'87]

«Ήταν καλό το χουργιό παλιά. Έβγινις όξου, γιουμάτου. Ήταν κι αγαπημένου. Τραβούσαν, είχαν φτώχεια. Ήταν φτουχοί αλλά ήταν αγαπημένοι. Βουηθιούνταν ου ένας μι τουν άλλουν... Οι φτουχές γυναίκις πήγιναν κι δούλιβαν στ' αμπέλια για ένα κουμμάτι ψουμί. Κι ένα πιάτου φασόλια. Οι άντρις ταξίδιβαν. Ήταν μαστόροι. Τ'ς έπιρνι ένας μάστουρας κι τ'ς έδουνι ένα κουμμάτι

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

ψουμί. Ήταν αγαπημένοι. Υπήρχαν διαφουρές αλλά ήταν αγαπημένοι. Όχι όπους είνι σήμιρα. Σήμιρα είνι χειρότιρα. Δεν υπήρχι τόση γκρίνια. Τώρα αν ου ένας είνι καλύτιρα απ' τουν άλλουν υπάρχει ζήλεια. Τότι αν τσακώνουνταν, τσακώνουνταν για κάνα χουράφι, για κάναν κήπου, για τέτοια πράματα. Τότι δεν είχι του χρήμα. Σήμιρα ικείνους που φκιάνει χρήμα κι απουχτάει διαμιρίσματα πουλλά να πούμι δεν τουν υπουλουγίζει τουν φτουχό... Τότις οι αρχιμάστουρις έκαναν λιφτά. Ικμιταλλεύουνταν τ'ς μαστόρους κι τα 'φτιαχναν. Έπιρνι ου αρχιμάστουρας κι συμφουνούσι μι του νοικουκύρη. Έπιανι ύστιρα του μάστουρα κι το 'λιγι "τόσου έχ'ς μιρουκάματου, θέλ'ς να 'ρθ'ς να δ'λέψεις". Τ'ς μαστόρους τ'ς έδουνι μιρουκάματου κι αυτός τ'ν έπιρνι ξικουπής τ' δ'λειά. Τα μπλούκια έτσι δούλιβαν. Ου πατέρας μ' ήτουν αρχιμάστουρας. Αλλά ου πατέρας μ' δεν τ'ν έκανι αυτήν τ' δ'λειά. Ήταν κι στ' αυτό τ' ανθρώπου. Ου πατέρας μ' δεν αδίκιβι του μάστουρα. Τουν ικανοποιούσι του μάστουρα...».

6. Ε.Μ., οικοδόμος ετών 58
[ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 22-7-'87]

«Τι να σ' πω για τα παλιά τα χρόνια, για τα μπλούκια... Υπήρχι ικμιτάλλιφσι μιγάλη. Οι αρχιμάστουρις είχαν τ' διαχείριση κι έκαναν ό,τι ήθιλαν. Αυτοί έστιλναν κι τα λιφτά στ'ς γυναίκις απ' τ'ς μαστόροι. Τι λιφτά, όσα ήθιλαν. Πού ήξιραν οι μαστόροι τότις. Ήταν αγράμματοι. Τ'ς συμφουνίις τ'ς έκαναν οι αρχιμαστόροι, όλοι αυτοί... Τα πιδιά, ιδίους τα πιδιά, τα τυραννούσαν στα μπλούκια. Πήγα κι 'γω απ' τα δικάξι χρόνια σι μπλούκι. Κουβάλαγις λάσπη, πέτρις μι τα ζώα κι έκανις όλα τα θιλήματα τ' αρχιμαστόρου. Σ' έδουνι να πλέν'ς τα ρούχα τ', ακόμα κι να τουν ξιψειριάζ'ς σ' έβαξι. Τι τραβούσαν τα πιδιά τότι κι τα 'δουναν ένα κουμμάτι ψουμί κι πέντι ιλιές. Αυτό ήταν του φαΐ. Βλέπ'ς είχι πουλλά πιδιά τότι κι τα 'στιλναν... Παρακαλούσαν τ'ς αρχιμαστόρους "πάρ' μι του πιδί ταξίδ', πάρ' μι του πιδί ταξίδ'" τ'ς έλιγαν. Κι τ'ς έκαναν χατίρ' οι μαστόροι όταν τα 'πιρναν. Τι τραβούσαν τα πιδιά. Σκληρή δ'λειά κι κακουμιταχείριση, ιδίους τα ουρφανά. Τα 'στιλναν οι μανάδις γιατί δεν είχαν τι να τα κάνουν κι τα 'καναν ό,τι ήθιλαν στα μπλούκια. Τυράγνια να σ' δουν τα μάτια σ'... Αλλά ήταν ουραία τα παλιά τα χρόνια. Σαν αντάμουναν ιδώ όντας γύρναγαν τα μπλούκια, κάθι μέρα παν'γύρι. Τραγούδια, χουρός, κακό. Ως να φύγουν ξανά ταξίδι. Σήμιρα σι μένα, αύριου σι σένα, συγγινείς ξισυγγινείς. Ήταν ουραία τα παλιά τα χρόνια...».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοντοσα

7. Π.Κ., συν/χος μάγειρας ετών 65
[ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 11-8-'88]

«Γεννήθηκα το 1923 σε τούτο το χωριό που λέγεται Πυρσόγιαννη του νομού Ιωαννίνων. Είμαι 65 χρονών. Είμαι ορφανός από πατέρα από ενός έτους βρέφος και από μάνα έντεκα χρονών. Είμαι ο τελευταίος της οικογενείας μου και δεινοπάθησα πάρα πολύ και λόγω της φτωχικής μου οικογενείας από την οποίαν προέρχομαι αλλά και λόγω της ορφάνειας μου που έμεινα ορφανός από μικρός από πατέρα και μάνα για να μπορέσω να επιβιώσω ύστερα από πενήντα χρόνια οδύσσεια στα μεγάλα αστικά κέντρα κάνοντας τη δουλειά του μάγειρα γιατί μόνον αυτή η δουλειά δεν ήθελε καπιτάλι στην ελεύθερη οικονομία σαν σύστημα που έχει η χώρα μας, δεν ήθελε κάποια τέχνη, κάποια κηδεμονία και λοιπά. Δούλους απλήρωτους ήθελε η εποχή και οι κρατούντες την εποχή εκείνη. Μπόρεσα λοιπόν να επιζήσω και να επιβιώσω. Είμαι ευτυχής όμως διότι από τη φύση μου ήμουν άνθρωπος —χωρίς να θέλω να υμνώ τον εαυτό μου, γιατί δεν μου αρέσει αυτό το πράγμα— είχα όμως φαίνεται επιδράσεις από το περιβάλλον που προέρχομαι είτε το οικογενειακό είτε της κοινωνίας μου της Πυρσόγιαννης. Ήμουν από καλό προζύμι και απεδείχθη ότι άντεξα όχι μόνον σ' όλες αυτές τις οδύσσειες που κράτησαν πενήντα χρόνια για να γράψω κι εγώ την ιστορία μου, να ανεβώ κι εγώ το γολγοθά μου, λοιπόν ως οικογενειάρχης αλλά και στα κοινά ακόμη ως κοινωνικό στοιχείο να έχω μια καλοσύνη μέσα μου για την οποίαν οι άλλοι θα μιλήσουν και όχι εγώ. Όλα αυτά τα διδάχτηκα και χάρις στο περιβάλλον από το οποίο προέρχομαι και χάρις στην κοινωνία από την οποία προέρχομαι. Το έθιξα αυτό το κεφάλαιο χάρις στην κοινωνία, για τα όπλα δηλαδή με τα οποία πάλεψα και αξίζει τον κόπο —θα ήμουν αγνώμων— διότι εάν ήμουν ένας άξεστος αρνητικός εγωιστής, έτσι γαλουχημένος αρνητικά από το περιβάλλον του ή από την κοινωνία της Πυρσόγιαννης οπωσδήποτε θα αποτύγχανα. Να λοιπόν ότι τούτος ο τόπος εδώ, τούτο το χωριό με τους ξενιτεμένους μαστόρους του είχε αρχές που με τους δασκάλους του με τον αλληλοσεβασμό —σ' κάθε άνθρωπος στη θέση του— την προστασία και την κηδεμονία των ανηλίκων της οργανωμένης αυτής, μικρής κοινωνίας των Πυρσογιαννιτών, άνδρες και γυναίκες και βρέφη, λοιπόν, φαίνεται ότι έφκιαχναν σωστά τη δουλειά τους οι υπεύθυνοι και έτσι λοιπόν κι εγώ όταν σε ηλικία δώδεκα ετών έφυγα από 'δω οριστικώς λοιπόν για το πικρό ψωμί, επαναλαμβάνω για να βρω υποδοχή κάπου στα αστικά κέντρα, να επιβιώσω, λοιπόν, κουβαλούσα μέσα μου καταβολές που ήταν επίδραση και απόρροια και του οικογενειακού περιβάλλοντος — θα ήμουν άδικος— αλλά οπωσδήποτε και της κοινωνίας μας εδώ...».

Δημοτική Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β′

ΕΓΓΡΑΦΑ

1. Επιστολή Μεχμέτ Ιμίν Πασά, Καϊμεκάμη Ιωαννίνων, Δελβίνου και Αυλώνος προς τον Μουζελίμη Καζά Κόνιτσας και τους ραγιάδες των χωριών, 1830, αρχείο Ευρ. Σούρλα [ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΣΟΥΡΛΑΣ 1941:122-123]:

«Μεχμέτ Ἰμίν Πασᾶς

Ἀπό τόν Καϊμεκάμην Ἰωαννίνων, Δελβίνου καί Αὐλῶνος τόν ντουατζήν[33] μας Γιάννην Σούρλαν ὅστις ἔχει νά σταθῆ μέ σαδακάτι[34] ἐκτελώντας ὅλας τάς ἀναγκαίας ὑποθέσεις τοῦ αὐτοῦ καζᾶ τόσον τές βασιλικές ὅσον καί αὐθεντικές χωρίς νά μείνῃ καμμιά δουλιά καί αὐτοῦ τοῦ Καζᾶ ἐξ ὀπίσω.

Σύ δέ ἐπιπόθητέ μοι Μουσελίμι τοῦ Καζᾶ Κονίτζης τόν εἰρημένον ἔχεις νά γνωρίσῃς διά Γκοτζιάμπασην τοῦ καζᾶ Κόνιτζας ἐκτελούντας μέ αὐτόν ὅ,τι δουλειά ἤθελε κάμει ζαχούρι,[35] τόσον βασιλική καθώς καί αὐθεντική.

Σεῖς δέ Χαήρ ντοατζῆδες μου καί λοιποί ραγιάδες ὅλων τῶν χωρίων τοῦ καζᾶ Κονίτσης τόν εἰρημένον Γιάννην ἔχετε νά ἐγνωρίσετε διά βεκίλην σας, ὑπακούοντες εἰς αὐτόν μέ τό προσῆκον σέβας χωρίς νά κάμετε διαφορετικά δέν θέλει μᾶς δώσει τζεβάπι[36] μέ τό κεφάλι του. Οὕτως ἀκολουθεῖτε ἐξάπαντος.

1830 τη 6η Σεπτεμβρίου, Ἰωάννινα».

33. ντουατζής = καλός ευχέτης.
34. σαδακάτι = αφοσίωση, πίστη.
35. κάμει ζαχούρι = προκύψει.
36. τζεβάπι = απάντηση.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

2. Επιστολή Ρακίπη, γιου του Σαλιχτάρη (Αλβανού Φεουδάρχη) προς τον Γιάννη Σούρλα, 1835:

«Πολυαγαπημένε καί φίλε κύρ Γιάννη σέ χαιρετῶ καί σοῦ φιλῶ τά μάτια.

Καί μάθε γιά ὅλους ἡμᾶς καλά εἴμεσθε. Καί σοῦ φανερώνω: Τίς ἀπερασμένες σοῦ εἶχα γράψει ἕνα γράμμα μέ ἕνα γύφτο ἀπό τήν Ζούζουλη καί κανένα τζουβάπι[37] δέν μοῦ ἦρθε.

Τώρα σοῦ στέλνω τόν ἄνθρωπό μου μαξούς[38] αὐτοῦ καί ἔχω ἐχτιζά[39] μεγάλο γιά κάμποσα ἄσπρα, καθώς τό ξέρης ὁπού τά χρουστάγω στά Γιάννινα.

Καί καθώς πού μοῦ βρέθηκες καί τές ἀπερασμένες, σοῦ βάνω κοῦτο τό βάρος νά μοῦ στέλνης δέκα πουγγιά ἄσπρα καί λάβε καί ταβίλι[40] μέ τόν ἄνθρωπό μου καί κατά τήν μονέδα[41] πού νά τοῦ δώσης γράψε μία φατούρα[42] ὅπου νά σοῦ δώσω τήν ἴδια μονέδα.

Ὡς τόσο τοῦτο τό βάρος πού σοῦ βάνω νά τό τελειώσης, δέν θέλω νά μοῦ τά δίνης χάρισμα.

Μάθε καί γιά τόν Ἀγά μᾶς ἦρθαν γράμματα δέκα πέντε ἡμερῶν, εἶναι καλά, σάν θέλει ὁ Θεός.

1835 Ἰουνίου 20
Πόλτα

Καί θεόθεν ὑγίαινε
Ρακήπης τοῦ
Σαλιχτάρη»

3. Επιστολή Μπίλμπαση Αχμέτ Αγά Μπιτωλιών (Μοναστηριού) προς τον Γιάννη Σούρλα, 1840:

«Ἀγαπημένε κύρ Ἰωάννη Σούρλα. Ἔμαθα ὅτι παίρνετε ἠλτιζάμια[43] ἀπό ἄλλους ἀνθρώπους καί ἐπειδή σᾶς ἔχω εἰς τήν εὔνοιάν μου ὡς πιστόν καί ἀγαπητόν μου φίλον διά τοῦτο σᾶς λέγω ὅτι ἄν ἀγαπᾶτε καί θέλετε νά κρατήσετε καί τό ἰδικόν μου τσιφλίκι διά λογαριασμόν σας ἔχω

37. τζουβάπι = απάντηση.
38. μαξούς = επίτηδες.
39. εχτιζά = ανάγκη.
40. ταβίλι = εγγύηση.
41. μονέδα = χρήματα.
42. φατούρα = απόδειξη.
43. ηλτιζάμι = ενοίκιο.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοντοσο

εὐχαρίστησιν, πλήν τά γρόσια μετρητά, καθώς εἶπα τοῦ ἀνθρώπου μου ἐκ στόματος, μάλιστα γράφω καί τόν Ἀλέξη τό ὅσον εἰσόδημα πέρνω ἀπό τό τσιφλίκιόν μου...

Ταῦτα καί μένω ὁ φίλος σου
Μπίλμπασης Ἀχμέτ Ἀγάς»..

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ'

ΑΡΧΕΙΟ «ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΠΥΡΣΟΓΙΑΝΝΗΣ»

α. *Λογοδοσία 1936*

ΕΣΟΔΑ

1. 284 ὁμολογίαι ἐθν. δανείου	x 100 =	28.400
2. 140 » » »	x 100 =	14.000
3. Γραμμάτιον Κοινοτικοῦ Συμβουλίου		2.000
4. Γραμμάτιον Ἐκκλησιαστ. Ἐπιτροπῆς		1.500
5. Εἰς μετρητά		176,15
6. Ἐκ δανείου		1.928
7. Συνδρομαί ἐξ Ἀμερικῆς (1935)		6.650
8. Δωρεαί κ. Λουκᾶ Πετσίνη		1.000
9. Συνδρομή Γ.Δ. Σούρλα καί Κων/νου Ζ.	δολ.5 =	525
10. Ἐκ χόρτων		8.671,25
11. Ἀπό ἐνοίκιον Ξενοδοχείου ὑπό Τ. Γκάσιου		2.550
12. Ἀπό ἐνοίκιον Ξενοδοχείου ὑπό Β. Σάνδρα		5.250
13. Τοκομερίδια		1.931,50
14. Δωρεά Ζήση Νίτσιου		1.100
15. Δωρεά Φ. Στέκου		500
16. Συνδρομαί ἐξ Ἀμερικῆς χρήσεως 1936		10.150
17. Συνδρομαί ἐκ Σπάρτης		600
18. Συνδρομαί ἐξ Ἀθηνών		1.725
19. Πλεόνασμα ἐκδρομῆς μελῶν Ἀθηνῶν		100
20. Συνδρομαί ἐκ Κεραμιδίου Βόλου		210
21. Συνδρομαί ἐξ Ἀγρινίου		130
22. Συνδρομαί ἐξ Ἰωαννίνων		545
23. Συνδρομαί ἐξ ἕδρας		3.155

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

24. Παράβολον Δ.Σ	60
25. Ἐκποίησις ὑλικοῦ ἀστικοῦ κτιρίου ἤτοι τσίγγου, σανίδια	1.219,75
26. Ἐκποίησις καυσοξύλων	245
27. Ἐνοίκιον καθυστερήσεως δύο ἡμερῶν ὑπό Τ. Γκάσιου	60
28. Δαν. Δ.Σ ὑπό κ. Παπαλαμπρίδη	7.000
Σύνολον	130.571,85

ΕΞΟΔΑ

1. Ἔξοδα διοργανώσεως δείπνου μελῶν	2.000
2. Ἔξοδα ἑορτῆς	615,50
3. Βοηθήματα ἀπόρων	680
4. Ἀνάγκαι σχολ. βοηθήματα ἀπόρων μαθητῶν	903,50
5. Διά τήν καλλιέργειαν κτημάτων Ἑνώσεως ἀπό ἀπόρους γυναίκας καί ἐπιχωμάτωσις ἀποθ. Ξενοδοχείου	2.821
6. Συντήρησις Ξενοδοχείου	606,50
7. Γραφική ὕλη	1.077
8. Ἀλληλογραφία – χαρτόσημα	608,90
9. Διά τήν κοπήν χόρτου ἡμερομίσθ. ἀπόρων γυναικῶν	1.520
10. Ἔξοδα προέδρου	200
11. Φόρος οἰκοδομῶν – Ἐκτύπωσις λογοδοσιῶν-ὕμνων	438,40 + 1305 = 1.743,40
12. Ἀνέργεσις Βου κτιρίου	71.719,90
Σύνολον	84.495,70

β. *Κατάλογος ἔργων πού ἐκτελέστηκαν ἀπό τήν «Προοδευτική Ἕνωση» τό 1980*

1. Ἐπισκευή ὑπονόμων ἀπό τό ξενοδοχεῖο ὡς τά ΤΕΑ	δρχ. 25.000
2. Ἐπισκευή ἀστυνομικοῦ τμήματος	85.000
3. Συντήρηση ἰατρείου	15.000
4. Συντήρηση ταχυδρομικοῦ γραφείου	23.500
5. Ἐπισκευή τοίχων ἀντιστηρίξεων – καλντερίμια	14.500
6. Συντήρηση ὑδρευτικοῦ δικτύου	8.500
7. Καθαρισμός κοινοτικῶν δρόμων	10.000
8. Κοινοτικός φωτισμός	16.000
9. Διάφορα βοηθήματα	5.000

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΧΟΡΟΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΙΚΗ ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ

ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ ΣΤΟ ΚΙΝΙΚ' (ΠΕΡΙΒΟΛΙ ΓΡΕΒΕΝΩΝ)[1,*]

«Αυτό το ανοιχτό λιβάδι (στην πάνω μεριά του χωριού), που έχει και μια ωραία βρύση με κρύο νερό, είναι ο χώρος όπου γίνονται οι μεγάλοι χοροί του χωριού κάθε χρόνο στο πανηγύρι της Σάντα Βίνερι (Αγία Παρασκευή), όπως συνήθως αποκαλούν την προστάτιδά τους οι Περιβολιώτες».

Στη σύντομη αναφορά των Wace και Thompson στο Περιβόλι, στο γνωστό βιβλίο τους *Οι Νομάδες των Βαλκανίων*[2] μας δίνουν το στίγμα αυτού του πλατώματος στο πάνω μέρος του χωριού που έχει συνδεθεί με την ίδια την ταυτότητα και την ιστορία των Περιβολιωτών.

Πρόκειται, πράγματι, για έναν τόπο τόσο φορτισμένο ιστορικά και πολιτισμικά, ώστε να λειτουργεί ως σύμβολο της ιδιαίτερης ταυτότητας αλλά και του κοινοτικού πνεύματος, της αίσθησης ενός κοινού «ανήκειν». Η τοποθεσία Κίνικ' δεν είναι απλώς ένας φυσικός τόπος όπου συνέβαινε και συμβαίνει ένα κοινωνικό γεγονός. Είναι ένα μέρος καθαγιασμένο από τις συναισθηματικές και ιδεολογικές «επενδύσεις» μιας κοινότητας μέσα σε μια ταραγμένη αλλά αδιάκοπη ι-

* Με τη συνεργασία του Στέργιου Λαΐτσου.

1. Το Περιβόλι είναι ένα ορεινό χωριό της βόρειας Πίνδου στο νομό Γρεβενών που κατοικείται μόνο τους θερινούς μήνες κυρίως από ημινομάδες βλαχόφωνους κτηνοτρόφους που ξεχειμάζουν στην πεδιάδα της Θεσσαλίας. Σχετικά με την ιστορία και τη λαογραφία του, βλ. Θεοδώρου Κ. Π. Σαραντή, *Το χωριό Περιβόλι-Γρεβενών*, Αθήνα, 1977. Η επιτόπια έρευνα στην οποία βασίστηκε το παρόν άρθρο έγινε το καλοκαίρι του 1991.
2. Το βιβλίο αυτό, που κυκλοφόρησε στη Βρετανία το 1914, έχει μεταφρασθεί στα ελληνικά και έχει εκδοθεί το 1989. Βλ. A. Wace – M. Thompson, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων: Περιγραφή της ζωής και των εθίμων των Βλάχων της Βόρειας Πίνδου*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, 1989. Το παράθεμα από την αγγλική έκδοση (μετάφραση δική μας), σ. 176.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονιτσας

στορική πορεία στο χρόνο. Αυτό το πλάτωμα, αυτή η «πάντια» στο βόρειο άκρο του οικισμού, έχει μεταστοιχειωθεί, χάρη στη συγκεκριμένη κοινωνική του λειτουργία, σε τόπο ιερό. Σ' έναν τόπο που, υπερβαίνοντας τη φυσική του υπόσταση, έχει ενταχθεί στο χώρο των συμβόλων και στο σύστημα αξιών της κοινότητας.

Η συμβολοποίηση του φυσικού χώρου είναι απόρροια μιας διαδικασίας κοινωνικοποίησής του. Είναι συνέπεια της μετατροπής των στοιχείων της φύσης σε πολιτισμικά στοιχεία.[3] Η τοποθεσία Κίνικ' εντάχθηκε στο πολιτισμικό και συμβολικό «κεφάλαιο» της κοινότητας, επειδή συνδέθηκε μ' ένα σημαντικό για την κοινωνική υπόσταση και την πολιτισμική έκφραση των μελών της γεγονός. Ένα χορό που πήρε και το όνομά της, το «χορό του Κίνικ'» (Κόρλου ντι λα Κίνικ').

Ο χορός του Κίνικ' δεν είναι ένας απλός χορός. Είναι μέρος ενός εθίμου του οποίου το τελετουργικό περιεχόμενο απλώνεται στο χρόνο και το χώρο. Το έθιμο τελείται κατά τον εορτασμό της Αγίας Παρασκευής, που είναι πανηγύρι για την κοινότητα και διαρκεί τρεις μέρες (26, 27 και 28 Ιουλίου). Κάθε απόγευμα λοιπόν, και τις τρεις μέρες του πανηγυριού, ξεκινούν απ' το μεσοχώρι (κεντρική πλατεία) αρχικά μια μικρή παρέα Περιβολιωτών με τα όργανα μπροστά και με προορισμό το Κίνικ'. Η κίνηση της ομάδας είναι αργή και ο ρυθμός τελετουργικός και συντονισμένος με το ρυθμό της μουσικής που παίζουν τα όργανα σ' όλη τη διαδρομή. Καθ' οδόν η παρέα διευρύνεται με τη συμμετοχή κι άλλων προσώπων έτσι που νιώθει κανείς ότι το κάλεσμα σ' αυτό το κοινωνικό γεγονός, που ενώνει τα μέλη της κοινότητας και ανανεώνει τους δεσμούς τους για μια ακόμη φορά, θέτει σε λειτουργία όλες εκείνες τις ψυχικές και ιδεολογικές διεργασίες που κρατούν την κοινότητα ζωντανή και θωρακισμένη απέναντι σε εξωτερικούς κινδύνους, πραγματικούς και συμβολικούς, αιώνες τώρα.

Ο άξονας μεσοχώρι-Κίνικ', πάνω στον οποίο κινείται η παρέα δίνοντας το έναυσμα για τη γιορτή, καθίσταται για μια ακόμη φορά μια αρτηρία φορτισμένη έντονα από την ιερότητα της παράδοσης, μια χωρική διάσταση που συνδυάζεται με τον τελεστικό χρόνο, για να συμπυκνώσει χωροχρονικά την κεντρική ιδέα του εθίμου στην οποία

3. Για μια περαιτέρω θεωρητική θεμελίωση της θέσης αυτής, βλ. Βασίλης Γ. Νιτσιάκος, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές*, Αθήνα: Οδυσσέας, 1991, το κεφάλαιο «Οργάνωση του χώρου», σσ. 15-37.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη

Περιβόλι, 1991. Το πανηγύρι αρχίζει· από το μεσοχώρι στο Κίνικ'

αναβαπτίζονται τα μέλη της κοινότητας μέσ' απ' την επανάληψη, την ιδέα της κοινής καταγωγής και, γιατί όχι, της κοινής μοίρας.

Η επανάληψη, τόσο στην κλίμακα του ετήσιου κύκλου όσο και κατά τον τριήμερο γιορτασμό, έχει τη σημασία της. Είναι μια λειτουργία που βγάζει την κοινότητα από τους ρυθμούς της καθημερινότητας και του παραγωγικού χρόνου και την εισάγει στο ίδιο το μυστήριο της ύπαρξής της και στις μεταφυσικές πλευρές της ιστορικής της υπόστασης. Αυτός ο χρόνος κι αυτός ο ρυθμός, της τελετουργίας, δεν μετριέται, μόνο βιώνεται. Το μοτίβο της επανάληψης και της μονοτονίας είναι κατεξοχήν χαρακτηριστικό των μυητικών τελετών. Κι εδώ για μύηση και αναβάπτιση πρόκειται. Μύηση και αναβάπτιση στην ιδέα της κοινότητας και τη συλλογική επιθυμία για την επιβίωσή της.

Η πομπή, διευρυμένη πια, καταλήγει στο χοροστάσι. Εκεί αρχίζει ο μεγάλος χορός. Ο χορός στον οποίο θα πιαστούν όλοι οι χωριανοί, αλλά και όσοι ξένοι παρευρίσκονται. Ο καθένας στη σειρά του. Ο κύκλος συνεχώς μεγαλώνει. Μονός καθώς είναι ο χορός, απλώνεται σ' όλη την έκταση του πλατώματος. Τα όργανα ακολουθούν τους πρώτους χορευτές κατά πόδας. Η κοινότητα ξεδιπλώνεται και εκτί-

Δημοτική Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

θεται. Δηλώνει ότι είναι εκεί και ότι θα συνεχίσει να είναι. Θα συνεχίσει να είναι και η ίδια. Ενωμένη παρά τις εσωτερικές αντιθέσεις και αντιφάσεις της. Με τις διαφορές και τις αντιπαλότητες, που, πέρα από όλα τα άλλα, επιβεβαιώνουν την ενότητά της, το γεγονός της ενιαίας και σφιχτής κοινωνικής δομής.

Ο καθένας στη σειρά του. Του φύλου και της ηλικίας του κατ' αρχάς. Η κοινωνική διαστρωμάτωση και ιεραρχία δεν αντανακλάται απλώς· επιδεικνύεται και αναπαράγεται σε συμβολικό επίπεδο. Οποιεσδήποτε καινούργιες τάσεις και αλλαγές, η ίδια η δυναμική της κοινωνίας, πρέπει να αποτυπωθούν και να εκφραστούν για να κατακυρωθούν στο κοινό αίσθημα. Ο χορός είναι ένα καλό μέσο. Η αναγκαιότητα της κοινωνικής συνοχής πρέπει να αφομοιώσει τα νέα κοινωνικά δεδομένα. Υπάρχουν γι' αυτό αποτελεσματικοί αυτοματισμοί. Οι άγραφοι κανόνες που λειτουργούν στη συλλογική συνείδηση. Χωρίς να απαιτούνται συνελεύσεις και αποφάσεις. Καθοριστικός παράγοντας η ανάγκη διατήρησης της ισορροπίας και επιβεβαίωσης και ενίσχυσης της ενότητας. Κάτι που πρέπει σε τελική ανάλυση να εκτεθεί τελετουργικά και να κατοχυρωθεί κοινωνικά. Η συμβολική διάσταση των συστατικών στοιχείων του χορού βοηθά σ' αυτό. Καθώς παρατηρεί εύστοχα και ο A. Cohen, οι δομές από μόνες τους δεν μιλάνε. Τα σύμβολα είναι εκείνα που μιλάνε.[4] Κι ο χορός αυτός είναι γεμάτος συμβολισμούς. Σε μια κοινωνία με στοιχειώδη καταμερισμό εργασίας και χωρίς αναπτυγμένη ταξική δομή ως τέτοια, είναι φυσικό κυρίαρχο στοιχείο στην κοινωνική της ιεραρχία να είναι ο κατά φύλο και ηλικία διαχωρισμός του πληθυσμού της. Η πραγματικότητα αυτή εκφράζεται σε τούτο το χορό που διαμορφώθηκε ιστορικά σε τέτοιες κοινωνικές συνθήκες. Βασικός λοιπόν παράγοντας στη σειρά του χορού είναι ο διαχωρισμός των δύο φύλων.

Μπροστά οι άνδρες και πίσω οι γυναίκες. Μια σειρά με το δικό της πολύ σημαντικό κοινωνικό νόημα. Στους κόλπους κάθε φύλου κύρια διαίρεση η ηλικιακή. Πρώτοι οι ηλικιωμένοι, ακολουθούν οι μεσήλικες, μετά οι νιόπαντροι και τέλος οι υποψήφιοι γαμπροί και οι έφηβοι. Η ίδια σειρά ισχύει και στις γυναίκες. Μ' αυτή τη σειρά κινείται και ανανεώνεται αιώνες τώρα η τοπική κοινωνία καταγράφοντας

4. Βλ. A. P. Cohen, *The symbolic construction of community*, London: Routledge, 1989 (α' έκδ. 1985).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοντοσα

Ο χορός ξεδιπλώνεται στο Κίνεκ'

στον κοινωνικό της αλλά και τον ιστορικό της χρόνο τόσο τις συνέχειες όσο και τους κλυδωνισμούς ή τις ρήξεις που έχει υποστεί. Δεν είναι τυχαίο ότι αυτό το τριήμερο φρόντιζαν όλοι οι ξενιτεμένοι, όπου κι αν βρίσκονταν, να γυρίζουν στο χωριό, για να ανανεώνουν τους δεσμούς τους αλλά και να υπενθυμίζουν στους υπόλοιπους ότι παραμένουν πιστά μέλη της κοινότητας και διεκδικούν τη δική τους θέση στη σειρά της τοπικής κοινωνίας.

Τα φαινόμενα της διαφοροποίησης γενικά, αλλά και της κοινωνικής διαστρωμάτωσης, όπως αυτή διαμορφώθηκε και εξελίχθηκε ιστορικά, δεν είναι δυνατό να μην εκφράζονται κάθε φορά σ' ένα χορό με τόση κοινωνική σημασία. Φαίνεται, όμως, ότι εδώ κυριαρχούσε πάντοτε η ιδέα της ενότητας, στην οποία υποτάσσονται τα υπαρκτά στοιχεία της κοινωνικής διαπάλης. Αυτό δεν σημαίνει βεβαίως τον εξοβελισμό τους απ' αυτή την εκδήλωση, αλλά την όσο το δυνατό σιωπηρή τους παρουσία για χάρη της ενότητας, που εθιμικά το θέλει η περίσταση να διακηρύσσεται και να δρα βεβαίως εκτονωτικά σε σχέση με όποιες καταστάσεις έντασης ή αντιθέσεων. Αυτό γίνεται πιο φανερό, αν συγκριθεί με άλλες χορευτικές εκδηλώσεις, όπως λόγου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

χάριν εκείνη που γίνεται στο προαύλιο της εκκλησίας μετά τη Θεία Λειτουργία στο ίδιο πανηγύρι. Εκεί ο χορός ακολουθεί τον εθιμικό πλειστηριασμό της εικόνας, ο οποίος φθάνει σε μεγάλα χρηματικά ποσά, και λειτουργεί στο πλαίσιο του ανταγωνισμού που αναπτύσσεται μεταξύ οικονομικά ισχυρών μελών της κοινότητας. Μ' άλλα λόγια, εκείνος που πλειοδοτεί αποκτά το δικαίωμα να σύρει το χορό με την παρέα του, επικυρώνοντας έτσι συμβολικά τη διεκδίκηση κοινωνικού status. Σ' αυτόν το χορό επιζητούν την κοινωνική καταξίωση άτομα που απόκτησαν πρόσφατα οικονομική επιφάνεια, κάτι που επιτρέπει την κοινωνική ανέλιξη. Γι' αυτό ακριβώς δημιουργούνται συχνά εντάσεις και συγκρούσεις, που συνδέονται συνήθως με το φαινόμενο της κοινωνικής κινητικότητας και διαφοροποίησης της μεταπολεμικής περιόδου. Η σειρά είναι κάτι πολύ σημαντικό. Είναι η «τάξη» στην οποία βασίζεται η ισορροπία της κοινωνίας. Η αποδοχή της σ' αυτό το χορό συμβολίζει την αποδοχή της στην κοινωνία.

Το άτομο ξέρει τη σειρά του, όπως ξέρει και τα διαδοχικά στάδια που θα περάσει στον κύκλο της ζωής του. Νομοτελειακά κι αναπότρεπτα. Κάθε φορά θα ενταχθεί εκεί που του αρμόζει, μυούμενος παράλληλα στο ήθος που αρμόζει στην παραπάνω κατηγορία. Η σειρά έρχεται τόσο αναπότρεπτα όσο η βιολογική ανάπτυξη. Ο κύκλος ανάπτυξης ρυθμίζεται σε σχέση με τις κοινωνικές αναγκαιότητες, κι όλα αυτά διέπουν τη λειτουργία της κοινωνίας εξασφαλίζοντας τη σταθερότητα, τη συνέχεια και την αναπαραγωγή της. Αυτά αντιστοιχούν ασφαλώς στον ιδεατό τύπο της παραδοσιακής κοινωνίας. Το τι συμβαίνει με την αποσύνθεσή της ή το μετασχηματισμό της είναι μια άλλη υπόθεση. Μπορούμε, ωστόσο, να ισχυριστούμε ότι στο χορό που εξετάζουμε αυτό το ιδεατό μοντέλο έστω και σε συνθήκες διαφορετικές κι αντίξοες, αναπαρίσταται.

Μ' αυτή λοιπόν τη σειρά και σ' έναν τεράστιο κύκλο, η κοινότητα χορεύοντας διατρανώνει την ενότητά της, και το πιο σημαντικό, ίσως, διακηρύσσει μ' αυτόν το μεγαλοπρεπή τρόπο ότι είναι εκεί, στο χώρο όπου για αιώνες οι πρόγονοί της επαναλάμβαναν το ίδιο πράγμα αναπαράγοντας την ιδέα και τα ιδανικά της κοινότητάς τους. Πιασμένοι χέρι-χέρι με λυγισμένους τους αγκώνες σ' έναν κύκλο σφιχτοδεμένο κι επιβλητικό, κινούνται όλοι στον αργό συρτό ρυθμό στα δύο που παίζουν τα όργανα και που είναι τόσο μονότονος όσο οι πιο σταθερές λειτουργίες του σύμπαντος. Αυτή η μονοτονία, βαρετή για τους

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

αμύητους, είναι χαρακτηριστικό της μυητικής λειτουργίας του χορού· έχει να κάνει και με τη συνεκτική του δράση αλλά και τη διακήρυξη της σταθερότητας. Όπως όλες οι σημαντικές για την ύπαρξη μιας ομάδας τελετουργίες, βασίζεται στην επιβεβαίωση της επανάληψης και τη χαρά και ικανοποίηση του εγνωσμένου. Πρόκειται για μια αυτοκατάφαση της συλλογικής οντότητας. Για μέθεξη σε κάτι κοινό που δεν έχει τόση σημασία το τι είναι αλλά το ότι υπάρχει. Η μουσική αυτή είναι γι' αυτόν το χορό. Δεν ακούγεται συνήθως στα άλλα γλέντια. Είναι μοναδική κι ανεπανάληπτη. Γι' αυτό και μαγική. Στο πλαίσιο αυτής της πραγματικής έκθεσης της κοινότητας και των ιδεωδών της συμβαίνουν διάφορα πράγματα περισσότερο ή λιγότερο σημαντικά. Μιλήσαμε για την αναπαραγωγή σε συμβολικό επίπεδο και σε σχέση με τη διαδοχή των γενεών. Εδώ όμως επιτελείται μια άλλη λειτουργία άμεσα συνδεδεμένη και με τη βιολογική αναπαραγωγή. Ο χορός αυτός, με την καθολική συμμετοχή που τον χαρακτηρίζει, αποτελεί άριστη ευκαιρία γνωριμίας μεταξύ των νέων. Από εδώ ξεκινούσαν παλιά τα προξενιά κι εδώ γινόταν το νυφοδιάλεγμα. Μια κοινωνία με έντονο το διαχωρισμό μεταξύ των δύο φύλων και αυστηρούς κώδικες ηθικής έπρεπε να θεσπίσει εθιμικούς τρόπους για την απαραίτητη κοινωνική λειτουργία του προξενιού. Στον ίδιο χώρο, στο Κίνικ', γινόταν παλιά και η γιορτή του Κλήδονα, στις 24 Ιουνίου, γεγονός κατεξοχήν συνυφασμένο με το προξενιό αλλά και την εθιμική έκφραση του έρωτα, όπως αυτός προσδιοριζόταν από τα ήθη της εποχής. «Λα Κίνικ' φτάτιλι του κόρου / κου ατσέλου βα μι μουρίτου λια σόρα / κα ταξί ιάστι λα νόι...». (Στο Κίνικ' κορίτσια στο χορό / μ' αυτόν θα παντρευτώ / γιατί έτσι είναι σ' εμάς). Το τραγούδι αυτό αποτυπώνει με συντομία αλλά και πολύ εύστοχα την πραγματικότητα. Μιλά η ίδια η κόρη δηλώνοντας ότι στο χορό του Κίνικ' θα γνωρίσει αυτόν που θα παντρευτεί διότι έτσι το 'χουν στο χωριό τους. Αυτή η τελευταία φράση έχει ιδιαίτερη σημασία.

Έτσι το 'χουμ' εμείς. Είναι μια κατάφαση στην αξία της συλλογικής ταυτότητας. Η συνέχιση των εθίμων και των ηθών της κοινότητας είναι πριν από οτιδήποτε άλλο μια συμβολική πράξη. Μια πράξη που αφορά την ίδια την ύπαρξη της ομάδας ως ιδιαίτερης οντότητας. Η κοινότητα δεν ορίζεται σε σχέση με τον εαυτό της μόνο. Ορίζεται κυρίως σε σχέση με τον έξω κόσμο, με τους άλλους. Γι' αυτό έχει τόση σημασία να δηλώνει ένα άτομο ότι θα κάνει κάτι επειδή έτσι κά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Τα όργανα εν μέσω του χορού στο μεσοχώρι

νουν αυτοί. Το ατομικό εδώ ταυτίζεται πλήρως με το συλλογικό κι αυτό είναι ένα γεγονός που διακηρύσσει η κοινότητα σε εκδηλώσεις σαν κι αυτή.

Όταν τελειώνει ο χορός, οι γυναίκες, κατά την παράδοση, αποσύρονται, για να παρακολουθήσουν το αγώνισμα του άλματος εις τριπλούν στο οποίο εθιμικά επιδίδονται οι άνδρες. Χαρακτηριστική περίπτωση εθιμικής λειτουργίας ενός αγωνίσματος, το γεγονός συνδέεται βεβαίως και με το ιδεώδες του ανδρισμού και είναι έκφραση αυτού που ο Herzfeld ονόμασε «the poetics of manhood» (η ποιητική του ανδρισμού) στο ομώνυμο βιβλίο του.[5] Είναι ένας συναγωνισμός παλικαριάς σε μια κοινωνία με έντονα τα πολεμικά χαρακτηριστικά στο παρελθόν, γεγονός στο οποίο θα πρέπει να αποδοθεί και η μεγάλη έμφαση σε τέτοιες αρετές, πέρα από τη γενική ανδροκρατική ιδεολογία, που έτσι κι αλλιώς τη χαρακτήριζε. Εδώ, σ' αυτόν τον ορεινό χώρο, άνθισε το φαινόμενο της κλεφτουριάς που κατεξοχήν συνδέθηκε με το ιδεώδες της παλικαριάς. Τα κωμικά στοιχεία που έχουν πα-

5. Michael Herzfeld, *The poetics of manhood*, Princeton: U.P., 1985.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

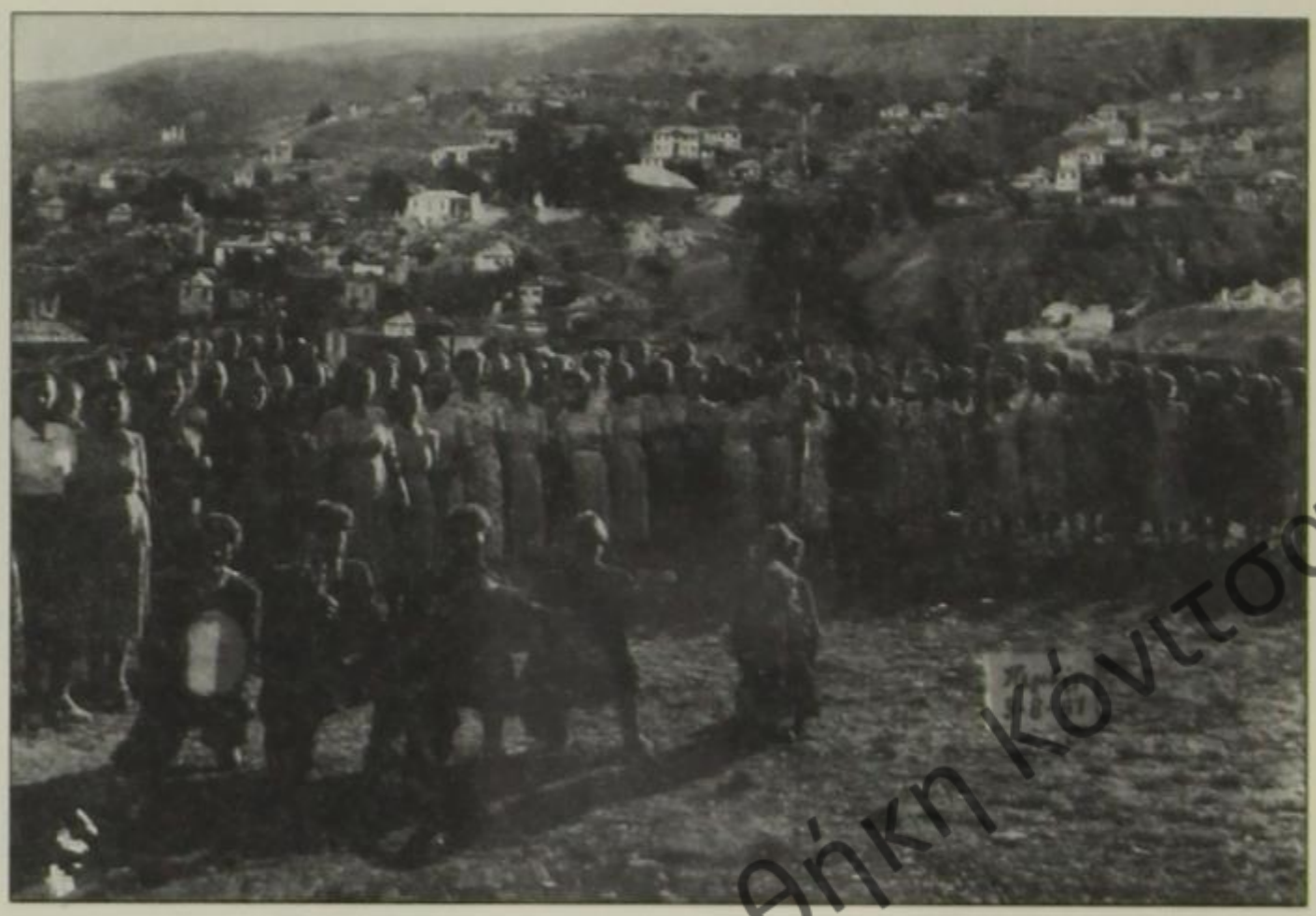
ρεισφρύσει τελευταία στην εκδήλωση δηλώνουν κατά κάποιον τρόπο και τον εκφυλισμό της, κάτι που θα 'λεγε κανείς ότι είναι φυσικό, αφού η περιρρέουσα ατμόσφαιρα κάθε άλλο παρά ευνοεί την επιβίωση ενός ήθους σαν κι αυτό που παλιότερα εξέφραζε η συγκεκριμένη τελετή.

Ενδεικτικό επίσης τόσο των αλλαγών στα ήθη όσο και του δυναμικού χαρακτήρα της εκδήλωσης είναι το γεγονός ότι πρόσφατα οι γυναίκες, μετά το τέλος του μεγάλου κοινού χορού, στήνουν το δικό τους γυναικείο χορό, ο οποίος παρουσιάζει στοιχεία που δηλώνουν την ίδια τη χειραφέτηση της γυναίκας αλλά και το ρόλο των γυναικών που ζουν και εργάζονται σε αστικά κέντρα. Είναι όντως μια πρωτοβουλία έξω από τα δεδομένα της παράδοσης και δηλωτική των νέων ισορροπιών.

Όταν τελειώσουν όλα αυτά, η τελετουργία συνεχίζεται. Συγκεντρώνονται όλοι στη δυτική έξοδο του χοροστασιού δίπλα στη Βάλια Πρέφτουλουι. Εκεί σχηματίζονται δυο κομπανίες, οι οποίες παίζουν βασικό ρόλο σ' αυτό που πρόκειται να ακολουθήσει. Η πρώτη απαρτίζεται από άνδρες που πρέπει κατά κανόνα να έχουν περάσει τη μέση ηλικία και λιγοστές γυναίκες της ίδιας ηλικίας, ενώ η δεύτερη από νεώτερους άνδρες και γυναίκες που ακολουθούνται και από όλο τον υπόλοιπο πληθυσμό. Ό,τι ακολουθεί είναι μια διαφορετική αλλά εξίσου σημαντική τελετουργία. Κεντρικό της στοιχείο το τραγούδι. Χωρικός άξονας κίνησης η αρτηρία Κίνικ'-μεσοχώρι. Ο χρόνος αποκτά εδώ άλλες διαστάσεις. Ο ρυθμός του επαναλαμβανόμενου «ηχού» των τραγουδιών ανασύρει μέσα από το περιεχόμενό τους γεγονότα και μνήμες που σφράγισαν την ιστορία της ομάδας και την ταυτότητά της. Ο χρόνος εδώ είναι εκείνος της μνήμης και της προφορικής ιστορίας, όπως αυτή έχει αποτυπωθεί στη δημοτική ποίηση. Ο «άχρονος» χορός του Κίνικ' δίνει τη θέση του σ' έναν ιδιότυπο ιστορικό χρόνο. Ο καταγωγικός μύθος συμπληρώνεται και ενδυναμώνεται από τη μέθεξη στην κοινή ιστορική εμπειρία.

Η πρώτη κομπανία «παίρνει» το τραγούδι, ενώ η δεύτερη επαναλαμβάνει. Πρόκειται για μια διαδικασία επικοινωνίας των γενεών και μύησης των νεωτέρων. Η δεύτερη κομπανία συναγωνίζεται την πρώτη. Ζητούμενό της η αποδοχή και καταξίωση. Η πρώτη δείχνει το δρόμο και απαιτεί σεβασμό. Πρόκειται για μια λειτουργία ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής και της συλλογικής μνήμης. Τα σύμβολα εδώ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονιτσας

Κίνιχ', 1953

Κίνιχ', 1953

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

είναι κυρίως λεκτικά. Λέξεις και ονόματα που παραπέμπουν σε σημαντικά γεγονότα και πρόσωπα ή απλώς συγκινούν και μόνο με το γεγονός της εκφοράς τους. Η κίνηση των ομίλων ρυθμική. Τραγουδούν και μετά περπατούν αργά. Όλα έχουν τη σημασία τους. Το νιώθει και ο πιο αμύητος επισκέπτης ότι πρόκειται για κάτι που εγγίζει τα όρια της μεταφυσικής. Είναι η «μεταφυσική της κοινότητας».

Τα τραγούδια που λέγονται δεν είναι μόνον ιστορικά. Είναι και απλά λυρικά τραγούδια, που για κάποιο λόγο έχουν προσλάβει ιδιαίτερη συμβολική σημασία. Η σειρά με την οποία τραγουδιούνται δεν είναι πάντα η ίδια. Ξεκινάνε, ωστόσο, πάντα με το τραγούδι «Σε περιβόλι μπαίνω», για την καταξίωση και συμβολοποίηση του οποίου είναι προφανές ότι είχε καταλυτική σημασία η παρουσία της λέξης «περιβόλι». Απόδειξη γι' αυτό είναι το γεγονός ότι τώρα πια δεν λέγεται «σε περιβόλι μπαίνω...» αλλά «στο Περιβόλι μπαίνω...». Το αρχικώς μένο περιβόλι έγινε συγκεκριμένο, το ίδιο το χωριό που φέρει επώνυμο όνομα. Κατά συνέπεια άλλαξαν και οι επόμενοι στίχοι: οι «λεμονιές» της γνωστής παραλλαγής έγιναν «πεύκα και οξιές» και οι «μυρτουδιές» έγιναν «ομορφιές».

Ας δούμε όμως όλα τα τραγούδια με τη σειρά που τραγουδήθηκαν σ' ένα από τα τελευταία παραδείγματα.

1. *Στο περιβόλι μπαίνω*

Στο περιβόλι μπαίνω (τρις) σε πεύκα σε οξιές
κι εκεί σκόπευεν ο νους μου (τρις) από τις ομορφιές.
Πάω στην κρύα βρύση (τρις) να πιω κρύο νερό.
Βρίσκω τη Λένα πλένει και λιανοτραγουδεί.
Σκύφτω να τη ρωτήσω και δε μου δέχεται.
Της τάζω κολονάτα (τρις) κι αρσίσσια φλουριά.
«Δε θέλω κολονάτα (τρις) κι αρσίσσια φλουριά
μόν' θέλω αρσιμπέδες (τρις), γιαννιώτικα φλουριά».

2. *Η Κορηλιανή*

Μια ψηλή [μωρ' μια ψηλή, μια ψηλή] κόρη λιανή σε γιοφύρι κάθεται
Σε γιοφύρι κάθεται κι όλο σιλλοϊδίζεται:

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονιτσας

«Πώς θα το περάσουμε (δις) τούτο το θολό νερό».
Νιούτσικος ν' εδιάβαινε και την καλημέριζε.
«Καλήν ώρα κόρη μου, βρε καλώς τον νιούτσικο».

3. *Στα Π'ριβολιώτικα βουνά*

(Στα Πρι-), [μωρέ], στα Πριβολιώτικα βουνά (τρις) τα καταχιονισμένα
[μωρέ παιδιά καημένα] (δις)
(τα καταχιονισμένα), [κι ας είστε λερωμένα].
(Μονά-), [μωρέ], μονάχος τα γκιζέρισα (τρις) πεζός κι αρματωμένος
[μωρέ παιδιά καημένα] (δις)
(πεζός κι αρματωμένος), [κι ας είστε λερωμένα].
[Όι] (ν'εχά-), [μωρέ], ν' εχάσα το ρολόι μου (τρις) μ' ολόχρυση καδένα
[μωρέ παιδιά καημένα] (δις)
(μ' ολόχρυση καδένα), [κι ας είστε λερωμένα].
(Αν το), [μωρέ], αν τό 'βρει νιος, να το χαρεί (τρις), γέρος να το χαρίσει
[μωρέ παιδιά καημένα] (δις)
(γέρος να το χαρίσει), [κι ας είστε λερωμένα].

4. *Η Γράμμουστα*

[Θ'] τ' είν' τα), [μωρέ], τι είν' τα ντουφέκια πο 'πεφταν,
(άιντε) και φοβερά βροντούσαν
[μωρέ παιδιά καημένα]
(και φοβερά βροντούσαν), [κι ας είστε λερωμένα].
(Μήνα), [μωρέ], μήνα σε γάμο τα 'ριχναν (δις),
μήνα σε πανηγύρι (δις)
[μωρέ παιδιά καημένα].
(μήνα σε πανηγύρι), [κι ας είστε λερωμένα].
(Μόν' τα), [μωρέ], μόν' τα 'ριχναν στη Γράμμουστα (δις)
(άιντε) σ' αυτό το Λιανοτόπι (δις)
[μωρέ παιδιά καημένα]
(σ' αυτό το Λιανοτόπι), [κι ας είστε λερωμένα].

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

5. *Πιρουσιάνα*

Νάμισα ντι ντόι λάι μούντσα, [ντε λια Πιρουσιάνα]
(νάμισα ντι ντόι λάι μούντσα), [ντε λια κου όκλιου λάιου].
Σ' ιαρά ούνα λιβάδι βιάρντι, [ντε λια Πιρουσιάνα]
(σ' ιαρά ούνα λιβάδι βιάρντι), [ντε λια κου όκλιου λάιου].
Σι του λιβάδι ούν' γκουτούνιου, [ντε λια Πιρουσιάνα]
(σι του λιβάδι ούν' γκουτούνιου), [ντε λια κου όκλιου λάιου].
Σουν' γκουτούνιου ούνα φαντάνα, [ντε λια Πιρουσιάνα]
(σουν' γκουτούνιου ούνα φαντάνα), [ντε λια κου όκλιου λάιου].
Μι απλικάι, σι νι μπιάου χιάμα άπα [ντε λια Πιρουσιάνα]
(μι απλικάι σι νι μπιάου χιάμα άπα), [ντε λια κου όκλιου λάιου].
Ντι νι κατζού ραβουάνα ν'τρου άπα, [ντε λια Πιρουσιάνα]
(ντι νι κατζού ραβουάνα ν'τρου άπα), [ντε λια κου όκλιου λάιου].[6]

6. *Δεροπολίτισσα*

Μωρ' Δεροπολίτισσα, [μωρ' καημένη]
(μωρ' Δεροπολίτισσα), [ζηλεμένη μου].
Συ 'ντας πας στην εκκλησιά, [μωρ' καημένη]
(συ' ντας πας στην εκκλησιά), [ζηλεμένη μου].
Με λαμπάδες, με κεριά, [μωρ' καημένη]
(με λαμπάδες με κεριά), [ζηλεμένη μου].
Για προσκύνα και για μας, [μωρ' καημένη]
(για προσκύνα και για μας), [ζηλεμένη μου]
για τ' εμάς τους χριστιανούς, [μωρ' καημένη]
(για τ' εμάς τους χριστιανούς), [ζηλεμένη μου].
Μη μας πάρει ν' η Τουρκιά, [μωρ' καημένη]
(μη μας πάρει ν' η Τουρκιά), [ζηλεμένη μου]
να μας σφάξει σαν τ' αρνιά, [μωρ' καημένη]
και μας σφάξει σαν τ' αρνιά), [ζηλεμένη μου].
Σαν τα αρνιά την Πασχαλιά, [μωρ' καημένη]
(σαν τ' αρνιά την Πασχαλιά), [ζηλεμένη μου].

6. Μετάφραση: Ανάμεσα σε δυο βουνά / ήταν ένα πράσινο λιβάδι / και στο λιβάδι μια κυδωνιά / Κάτ' απ' την κυδωνιά μια βρύση / έσκυψα να πιω λίγο νερό / μου 'πεσε ο αρραβώνας στο νερό. (Το γύρισμα είναι «μωρέ Πιρουσιάνα» – «μωρέ μαυρομάτα»).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

7. *Πήγαινα το δρόμο δρόμο*

Πήγαινα το δρόμο δρόμο το στενό το μονοπάτι.
Βρίσκω μια μηλιά στο δρόμο με τα μήλα φορτωμένη
κι άπλωσα να πάρω ένα και μου μίλησε.
«Τα 'χει αφέντης μετρημένα...».
Φύσηξε βοριάς αγέρας και τα τίναξε.

8. *Δεν φταίει η Μακρυνίτσα*

Δεν φταίει η Μακρυνίτσα, δεν φταίει η Πορταριά,
μόν' φταίει ο Χατζαρέας ν'από τη Ζαγορά,
που σήκωσε κεφάλι ν' απάνω στην Τουρκιά
κι έστειλε ζαπτιέδες λημούρια στα χωριά.
Μας πήραν δυο κοράσια δεν ήταν στον ντουνιά,
τη μια τη λέγαν Λένη, την άλλη Αναστασιά.
Τις πήραν και τις πάνε στην Πόλη στα βασιλιά
σε μάρμαρα παλάτια, παράθυρα χρυσά,
πο 'χουν 'σημένιες πόρτες, μάλαμα τα κλειδιά.

9. *Στην Κρανιά μέσ' στο μπουγάζι*

Στην Κρανιά μέσ' στο μπουγάζι
πάτησαν ένα καρβάνι
το καρβάνι απ' το Ζαγόρι.
Πήραν άσπρα, πήραν γρόσια
πήραν και μια ρούμια κόρη
που 'ταν άσπρη σαν το γάλα
κόκκινη σαν το πιπέρι,
πο 'χει τ' ασημοζώναρο χαμπλά χαμπλά ζωσμένο.

10. *Του Γκόγκου Μίσιου*

Βασιλικός μού μύρισε, για δέστε ποιος διαβαίνει.
Ο Γκόγκο Μίσιος πέρασε, στα Γιάννινα πηγαίνει,
στα Γιάννινα και στον πασά, στου μπέη τα σαράια.
– «Ωρα καλή σου, μπέη μου» – «Καλώς τον Περβολιώτη.
Γκόγκο μ' γιατί μας άργησες να 'ρθεις να προσκυνήσεις;»

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

– «Δε μ' άφ'ναν τα ψηλά βουνά κι αυτές κρύες βρυσούλες».
Φλέγκα και Βάλια Κάλντα και σεις ψηλά βουνά
κλάψτε το Γκόγκο Μίσιο το δερβετζή πασά.

Τα παραπάνω τραγούδια (με μικρές διαφοροποιήσεις από χρόνο σε χρόνο) ακούγονται όσο κρατάει η «στράτα» από το Κίνιχ' προς το μεσοχώρι. Εκεί, στο μεσοχώρι, πιάνουν ξανά όλοι το χορό, χορό στα τρία αυτή τη φορά, τραγουδώντας ρυθμικά τα ακόλουθα τραγούδια:

1. *Δεν σε θαρρούσα ποταμιά*

Δεν σε θαρρούσα ποταμιά, [Χαϊδούλα 'πο τα Γιάννενα] (δις)
νερό να κατεβάσεις, [γιαννιώτικο ζωνάρι] (δις).
Και τώρα πώς κατέβασες, [Χαϊδούλα 'πο τα Γιάννενα] (δις)
μια θάλασσα γιομάτη, [γιαννιώτικο ζωνάρι] (δις).
Φέρνεις δεντρά, φέρνεις κλαδιά, [Χαϊδούλα 'πο τα Γιάννενα] (δις)
πεύκα ξεριζωμένα, [γιαννιώτικο ζωνάρι] (δις).
Φέρνεις και μια χρυσομηλιά, [Χαϊδούλα 'πο τα Γιάννενα] (δις)
με μήλα φορτωμένη, [γιαννιώτικο ζωνάρι] (δις).
Κι απάνω στα κλωνάρια της, [Χαϊδούλα 'πο τα Γιάννενα] (δις)
πέρδικα φωλιασμένη, [γιαννιώτικο ζωνάρι] (δις).
Κι ο σταυραϊτός τροβούσε, [Χαϊδούλα 'πο τα Γιάννενα] (δις)
τροβρω απ' τη φωλιάρα της, [γιαννιώτικο ζωνάρι] (δις).
– «Για φεύγα φεύγα σταυραϊτέ, [Χαϊδούλα 'πο τα Γιάννενα] (δις)
και μη μου χαλοχτίζεις, [γιαννιώτικο ζωνάρι] (δις).
Μη μου χαλάσεις το κατιό, [Χαϊδούλα 'πο τα Γιάννενα] (δις)
τη μόνη χρυσή φωλιά μου, [γιαννιώτικο ζωνάρι]».

2. *Ο Κωνσταντούλας*

[Όι], (δεν είν'), [μωρέ], δεν είναι κρίμα κι άδικο (δις)
[άντε] παράξενο μεγάλο,
[Κωνσταντούλα μου, ορέ κάτσε φρόνιμα].
[Όι], (που ζε-), [μωρέ], που ζέψανε τον Κωνσταντή (δις)
[άντε] με τ' άγριο βουβάλι,
[Κωνσταντούλα μου, ορέ κάτσε φρόνιμα].
[Όι], (να κου-), [μωρέ], να κουβαλήσει μάρμαρο (δις)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

[άιντε] από το μαυροβούνι,
[Κωνσταντούλα μου, ορέ κάτσε φρόνιμα].
[Όι], (να χτί-), [μωρέ], να χτίσουν την Αγιά Σοφιά (δις)
[άιντε] το μέγα μοναστήρι,
[Κωνσταντούλα μου, ορέ κάτσε φρόνιμα].

3. *Του Ζιάκα*

Ν'εσείς βουνά απ' τα Γρεβενά (δις), πεύκα απ' τη Βάλια Κάλντα,
[περδίκα μου γραμμένη],
(πεύκα απ' τη Βάλια Κάλντα), [Σαλί μ' γραμματισμένε],
λίγο να χαμηλώσετε (δις) για δυο ντουφέκια τόπο,
[περδίκα μου γραμμένη],
(για δυο ντουφέκια τόπο), [Σαλί μ' γραμματισμένε],
για να φανούν τα Γρεβενά (δις) κι αυτό το Περιβόλι,
[περδίκα μου γραμμένη],
(κι αυτό το Περιβόλι), [Σαλί μ' γραμματισμένε].
Πως πολεμούν οι Έλληνες (δις) με τον Νιζάμ τ' ασκέρι,
[περδίκα μου γραμμένη],
(με του Νιζάμ τ' ασκέρι), [Σαλί μ' γραμματισμένε].
Πέφτουν τα βόλια σαν βροχή (δις) κι οι σφαίρες σαν χαλάζι,
[περδίκα μου γραμμένη],
(κι οι σφαίρες σαν χαλάζι), [Σαλί μ' γραμματισμένε].
Πάψε, Ζιάκα μ', τον πόλεμο (δις), πάψε και το ντουφέκι,
[περδίκα μου γραμμένη],
(πάψε και το ντουφέκι), [Σαλί μ' γραμματισμένε],
να κατακάτσει ο κουρνιαχτός (δις) και να σκωθεί η αντάρα,
[περδίκα μου γραμμένη],
(και να σκωθεί η αντάρα), [Σαλί μ' γραμματισμένε],
για να μετρήσουμε τ' ασκέρ' (δις), να δούμε πόσοι λείπουν,
[περδίκα μου γραμμένη],
(να δούμε πόσοι λείπουν), [Σαλί μ' γραμματισμένε].
Μετριούνται οι Τούρκοι τρεις φορές (δις),
τους λείπουν τρεις χιλιάδες,
[περδίκα μου γραμμένη],
(τους λείπουν τρεις χιλιάδες), [Σαλί μ' γραμματισμένε].
Μετριούνται τα Βλαχόπουλα (δις) και λείπουν τρεις νομάτοι,
[περδίκα μου γραμμένη],
(και λείπουν τρεις νομάτοι), [σα λίγρα ματισμένη].

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Κίνιχ', 1911

4. *Τ' ασημονέρι*

Στα Βρύν'να βγαίνει ένα νερό (δις), το λεν ασημονέρι (δις).
Το πίνουν οι Βρυνιώτισσες (δις), καμμιά παιδί δεν κάνει (δις),
το πίν' τα λάφια και ψοφούν (δις), τ'αρκούδια και λυσσιάζουν (δις),
το πίν' τα λάια πρόβατα (δις), κι αλησμονούν τ' αρνιά τους (δις).
Να το 'χε πιει κι η μάνα μου (δις) προτού να μ' είχε κάνει (δις).
Σαν μ' έκανε τι μ' ήθελε (δις), σαν μ' έχει τι με θέλει (δις).

Με το χορό στο μεσοχώρι ολοκληρώνεται το έθιμο. Το πανηγύρι όμως συνεχίζεται για τρεις μέρες. Τρεις μέρες η κοινότητα είναι κυριολεκτικά και μεταφορικά στο πόδι. Σε μια γιορτή συλλογικής επιβεβαίωσης και κατάφασης στην ενότητά της. Μ' όλες τις αντιθέσεις και τις εντάσεις. Μ' όλες τις αντιφάσεις, που άλλωστε προϋποθέτουν ενότητα και την κρατούν δυναμική στο χρόνο.

Οι διαφοροποιήσεις, οι νεωτερισμοί, οι καινοτομίες, ακόμα και οι προσποιήσεις, έχουν το νόημά τους. Ένα νόημα που το αποκτούν στο συγκεκριμένο χωροχρονικό πλαίσιο. Και οι φολκλορικές τάσεις, αναπόφευκτες στις σημερινές συνθήκες, εντάσσονται σ' ένα πλαίσιο

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ιδεολογικής ανασυγκρότησης ή και απλώς αναζήτησης της κοινότητας και της ταυτότητας από εκείνους που κάποτε για διάφορους λόγους απομακρύνθηκαν ή αποστασιοποιήθηκαν.

Το έθιμο δεν οφείλεται σε μια «δεύτερη ύπαρξη». Αυτή υπάρχει ως ένα επίπεδο. Όπως υπάρχει, κατά κύριο λόγο, η συνέχεια, με την οποία, έστω και με κάποιες δυσκολίες, προσπαθεί να συνδεθεί. Αυτός ο διαχωρισμός μεταξύ «συνέχειας» και «δεύτερης ύπαρξης», που δεν είναι απόλυτος, αντιστοιχεί σ' έναν πολύ σημαντικό κοινωνικό και ιδεολογικό διαχωρισμό. Το διαχωρισμό ανάμεσα στους κτηνοτρόφους-φορείς της παραδοσιακής νοοτροπίας και τους επιστρέφοντες αστούς-φορείς νεωτερικών ιδεών, που σημαδεύει τα τελευταία χρόνια την κοινωνική και πολιτική ζωή της κοινότητας και δεν θα μπορούσε να μην εκφραστεί και στον εθιμικό της βίο. Οι κτηνοτρόφοι είναι εκεί, στο μεγάλο χορό, για να διακηρύξουν, ανάμεσα στ' άλλα, ότι αυτοί είναι οι φορείς της συνέχειας και της αυθεντικής παράδοσης, ενώ οι άλλοι είναι εκεί για να διακηρύξουν την πίστη τους και την αφοσίωσή τους στην κοινότητα από την οποία κατάγονται. Αυτή είναι μάλλον η κυρίαρχη αντίθεση στο χωριό τα τελευταία χρόνια και οι νέες ισορροπίες διαμορφώνονται σε μεγάλο βαθμό σ' αυτή τη βάση. Ο χορός στο Κίντι αποτυπώνει τις αγωνίες της κοινότητας, βοηθά στην εκτόνωση των εντάσεων και πάνω απ' όλα συμβολίζει τη συνέχεια και τη συνοχή της.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοζάνης

ΟΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΠΙΝΔΟΥ ΣΗΜΕΡΑ

– με τον Μιχάλη Αράπογλου –

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η μελέτη αυτή αποσκοπεί στη διερεύνηση των συνιστωσών εκείνων, ιστορικών και συγχρονικών, οι οποίες προσδιορίζουν την υπάρχουσα κατάσταση στον ορεινό όγκο της βόρειας Πίνδου, όσον αφορά τα στοιχεία που συγκροτούν το ανθρωπογενές περιβάλλον. Ως ανθρωπογενές περιβάλλον ορίζεται το σύνολο των περιβαλλοντικών στοιχείων που οφείλουν την ύπαρξή τους στην ανθρώπινη δραστηριότητα.

Ειδικότερα, η παρούσα μελέτη στοχεύει σε μιαν αναλυτική και σε βάθος προσέγγιση των βασικών μηχανισμών που διέπουν την ανθρώπινη παρουσία στο χώρο σε μιαν ιστορική προοπτική. Η κατανόηση της σχέσης ανθρώπου – φυσικού περιβάλλοντος, αλλά και της παρούσας δημογραφικής κατάστασης στο χώρο, θεωρείται ότι μπορεί να γίνει μέσα από μια σφαιρική προσέγγιση της ευρύτερης περιοχής αλλά και της σχέσης της με εξωτερικούς παράγοντες, όπως αυτή έχει διαμορφωθεί στη συγκεκριμένη ιστορική διαδρομή.

Σ' αυτή τη βάση η μελέτη στοχεύει κατ' αρχάς στον προσδιορισμό των βασικών εκείνων παραγόντων που συνέβαλαν στη συγκεκριμένη οικολογική προσαρμογή των πληθυσμών που κατοίκησαν ιστορικά στο χώρο, καθώς και τις εξελίξεις τους μέσα στα πλαίσια της διαλεκτικής της ιστορίας. Έτσι, η σχέση ανθρώπου – φυσικού περιβάλλοντος, με βάση την οικειοποίηση του δεύτερου από τον πρώτο, προβάλλεται ως βασικός άξονας της μελέτης, γύρω από τον οποίο αρθρώνονται οι υπόλοιπες διαστάσεις της ανθρώπινης κοινωνίας και του πολιτισμού που αναπτύχθηκαν σ' αυτόν το χώρο.

Μιλάμε δηλαδή για τη μελέτη των σχέσεων της παραγωγής και αναπαραγωγής της τοπικής κοινωνίας σ' ένα ευρύτερο φυσικά πλαίσιο, σχέσεις που συνδέονται και με τη διαμόρφωση συγκεκριμένων κοινωνικών δομών και πολιτισμικών μορφών, όπως επίσης και με το μετασχηματισμό τους ή την εξαφάνισή τους. Έτσι η μελέτη αυτή προσπαθεί σ' ένα ιστορικό αλλά και ευρύτερο κοινωνιολογικό πλαίσιο

Δημοσία Βιβλιοθήκη Κονίτσας Κεντρική Δ

να διακρίνει τους όρους διαμόρφωσης της τοπικής κοινωνίας και του πολιτισμού, τις συγκεκριμένες εκφράσεις τους, όπως αυτές αποτυπώνονται στο χώρο (δομημένο και μη) και στα μνημεία του πολιτισμού, και να διαπιστώσει τις τάσεις του ως προς όλα τα επίπεδα (οικονομικό, δημογραφικό, κοινωνικό, πολιτιστικό), με απώτερο στόχο τη συναγωγή συμπερασμάτων, στα οποία θα βασιστούν και οι προτάσεις προστασίας ή και ανάπτυξης της τοπικής κοινωνίας και του πολιτισμού, στη βάση πάντοτε μιας ισορροπίας προς τον περιβάλλοντα φυσικό χώρο. Αυτές οι «τάσεις» βεβαίως θα τεκμηριωθούν με ποσοτικά δεδομένα για την κάθε περίπτωση. Εκτός από τις στατιστικές προσεγγίσεις της δημογραφίας και της οικονομίας της περιοχής, καταρτίζονται και πίνακες με τα μνημεία του πολιτισμού που παρουσιάζουν ιδιαίτερη αξία και ενδιαφέρον και ως εκ τούτου χρήζουν προστασίας.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ

Η μέθοδος που ακολουθείται στην παρούσα μελέτη είναι εκείνη της επιτόπιας έρευνας με άμεση παρατήρηση. Η προβληματικότητα των επίσημων στοιχείων, σε συνδυασμό με τη συμπεριφορά τοπικών παραγόντων ή άλλων φορέων απέναντι σε ερευνητές και ερευνητικά προγράμματα, δημιουργούν πολλές δυσκολίες στο μελετητή που επιθυμεί να μελετήσει σε βάθος μια κοινότητα ή ένα σύνολο κοινοτήτων στο ευρύτερο οικολογικό και κοινωνικό τους πλαίσιο. Με βάση αυτή τη διαπίστωση κρίθηκε αναγκαία η εκπόνηση εντατικής και όσο το δυνατόν περισσότερο εκτεταμένης επιτόπιας έρευνας, η οποία δεν περιορίζεται σε απλές ερευνητικές επισκέψεις αλλά στηρίζεται και σε συμμετοχική παρατήρηση που αποσκοπεί στη βίωση καταστάσεων «από μέσα».

Η διαδικασία της επιτόπιας έρευνας κινείται σε δύο κατά βάσιν επίπεδα. Το πρώτο αφορά τη συλλογή ποσοτικών στοιχείων γύρω από τη δημογραφία, την οικονομία, τα μνημεία κλπ. και γίνεται με ένα απογραφικό δελτίο το οποίο συμπληρώνεται από τα ίδια τα μέλη της ομάδας επί τόπου. Οι πληροφορητές σ' αυτή την περίπτωση λαμβάνε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κάνιτσας

ται μέριμνα να είναι πάνω από ένας και να ανήκουν σε διαφορετικές κοινωνικές κατηγορίες. Χρησιμοποιούμε επίσης και τα αρχεία των κοινοτήτων, όπου αυτό είναι εφικτό. Το δεύτερο επίπεδο συνδέεται με την αντίληψη ότι για την εμβάθυνση και την κατανόηση των ποσοτικών δεδομένων απαιτείται και εμβριθής εμπειρική εκ των έσω προσέγγιση των υπό μελέτη φαινομένων. Κάτι τέτοιο βέβαια προϋποθέτει διαμονή στο χωριό έρευνας για την άμεση παρατήρηση των γεγονότων και των φαινομένων, όταν εκείνα εκδηλώνονται κατά ένα φυσικό τρόπο. Γι' αυτόν το λόγο πολλές αποστολές της ομάδας είναι πολυήμερες με διανυκτερεύσεις στα χωριά και συμμετοχή σε διάφορες μορφές της κοινοτικής ζωής. Αυτό το μέρος της επιτόπιας έρευνας ολοκληρώνεται με την εγκατάσταση μελών της ομάδας σε κάποια χωριά που κρίνονται αντιπροσωπευτικά δείγματα, στα πλαίσια μιας κατηγοριοποίησης που γίνεται με βάση το πρώτο στάδιο καταγραφής. Κάτι τέτοιο έγινε στο Περιβόλι Γρεβενών και στα Άνω Πεδινά Ζαγορίου, όπου η ομάδα εγκαταστάθηκε για δύο εβδομάδες βιώνοντας από μέσα και καταγράφοντας στοιχεία της ιστορίας και της σύγχρονης ζωής της κοινότητας.[1]

Μία σημαντική διαπίστωση αυτής της ερευνητικής εμπειρίας, που μπορεί ήδη να κατατεθεί, είναι η αποκάλυψη όχι μόνον των δεδομένων της δικής μας έρευνας από τα επίσημα δεδομένα αλλά και μεταξύ πληροφοριών για το ίδιο αντικείμενο από τα ίδια άτομα, που προέκυψαν όμως σε διαφορετικές ερευνητικές περιστάσεις. Το ίδιο άτομο μπορεί να έχει διαφορετική συμπεριφορά πληροφορητή από ένα ερευνητικό πλαίσιο σ' ένα άλλο. Είναι αλήθεια ότι οι πιο αποτελεσματικές συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν σε καφενεία σε καταστάσεις χαλάρωσης και οικειότητας... Το γεγονός αυτό επισφραγίζει την ανάγκη έστω και μιας πολύωρης παραμονής σε κάθε χωριό, έτσι ώστε η επαφή με τους κατοίκους του να ξεφεύγει από τους περιορισμούς μιας στεγανής συνέντευξης. Μ' αυτόν τον τρόπο γίνεται εφικτή και η υπέρβαση των κινδύνων που συνεπάγεται η ταύτιση των ερευνητών με υπηρεσιακούς παράγοντες, κάτι που σχεδόν αυτομάτως συμβαίνει

1. Η ένταξη της μελέτης αυτής σ' ένα ευρύτερο ερευνητικό πρόγραμμα (βλ. πρόλογο) υπαγορεύει εκτός από τη συνοπτική παρουσίαση των δεδομένων και ένα μάλλον ποσοτικό χαρακτήρα, παρά την προσπάθειά μας να αναδειχθεί η ποιοτική διάσταση του υλικού.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

στους πληροφορητές. Ιδιαίτερη επιφυλακτικότητα υιοθέτησε η ομάδα κυρίως απέναντι στους φορείς της τοπικής εξουσίας, οι οποίοι προσπαθούν γενικά να παρουσιάζουν μια εικόνα που θεωρούν ότι θα ευνοήσει τις επιδιώξεις τους. Ένα παράδειγμα αυτού του φαινομένου συνδέεται με τα ίδια τα δημογραφικά ζητούμενα· ως προς αυτά, αντιμετωπίσαμε μια τάση να δίνουν τα στοιχεία της απογραφής της Ε.Σ.Υ.Ε., τα οποία, ως γνωστόν, είναι πλασματικά, αφού απογράφονται στα χωριά συγχωριανοί της διασποράς, για τη μεταφορά των οποίων ναυλώνονται ακόμα και λεωφορεία από τις κοινότητες ή τους συλλόγους.

Η επιτόπια έρευνα αποδεικνύεται γενικά απαραίτητη προϋπόθεση για την κατανόηση των τοπικών μικροκοινωνιών και των διασυνδέσεών τους με εξωτερικά κέντρα εξουσίας κάθε μορφής. Ιδιαίτερα όταν επιδιώκεται μια ολική προσέγγιση του αντικειμένου μελέτης, μια προσέγγιση δηλαδή που διερευνά όχι μόνο όλα τα επίπεδα ενός κοινωνικού οργανισμού (οικονομικές, κοινωνικές σχέσεις, ιδεολογία κλπ.) αλλά και τις μεταξύ τους συναρθρώσεις, εντάσσοντας όλο αυτό το σύστημα στα ευρύτερα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά πλαίσια λειτουργίας τους, η άμεση παρατήρηση και γνώση γίνεται επιτακτική. Η συλλογή και μελέτη δεδομένων, που αφορούν τη νοοτροπία και τις διάφορες αντιλήψεις των χωρικών π.χ., δεν θα μπορούσε σε καμμία περίπτωση να γίνει με τη χρήση κάποιων ερωτηματολογίων· κάτι τέτοιο απαιτεί εξοικείωση, προσωπική επαφή και εμπειρική συμμετοχική παρατήρηση.

Γενικά, η αρχή που υιοθετήθηκε σ' αυτή την ερευνητική μελέτη είναι ότι για να συλλάβει κανείς τις δομές, τους κανόνες λειτουργίας και εξέλιξης μιας τοπικής κοινότητας, θα πρέπει να την εντάξει στο ευρύτερο πλαίσιό της, να κατανοήσει τους μηχανισμούς αυτής της ένταξης και στη συνέχεια να προσεγγίσει και εμπειρικά όλες τις πτυχές της ζωής της, στοχεύοντας τελικά σε μια σφαιρική αντίληψη της πραγματικότητας, η οποία εκλαμβάνεται ως ένα δυναμικό και όχι στατικό φαινόμενο ακόμα και στην περίπτωση καταστάσεων παρακμής.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοζάνης

Ο ΧΩΡΟΣ

Οριοθέτηση του χώρου μελέτης

Το ορεινό συγκρότημα της βόρειας Πίνδου αποτελεί τον ιστορικό-γεωγραφικό χώρο κοινωνικής, οικονομικής και πολιτισμικής ζωής κοινωνικών ομάδων με ιδιαιτερότητες, αλλά με κοινό σημείο αναφοράς τον ίδιο χώρο.

Η βόρεια Πίνδος, ένας ευρύτερος οικολογικός χώρος που απλώνεται από τον Αώο ποταμό και τους παραποτάμους του Βοϊδομάτη και Σαραντάπορο, μέχρι τον Βενέτικο ποταμό (παραπόταμο του Αλιάκμονα), με γεωμετρικό κέντρο την περιοχή της Βάλια Κάλντα (πυρήνας του Εθνικού Δρυμού Πίνδου), συμπληρώνεται ανατολικά από «ανοιχτούς αγρούς» τύπου «open field»[2] (Θεσσαλία, Μακεδονία), και δυτικά από «αλσώδεις εκτάσεις» τύπου «bocage»[3] (παράλια της Ηπείρου) και μικρές λεκάνες τύπου «polje».[4]

Αυτός, λοιπόν, ο γεωγραφικός χώρος δεν χωρίζει μόνον αλλά και ενώνει τις γύρω του πεδινές εκτάσεις της Άρτας, Πρέβεζας, Θεσπρωτίας, Θεσσαλίας και Μακεδονίας.

Οι υπο-περιοχές που συγκροτούν τον ορεινό όγκο της βόρειας Πίνδου είναι:

2. Τύπος αγροτικού τοπίου που χαρακτηρίζεται από συγκεντρώσεις αγροτικής κατοικίας και από γεωμετρικό διαμελισμό αγροτοτεμαχίων σε λωρίδες (ανατολική Γαλλία, Ρουμανία, Γερμανία, Αγγλία, απ' όπου προέρχεται και ο όρος).
3. Τύπος αγροτικού τοπίου που χαρακτηρίζεται από την ανάπτυξη φραχτών και όχτων στους αγρούς δίδοντας έτσι την εντύπωση δασώδους εκτάσεως (στα αγγλικά woodland). Σ' αυτό το αγροτικό τοπίο η κατοικία βρίσκεται διάσπαρτη και ως εκ τούτου έρχεται σε αντίθεση με τον τύπο «openfield».
4. Κλειστό γεωλογικό κοίλωμα που έχει σημαντικό μέγεθος ώστε να αναπτυχθεί μια υδρογραφία. Ο πυθμένας του κοιλώματος στο μεν ανάντι έχει μια διαβρωμένη καρστική επιφάνεια που μπορεί να παρουσιάζει κλιμακωτά επίπεδα και περιλαμβάνει υπόλοιπα αναγλύφων, στο δε κατάντι μια προσχωσιγενή επιφάνεια που μπορεί να διαθέτει λίμνη ή μια ζώνη εποχιακών πλημμυρών. Τα νερά χάνονται μέσα στις καταβόθρες.

   Το μέγεθος μιας «πόλγης» κυμαίνεται από λίγα χιλιόμετρα έως περισσότερες δεκάδες χιλιομέτρων, έχει την όψη μιας κλειστής λεκάνης ή μιας τυφλής κοιλάδας (σερβο-κροατική λέξη).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

α. Το, Ζαγόρι, που διακρίνεται σε δυτικό, κεντρικό και ανατολικό (Νομός Ιωαννίνων).
β. Τα χωριά της Λάκκας Σαραντάπορου (Νομός Ιωαννίνων).
γ. Τα χωριά της Λάκκας Αώου (Νομός Ιωαννίνων).
δ. Τα βλαχοχώρια της Πίνδου (Νομοί Ιωαννίνων και Γρεβενών).
ε. Τα χωριά του Μετσόβου (Νομός Ιωαννίνων).
στ. Τα Κουπατσαραίικα (Νομός Γρεβενών).

Αναλυτικά οι περιοχές αυτές περιλαμβάνουν τις κοινότητες:

α. Το Ζαγόρι:

ΔΥΤΙΚΟ

Μεσοβούνι, Άγιος Μηνάς, Αρίστη, Βίκος, Μεγάλο και Μικρό Πάπιγκο. (Οι κοινότητες Άνω Ραβένια, Κάτω Ραβένια, Μελισσόβουνι και Γεροπλάτανος ανήκουν ιστορικά στο γεωγραφικό χώρο του δυτικού Ζαγορίου, όμως τώρα βρίσκονται δυτικά της εθνικής οδού Ιωαννίνων-Κόνιτσας και λειτουργούν περισσότερο στη γεωγραφική ενότητα του Πωγωνίου. Επίσης οι οικισμοί Κλειδωνιά και Καλλιθέα ανήκουν ιστορικά και συνεχίζουν να λειτουργούν ακόμη και σήμερα στη γεωγραφική ενότητα του Κάμπου της Κόνιτσας).

ΚΕΝΤΡΙΚΟ

Ασπράγγελοι, Κάτω Πεδινά, Ελαφότοπος, Άνω Πεδινά, Βίτσα, Μονοδέντρι, Δίλοφο, Ελάτη, Δίκορφο, Μανασσή, Καλουτά, Ανθρακίτης, Καβαλάρι, Καρυές, Μακρίνο, Καστανώνας, Δόλιανη, Λεπτοκαρυά, Φραγκάδες, Νεγάδες, Κήποι, Κουκούλι, Καπέσοβο, Βραδέτο, Τσεπέλοβο, Σκαμνέλι, Λάιστα, Ηλιοχώρι και Βρυσοχώρι.

ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ

Τρίστενο, Γρεβενίτι, Φλαμπουράρι, Ελατοχώρι και Βωβούσα. (Οι κοινότητες Δεμάτι, Πέτρα, Ιτέα και Λιάπη ανήκουν ιστορικά στο γεωγραφικό χώρο του Μαλακασίου και δεν λειτουργούν με την ενότητα του Ζαγορίου. Επίσης ο οικισμός Μηλιωτάδες είναι νέος και έχει δημιουργηθεί κυρίως από κατοίκους αυτών των κοινοτήτων).

β. Η Λάκκα Σαρανταπόρου:
Πηγή, Νικάνωρ, Μοναστήρι, Μόλιστα, Γαναδιό, Πουρνιά, Αγία Παρασκευή, Καστανέα, Λαγκάδα και Δροσοπηγή. (Τα χωριά δυτικά του Σαραντάπορου, ενώ ανήκουν στη γεωγραφική ενότητα της Λάκ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

κας Σαραντάπορου, δεν περιλαμβάνονται στην περιοχή μελέτης).

γ. Η Λάκκα Αώου:
Ελεύθερο, Παλιοσέλι, Πάδες, Άρματα και Δίστρατο. (Το νότιο τμήμα της κοιλάδας του Αώου περιλαμβάνει τους οικισμούς Βρυσοχώρι, Ηλιοχώρι και Λάιστα που ανήκουν όμως ιστορικά στο γεωγραφικό χώρο του κεντρικού Ζαγορίου).

δ. Τα βλαχοχώρια της Πίνδου:
Φούρκα, Σαμαρίνα, Σμίξη, Αβδέλλα, Περιβόλι, Κρανιά και Μηλιά.

ε. Τα χωριά του Μετσόβου:
Βοτονόσι και Χρυσοβίτσα. (Οι οικισμοί του Μετσόβου που βρίσκονται στις ανατολικές πλευρές του Μετσοβίτικου ποταμού δεν περιλαμβάνονται στο χώρο της μελέτης).

στ. Τα Κουπατσαραίικα:
Φιλιππαίοι, Αλατόπετρα, Δοτσικό, Μαυραναίοι, Πολυνέρι, Λάβδας, Πανόραμα, Πρόσβορο, Ζιάκκας, Μεσολούρι και Καλλιθέα.

Οργάνωση του χώρου μελέτης σε μικροενότητες

Οι σχέσεις ανθρώπου και χώρου δημιούργησαν στην παρέλευση του χρόνου οικιστικές-γεωγραφικές μικροενότητες με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, αλλά με κοινή αναφορά τον ευρύτερο χώρο της ορεινής Πίνδου.

Οι γεωγραφικές-οικιστικές μικροενότητες ταυτίζονται με φυσικά οικοσυστήματα που «φιλοξενούν» έναν ανθρώπινο πληθυσμό (και όχι μόνο φυσικά) με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά κοινωνικής, οικονομικής και οικιστικής οργάνωσης.

Τα κυριότερα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν αυτές τις μικροενότητες είναι:

α. Τα δομικά υλικά (μαύρη πέτρα=φλύσχης, άσπρη πέτρα=ασβεστόλιθος, μαύρη ή άσπρη σχιστόπλακα) ανάλογα με τα πετρώματα της περιοχής.

β. Η αισθητική της αρχιτεκτονικής που πηγάζει τόσο από τα χρησιμοποιηθέντα υλικά, όσο κι από μορφολογικά στοιχεία (καμπαναριό, υπέρθυρα, γεισώματα, ανοίγματα, καμινάδες, αγκωνάρια, ξυλοδεσιές, στέγαστρα, κλπ.).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Στάνη στην περιοχή Ζαγορίου

γ. Η εξειδίκευση σε οικονομικές δραστηριότητες (τεχνίτες – οικοδόμοι από τα μαστοροχώρια, έμποροι – διδάσκαλοι – κρατικοί λειτουργοί από το Ζαγόρι, κτηνοτρόφοι Σαρακατσάνοι, γεωργοί – κτηνοτρόφοι από τα Κουπατσαραίικα, έμποροι – ταξιδεμένοι – τεχνίτες – μικρογεωργοί – κτηνοτρόφοι από τη Λάκκα Αώου κ.ο.κ.).

δ. Η ιδιαιτερότητα των οικογενειακών και κοινωνικών δομών σε σχέση με τις οικονομικές δραστηριότητες (έμποροι, κτηνοτρόφοι, τεχνίτες κλπ.).

Η κοιλάδα του Αώου αποτελεί το σημαντικότερο και ευρύτερο φυσικό οικοσύστημα που καθορίζει τα γεωγραφικά όρια της ενότητας «Λάκκα Αώου».

Ακολουθούν η λεκάνη του Σαραντάπορου, όπου συγκεντρώνονται τα «Μαστοροχώρια», τα πρανή της Τύμφης, όπου αναπτύσσεται το δυτικό και κεντρικό Ζαγόρι, η κοιλάδα του Ζαγορίτικου ποταμού (παραπόταμος του Άραχθου), όπου εντάσσονται οι οικισμοί των «Ριζιανών», η λάκκα του ποταμού Βάρδα (παραπόταμος του Άραχθου), που περιλαμβάνει το μεγαλύτερο τμήμα του ανατολικού Ζαγορίου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοζάνης

(μερικοί οικισμοί του ανατολικού Ζαγορίου βλέπουν στην κοιλάδα του Αώου), οι κορυφογραμμές της βόρειας Πίνδου, όπου βρίσκονται οι «θερινοί οικισμοί» των Βλάχων (οικισμοί σε υψόμετρο μεγαλύτερο από 1.100 μ.), και η περιοχή δυτικά του Βενέτικου ποταμού, όπου χωροθετούνται τα «Κουπατσαραίικα».

Οργάνωση της κοινοτικής έκτασης του οικισμού

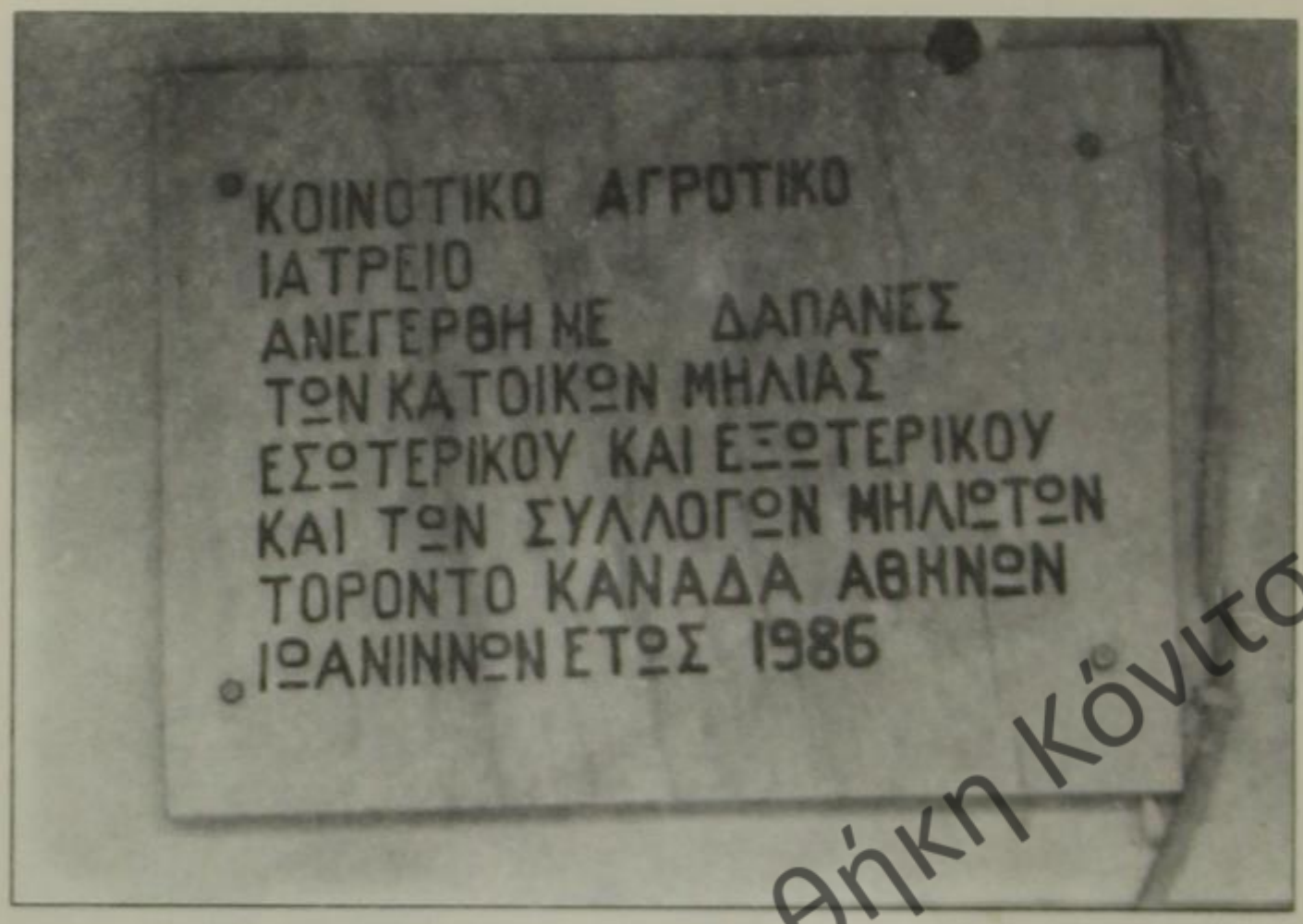
Ο κοινοτικός χώρος κάθε οικισμού οριοθετείται ιστορικά από ένα σύνολο σημείων και πραγμάτων με κοινωνικό, πολιτισμικό και οικολογικό περιεχόμενο. Η κοινοτική έκταση περιζώνεται από εικονίσματα, ξωκκλήσια, πέτρινα γεφύρια, υδρόμυλους, πέτρινες βρύσες, δέντρα, χαρακτηριστικά λιθάρια, δάση ή βοσκότοπους. Το σύνολο αυτών των σημείων και πραγμάτων συνήθως συνοδεύεται από το όνομα του οικισμού.

Αναφέρεται π.χ. το ξωκκλήσι της Αγίας Τριάδας Κήπων ή της Ελάτης, το γεφύρι της Κούρτιας ή Γρεβενιτίου, η βρύση «φουντάνα αράτσι» της Βωβούσας, ο υδρόμυλος της Δροσοπηγής, το μοναστήρι της Αγίας Παρασκευής Μονοδενδρίου, η πέτρινη σκάλα του Βραδέτου ή της Βίτσας ή του Κουκουλίου κλπ.

Το γεγονός αυτό, δηλαδή να ονοματίζουμε κάτι συνοδεύοντάς το με το όνομα του οικισμού, δηλώνει τις κοινοτικές κτήσεις έτσι όπως διαμορφώθηκαν ιστορικά. Η σημερινή διοικητική διαίρεση του χώρου στηρίζεται κατ' εξοχήν σε φυσικά όρια. Οι ρύσεις των ποταμών ή χειμάρρων καθώς και οι κορυφογραμμές καθορίζουν τα όρια του κοινοτικού χώρου. Ιδιάζουσα περίπτωση μη συνεχόμενου κοινοτικού χώρου αποτελούν οι κοινότητες Κουκουλίου και Καπεσόβου οι οποίες διαθέτουν εκτάσεις αλπικών βοσκοτόπων στην Αστράκα και η κοινότητα Γρεβενιτίου η οποία διαθέτει ημιδασώδη έκταση στη θέση «Τσίπιανη» γύρω από το ομώνυμο πέτρινο γεφύρι επί του Βάρδα ποταμού. Όπου τα όρια των κοινοτήτων που καθορίστηκαν με κριτήρια νέα (συνήθως κορυφογραμμές και ρύσεις υδάτων) δεν ταυτίζονται με τα ιστορικά γεωγραφικά όρια, υπάρχουν διαφορές, διαμάχες, δικαστικοί αγώνες και συχνά διαπληκτισμοί που φθάνουν μέχρι σε τραυματισμούς και ορισμένες φορές θανάτους.

Ο ιστορικά οριοθετημένος γεωγραφικός χώρος της κοινότητας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

• Μηλιά Μετσόβου. Η παράδοση της ευεργεσίας

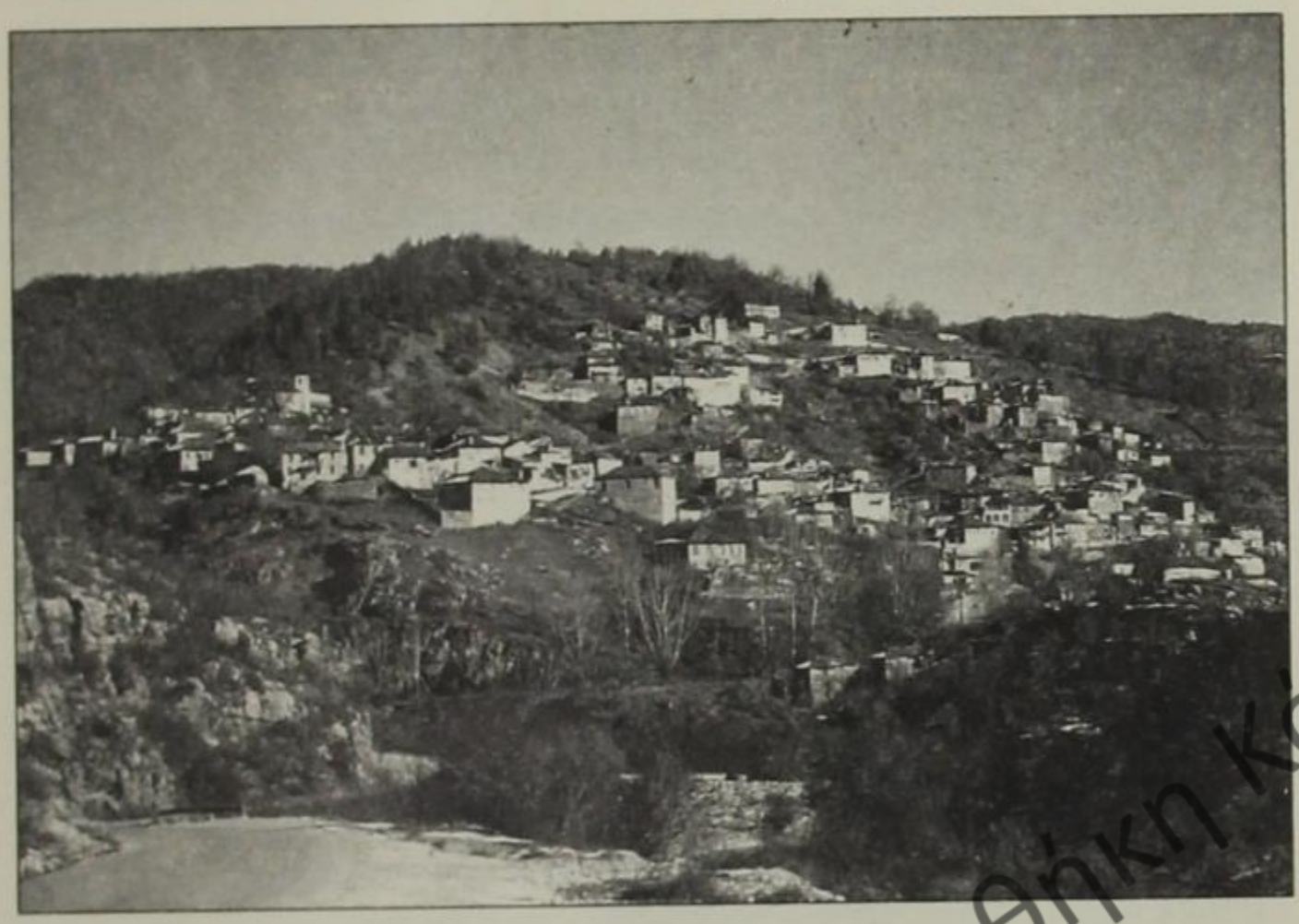
οργανώνεται ακολουθώντας τις ισοϋψείς καμπύλες του εδάφους και του υψομέτρου. Έτσι, υπήρχε η δυνατότητα ανάπτυξης όλων των οικονομικών δραστηριοτήτων του πρωτογενούς τομέα.

Ο οικισμός, ευρισκόμενος σ' ένα υψόμετρο 1.000 μ. περίπου, διέθετε εκτάσεις στο νότιο-μεσημβρινό του τμήμα (μέχρι τα 600 μ. υψόμετρο) για καλλιέργειες και στο βόρειο τμήμα του (μέχρι τα 1.300 μ.-1.500 μ. υψόμετρο) για βοσκή και υλοτομία.

Η κοινοτική έκταση, λοιπόν, περιελάμβανε καλλιεργήσιμες εκτάσεις (γεωργία), βοσκότοπους (κτηνοτροφία), κλαδερό[5] (κτηνοτροφία), δάσος (ενέργεια και κατασκευές), κηπάρια (οπωροκηπευτικά) καθώς και την οικιστική έκταση. Πολλές φορές, λόγω της μορφολογίας του εδάφους, η γεωργική γη βρισκόταν σε μεγαλύτερη απόσταση από τον οικισμό (10-15 χιλ.). Η συνήθεια αυτή, παρ' όλο που σήμε-

5. Δάσος δρυός ή συστάδες δέντρων δρυός απ' όπου κλαδεύονται συστηματικά τα κλαδιά, ξεραίνονται σε θυμωνιές και χρησιμοποιούνται το χειμώνα ή όταν το χορτάρι είναι λίγο για τροφή των ζώων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Οικισμός στο Ζαγόρι: Κήποι

ρα έχει εγκαταλειφθεί, άφησε ταπωνύμια, όπως «καλύβια Ελαφότοπου» ή «Κάτω Πεδινών» κλπ.

Μετά το '50 η υψομετρική κατανομή της παραγωγής εγκαταλείφθηκε. Η γεωργική παραγωγή περιορίστηκε στα «κηπάρια» πέριξ του οικισμού, η κτηνοτροφία μειώθηκε και το δάσος πέρασε σε μια μορφή συνεταιριστικής εκμετάλλευσης.

Ο υδρόμυλος, το μοναστήρι και το νεροπρίονο αποτελούσαν σημαντικά στοιχεία οργάνωσης της κοινοτικής έκτασης, τόσο γιατί διέθετων μικρές γεωργικές εκτάσεις και κτίρια, όσο και γιατί το ιδιοκτησιακό τους καθεστώς συνήθως ήταν «βακούφικο».[6]

Ένα δίκτυο οδικών αρτηριών συμπλήρωνε την όλη οργάνωση της κοινοτικής έκτασης. Δρόμοι (ιστορικά μονοπάτια), λιθόστρωτοι σε πολλά τμήματά τους, αποτελούσαν ένα πυκνό δίκτυο επικοινωνιών τόσο εντός του κοινοτικού χώρου όσο και με τους γύρω οικισμούς.

6. Εκτάσεις ή κτίρια τα οποία ανήκαν στην εκκλησία κι ήταν απαλλαγμένα από φορολογίες.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονιτσας

Οι επικοινωνίες είχαν να αντιμετωπίσουν το πέρασμα ποταμών και αυχένων. Οι ανάγκες αυτές οδήγησαν στον εξοπλισμό της περιοχής με την κατασκευή περισσοτέρων από εκατό μικρών ή μεγάλων πέτρινων γεφυριών (σήμερα σώζονται περίπου 50 πέτρινα γεφύρια) και στη χάραξη θερινών μονοπατιών όταν το χειμώνα οι αυχένες έκλειναν από τα χιόνια.

Η χάραξη των σημερινών αμαξιτών οδών βεβαιώνει την τέλεια οδική υποδομή του παρελθόντος (λιθόστρωτοι δρόμοι, πέτρινες σκάλες, πέτρινα γεφύρια, βρύσες κλπ.), αφού σε πολλά τμήματά της ταυτίζεται με τα ιστορικά μονοπάτια (βλ. σχέδιο, σ. 214).

Οργάνωση της οικιστικής έκτασης

Η οικιστική έκταση ιστορικά οργανώνεται κατ' εξοχήν γύρω από την κεντρική πλατεία του χωριού. Αναπτύσσεται με συνοικίες που έχουν τη δική τους ονομασία και κατοικούνται από ομοιογενή κοινωνικά στρώματα ή από απογόνους της ίδιας οικογένειας.

Το μεσοχώρι, για παράδειγμα, από Ζαγόρι κατοικείται από την κυρίαρχη κοινωνικά και οικονομικά ομάδα (π.χ. Ζαγορίσιοι ή Βλάχοι) και η περιφέρεια του οικισμού κυρίως από ασθενέστερες οικονομικά ομάδες (π.χ. Γύφτοι). Οι Σαρακατσάνοι και οι Αρβανιτοβλάχοι διέμεναν εκτός της οικιστικής έκτασης μέχρι τη δεκαετία του 1940.

Η πλατεία του οικισμού, κέντρο κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων, διαθέτει πλάτανο ή πλατάνια για τη σκίασή της, «λότζια»,[7] συνήθως πέτρινη βρύση και είναι πλακοστρωμένη.

Γύρω από την πλατεία συγκεντρώνονται το κοινοτικό κατάστημα, παλιότερα το «αμελικό»[8] ή χάνι, το μαγαζί, ή εμπορικό (καφεπαντοπωλείο), το δημοτικό σχολείο και η κεντρική εκκλησία. Εκφράζονται έτσι όλες οι μορφές εξουσίας της κοινότητας.

7. Λιθόκτιστη κυκλική ή οκταγωνική κατασκευή γύρω από τον πλάτανο με ξύλινα καθίσματα και πλάτες, που η χρήση της προοριζόταν μόνο για τους γέροντες ή τους εκπροσώπους της εξουσίας.
8. Κοινοτικό ή δημόσιο κτίριο (κάτι σαν σημερινός ξενώνας) όπου φιλοξενούνταν οι επισκέπτες του χωριού.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Αμέσως μετά την πλατεία και τα επ' αυτής κτίρια διαμορφώνεται ένας κύκλος που συγκεντρώνει τις κατοικίες των ευπορότερων οικογενειών του οικισμού.

Οι κατοικίες αυτές διακρίνονται τόσο από το μέγεθός τους (διώροφα και πολλές φορές τριώροφα κτίρια) όσο κι από την χωροταξική θέση όπου είναι κτισμένες. Ο πλούτος των ιδιοκτητών τους αποτυπώνεται στην εξωτερική και εσωτερική τους αισθητική. Αποτελούν εν·ολίγοις σύμβολα κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής κυριαρχίας.

Ένας μεγαλύτερος κύκλος κατοικιών ασθενέστερων οικονομικά και κοινωνικά στρωμάτων διαμορφώνεται εξωτερικά του προηγούμενου. Οι κατοικίες που βρίσκονται σ' αυτόν τον κύκλο είναι κτισμένες με τα ίδια δομικά υλικά, έχουν την ίδια περίπου αισθητική, μόνο που οι διαστάσεις τους είναι μικρότερες (ισόγειες κυρίως κατοικίες με υπόγειο). Οι συνοικίες διαμορφώνονται κυρίως σ' αυτόν τον κύκλο.

Κάθε συνοικία διαθέτει και τη δική της πέτρινη βρύση, ένα ξωκλήσι και πολλές φορές παλιότερα ένα δάσκαλο (σχολείο) ή ιερέα (μικρότερη εκκλησία από την κεντρική).

Ο τελευταῖος εξωτερικά κύκλος, δηλαδή η περιφέρεια του οικισμού, περιλαμβάνει οικίες περιθωριακών ομάδων (π.χ. Γύφτοι), βοηθητικά κτίσματα (αποθήκες), κτίρια μικροβιοτεχνιών (καμίνια, υδρόμυλους, πριστήρια και άλλα εργαστήρια) καθώς και τα «κηπάρια» για τα λαχανικά.

Ένα δίκτυο λιθόστρωτων δρόμων, ακτινωτής μορφής, που ξεκινά από την πλατεία και καταλήγει στις παρυφές του οικισμού, εξυπηρετεί όλες τις κατοικίες και τα κτίρια. Μεταξύ του κοινοτικού χώρου (λιθόστρωτοι δρόμοι) και του ιδιωτικού χώρου (οικίες και αυλές) μεσολαβούν ημι-δημόσιοι ή ημι-ιδιωτικοί χώροι, οι «οβοροί»[9] στεγασμένοι και αισθητικά ιδιαίτερα φροντισμένοι (βλ. σχέδιο, σ. 215).

Πολλοί οικισμοί, κυρίως του ανατολικού Ζαγορίου και των βλαχοχωρίων, πυρπολήθηκαν από τα στρατεύματα κατοχής στη διάρκεια του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Μετά τον εμφύλιο πόλεμο το πρόγραμμα στέγασης των πυροπαθών οικισμών προέβλεπε ένα ισό-

9. Είσοδος λιθόκτιστη και στεγασμένη εν εσοχή, όπου, εκατέρωθέν της, διαμορφώνονται πεζούλια τόσο για να διευκολύνεται το ανέβασμα των ανθρώπων στα ζώα, όσο και για να κάθονται κυρίως οι γυναίκες στον ελεύθερο χρόνο τους.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

γειο κτίσμα διαστάσεων περίπου 6,00 μ. x 8,00 μ. για κάθε οικογένεια. Οι τοίχοι της κατοικίας αυτής ήταν πέτρινοι και χωρίς κονίαμα. Η επικάλυψη της στέγης έγινε με φύλλα τσίγκου. Αυτές οι πρόχειρες και φθηνές κατασκευές δεν θύμιζαν τίποτε από το μεγαλείο και την αισθητική του παρελθόντος. Η διαφορά παρελθόντος και παρόντος, ως προς την αρχιτεκτονική αλλά και τη δομή του οικισμού, οξύνθηκε ακόμη περισσότερο με τη χρήση νέων δομικών υλικών, όπως τσίγκος στη στέγη κι αργότερα τσιμεντότουβλα, τούβλα, οπλισμένο σκυρόδεμα, κεραμίδια και μεταλλικά κουφώματα.

Νέες μορφές κατοικιών με οξύμορφες στέγες και περιμετρικούς παράβολους εμφανίστηκαν στη δεκαετία του '70. Αστικά πρότυπα αρχιτεκτονικής μεταφέρονται στους οικισμούς, κυρίως σ' όσους πυρπολήθηκαν αλλά και σ' όσους παρουσιάζουν μία τάση ανοικοδόμησης. Τα νέα πρότυπα των κτιρίων, που προορίζονται τις περισσότερες φορές για δεύτερη κατοικία, μιμούνται κακόγουστα τις μορφές ελβετικών σαλέ (π.χ. Περιβόλι, Μακρίνο κλπ.). Σημαντικό χαρακτηριστικό αυτής της τάσης είναι η δημιουργία σοφίτας (κατοικήσιμου χώρου μέσα στη στέγη), που πέραν της αισθητικής αλλοίωσης δηλώνει και την εισαγωγή νέων χρήσεων στην περιοχή, όπως κουζίνα, μπάνιο, σοφίτα κλπ. μέσα στο σπίτι.

Οι τάσεις αυτές, που εκφράζονται τόσο από τη νέα αισθητική όσο κι από τις νέες χρήσεις, θέλουν να δηλώσουν μεταξύ των άλλων την οικονομική και την κοινωνική άνοδο της οικογένειας.

Η διάνοιξη αμαξιτών οδών επέφερε σημαντικές αλλοιώσεις στην παραδοσιακή οικιστική δομή.

Η κεντρική πλατεία του οικισμού έχασε την παραδοσιακή της χρήση, σ' όσους οικισμούς η επαρχιακή οδός κατασκευάστηκε στις παρυφές του οικισμού (π.χ. Κήποι, Γρεβενίτι και άλλοι). Η νέα πλατεία που δημιουργήθηκε πάνω στις νέες επικοινωνίες συγκέντρωσε την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή του οικισμού.

Παρόλα αυτά, ορισμένοι οικισμοί, όπως π.χ. το Περιβόλι, διατηρούν ακόμη την παραδοσιακή χρήση χώρων (π.χ. χοροστάσι), έτσι όπως εντάσσονταν στην οικιστική δομή τους.

Την άναρχη δόμηση και την αισθητική αλλοίωση της αρχιτεκτονικής του χώρου προσπαθεί να αντιμετωπίσει το «Π.Δ. ευρύτερης περιοχής Ζαγορίου», που υπογράφηκε τον Νοέμβριο του 1979, και για τους υπόλοιπους οικισμούς της περιοχής μελέτης το «Π.Δ. οριοθέτη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

σης των οικισμών», που θεσμοθετήθηκε τον Απρίλιο του 1985. Ουσιαστικά πρόκειται για «όρους δόμησης» που καθορίζουν την κάλυψη, το ύψος και, στην περίπτωση του Π.Δ. ευρύτερης περιοχής Ζαγορίου, τα υλικά δόμησης. Η έλλειψη οικονομικής στήριξης των Π.Δ. αλλά και ελέγχου εφαρμογής των μελετών τα καθιστούν αναποτελεσματικά. Η πολιτεία περιορίζεται στην αστυνόμευση της δόμησης, που τις περισσότερες φορές δημιουργεί αδικίες και προβλήματα στους κατοίκους της περιοχής.

Οι νέες κοινωνικές και οικονομικές δομές του χώρου, που χαρακτηρίζονται σ' ένα μεγάλο τους μέρος από την πληθυσμιακή απογύμνωση και την εγκατάλειψη των παραδοσιακών μορφών παραγωγής, συνέβαλαν ουσιαστικά στην αλλοίωση τόσο της οικιστικής δομής (κυρίως των πυρπολημένων οικισμών) όσο και της παραδοσιακής αισθητικής των οικισμών.

Ο χώρος μελέτης ως προς αυτό το θέμα παρουσιάζεται γεωγραφικά ως εξής: Η περιοχή των μαστοροχωρίων χαρακτηρίζεται από έντονη εγκατάλειψη και κατά συνέπεια κατάρρευση των κτισμάτων λόγω πληθυσμιακής απογύμνωσης και των ελαχίστων παραγωγικών δραστηριοτήτων. Το κεντρικό και δυτικό Ζαγόρι διατηρεί το παραδοσιακό του χρώμα, τόσο γιατί δεν κάηκε στη διάρκεια του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου αλλά και γιατί οι όροι του Π.Δ. για τη δόμηση είναι αυστηρότεροι. Πάντως η υποπεριοχή αυτή διατηρεί τα χαρακτηριστικά των μαστοροχωρίων θέτοντας τα θεμέλια μιας μελλοντικής τουριστικής ανάπτυξης (ξενώνες στους οικισμούς: Πάπιγκο, Αρίστη, Ανω Πεδινά, Βίτσα, Μονοδένδρι, Ελάτη, Δίκορφο, Κήποι, Κουκούλι, Τσεπέλοβο, Σκαμνέλι). Το ανατολικό Ζαγόρι και τα βλαχοχώρια παρουσιάζουν μια καλύτερη εικόνα τόσο σε πληθυσμιακά μεγέθη όσο και σε οικονομικές δραστηριότητες. Το δάσος και η κτηνοτροφία παρά τη στασιμότητά τους συμβάλλουν στη διαμόρφωση μιας οικονομικής ζωής. Ως προς τα Κουπατσαραίικα δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμη η έρευνα και ως εκ τούτου δεν μπορούν να γίνουν τελικές διαπιστώσεις. Η ύπαρξη δύο Εθνικών Δρυμών στην περιοχή μελέτης (Βίκου – Αώου – Γκαμήλας και Εθνικού Δρυμού Πίνδου), παρά τις όποιες αντιδράσεις, φαίνεται να στηρίζει περισσότερο την τουριστική ανάπτυξη στις απόψεις των κατοίκων της περιοχής, παρά η αρχιτεκτονική κληρονομιά και η πλούσια πολιτιστική παράδοση.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονιτσας

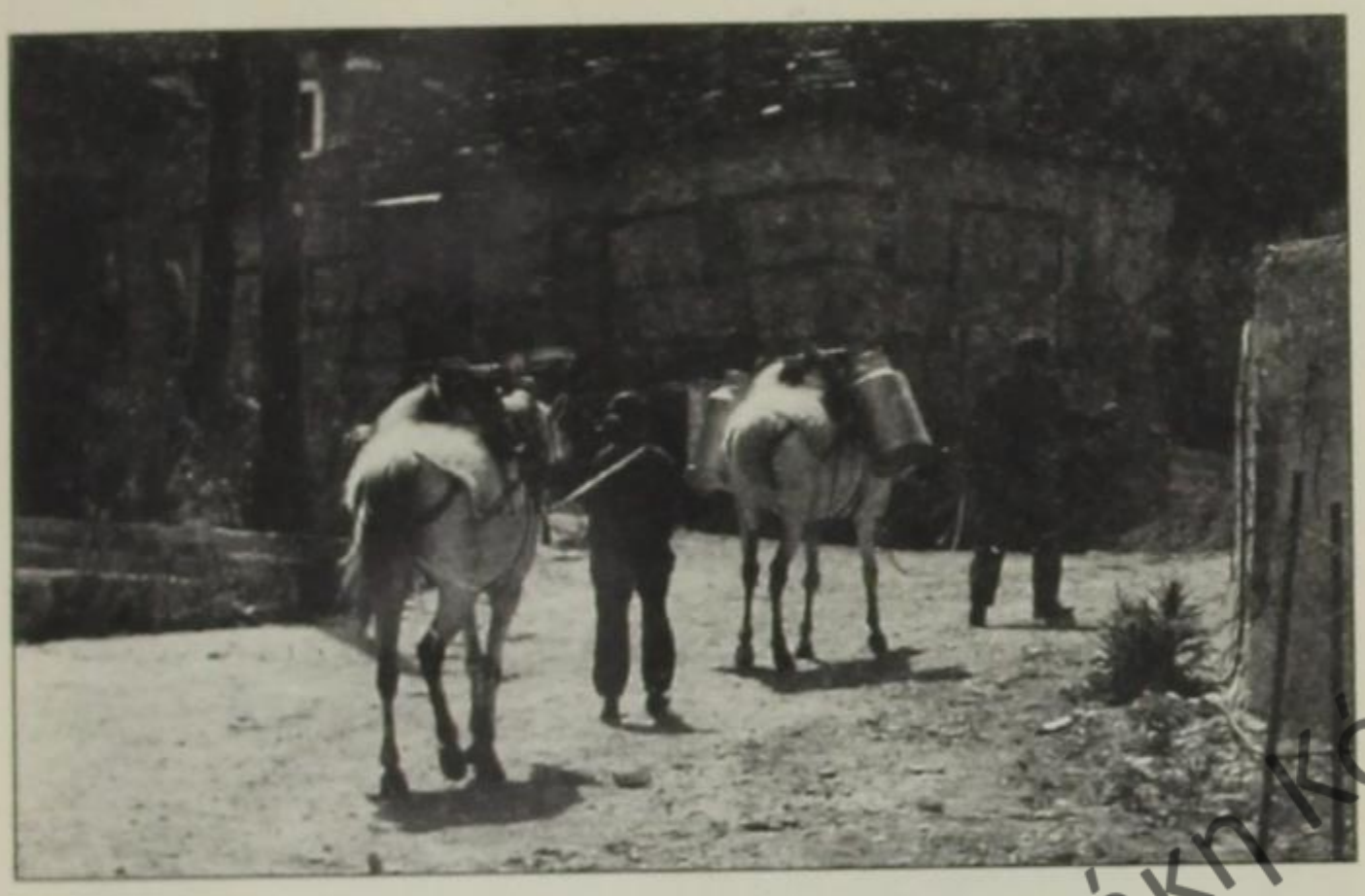
Χώρος και πληθυσμιακές ομάδες

Ο χώρος του ορεινού συγκροτήματος της βόρειας Πίνδου έχει φιλοξενήσει για πολλούς αιώνες πληθυσμούς και κοινωνικές ομάδες των οποίων η κοινωνική συγκρότηση, η οικονομική δραστηριότητα και ο πολιτισμός διαφοροποιούνται από εποχή σε εποχή κι από κοινότητα σε κοινότητα. Είναι μια περιοχή που χρησιμεύει είτε ως ορμητήριο ορεινών πληθυσμιακών ομάδων είτε ως καταφύγιο πεδινών σε συνθήκες ιστορικής αστάθειας. Είναι ένας χώρος που παρουσιάζει έντονη δημογραφική κινητικότητα είτε εξαιτίας μετακινήσεων είτε λόγω μετανάστευσης. Αυτή η ιστορική κινητικότητα μαζί με τη δυναμική των ευρύτερων κοινωνικοπολιτικών συνόλων διαμορφώνουν στον όγκο της βόρειας Πίνδου ένα σημαντικό σύνολο μικροκοινωνιών με ιδιαίτερα γνωρίσματα κοινωνικής συγκρότησης και πολιτισμικής έκφρασης.

Μια προσπάθεια για μια πρώτη κατηγοριοποίηση των πληθυσμών που ζουν σήμερα στο χώρο αναδεικνύει εύκολα την πλούσια ιστορία και την πολιτισμική πολυμορφία του. Οι βασικές πληθυσμιακές ομάδες, που αναπτύχθηκαν ιστορικά και που υπάρχουν ακόμα και σήμερα ως διακριτές εθνοπολιτισμικές κατηγορίες κατανεμημένες εμφανώς στο χώρο, συγκροτούν σ' αυτή τη βάση και υπο-περιοχές από πολιτισμική άποψη. Οι ίδιες ωστόσο οι υπο-περιοχές δεν είναι απόλυτα αμιγείς, καθώς στους κόλπους των κοινοτήτων εντάσσονται με διάφορους τρόπους ομάδες με διαφορετική προέλευση και διαφορετικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά.

Όπως φαίνεται στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι κύριες πληθυσμιακές ομάδες με ιστορική παρουσία στο χώρο είναι οι Ζαγορίσιοι, οι Βλάχοι, οι Σαρακατσάνοι, οι κάτοικοι των μαστοροχωρίων της Κόνιτσας και οι Κουπατσαραίοι (κάτοικοι της χαμηλής βορειοανατολικής ζώνης της Πίνδου, της ζώνης δρυός από όπου και η ονομασία τους: «κουπάτσιο» στη βλάχικη γλώσσα σημαίνει δρυς). Στο χώρο επίσης είχαν ενταχθεί ιστορικά και ομάδες Γύφτων, οι οποίοι ασκούσαν τεχνικές λειτουργίες (σιδηρουργία, καλαθοπλεκτική, μουσική) και, όπως ήδη αναφέρθηκε, βρίσκονταν στα κοινωνικά και οικιστικά περιθώρια των κοινοτήτων. Σήμερα η ομάδα αυτή δύσκολα διακρίνεται. Μια ιδιαίτερη επίσης παρουσία στο χώρο του Ζαγορίου κυρίως αποτελούν οι Σουλιώτες από τη Λάκκα-Σούλι, οι οποίοι εγκαταστά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Ξεκινώντας για τη στάνη. Φούρκα Κόνιτσας

θηκαν αρχικά ως πολεμιστές, εργάτες γης ή οικογενειακοί υπηρέτες και στη συνέχεια εντάχθηκαν και αφομοιώθηκαν σε μεγάλο βαθμό στη ζαγορίσια κοινωνία μέσω μηχανισμών πνευματικής συγγένειας ή συγγένειας εξ αγχιστείας (ψυχοπαίδια, σώγαμπροι κλπ.).

Η ιστορική διαφοροποίηση των παραπάνω ομάδων ως προς μερικές της πλευρές συνεχίζει και σήμερα να υφίσταται και να είναι εμφανής, ενώ ο απόηχος της επηρεάζει σημαντικά τις κοινωνικές σχέσεις και στις περιπτώσεις που έχουν υποχωρήσει εμφανείς διακρίσεις του παρελθόντος και έχει επιτευχθεί κάποια φαινομενική όσμωση μεταξύ διαφορετικών ομάδων. Οι Σαρακατσάνοι και ένα μεγάλο μέρος των Βλάχων (κυρίως εκτός Ζαγορίου) συνεχίζουν να ασκούν τη μετακινούμενη κτηνοτροφία ξεχειμάζοντας τα κοπάδια τους οι μεν πρώτοι στα παράλια της Ηπείρου οι δε δεύτεροι κυρίως στη Θεσσαλία. Οι Σαρακατσάνοι μέχρι πρόσφατα ήσαν εγκατεστημένοι εκτός των οικισμών, στους αλπικούς βοσκότοπους, όπου είχαν τις στάνες τους κατά τσελιγκάτα. Από το μεσοπόλεμο αρχίζει η διαδικασία εγκατάστασής τους σε χωριά του Ζαγορίου, όπου και πολιτογραφούνται. Έτσι η πληθυσμιακή ερήμωση που παρουσιάζουν αυτά τα χωριά λόγω της μετανάστευσης των ίδιων των Ζαγορίσιων, αναπληρώ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Ελατοχώρι Ζαγορίου, 1991

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

νεται, σε μικρό βέβαια βαθμό, από αυτή την εγκατάσταση των Σαρακατσάνων. Το γεγονός αυτό αποτελεί και σήμερα κοινωνικό πρόβλημα σ' αυτή την περιοχή, αφού οι Ζαγορίσιοι το φέρουν βαρέως τώρα που οι συνθήκες άλλαξαν και οι ίδιοι επιστρέφουν έστω και για την κτήση μιας δεύτερης κατοικίας. Πέραν τούτου, φαίνεται ότι κάποιες κοινωνικές διακρίσεις και διαχωρισμοί εξακολουθούν να παίζουν το ρόλο τους, παρότι η ιστορική αντικειμενική τους βάση έχει υποχωρήσει.

Γενικά παρά τη μεγάλη εγκατάλειψη της περιοχής, μπορούμε να πούμε ότι η ιστορική κατανομή των ομάδων στο χώρο διασώζεται και είναι ορατή ακόμα και σήμερα. Η μοναδική ίσως αλλοίωση συνέβη στα χωριά του Ζαγορίου με την προαναφερθείσα εγκατάσταση των Σαρακατσάνων.

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ

Το κύριο δημογραφικό χαρακτηριστικό της περιοχής μελέτης είναι μια εμφανής πληθυσμιακή απομείωση, η οποία φαίνεται να μην αναστρέφεται στην πλειοψηφία των χωριών. Η πιο πειστική απόδειξη αυτού του γεγονότος είναι το ότι κατά την απογραφή της Ε.Σ.Υ.Ε. εκμισθώνονται λεωφορεία από συλλόγους και κοινότητες για να μεταβούν στα χωριά και να απογραφούν εκεί συγχωριανοί που είναι εγκατεστημένοι στα αστικά κέντρα. Είναι ένα γεγονός που καθιστά τα δεδομένα της Ε.Σ.Υ.Ε. προβληματικά,[10] ωστόσο παρουσιάζει ιδιαίτερο κοινωνιολογικό ενδιαφέρον. Τα στατιστικά στοιχεία που καταγράψαμε επιτόπου δίνουν αριθμούς κατά πολύ μικρότερους από εκείνους της Ε.Σ.Υ.Ε. Η γενική εντύπωση και η αίσθηση της εγκατάλειψης, που έντονα δημιουργείται στον απλό επισκέπτη των περισσοτέρων χωριών, επιβεβαιώνουν τα στατιστικά στοιχεία των δελτίων

10. Για την ανάλυση μιας χαρακτηριστικής περίπτωσης (Πυρσόγιαννη), βλ. St. Damianakos et allii, «Trois villages d' Epire (1958/61-1988), éléments d' analyse socio-démographique», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, No Special 74A, E.K.K.E., 1990, σσ. 136-137.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

(βλ. διαγράμματα, σσ. 200 και 201). Σε πάρα πολλά χωριά κυριολεκτικά ψάχναμε να βρούμε άνθρωπο. Σε κάποιες κοινότητες βρήκαμε το μοναδικό μας πληροφορητή στο χωράφι ή στη στάνη (Κάτω Πεδινά, Μανασσή, Ελατοχώρι).

Μπορούμε να πούμε ότι στο χώρο μελέτης που ανήκει διοικητικά στο Νομό Ιωαννίνων επικρατεί δημογραφική γήρανση. Εξαίρεση αποτελούν μερικές κοινότητες όπου η υλοτομία έχει συγκρατήσει κάποιον πληθυσμό (Δίστρατο, Βωβούσα, Λάιστα, Γρεβενίτι, Τσεπέλοβο) και κάποιες άλλες που παρουσιάζουν ένα είδος τουριστικής ανάπτυξης (κυρίως Πάπιγκο, Μονοδέντρι, Τσεπέλοβο), όπως επίσης στα βλαχοχώρια της Πίνδου η κτηνοτροφία φαίνεται να συμβάλλει στη συγκράτηση του πληθυσμού τους.

Ένα άλλο ενδιαφέρον από κοινωνιο-δημογραφική άποψη φαινόμενο, που χαρακτηρίζει την περιοχή, είναι οι περιοδικές μετακινήσεις αστικού πληθυσμού τα Σαββατοκύριακα και τις διακοπές. Μ' αυτό το φαινόμενο συνδέεται και η λεγάμενη «δεύτερη κατοικία», η κατοικία δηλαδή που χρησιμοποιείται από τους εν διασπορά χωριανούς για τις διακοπές. Σε κάποια χωριά ο αριθμός των σπιτιών αυτής της κατηγορίας μπορεί να είναι μεγαλύτερος από εκείνον των μόνιμων κατοικιών.

Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι σε πολλούς δασικούς συνεταιρισμούς συμμετέχουν άτομα που δεν ζουν μόνιμα στα χωριά, αλλά μένουν εκεί κατά τις ημέρες εργασίας. Αυτό αποτέλεσε για πολλούς ένα επιπλέον κίνητρο «επιστροφής» στη γενέτειρα, επιδιόρθωσης του πατρικού σπιτιού κλπ.

Ενδεικτικό και για τις δημογραφικές τάσεις είναι και το γεγονός ότι σε πολύ λίγα χωριά υπάρχουν δημοτικά σχολεία και συνεπώς παιδιά. Και εκεί όπου υπάρχουν, ο αριθμός των παιδιών σπάνια υπερβαίνει τα δέκα (βλ. διάγραμμα, σ. 203). Η μετατροπή των κτιρίων που άλλοτε ήταν δημοτικά σχολεία σε ξενώνες ή μουσεία είναι στοιχείο ενδεικτικό όχι μόνο της δημογραφικής πραγματικότητας αλλά και της στάσης και του γενικότερου προσανατολισμού των κοινοτήτων και των συλλόγων που προβαίνουν σ' αυτές τις ενέργειες. Οι μετατροπές αυτές των σχολείων σε μουσεία δείχνουν καθαρά το μαρασμό των κοινοτήτων, αφού το σχολείο είναι κατ' εξοχήν χώρος συνυφασμένος με την κοινωνική αναπαραγωγή.

Η πιο ζωντανή περίοδος του χρόνου για την πλειοψηφία των χω-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ριών είναι οι μήνες των θερινών διακοπών με αποκορύφωμα τις μέρες γύρω από το πανηγύρι (γιορτή του αγίου-προστάτη κάθε κοινότητας).

Στα πιο κοντινά προς τα Γιάννινα χωριά σημειώνονται πιο συχνές μετακινήσεις ακόμα και τις καθημερινές. Αυτές συνδέονται και με διάφορες παραγωγικές ή άλλες δραστηριότητες ερασιτεχνικού τύπου (δενδροκομία μικρής κλίμακας, μελισσοκομία, κυνήγι κ.ά.).

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ

Οι οικονομικές λειτουργίες και ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας, με τον τρόπο που αναπτύχθηκαν ιστορικά στην περιοχή, διαμόρφωσαν και συγκεκριμένες κοινωνικές δομές. Αυτές βεβαίως έχουν μεταβληθεί μαζί με τις γενικότερες ιστορικές εξελίξεις, επιστέγασμα των οποίων υπήρξε ο τελευταίος παγκόσμιος και ο εμφύλιος πόλεμος. Η διαδικασία της αποσύνθεσης του κοινωνικού ιστού και της δημογραφικής αφαίμαξης, που είχε ήδη ξεκινήσει, ολοκληρώνεται μάλλον με τη μορφή βίαιης ρήξης κατά τον εμφύλιο πόλεμο.

Η μεταπολεμική περίοδος είναι περίοδος εθνικής ανασυγκρότησης και ανάπτυξης που σε κοινωνιολογικούς όρους, εκτός των άλλων, μεταφράζεται και σε μαζική έξοδο από τον αγροτικό χώρο και αστικοποίηση. Έτσι ο όρος «ανάκαμψη» και «ανάπτυξη», τουλάχιστον για τον ορεινό χώρο, σ' αυτή την περίοδο δεν ισχύει. Η δημογραφική απομείωση και η κοινωνική αποσύνθεση δίνουν μια τελική εικόνα παρακμής. Σε περιπτώσεις δε όπου έχουμε και υλικές καταστροφές από τις βιαιότητες του πολέμου, η παρακμή μετατρέπεται σε καταστροφή. Ο λιγοστός πληθυσμός που παραμένει στο χώρο επανέρχεται στα όρια μιας οικονομίας επιβίωσης. Αν εξαιρέσουμε τη μετακινούμενη κτηνοτροφία των Σαρακατσάνων και των Βλάχων ποιμένων, που, παρά την παρακμή και το θάνατο του «τσελιγκάτου» ως παραγωγικού και κοινωνικού σχηματισμού, επιβιώνει σε μικρότερα μεγέθη και κοινωνικές κλίμακες (οικογενειακό κοπάδι κυρίως), οι υπόλοιπες δραστηριότητες συμπυκνώνονται σε μια γεωργοκτηνοτροφία αυτοσυντήρησης στα πλαίσια της οικογένειας, μέχρι που ν' αρχίσουν

Δημοτική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας Δημοτική Κεντρική

τα προγράμματα του τουρισμού και η ανάπτυξη της υλοτομίας σε ευρεία κλίμακα.

Αν η μία βασική κλίμακα κοινωνικής συγκρότησης είναι η κοινότητα με τη συγκεκριμένη διαστρωμάτωση, η οποία, όπως είπαμε, στο μέτρο που υφίσταται πια σήμερα, αντιστοιχεί συνήθως στην εθνοπολιτισμική σύνθεση των πληθυσμών, η άλλη βασική μονάδα, συστατικό στοιχείο της κοινότητας, είναι η οικογένεια.

Ο κυρίαρχος τύπος οικογένειας σήμερα είναι η πυρηνική. Μια πυρηνική οικογένεια όμως με ιδιάζοντα χαρακτηριστικά και προβλήματα λειτουργίας. Πρόκειται για μια οικογένεια που, αν δεν τελεί σε εξάρτηση από κάποια άλλη, είναι συνήθως διασπασμένη εξαιτίας πρακτικών δυσκολιών. Τα ζευγάρια γερόντων, που αποτελούν σε πολλές κοινότητες το βασικό τύπο νοικοκυριού, συνήθως είναι εξαρτημένα από τα παιδιά τους που δεν ζουν στο χωριό. Νεώτερα ζευγάρια μπορεί να είναι μόνα τους, λόγω του ότι αναγκάζονται να στέλνουν τα παιδιά τους σε γυμνάσια ή λύκεια σε άλλα μέρη. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι το μέσο μέγεθος της οικογένειας είναι 2,63.

Το φαινόμενο αυτό μαρτυρεί, εκτός των άλλων, και μια βίαιη διάσπαση αυτού του κοινωνικού κύτταρου, το οποίο στο παρελθόν παρουσίαζε και διευρυμένη μορφή. Όμως, παρόλα αυτά, παρά το γεγονός δηλαδή ότι έχει διασπαστεί η δομική συνοχή και συνέχεια της οικογένειας, οι σχέσεις, ακόμα και οι ευρύτερες συγγενειακές σχέσεις, συνεχίζουν να παίζουν σημαντικό ρόλο σε πολλά επίπεδα της κοινωνικής ζωής. Αυτές οι σχέσεις επιτελούν σημαντικές λειτουργίες τόσο στα πλαίσια της διασύνδεσης της τοπικής κοινωνίας με το αστικό κέντρο και τους κρατικούς μηχανισμούς, όσο και στη διαμόρφωση των κοινών στο εσωτερικό των κοινοτήτων. Ένα παράδειγμα για το πρώτο φαινόμενο αποτελούν οι πελατειακές σχέσεις, που συνήθως χρησιμοποιούν τα δίκτυα της συγγένειας, ενώ για το δεύτερο είναι ο τρόπος που διαμορφώνονται οι συνδυασμοί κατά τις κοινοτικές εκλογές, όπου αυτές οι σχέσεις συνιστούν καθοριστικό παράγοντα.

Η διαδικασία της μετάβασης από τη διευρυμένη στην πυρηνική οικογένεια, που συχνά εμφανίζεται ως ρήξη εξαιτίας βίαιων ιστορικών γεγονότων και ανακατατάξεων (πόλεμοι, προσφυγιά, μετανάστευση), απαιτεί σε βάθος εμπειρική μελέτη, κάτι που θα γίνει στη συνέχεια της παρούσας έρευνας στη βάση μιας δειγματοληψίας. Το ίδιο ισχύει και για τις δομές συγγένειας, οι οποίες παρουσιάζουν μια

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοινότασο

Ζαγορίσια οικογένεια παλιότερα. Οι άντρες λείπουν στα ξένα...

μορφολογική αποσύνθεση, αλλά συνεχίζουν να επιτελούν, ως σχέσεις και ως δίκτυα επικοινωνίας, σημαντικές λειτουργίες ακόμα και στις σχέσεις των χωριών με τα αστικά κέντρα όπου εγκαθίστανται όσοι τα εγκαταλείπουν.

Ένα ακόμα φαινόμενο, αξιόλογο από κοινωνιολογική άποψη, συνδέεται με ένα είδος ανατροπής των τοπικών ισορροπιών που αντιστοιχούν στις τοπικές κοινωνικές διαστρωματώσεις, με την παρουσία μιας νέας κατηγορίας ατόμων που, ανεξάρτητα από το πόσο διαμένουν στο χωριό, συμμετέχουν στα κοινά και πολύ συχνά συγκροτούνται σε ομάδες εξουσίας, με βάση την οικονομική τους ισχύ ή τις διασυνδέσεις που διαθέτουν σε πολιτικούς κύκλους και στη δημόσια διοίκηση. Τέτοιες κινήσεις συχνά χρησιμοποιούν ως μέσα τους διάφορους πολιτιστικούς συλλόγους ή αδελφότητες, δημιουργώντας έτσι και ένα είδος κοινωνικής διαπάλης στους κόλπους των κοινοτήτων. Σε μεγάλα χωριά, όπως η Αγία Παρασκευή και το Περιβόλι, η κυρίαρχη διαπάλη σήμερα εντοπίζεται στις αντιθέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους που ζουν και εργάζονται στο χωριό και σ' εκείνους

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

που επιστρέφουν ως παραθεριστές και φυσικά αντιμετωπίζουν από μια διαφορετική οπτική γωνία το χωριό τους.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ: ΑΛΛΟΤΕ ΚΑΙ ΣΗΜΕΡΑ

Οι οικονομικές λειτουργίες που έχουν αναπτυχθεί στην περιοχή, συνήθως αποτελούν λιγότερο ή περισσότερο εξελιγμένες μορφές οικειοποίησης των φυσικών πόρων από τον άνθρωπο. Η διαδικασία αυτή περνά βεβαίως μέσα από το πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων. Συνεπώς οι οικονομικές σχέσεις δεν μπορούν να μελετηθούν ανεξάρτητα από την κοινωνική συγκρότηση.

Μια ιστορική προσέγγιση της σχέσης ανθρώπου – φυσικού περιβάλλοντος στο χώρο εύκολα αναδεικνύει τις αιτίες και τις μορφές της οικονομικής εξωστρέφειας, που, ως γνωστόν, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της τοπικής κοινωνίας και στην ίδια την εξωτερική συγκρότηση των κοινοτήτων που την απαρτίζουν.

Μέσα από μια οικονομία και μια κοινωνία αυτοσυντήρησης, μια οικονομία και μια κοινωνία που διαμορφώνονται στη βάση των πρωτογενών παραγωγικών δραστηριοτήτων, της γεωργίας και της κτηνοτροφίας, προκύπτει μέσα σε συγκεκριμένες ιστορικές συγκυρίες το φαινόμενο του «ταξιδιωτισμού» που συνδέεται με την άσκηση μορφών εμπορίου. Τα προβλήματα αναπαραγωγής της τοπικής κοινωνίας, μέσα στα στενά όρια του χώρου που διαθέτει, συνιστούν δημογραφικό και οικονομικό αδιέξοδο, που βρίσκει τη λύση του στην έξοδο ενός μεγάλου μέρους του ανδρικού πληθυσμού. Αυτή την έξοδο επιτρέπουν οι συγκεκριμένες πολιτικές συνθήκες ένταξης των κοινοτήτων στο σύστημα των οθωμανικής διοίκησης (παραχώρηση προνομίων και ανάληψη κρατικών λειτουργιών) και ευνοούν οι οικονομικές συγκυρίες στην ευρύτερη περιοχή (μηχανισμοί δια-τοπικών αγορών που δημιουργούν ζωτικό χώρο για την εμπορική λειτουργία και ανάπτυξη εμπορικών κέντρων).

Έτσι, η διέξοδος βρίσκεται στην έξοδο από την τοπική κοινωνία και την ανάληψη εμπορικών δραστηριοτήτων στα πλαίσια μιας έντονης κινητικότητας του ανδρικού πληθυσμού, που εκφράζει αυτή την

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοζάνης

Νομάδες κτηνοτρόφοι στις αρχές του αιώνα

ανάγκη της εξωστρέφειας, σε αντίθεση με το γυναικείο πληθυσμό, που ταυτίζεται με τη στατικότητα και την αναμονή και βεβαίως εκφράζει τη συντήρηση και τη συνέχεια της τοπικής παράδοσης. Αυτή η διαδικασία έχει σημαντικές συνέπειες, τόσο για την κοινωνική δυναμική όσο και για την πολιτισμική εξέλιξη των κοινοτήτων. Το εμπόριο αποφέρει πλούτο, και μιλάμε για ένα είδος πρωταρχικής συσσώρευσης, μέρος του οποίου επενδύεται σε σύμβολα κοινωνικού γοήτρου και καταξίωσης. Είναι ακριβώς η πραγματικότητα που δίνει απάντηση στο εύλογο ερώτημα κάθε επισκέπτη, πώς σ' ένα τόσο στενό χώρο και άγονο τόπο υπήρξε αυτή η οικονομική ευμάρεια, που έχει αποτυπωθεί τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό χώρο των οικισμών. Οι μεγαλοπρεπείς εκκλησίες, τα μεγάλα σχολεία, τα διάφορα ευαγή ιδρύματα και πολλές σημαντικές ιδιωτικές οικίες δικαιολογούνται σ' αυτή τη βάση.

Μιλάμε ουσιαστικά για τη μετάβαση μιας κοινωνίας αυτοσυντήρησης από τον πρωτογενή τομέα της οικονομίας στον μεταπρατισμό, μέσα από τη διαδικασία δημογραφικής εξόδου και διασύνδεσης του

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

τοπικού με το δια-τοπικό επίπεδο. Αυτή ακριβώς είναι η οικονομική πραγματικότητα που οδήγησε τις κοινότητες της περιοχής μελέτης στην ακμή τους κατά το παρελθόν.

Η κυριαρχία της εμπορικής δραστηριότητας, και κατ' επέκτασιν ενός κοινωνικού στρώματος αντίστοιχου, περιθωριοποίησε τις αγροτικές δραστηριότητες και βεβαίως τον πληθυσμό που παρέμεινε σ' αυτό το επίπεδο. Ο πλουτισμός σήμαινε την παραίτηση του γυναικείου πληθυσμού από την ενασχόληση με την γεωργοκτηνοτροφία, πράγμα που εξηγεί και την παρουσία των ξενοδουλευτάδων από τη Λάκκα-Σούλι. Οι κτηνοτρόφοι της περιοχής, που είναι κατ' εξοχήν μετακινούμενοι, αναγκαστικά βιώνουν εκτός από την περιθωριοποίηση και μιαν έντονη κοινωνική αντίθεση. Ιδιαίτερα οι Σαρακατσάνοι, που είναι σκηνίτες για ένα πολύ μεγάλο διάστημα, κινούνταν δορυφορικά στις περιμέτρους των κοινοτήτων του Ζαγορίου· εγκαταστάθηκαν εκεί μόνον όταν αυτές εκκενώθηκαν από την κυρίαρχη ομάδα και με αναγκαστική εγκατάσταση και πολιτογράφηση (νόμος 1223 της 3-4 Μαΐου 1938).

Έτσι, όσον αφορά το Ζαγόρι, από τους πολέμους και μετά η ομάδα των Σαρακατσάνων βελτιώνει σημαντικά τη θέση της στο χώρο, διατηρώντας συνάμα, σε μια αδιάσπαστη συνέχεια, την πιο ζωντανή παραγωγική δραστηριότητα στην περιοχή, την κτηνοτροφία.

Η κατάσταση διαφέρει κάπως στα μαστοροχώρια της Κόνιτσας και αρκετά στα βλαχοχώρια της Πίνδου. Στα μαστοροχώρια το οικονομικό και δημογραφικό αδιέξοδο βρίσκει τη λύση του στις τεχνικές δραστηριότητες (από όπου και η ονομασία μαστοροχώρια). Τεχνικές δραστηριότητες με ένα βαθμό ειδίκευσης σε επίπεδο κοινότητας, που συνεπάγονταν και μια κινητικότητα και εδώ του ανδρικού πληθυσμού. Είναι μια πραγματικότητα που συνεχίστηκε στα χωριά μέχρι τη δεκαετία του '60, που άρχισε το νέο ρεύμα μετανάστευσης και λίγο αργότερα η αστικοποίηση. Όσο για τα βλαχοχώρια, εδώ η κτηνοτροφία αποτελεί κυρίαρχη δραστηριότητα και δημιουργεί τις προϋποθέσεις ανάπτυξης κάποιας οικοτεχνίας, η οποία σε μερικές περιπτώσεις μετεξελίσσεται σε βιοτεχνία και εμπορευματοποιείται (το Μέτσοβο είναι κλασικό παράδειγμα, ενώ η Σαμαρίνα ως ένα βαθμό χαρακτηρίστηκε από τέτοιες διαδικασίες). Τα βλαχοχώρια Σμίξη, Αβδέλλα, Περιβόλι, Σαμαρίνα και Φούρκα έχουν μιαν αδιάσπαστη κτηνοτροφική παρουσία παρόλες τις ιστορικές διακυμάνσεις ή τις ρήξεις.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Σήμερα η κατάσταση απηχεί αναμφισβήτητα την ιστορική πορεία των διαφόρων ενοτήτων.

Στο Ζαγόρι, κατ' αρχάς, συνεχίζουν να υπάρχουν οι Σαρακατσάνοι με τη μετακινούμενη κτηνοτροφία τους κατά πολύ μειωμένη· οι υπόλοιπες γεωργοκτηνοτροφικές δραστηριότητες είναι ασήμαντες, αφού περιορίζονται σε κάποια κηπάρια και μερικά οικόσιτα ζώα για την εξασφάλιση βασικών προϊόντων οικιακής κατανάλωσης (βλ. πίνακες, σσ. 204-206). Γενικά στο σύνολο των χωριών υπάρχει μια εμφανής απουσία οικονομικών δραστηριοτήτων πρωτογενούς τομέα πέρα από την κτηνοτροφία των Σαρακατσάνων. Η μοναδική, περιοδική κι αυτή, οικονομική δραστηριότητα, που σε μερικά χωριά έχει συγκρατήσει κάποιο πληθυσμό (π.χ. Βωβούσα, Λάιστα) είναι η υλοτομία, η οποία ασκείται σε συνεταιριστική βάση (βλ. πίνακα, σ. 207). Ο τουρισμός είναι η μοναδική ίσως νέα δραστηριότητα που αναπτύσσεται σε συγκεκριμένα χωριά (π.χ. Πάπιγκο, Μονοδέντρι) και είναι χαρακτηριστικό ότι σ' αυτόν προσβλέπουν κυρίως οι κάτοικοι και όσοι ασχολούνται με την περιοχή. Κάποιες επιχειρηματικές πρωτοβουλίες κοινοτικού ή ιδιωτικού χαρακτήρα (π.χ. επιχειρήσεις γουνοφόρων ζώων στὸ Γρεβενίτι) παρουσιάζουν αμφίβολα αποτελέσματα.

Στα χωριά της Κόνιτσας διακρίνονται δύο κατηγορίες με βάση ακριβώς και το ιστορικό παρελθόν των κοινοτήτων. Στα μαστοροχώρια (Νικάνωρ, Γαναδιό, Μόλιστα κλπ.) παρατηρείται μια έντονη εγκατάλειψη των χωριών και ολοκληρωτική οικονομική και κοινωνική ατονία. Ο πληθυσμός, λίγος και γηρασμένος, ζει με τις αναμνήσεις και την αναμονή των γιων από τα αστικά κέντρα και το εξωτερικό. Τα λίγα κηπάρια που καλλιεργούνται αποτελούν μάλλον αφορμή απασχόλησης και αντίδοτο στη μονοτονία και τη μοναξιά.

Αντίθετα στα χωριά της Λάκκας Αώου (Δίστρατο, Παλιοσέλι, Πάδες κλπ.) δεν παρατηρείται τόση ερήμωση και υπάρχει κυρίως υλοτομική δραστηριότητα καθώς και υποτυπώδης γεωργοκτηνοτροφία. Ιδιαίτερα το Δίστρατο αποτελεί μια από τις πιο ζωντανές κοινότητες της περιοχής με δείγματα οικονομικής ανάπτυξης κυρίως ως προς την υλοτομία αλλά και τον τουρισμό.

Τα βλαχοχώρια, όπως είπαμε, παρουσιάζουν μιαν αδιάσπαστη συνέχεια παραγωγικής δραστηριότητας στον ορεινό όγκο της Πίνδου με βάση τη μετακινούμενη κτηνοτροφία (διαχειμάζουν κατά κύριο λόγο στη θεσσαλική πεδιάδα). Είναι ένας τρόπος ζωής που αντιστοι-

Δημοτική Βιβλιοθήκη Κεντρική Κόνιτσας

χεί σε μια συγκεκριμένη οικολογική προσαρμογή πληθυσμών με παρουσία αιώνων στο χώρο. Κάθε χωριό διαθέτει ακόμα πάνω από 10.000 γιδοπρόβατα, ενώ τελευταία παρατηρείται και ένα είδος ιδιότυπης τουριστικής ανάπτυξης, καθώς αποτελούν τόπο θερινών διακοπών όχι μόνον για συγχωριανούς της διασποράς αλλά πρόσφατα και για άλλους κατοίκους των αστικών κέντρων. Ιδιαίτερα στη Σαμαρίνα παρατηρείται ένας οργασμός ανοικοδόμησης σ' αυτή τη βάση. Η δημιουργία του χιονοδρομικού κέντρου στη Βασιλίτσα (ύψωμα της περιοχής) καθώς και η απόφαση δημιουργίας αθλητικού κέντρου στην Αβδέλλα αποτελούν προϋποθέσεις για νέα φαινόμενα οικονομικής δραστηριότητας και κοινωνικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων, των οποίων η ένταξη στο χώρο και την κοινωνία απαιτεί ιδιαίτερη μελέτη.

Γενικά, και η οικονομική δραστηριότητα της περιοχής, όπως η κοινωνική και πολιτιστική, δεν μπορεί φυσικά να νοηθεί ανεξάρτητα από την ευρύτερη κοινωνία και δίχως σύνδεση με τα αστικά κέντρα υπο την εμβέλεια των οποίων λειτουργούν οι κοινότητες αυτές. Πολλά χωριά του Ζαγορίου και της Κόνιτσας, για παράδειγμα, δεν διαθέτουν πια ούτε μπακάλικο, με αποτέλεσμα και τα πιο στοιχειώδη ή φτηνά αγαθά να τα προμηθεύονται από τα Γιάννινα ή την Κόνιτσα.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ

Τα μνημεία

Η εγκατάλειψη του χώρου συνοδεύτηκε από μια μάλλον βίαιη ρήξη του κοινωνικού ιστού των κοινοτήτων, που είχε ως αποτέλεσμα να νεκρωθούν οι μηχανισμοί εκείνοι της συλλογικότητας και της δημιουργίας που βρίσκονται στη βάση του λαϊκού πολιτισμού, ο οποίος αναπτύχθηκε στα πλαίσια μιας συγκεκριμένης ιστορικής δυναμικής στις κοινότητες αυτές.

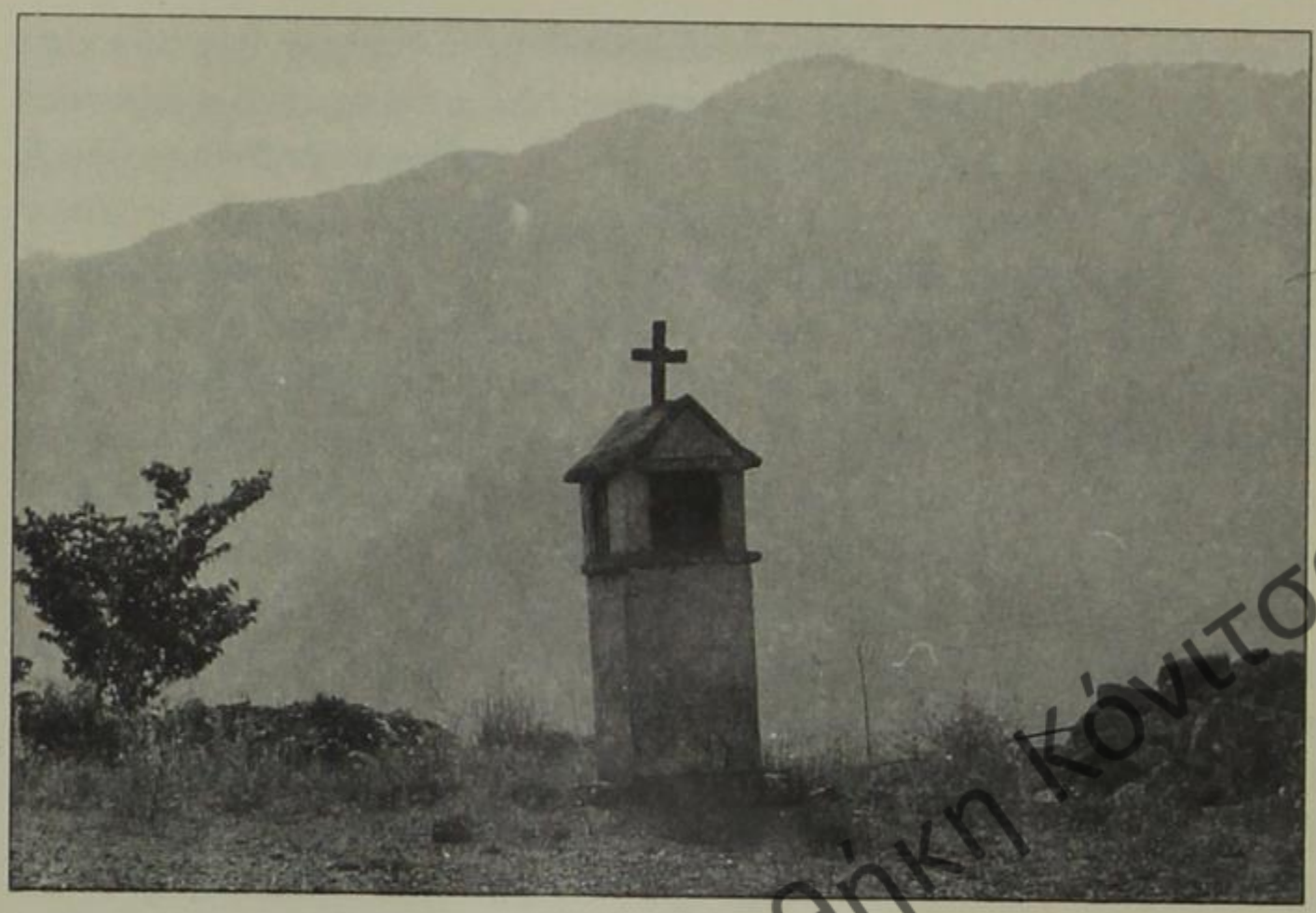
Έτσι, απόμειναν αποτυπωμένα στον ευρύτερο χώρο και στους οικισμούς τα στοιχεία της προηγούμενης ακμής του πολιτισμού, μάρτυρες όχι μόνον αυτής της ιστορικής πραγματικότητας αλλά και της ρήξης που υπέστη. Τα μνημεία του χώρου, ερειπωμένα ή όχι, συνι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

στούν πια ένα σκηνικό που ταιριάζει μόνο στις σύγχρονες προσπάθειες μουσειοποίησης και τουριστικής αξιοποίησης, στο μέτρο βέβαια που κι αυτές έχουν δρομολογηθεί. Η εγκατάλειψη των παραδοσιακών παραγωγικών δραστηριοτήτων, η εξαφάνιση παραδοσιακών μορφών κοινωνικής ζωής και φυσικά η ίδια η ερήμωση, έχουν καταστήσει όχι απλώς «άχρηστα» τα αντίστοιχα μνημεία αλλά και απροφύλαχτα από τους ποικίλους «εχθρούς» τους, κυρίως από τον φθοροποιό χρόνο. Οι μύλοι, οι νεροτριβιές, τα αλώνια και άλλα μνημεία του προβιομηχανικού παρελθόντος, αν δεν είναι ήδη ερειπωμένα, κινδυνεύουν άμεσα από τον αφανισμό. Τα γεφύρια, τα μονοπάτια, τα εικονίσματα, τα χάνια και άλλα μνημεία ενός συστήματος μεταφορών και εμπορίου του ίδιου παρελθόντος έχουν την ίδια τύχη. Τα μοναστήρια και τα ξωκκλήσια, μνημεία αμύθητης πολιτιστικής αξίας, αντιμετωπίζουν κι αυτά πολλούς κινδύνους, εφόσον δεν έχουν πια τις παλιές λειτουργίες και πολλά απ' αυτά είναι παντελώς απροστάτευτα. Τα στοιχεία οργάνωσης του χώρου που βρίσκονται εντός των οικισμών έχουν μια καλύτερη τύχη τουλάχιστον ως προς την προστασία. Οι πλατείες, οι λότζιες στη ρίζα του κεντρικού πλατανιού, τα χαγιάτια των εκκλησιών, μπορεί να μην έχουν πια τις παλιές λειτουργίες (χώροι κοινωνικών και πολιτικών συνάξεων), αλλά διασώζονται έστω και ως στοιχεία αρχιτεκτονικής κληρονομιάς με ιδιαίτερη αισθητική και ιστορική αξία. Πρόκειται φυσικά για συντηρήσεις μουσειακού είδους, που, ωστόσο, χρησιμεύουν και για διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις που γίνονται κυρίως στα πλαίσια των πανηγυριών και των φολκλορικών αναπαραστάσεων.

Μια σημαντική πλευρά του παραδοσιακού πολιτισμού που αναπτύχθηκε σ' αυτόν το χώρο, συνδέεται με ζητήματα οικολογίας και προστασίας του περιβάλλοντος, αποτελώντας μάλιστα και πηγή έμπνευσης και οδηγό σύγχρονων προσπαθειών προστασίας της φύσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα βακούφικα δάση, που συνήθως βρίσκονται πάνω από τους οικισμούς (γι' αυτό λέγονται και «κεφαλάρια»), και είναι προϊόντα συνειδητών συλλογικών αποφάσεων που αποσκοπούσαν στην προστασία του άμεσου περιβάλλοντος του οικισμού. Σε πάρα πολλά χωριά (Παλιοσέλι, Καλουτά, Πάδες, Μανασσή, Γρεβενίτι, Λεπτοκαρυά, Μακρίνο κλπ.) καταγράψαμε την παρουσία προστατευόμενου δασυλλίου στη βορεινή άκρη του οικισμού, για το οποίο οι ίδιοι οι κάτοικοι ανέφεραν ως εξήγηση της ύ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Εικονοστάσι στην περιοχή Κόνιτσας

Εκκλησία στο Φλαμπουράρι Ζαγορίου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

παρξής του την οικολογική του σημασία (κυρίως συγκράτηση του εδάφους και των υδάτων). Οι διάφορες απαγορεύσεις που συνδέονται με την ιερότητα που αποδόθηκε σ' αυτά τα δάση (συχνή και η ύπαρξη μοναστηριού ή ξωκκλησιού) επιβεβαιώνουν τη συνειδητή προσπάθεια των κοινοτήτων να διασφαλίσουν την προστασία τους. Υπάρχουν όντως πολλές παραδόσεις που αναφέρουν υπερφυσικούς τρόπους τιμωρίας ατόμων που αποπειράθηκαν να ξυλεύσουν σε τέτοιους χώρους.

Ιδιαίτερο πολιτιστικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης πολλά στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος τα οποία έχουν ιστορικά συνδεθεί με διάφορες οικονομικές, κοινωνικές, θρησκευτικές και πολιτιστικές λειτουργίες. Χρήσεις δέντρων και φυτών στα πλαίσια των παραδοσιακών παραγωγικών δραστηριοτήτων ή και άλλων ενεργειών (λαϊκή ιατρική, μαγεία κλπ.), λειτουργίες φυσικών στοιχείων (κορυφών, πετρών, βράχων, δέντρων κλπ.) στην οργάνωση και διαχείριση του χώρου (σημεία, όρια – παραδόσεις και θρύλοι συνυφασμένοι μ' αυτά), ιεροί και μυθικοί τόποι (τρύπες συνυφασμένες με πατήματα αγίων, ρέματα συνυφασμένα με παραδόσεις για νεράιδες κλπ.), χώροι ιστορικής σημασίας (όπου έγιναν μάχες ή κάποια άλλα σημαντικά ιστορικά γεγονότα), χώροι συνδεδεμένοι με συγκεκριμένες πολιτιστικές εκδηλώσεις: χοροστάσια, πηγές όπου γίνονταν γιορτές όπως αυτή του «κλήδονα» (24 Ιουνίου), ισιώματα όπου έπαιζαν τα παιδιά και τόσα άλλα. (βλ. πίνακες, σσ. 210 και 211).

Η πολιτιστική δραστηριότητα

Η πολιτιστική δραστηριότητα είναι πια κατεξοχήν παρεμβατική με αφετηρία το αστικό κέντρο και κινείται στα όρια του φολκλορισμού μάλλον, δηλαδή της μουσειακής συντήρησης και της τεχνητής αναβίωσης στοιχείων της παράδοσης χωρίς οργανική σύνδεση με το κοινωνικό παρόν της κοινότητας τις περισσότερες φορές, και με μοναδική ίσως λειτουργική ένταξη σ' ένα κοινωνικό πλαίσιο τη σύνδεσή τους με τον τουρισμό και την προσέλκυση επισκεπτών, γεγονός που καθιστά όλα αυτά τα στοιχεία «θέαμα», που βεβαίως εντάσσεται μ' έναν ανάλογο τρόπο στο χωριό που, όπως είπαμε, μετατρέπεται σε σκηνικό. Και όλα αυτά εκπορεύονται και σχεδιάζονται σε κάποιο α-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

στικό κέντρο στα πλαίσια κάποιου «εκπολιτιστικού», όπως συνήθως λέγονται, συλλόγου, ενώ οι λιγοστοί κάτοικοι των χωριών, αρχικά με κάποια αμηχανία στη συνέχεια ως υποκείμενα κολακείας, εντάσσονται στην όλη παράσταση. Ωστόσο, αν και αυτός είναι ο κανόνας, υπάρχουν και χωριά εξαιρέσεις, όπως το Περιβόλι Γρεβενών, όπου παρατηρείται μια πολιτισμική συνέχεια παρόλες τις ιστορικές αντιξοότητες που έζησε αυτή η κοινότητα. Διασώζονται όχι ως αναβιώσεις ούτε ως ετοιμοθάνατες επιβιώσεις, αλλά ως ζωντανές εκδηλώσεις ενταγμένες στον εθιμικό κύκλο των εποχών, σημαντικά πολιτισμικά φαινόμενα, τα οποία φαίνεται ότι ενισχύονται χωρίς να αλλοιώνονται και από το κύμα της επιστροφής συγχωριανών της διασποράς. Ο χορός Κίνιχ' (βλ. παραπάνω), παραδείγματος χάριν, τελείται με πάνδημη συμμετοχή και ιδιαίτερη μεγαλοπρέπεια, όπως παλιά, εκφράζοντας τόσο το πνεύμα της κοινής καταγωγής και της κοινωνικής συνοχής και αλληλεγγύης, όσο και τις κοινωνικές ιεραρχίες και αξίες τις οποίες ταυτόχρονα ενισχύει και αναπαράγει. Φαινόμενα σαν κι αυτό παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αφού δεν έχουν καμμιά σχέση με τις τεχνητές και συχνά κίβδηλες φολκλορικές αναπαραστάσεις.

Ο προσανατολισμός των «εκπολιτιστικών» συλλόγων, που εμφανίσθηκαν μαζικά κυρίως μετά τη μεταπολίτευση εκφράζοντας και τη γενική τάση της εποχής για «επιστροφή στις ρίζες», που βέβαια συνδέεται τόσο με τη γενική κρίση της αστεακής νεοελληνικής κοινωνίας όσο και με τις ιδιαίτερες συνθήκες του αστικού κέντρου, όπως αυτό διαμορφώθηκε μεταπολεμικά, φαίνεται στην όλη δραστηριότητά τους και την παρέμβασή τους στα κοινά των κοινοτήτων με τις οποίες συνδέονται. Πρόκειται για μια παρεμβατική λογική, που συνήθως εξαντλείται σε κάποια έργα εξωραϊσμού (που δυστυχώς όχι σπάνια αλλοιώνουν την οικιστική φυσιογνωμία των χωριών), σε εκδηλώσεις φολκλορικού περιεχομένου (χορευτικό συγκρότημα, κάποιες αναπαραστάσεις σκηνών της παραδοσιακής ζωής κλπ.) ή και κάποιες εκδόσεις που αφορούν τα χωριά (εφημερίδες, βιβλία).

Οι σύλλογοι αυτοί, αν και κατά κάποιον τρόπο αποτελούν συνέχεια της ιστορίας των αδελφοτήτων, διαφέρουν απ' αυτές σε ουσιαστικά σημεία. Πρώτα πρώτα οι ίδιοι οι τίτλοι δηλώνουν διαφορετικές ιδεολογίες. Ο όρος «εκπολιτιστικός» ή «πολιτιστικός» ή «μορφωτικός» δηλώνει μια διάθεση εκπολιτιστική μιας κοινωνίας που εκλαμβάνεται ως χρήζουσα μιας τέτοιας παρέμβασης. Από την άλλη ο όρος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοζάνης

Γάμος στη Βωβούσα, 1991

«αδελφότητα» παραπέμπει περισσότερο στην έννοια της κοινωνικής αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας. Πράγματι, οι αδελφότητες που συστάθηκαν κατά την πρώτη φάση της διασποράς είχαν διπλή και πολύ ουσιαστική στόχευση, κάτι που φαίνεται και από την ίδια τους την ιστορία. Από τη μια επιτελούσαν μια λειτουργία προσαρμογής και προόδου στο νέο χώρο εγκατάστασης με την αλληλεγγύη και την αλληλοβοήθεια, που αποτελούσαν βασικές αρχές των καταστατικών τους, και από την άλλη αποσκοπούσαν και στην παροχή υλικής και ηθικής βοήθειας στους συγγενείς, συγχωριανούς και τα ίδια τα χωριά που άφησαν πίσω μεταναστεύοντας. Πάρα πολλά ευαγή ιδρύματα (εκκλησίες, σχολεία, ορφανοτροφεία κλπ.) είναι έργα αυτών των αδελφοτήτων.

Γενικά ως πρώτη και σημαντική διαπίστωση σ' αυτή τη φάση μπορούμε να καταθέσουμε την παρατήρηση ότι, εκτός εξαιρέσεων, η γενική τάση στο χώρο μελέτης είναι η απουσία της ενδογενούς πολιτισμικής έκφρασης και δημιουργίας, λόγω της αποσύνθεσης των οικονομικών και κοινωνικών μηχανισμών, που παραδοσιακά τη στήριζαν, και φυσικά της πληθυσμιακής αποψίλωσης που αυτή προϋποθέτει.

Δημοτική Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Αντί αυτής της δημιουργίας, παρατηρείται μια εξωγενής και παρεμβατική πολιτιστική δραστηριότητα, η οποία εντάσσεται και εξαντλείται στα πλαίσια του φολκλορισμού.

Στη βάση των παραπάνω διαπιστώσεων η πρόταση σ' αυτόν τον τομέα θα πρέπει να κινηθεί σε δύο άξονες. Ο ένας αφορά τις ίδιες τις κοινωνικές και οικονομικές δομές, χωρίς τις οποίες δεν μπορεί να υπάρξει πολιτισμική δημιουργία, και ο άλλος τις εξωτερικές παρεμβάσεις, οι οποίες πρέπει να μην στρεβλώνουν και αλλοιώνουν τα στοιχεία της πολιτισμικής κληρονομιάς του χώρου.

ΑΝΘΡΩΠΙΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Κατά γενική ομολογία το φυσικό περιβάλλον του χώρου που μελετάμε αποτελεί μαζί με τους παραδοσιακούς οικισμούς το σημαντικότερο «κεφάλαιό» του. Η οικολογική και αισθητική του αξία έχει προκαλέσει πολλές συζητήσεις και σε πολλά επίπεδα όσον αφορά την προστασία και τη «διαχείρισή» του.

Μια από τις διαστάσεις του ζητήματος, που ενδιαφέρει και την παρούσα μελέτη, αφορά τη σχέση ανάμεσα στο φυσικό και το ανθρωπογενές περιβάλλον. Είναι αυτονόητο ότι σε μια αγροτοποιμενική κοινωνία που φιλοξενείται σ' ένα συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο, του οποίου το φυσικό περιβάλλον οικειοποιείται, αναπτύσσεται μια συγκεκριμένη σχέση αλληλεξάρτησης, που βασίζεται στις ίδιες τις παραγωγικές δραστηριότητες. Η ίδια η δημογραφική έξοδος που προσδιορίσαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, ήταν, όπως είπαμε, αποτέλεσμα ενός αδιεξόδου των τοπικών οικονομιών και κοινωνιών λόγω των οικολογικών περιορισμών που επέβαλλε ο χώρος διαβίωσής τους. Κάποια στιγμή ο τόπος δεν άντεχε να τρέφει τον αυξανόμενο πληθυσμό του, με αποτέλεσμα αυτός να στραφεί σε άλλες δραστηριότητες, οι οποίες συνήθως προϋποθέτουν μετακινήσεις.

Είναι γεγονός ότι η αύξηση του πληθυσμού και η επέκταση των παραγωγικών δραστηριοτήτων οδήγησε στο παρελθόν σε εντατικές μορφές εκμετάλλευσης του φυσικού περιβάλλοντος, των οποίων τα ίχνη διακρίνονται ακόμα και σήμερα που παρατηρείται μεγάλη ερή-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

μωση της περιοχής. Στις εκτάσεις γύρω από τους οικισμούς διακρίνονται ακόμα τα αγροτεμάχια και οι πεζούλες που είχαν διαμορφώσει για τις καλλιέργειες, χώροι που τώρα αναδασώνονται σε μεγάλη έκταση, καθώς έχουν εγκαταλειφθεί. Στα χωριά Νικάνωρ, Μόλιστα, Γαναδιό, Μοναστήρι, για παράδειγμα, δύσκολα πιστεύει κανείς ότι στα μέρη που τώρα έχουν αναπτυχθεί νεαρά δάση ήσαν κάποτε αμπελοκαλλιέργειες. Εντατική επίσης ήταν στο παρελθόν και η βόσκηση κυρίως στις κτηνοτροφικές κοινότητες, όπου οι οικισμοί αντιμετώπιζαν και σοβαρά προβλήματα διαβρώσεων και κατολισθήσεων. Σήμερα και η κτηνοτροφία έχει μειωθεί κατά πολύ και, αν αποτελεί «πρόβλημα» ως προς την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, αυτό ισχύει σε λίγες μόνο κοινότητες. Ένα παράδειγμα είναι το Περιβόλι, χωριό κτηνοτροφικό δίπλα στον πυρήνα του δρυμού στη Βάλια Κάλντα, όπου κοπάδια βόσκουν και σήμερα στις απαγορευμένες ζώνες. Εδώ, όπως και σε μερικές άλλες κοινότητες, το πρόβλημα είναι βέβαια σύνθετο και δεν λύνεται με απόλυτες απαγορευτικές διατάξεις, αλλά χρειάζεται συνυπολογισμό τόσο των κοινωνικών διαστάσεων όσο και της νοοτροπίας του ντόπιου πληθυσμού. Ως προς την υλοτομία, αυτή είναι δραστηριότητα που ελέγχεται πλήρως από τις Δασικές Υπηρεσίες και ως εκ τούτου δεν παρουσιάζει ιδιαίτερα προβλήματα, τουλάχιστον όσον αφορά τούτη την προσέγγιση.

Το φυσικό περιβάλλον, ωστόσο, παρουσιάζει και ιστορικο-πολιτισμικό ενδιαφέρον, αφού πολλά στοιχεία του είχαν κοινωνικοποιηθεί κατά έναν τρόπο που τα καθιστούσε ταυτόχρονα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτισμικής κληρονομιάς. Αυτή η διάσταση επιβεβαιώνει την άποψη ότι το φυσικό περιβάλλον, παρόλο που είναι μια αξία από μόνο του, δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ανεξάρτητα από τον ανθρώπινο πολιτισμό. Δέντρα, ποτάμια, βράχοι, λίμνες, δάση, κορυφές, χαράδρες, πηγές, και τόσα άλλα στοιχεία της φύσης, έχουν αποκτήσει στην ιστορική διαδρομή ένα ιδιαίτερο κοινωνικό, ιστορικό και εν τέλει πολιτισμικό βάρος. Πρόκειται για μιαν ιστορική φόρτιση που συχνά ανάγει τέτοια στοιχεία στα όρια της ιερότητας και αποκαλύπτει μια βαθιά και πολλές φορές και μεταφυσική σχέση του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον. Είναι μια πλευρά που πρέπει και μπορεί να αξιοποιηθεί ιδιαίτερα και στα πλαίσια της ανάδειξης της τοπικής ιστορίας και του τοπικού πολιτισμού.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΠΙΕΣΕΙΣ

Οι πιέσεις που εντοπίζονται στην περιοχή μελέτης μπορούν να διακριθούν σε δύο κατηγορίες, τις ενδογενείς και τις εξωγενείς.

Οι ενδογενείς πιέσεις έχουν κατά πολύ ατονήσει στην πλειονότητά τους, λόγω της δημογραφικής αποψίλωσης των τελευταίων δεκαετιών. Ωστόσο, υπάρχουν κάποιες δραστηριότητες και διαθέσεις που δημιουργούν πιέσεις ως προς το φυσικό περιβάλλον, τέτοιες που να απαιτούν κάποιες ειδικές ρυθμίσεις. Πρώτα από όλα υπάρχει το «ιστορικό πρόβλημα» της κτηνοτροφίας, η οποία, παρότι έχει μειωθεί σε σημαντικό βαθμό, όπως δείχνουν και τα ποσοτικά δεδομένα (βλ. διάγραμμα, σ. 206), συνεχίζει να προκαλεί τριβές και αντιθέσεις στην περιοχή, που δεν οφείλονται στη στενότητα των βοσκοτόπων πια αλλά στο ζήτημα διευθέτησης της βοσκής. Ένα χτυπητό παράδειγμα είναι οι κτηνοτρόφοι της κοινότητας Περιβολίου, που προκλητικά βόσκουν στην απαγορευμένη ζώνη του Εθνικού Δρυμού στη Βάλια Κάλντα, καθώς θεωρούν ότι η περιοχή ιστορικά τους ανήκει και ότι δεν έχει κανείς το δικαίωμα να τους «διώξει από τα χώματα των πατεράδων και των προπάππων» τους. Από την επιτόπια έρευνα που κάναμε συνάγεται το συμπέρασμα ότι η αντίθεση και η σύγκρουση αυτή έχει μάλλον συμβολικό χαρακτήρα και οφείλεται στην κακή διαχείριση που παράγει και την εχθρική σχέση μεταξύ κτηνοτρόφων και Διοίκησης. Οι απόλυτες απαγορευτικές διατάξεις, που προκαλούν συγχύσεις και την ευαισθησία των ανθρώπων της περιοχής όσον αφορά τη σχέση τους με τα πατρώα εδάφη, ιδιαίτερα όταν δεν τους λαμβάνουν καθόλου υπόψιν, αντί να λύσουν, επιτείνουν τα προβλήματα. Επιβάλλεται γι' αυτό μια άλλη αντιμετώπιση και διαχείριση, που θα γίνει σε άμεση συνεννόηση και συνεργασία με τους κτηνοτρόφους, οι οποίοι, στο μέτρο που δεν θα εκδιώκονται αλλά θα τακτοποιούνται μέ κάποιον τρόπο σε βοσκήσιμες εκτάσεις, δεν νομίζουμε ότι θα προβάλουν αντίσταση.

Με την κτηνοτροφία συνδέεται επίσης και ένα άλλο πρόβλημα, εκείνο της διάνοιξης κτηνοτροφικών δρόμων στις αλπικές ζώνες, γεγονός για το οποίο διαμαρτύρονται Σύλλογοι και φορείς Προστασίας της Φύσης ισχυριζόμενοι ότι οι δρόμοι αυτοί «τραυματίζουν» και αλλοιώνουν το φυσικό τοπίο. Τέτοιο παράδειγμα αποτελούν οι δρόμοι

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

που ανοίγονται στην Τύμφη. Και εδώ πρέπει να υπάρξει μια άλλη αντιμετώπιση που θα οδηγήσει στη γνώση των πραγματικών διαστάσεων του προβλήματος. Συχνά τέτοιες ενέργειες γίνονται για να εξυπηρετήσουν σκοπούς ξένους προς τα συμφέροντα της κτηνοτροφίας, η οποία απλώς χρησιμοποιείται ως άλλοθι. Μπορεί, για παράδειγμα, να κρύβονται σχέδια τουριστικής ανάπτυξης, τα οποία δεν θα μπορούσαν αλλιώς να προωθηθούν λόγω των αρνητικών συνεπειών στο φυσικό περιβάλλον. Αυτή είναι μια άποψη που εκφράζεται από Συλλόγους Προστασίας της Φύσης.

Μια άλλη ενδογενής πίεση συνδέεται με την υλοτομία: μπορούμε όμως να πούμε ότι αυτή βρίσκεται υπό έλεγχο, καθώς η διαχείρισή της γίνεται με ευθύνη της Δασικής Υπηρεσίας.

Η λαθροθηρία και λαθραλιεία, που αποτελεί μείζον πρόβλημα στην περιοχή, ασκείται κατά κύριο λόγο από ανθρώπους εκτός της περιοχής, γι' αυτό θα μπορούσε να χαρακτηρισθεί και εξωγενής πίεση.

Οι εξωγενείς πιέσεις θα μπορούσαν να χωριστούν σε δύο κατηγορίες, στις αναπτυξιακές και τις «εκπολιτιστικές», οι οποίες βεβαίως είναι αλληλένδετες από κάποιες πλευρές. Οι αναπτυξιακές εντοπίζονται κυρίως στον τουριστικό τομέα και δευτερευόντως στο βιοτεχνικό. Ως προς τον τουρισμό αρκετοί φορείς και ιδιώτες διαπνέονται από μια συγκεκριμένη αντίληψη για τουριστική ανάπτυξη, η οποία συχνά επηρεάζει αρνητικά τόσο το φυσικό όσο και το πολιτιστικό περιβάλλον. Κτίρια υπέρογκα με αισθητική ξένη προς εκείνη της τοπικής παράδοσης, άλλες παρεμβάσεις στο χώρο (δρόμοι κλπ.), αλλοιώνουν συχνά το χαρακτήρα της περιοχής. Ως προς το βιοτεχνικό τομέα, οι πιέσεις είναι μάλλον μικρές, αφού η ανάπτυξή του είναι αρκετά περιορισμένη. Μιλάμε κυρίως για κάποιες κτηνοτροφικές μονάδες και ορισμένα λατομεία, που έχουν κάποια συμβολή στη ρύπανση του περιβάλλοντος.

Όσο για τα πολιτιστικά, το κύριο πρόβλημα συνδέεται με τις παρεμβάσεις κάποιων πολιτιστικών ή «εκπολιτιστικών» συλλόγων, οι οποίοι με λανθασμένα κριτήρια προβαίνουν σε «εξωραϊστικές» για το χώρο ενέργειες, οι οποίες συνήθως έχουν τα αντίθετα αποτελέσματα, αλλοιώνουν δηλαδή την αισθητική της περιοχής. Καινούργιες βρύσες, πλατείες, διακοσμήσεις, επενδύσεις τοίχων, πινακίδες κλπ. πολλαπλασιάζονται τα τελευταία χρόνια αλλοιώνοντας αισθητικά το παραδοσιακό χρώμα της περιοχής, καθώς δεν διέπονται από αισθητι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

κούς κανόνες σύμφωνους με τις επιταγές της τοπικής παράδοσης.

Τέλος, το μεγάλο ρεύμα επιστροφής στο χωριό με τη συνεπαγόμενη άνθιση της δεύτερης κατοικίας δημιουργεί αρκετές πιέσεις ως προς τη γη, με άμεσο αποτέλεσμα την άνοδο των τιμών της και την ανάπτυξη ενός κλίματος εμπορευματοποίησης με αναπόφευκτες συνέπειες για την τοπική κοινωνία. Αυτή η κατάσταση δημιουργεί σοβαρές πιέσεις για το οικιστικό περιβάλλον και κοινωνικά προβλήματα στους κατοίκους της περιοχής και σ' όσους κατάγονται απ' αυτή, καθώς η απόκτηση οικοπέδου ιδιαίτερα στα χωριά με αξιόλογη τουριστική ανάπτυξη καθίσταται πολύ δύσκολη λόγω της αυξημένης ζήτησης και από «ξένους».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως προκύπτει από την ανάλυση που προηγήθηκε, ο ενιαίος γεωγραφικός χώρος της μελέτης διαμορφώθηκε ιστορικά σε «ζώνες» ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Το στοιχείο αυτό της ανάλυσης, δηλαδή οι ζώνες της ανθρώπινης δραστηριότητας, σε συνδυασμό με τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά και την αρχιτεκτονική κληρονομιά της περιοχής, αποτελεί τη βάση στην οποία θα πρέπει να στηρίζεται κάθε μελλοντική πρόταση διαχείρισης και ανάπτυξης της περιοχής μελέτης.

Η σημερινή εικόνα της ανθρώπινης δραστηριότητας παρουσιάζει τα εξής χαρακτηριστικά:

α) Ο πληθυσμός διακρίνεται σε τρία αριθμητικά μεγέθη (απογραφής, πραγματικός και μη μόνιμος ή «θερινός»). Ο αριθμός των μονίμων κατοίκων της περιοχής είναι το μισό του αριθμού της απογραφής Μαρτίου 1991 και ο αριθμός των μη μονίμων κατοίκων (του θέρους) είναι τριπλάσιος του πραγματικού και διπλάσιος της απογραφής. Επιπλέον η πυραμίδα των ηλικιών είναι γηρασμένη και οι περισσότεροι οικισμοί δεν έχουν παιδιά ηλικίας μέχρι 12 ετών (βλ. διαγράμματα, σσ. 200-203).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

β) Η οικονομία της περιοχής περιορίζεται κυρίως στην εκμετάλλευση του δάσους και την κτηνοτροφία (βλ. διαγράμματα, σσ. 204-207). Σημειώνεται ότι ορισμένοι δασικοί συνεταιρισμοί είναι ανενεργοί και οι περισσότεροι παρουσιάζουν μεγαλύτερο αριθμό μελών από τον πραγματικό. Επιπλέον, παρόλο που ο αριθμός του ζωικού κεφαλαίου έχει μειωθεί σημαντικά στις μέρες μας, το πρόβλημα της υποβάθμισης των βοσκοτόπων παραμένει σε ορισμένες περιοχές, επειδή επιμηκύνθηκε η περίοδος βοσκής. Παρατηρείται επίσης ότι το 90% της κτηνοτροφίας καταλαμβάνουν τα αιγοπρόβατα και ότι η μεν οικόσιτη κτηνοτροφία αποτελείται κυρίως από γίδια, η δε μετακινούμενη κυρίως από πρόβατα.

Η γεωργία θα μπορούσε να χαρακτηρισθεί ως «ανύπαρκτη», με εξαίρεση λίγα κηπευτικά για οικιακή κατανάλωση και λιγοστές καλλιέργειες πατάτας, τριφυλλιού και σιτηρών. Επισημαίνεται ότι αυτή η κατάσταση της γεωργίας δεν οφείλεται στην έλλειψη γεωργικής γης, αλλά στην εγκατάλειψή της λόγω αλλαγής των οικονομικών δομών.

γ) Η σημερινή εικόνα της οικονομίας συμπληρώνεται από μία υποτυπώδη μορφή τουρισμού (βλ. πίνακες, σσ. 208 και 209), που εκφράζεται κυρίως σε ορισμένα χωριά του δυτικού και κεντρικού Ζαγορίου. Ο αριθμός των καταλυμάτων ανέρχεται περίπου 1.000 κρεβάτια, που κατανέμονται κυρίως σε μικρούς ξενώνες των 4-5 δωματίων ή σε ενοικιαζόμενα δωμάτια.

δ) Τέλος, η περιοχή διαθέτει ορισμένες μικρές μονάδες «οικοτεχνίας» (κυρίως στον οικισμό Μηλιάς), που ασχολούνται με την παραγωγή αντικειμένων «λαϊκής τέχνης», καθώς και μικρά τυροκομεία και σχιστήρια ξύλου που λειτουργούν εποχιακά.

Τα πολιτιστικά στοιχεία της περιοχής, αντίθετα με τη σημερινή ανθρώπινη δραστηριότητα, παρουσιάζουν ενδιαφέρον τόσο λόγω του μεγάλου αριθμού και της ιστορίας τους, όσο και των αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών και της ποικιλίας τους.

Αναλυτικότερα τα στοιχεία αυτά συνοψίζονται στα εξής:

α) Το εν τρίτον των οικισμών της μελέτης αποτελείται από ενδιαφέροντα αρχιτεκτονικά σύνολα που τα συνθέτουν λιθόκτιστα κτίρια επικαλυμμένα με σχιστόπλακες. Τα αρχιτεκτονικά μορφολογικά χαρακτηριστικά τους προσαρμόζονται άριστα στην αισθητική του τοπίου παρουσιάζοντας μοναδικό συνδυασμό φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Αυτά τα οικιστικά σύνολα εντοπίζονται κυρίως

Δημοτική Βιβλιοθήκη Κονίτσας Κεντρική

στο δυτικό και κεντρικό Ζαγόρι καθώς και στην περιοχή των μαστοροχωρίων.

β) Περίπου εκατό πέτρινα γεφύρια μικρά και μεγάλα, μονότοξα, δίτοξα και τρίτοξα (βλ. πίνακες, σσ. 210 και 211), μοναδικής αρχιτεκτονικής που συμπληρώνονται από 9 πέτρινες σκάλες και τμήματα λιθόστρωτων οδών (μονοπάτια), διάσπαρτα σ' όλο το χώρο της μελέτης, αποτελούν μαρτυρίες ενός πυκνού δικτύου. Το μεγαλύτερο μέρος των μνημείων αυτών χρονολογείται από τον 17ο-18ο αιώνα μ.Χ., με εξαίρεση την κεντρική οδική αρτηρία που χρονολογείται από τους ρωμαϊκούς χρόνους. Επιπλέον, αυτό το πυκνό οδικό δίκτυο, που επεκτείνεται και έξω από τα συμβατικά όρια της μελέτης, μας επιβεβαιώνει την ύπαρξη επικοινωνιών γενικά.

γ) Από τους 64 ερειπωμένους υδρόμυλους της περιοχής οι δέκα βρίσκονται σε καλή κατάσταση και αποτελούν αξιόλογα κτίσματα του 19ου αιώνα τόσο για την αρχιτεκτονική τους όσο και για την ιδιαίτερα σημαντική τεχνική και χρήση τους. Τα νεροπρίονα, που δεν υπάρχουν πια, λειτουργούσαν με την ίδια τεχνική μετατρέποντας όμως την κινητήρια δύναμη του νερού σε παλινδρομική. Τονίζεται ότι τα γεφύρια και οι υδρόμυλοι βρίσκονται κατά κανόνα κοντά στους οικισμούς, το 'να δίπλα στ' άλλο, κι αποτελούν ενιαίο αρχιτεκτονικό σύνολο στο οποίο προστίθεται πολλές φορές και πέτρινη σκάλα (π.χ. στους οικισμούς Κήπων, Κουκουλίου, Τρίστενου).

δ) Πολλά πολιτιστικά στοιχεία, όπως αλώνια, νεροτριβιές, βρύσες, χάγια ή αμελικά, εικονίσματα, καθώς και τεράστιοι φυσικοί ογκόλιθοι που φέρουν την ονομασία «κιάτρα», σώζονται διάσπαρτα σ' όλη την περιοχή μελέτης δηλώνοντας έτσι την οργάνωση του κοινοτικού χώρου και την οικιστική δομή.

ε) Η περιοχή μελέτης διαθέτει 26 σημαντικά μοναστήρια. Η έλλειψη μοναχών σ' αυτά δημιουργεί πρόσθετους κινδύνους καταστροφής τους από διαρρήξεις και κλοπές. Η ίδρυση του παλιότερου μοναστηριού της περιοχής χρονολογείται την εποχή του Κων/νου του Πωγωνάτου (Μονή Βουτσάς, 7ος μ.Χ. αιώνας), ενώ τα περισσότερα από τα μοναστήρια ιδρύθηκαν τον 11ο και 12ο αιώνα. Η αξία της εκκλησιαστικής και μοναστηριακής αρχιτεκτονικής ξεπερνά τους συνηθισμένους λόγους (π.χ. ιδιαιτερότητα του κτιρίου και των υλικών κατασκευής, εικόνες, ξυλόγλυπτα τέμπλα, πηγάδια ή στέρνες, αλώνια, καμπαναριά, κελιά, κλπ.), και έχει ιδιαίτερη σημασία για την περιοχή,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

αφού σ' όλη τη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το καθεστώς αυτοδιαχείρισης των κοινοτήτων δεν επέτρεψε την εγκατάσταση τούρκικων πληθυσμών και κατ' επέκταση την κατασκευή τεμενών και τζαμιών.

στ) Κάθε οικισμός διαθέτει ένα τουλάχιστον κεντρικό ναό και 5-10 παρεκκλήσια. Συνολικά λοιπόν οι οικισμοί της περιοχής μελέτης αριθμούν, εκτός από τους κεντρικούς ναούς, 237 άλλες εκκλησίες και 135 σημαντικά εικονίσματα (βλ. πίνακες, σσ. 212 και 213). Οι περισσότερες εκκλησίες της περιοχής χτίστηκαν τον 17ο και 18ο αιώνα πάνω σε παλιούς ναούς. Χαρακτηριστικό δείγμα της αρχιτεκτονικής τους, εκτός από το ρυθμό που είναι κυρίως βασιλική μετά τρούλου, αποτελούν οι θολωτοί τρούλοι εντός της στέγης κατασκευασμένοι από πωρόλιθους. Το χαγιάτι της εκκλησίας, που για πολλούς αποτελεί συνέχεια της αρχαίας στοάς, προσθέτει και επιπλέον χαρακτηριστικά στο κτίριο τόσο ως χώρος κοινωνικής και πολιτικής έκφρασης, όσο και ως κατασκευή ημικυκλικών πέτρινων τόξων που εδράζονται σε λιτές «δωρικές» κολώνες.

Τέλος, σημαντικό ιστορικό στοιχείο της περιοχής αποτελούν τα ευρήματα τῶν ανασκαφών στο Κλειδί (δυτικό Ζαγόρι κοντά στην Αρίστη και την Κλειδωνιά), ο αρχαίος οικισμός της Βίτσας Ζαγορίου (9ος-4ος π.Χ. αι.) καθώς και τα πολυγωνικά τείχη άνωθεν του οικισμού Σκαμνέλι στο κεντρικό Ζαγόρι.

Συμπερασματικά, τελειώνοντας τη γενική αξιολόγηση των πολιτιστικών στοιχείων της περιοχής μελέτης διαπιστώνεται εύκολα:

α) ο μεγάλος αριθμός μεμονωμένων μνημείων,

β) η ποικιλία πολιτιστικών στοιχείων,

γ) ο σημαντικός αριθμός οικιστικών συνόλων και

δ) το ανθρωπογενές φυσικό τοπίο έτσι όπως εκφράζεται με τις ζώνες της ανθρώπινης δραστηριότητας.

Εξάλλου ο συνδυασμός του ποικιλόμορφου φυσικού τοπίου, της πλούσιας και σπάνιας χλωρίδας και πανίδας της περιοχής, της πολιτισμικής κληρονομιάς καθώς και της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, δημιουργεί την ιδιαιτερότητα αλλά κυρίως την μοναδικότητα της βόρειας Πίνδου.

Συνοψίζοντας τις διαπιστώσεις που προκύπτουν από την ανάλυση των δεδομένων θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στη διατύπωση των

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

παρακάτω συμπερασμάτων:

1. Το κύριο πρόβλημα της περιοχής είναι το δημογραφικό. Η πληθυσμιακή αποψίλωση στη μεγάλη πλειοψηφία των χωριών αγγίζει τα όρια της ερήμωσης, φαινόμενο που δεν παρουσιάζει τάσεις υποχώρησης. Υπάρχουν κάποιες εξαιρέσεις, όπου όμως και σ' αυτές υπάρχει πρόβλημα, αφού απλώς παρουσιάζουν μια στοιχειώδη συγκράτηση πληθυσμού χωρίς αυτό να σημαίνει την εξασφάλιση προοπτικών επιβίωσης.
2. Οι παραδοσιακές οικονομικές δραστηριότητες τείνουν να εκλείψουν εκτός από την κτηνοτροφία (κυρίως μετακινούμενη) και τη υλοτομία, οι οποίες πραγματικά προσδίδουν και κοινωνική ζωντάνια στις κοινότητες όπου ασκούνται (βλαχοχώρια και κάποια χωριά του Ζαγορίου κτηνοτροφία κατά τη θερινή περίοδο – Λάιστα, Βωβούσα, Δίστρατο κλπ. υλοτομία). Η συρρίκνωση της γεωργίας έχει οδηγήσει στην αναδάσωση πρώην καλλιεργούμενων εκτάσεων. Ενδιαφέρον επίσης από οικονομική άποψη παρουσιάζουν κάποια δείγματα άνθισης της τοπικής βιοτεχνίας με σοβαρές προοπτικές όπως αυτή της ξυλογλυπτικής στη Μηλιά και της υφαντικής στο Μονοδένδρι.
3. Παρατηρούνται τάσεις τουριστικής ανάπτυξης κυρίως στο Ζαγόρι, πράγμα που αποτελεί γενικά τη «μοναδική ελπίδα» σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των ίδιων των κατοίκων της περιοχής.
4. Διαπιστώνεται μια αύξουσα τάση επιστροφής στο χωριό κατοίκων των αστικών κέντρων που κατάγονται από την περιοχή (κατεξοχήν), η οποία δεν έχει μόνιμα χαρακτηριστικά, αλλά αποσκοπεί κατά κανόνα στην απόκτηση μιας δεύτερης κατοικίας για διακοπές.
5. Στην πλειοψηφία των κοινοτήτων, και ιδίως σ' αυτές που παρουσιάζουν δείκτες εγκατάλειψης, η κοινότητα τείνει να υποκαθίσταται στις λειτουργίες της από αδελφότητες ή συλλόγους. Έτσι πολλές αποφάσεις παίρνονται από άτομα και φορείς εκτός της περιοχής και με τα ανάλογα βέβαια κριτήρια.
6. Τα προβλήματα που παρουσιάζονται ως προς το φυσικό περιβάλλον συνδέονται κυρίως με τη διαχείριση και με εξωτερικές παρεμβάσεις που έχουν αρνητικές συνέπειες για την ισορροπία των οικοσυστημάτων.
7. Στο δομημένο χώρο τα περισσότερα προβλήματα οφείλονται στην

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

αρχική εγκατάλειψη και στη νεώτερη ανοικοδόμηση, που συχνά δεν συμβιβάζεται με τους παραδοσιακούς όρους δόμησης και αισθητικής.

8. Ως προς τα πολιτιστικά στοιχεία, η πληθώρα των αξιόλογων μνημείων κινδυνεύει άμεσα από τη φθορά και την καταστροφή λόγω απουσίας της μέριμνας για τη συντήρησή τους.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Α/Α	ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΠΑΛΑΙΑ ΟΝΟΜΑΣΙΑ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΕΠΑΡΧΙΑ	ΝΟΜΟΣ
1	Αβδέλλα	–	Βλαχοχώρια Πίνδου	Γρεβενών	Γρεβενών
2	Αγία Παρασκευή	Κεράσοβο	Μαστοροχώρια	Κόνιτσας	Ιωαννίνων
3	Άγιος Μηνάς	Αλιζότ Τσιφλίκι	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
4	Αλατόπετρα	–	Κουπατσαραίικα	Γρεβενών	Γρεβενών
5	Ανθρακίτης	Καμινιά	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
6	Άνω Πεδινά	Άνω Σουδενά	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
7	Αρίστη	Αρτσίστα	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
8	Άρματα	Αρμάτοβο	Λάκκα Αώου	Κόνιτσας	Ιωαννίνων
9	Ασπράγγελοι	Ντοβρά	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
10	Βίκος	Βιτσικό	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
11	Βίτσα	Βίτσα	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
12	Βοτονόσι	–	–	Μετσόβου	Ιωαννίνων
13	Βραδέτο	Βραδέτο	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
14	Βρυσοχώρι	Λεσινίτσα	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
15	Βωβούσα	Μπαϊάσα	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
16	Γαναδιό	Γαναδιό	Μαστοροχώρια	Κόνιτσας	Ιωαννίνων
17	Γρεβενίτι	Γρεβενίτι	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
18	Δίκορφο	Τζοντήλα	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
19	Δίλοφο	Σιοποτσέλι	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
20	Δίστρατο	Μπριάζα	Λάκκα Αώου	Κόνιτσας	Ιωαννίνων
21	Δόλιανη	Δόλιανη	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
22	Δοτσικό	–	Κουπατσαραίικα	Γρεβενών	Γρεβενών
23	Δροσοπηγή	Κάντσικο	Μαστοροχώρια	Κόνιτσας	Ιωαννίνων
24	Ελάτη	Μπούλτση	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
25	Ελατοχώρι	Τσερνέσι	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
26	Ελαφότοπος	Τσερβάρι	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
27	Ελεύθερο	Γκρισμπάνι	Λάκκα Αώου	Κόνιτσας	Ιωαννίνων
28	Ζάκκας	–	Κουπατσαραίικα	Γρεβενών	Γρεβενών
29	Ηλιοχώρι	Ντομπρίνοβο	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
30	Καβαλάρι	Καβαλλάρι	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
31	Καλλιθέα	–	Κουπατσαραίικα	Γρεβενών	Γρεβενών
32	Καλουτά	Καλουτά	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
33	Καπέσοβο	Καπέσοβο	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
34	Καρυές	Μουγγλιοί	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
35	Καστανέα	Καστάνιανη	Μαστοροχώρια	Κόνιτσας	Ιωαννίνων
36	Καστανώνας	Ντραγάι	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
37	Κάτω Πεδινά	Κάτω Σουδενά	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
38	Κήποι	Μπάγια	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονιτσας

ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Α/Α	ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΠΑΛΑΙΑ ΟΝΟΜΑΣΙΑ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΕΠΑΡΧΙΑ	ΝΟΜΟΣ
39	Κουκούλι	Κουκούλι	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
40	Κρανιά	Τούρια	Βλαχοχώρια Πίνδου	Γρεβενών	Γρεβενών
41	Λάβδας	–	Κουπατσαραίικα	Γρεβενών	Γρεβενών
42	Λαγκάδα	–	Μαστοροχώρια	Κόνιτσας	Ιωαννίνων
43	Λάιστα	Λάιστα	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
44	Λεπτοκαρυά	Λιασκοβέτσι	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
45	Μακρίνο	Μακρίνο	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
46	Μανασσή	Μανασσή	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
47	Μαυραναίοι	–	Κουπατσαραίικα	Γρεβενών	Γρεβενών
48	Μεγάλο Πάπιγκο	Μεγάλο Πάπιγκο	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
49	Μεσοβούνι	–	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
50	Μεσολούρι	–	Κουπατσαραίικα	Γρεβενών	Γρεβενών
51	Μηλιά	Αμέρου	Βλαχοχώρια Πίνδου	Μετσόβου	Ιωαννίνων
52	Μικρολίβαδο	Λαβανίτσα	Κουπατσαραίικα	Γρεβενών	Γρεβενών
53	Μικρό Πάπιγκο	Μικρό Πάπιγκο	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
54	Μόλιστα	Μεσαριά	Μαστοροχώρια	Κόνιτσας	Ιωαννίνων
55	Μοναστήρι	Μπουτσιφάρι	Μαστοροχώρια	Κόνιτσας	Ιωαννίνων
56	Μονοδέντρι	Μονοδέντρι	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
57	Νεγάδες	Νεγάδες	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
58	Νικάνωρ	Κορτίνιστα	Μαστοροχώρια	Κόνιτσας	Ιωαννίνων
59	Πάδες	Πάδες	Λάκκα Αώου	Κόνιτσας	Ιωαννίνων
60	Παλιοσέλι	Παλιοσέλι	Λάκκα Αώου	Κόνιτσας	Ιωαννίνων
61	Πανόραμα	–	Κουπατσαραίικα	Γρεβενών	Γρεβενών
62	Περιβόλι	Περιβόλι	Βλαχοχώρια Πίνδου	Γρεβενών	Γρεβενών
63	Πηγή	Πεκλάρι	Μαστοροχώρια	Κόνιτσας	Ιωαννίνων
64	Πολυνέρι	–	Κουπατσαραίικα	Γρεβενών	Γρεβενών
65	Πουρνιά	Σταρίτσιανη	Μαστοροχώρια	Κόνιτσας	Ιωαννίνων
66	Πρόσβορο	Πρόσβορο	Κουπατσαραίικα	Γρεβενών	Γρεβενών
67	Σαμαρίνα	Σαμαρίνα	Βλαχοχώρια Πίνδου	Γρεβενών	Γρεβενών
68	Σκαμνέλι	Σκαμνέλι	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
69	Σμίξη	–	Βλαχοχώρια Πίνδου	Γρεβενών	Γρεβενών
70	Τρίστενο	Ντρεστενίκο	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
71	Τσεπέλοβο	Τσεπέλοβο	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
72	Φιλιππαίοι	–	Κουπατσαραίικα	Γρεβενών	Γρεβενών
73	Φλαμπουράρι	Φλαμπουράρι	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
74	Φούρκα	Φούρκα	Βλαχοχώρια Πίνδου	Κόνιτσας	Ιωαννίνων
75	Φραγκάδες	Φραγκάδες	Ζαγόρι	Δωδώνης	Ιωαννίνων
76	Χρυσοβίτσα	-	-	Μετσόβου	Ιωαννίνων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

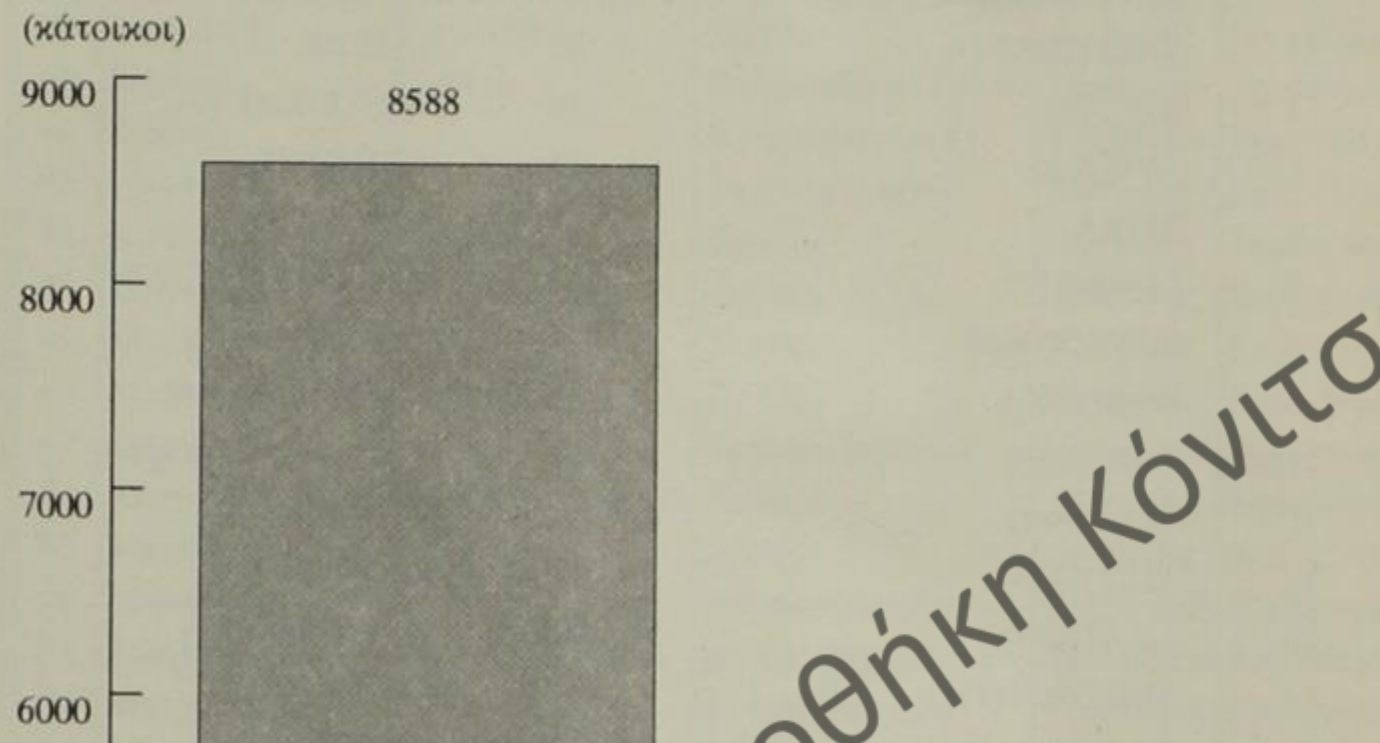
ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΕΠΙΤΟΠΙΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ*

1	ΑΓΙΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ	27	ΚΟΥΚΟΥΛΙ
2	ΑΝΘΡΑΚΙΤΗΣ	28	ΚΡΑΝΙΑ
3	ΑΝΩ ΠΕΔΙΝΑ	29	ΛΑΪΣΤΑ
4	ΑΡΙΣΤΗ	30	ΛΕΠΤΟΚΑΡΥΑ
5	ΑΡΜΑΤΑ	31	ΜΑΚΡΙΝΟ
6	ΒΙΤΣΑ	32	ΜΑΝΑΣΣΗ
7	ΒΡΑΔΕΤΟ	33	ΜΕΓΑΛΟ ΠΑΠΙΓΚΟ
8	ΒΡΥΣΟΧΩΡΙ	34	ΜΗΛΙΑ
9	ΒΩΒΟΥΣΑ	35	ΜΙΚΡΟΛΙΒΑΔΟ
10	ΓΑΝΑΔΙΟ	36	ΜΙΚΡΟ ΠΑΠΙΓΚΟ
11	ΔΙΚΟΡΦΟ	37	ΜΟΛΙΣΤΑ
12	ΔΙΣΤΡΑΤΟ	38	ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ
13	ΔΟΛΙΑΝΗ	39	ΜΟΝΟΔΕΝΤΡΙ
14	ΔΡΟΣΟΠΗΓΗ	40	ΝΕΓΑΔΕΣ
15	ΕΛΑΤΗ	41	ΝΙΚΑΝΩΡΑΣ
16	ΕΛΑΤΟΧΩΡΙ	42	ΠΑΔΕΣ
17	ΕΛΑΦΟΤΟΠΟΣ	43	ΠΑΛΙΟΣΕΛΙ
18	ΕΛΕΥΘΕΡΟ	44	ΠΕΡΙΒΟΛΙ
19	ΗΛΙΟΧΩΡΙ	45	ΠΟΥΡΝΙΑ
20	ΚΑΒΑΛΑΡΙ	46	ΣΚΑΜΝΕΛΙ
21	ΚΑΛΟΥΤΑ	47	ΤΡΙΣΤΕΝΟ
22	ΚΑΡΥΕΣ	48	ΤΣΕΠΕΛΟΒΟ
23	ΚΑΣΤΑΝΕΑ	49	ΦΛΑΜΠΟΥΡΑΡΙ
24	ΚΑΣΤΑΝΩΝΑΣ	50	ΦΟΥΡΚΑ
25	ΚΑΤΩ ΠΕΔΙΝΑ	51	ΦΡΑΓΚΑΔΕΣ
26	ΚΗΠΟΙ		

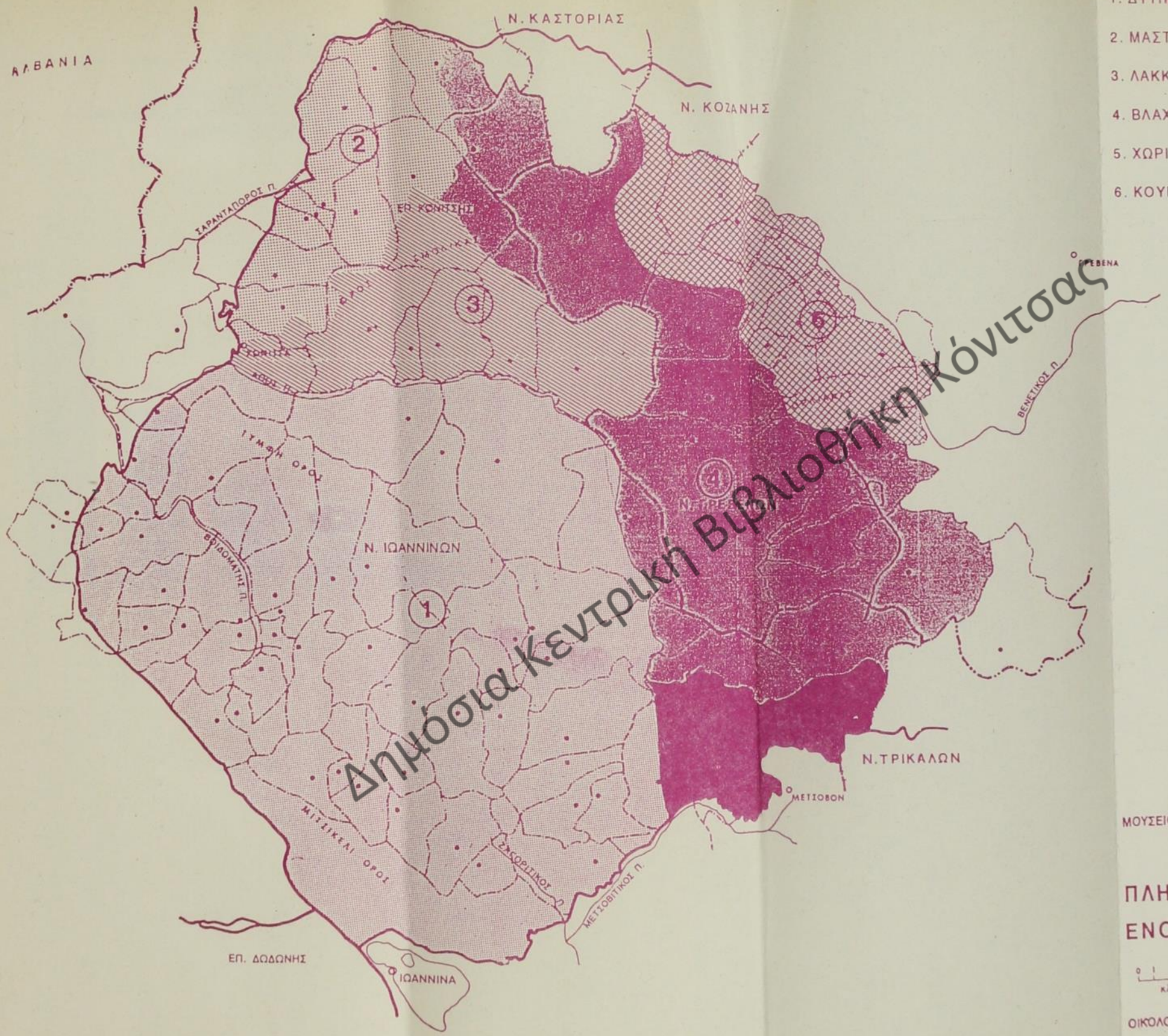
*Όπως φαίνεται και στους Πίνακες των σσ. 197 και 198, οι κοινότητες της περιοχής μελέτης ανέρχονται σε 76. Τα χρονικά όρια του ερευνητικού προγράμματος, ωστόσο, δεν επέτρεψαν να μελετηθούν στο σύνολό τους. Έτσι, στους πίνακες και τα διαγράμματα παρουσιάζονται οι 51 κοινότητες που μελετήθηκαν, οι οποίες πάντως όχι μόνον αποτελούν ικανό δείγμα αλλά και καλύπτουν όλη τη γεωγραφική έκταση της μελέτης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ: Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΣΕ ΣΥΝΟΛΟ 51 ΧΩΡΙΩΝ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΑΠΟΓΡΑΦΗΣ Ε.Σ.Υ.Ε. 1991 ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΙΤΟΠΙΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ 1991

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

1. ΔΥΤΙΚΟ & ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΖΑΓΟΡΙ
2. ΜΑΣΤΟΡΟΧΩΡΙΑ
3. ΛΑΚΚΑ ΑΩΟΥ
4. ΒΛΑΧΟΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΙΝΔΟΥ
5. ΧΩΡΙΑ ΜΕΤΣΟΒΟΥ
6. ΚΟΥΠΑΤΣΑΡΑΙΙΚΑ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΜΟΥΣΕΙΟ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗ ΦΥΣΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ – Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε

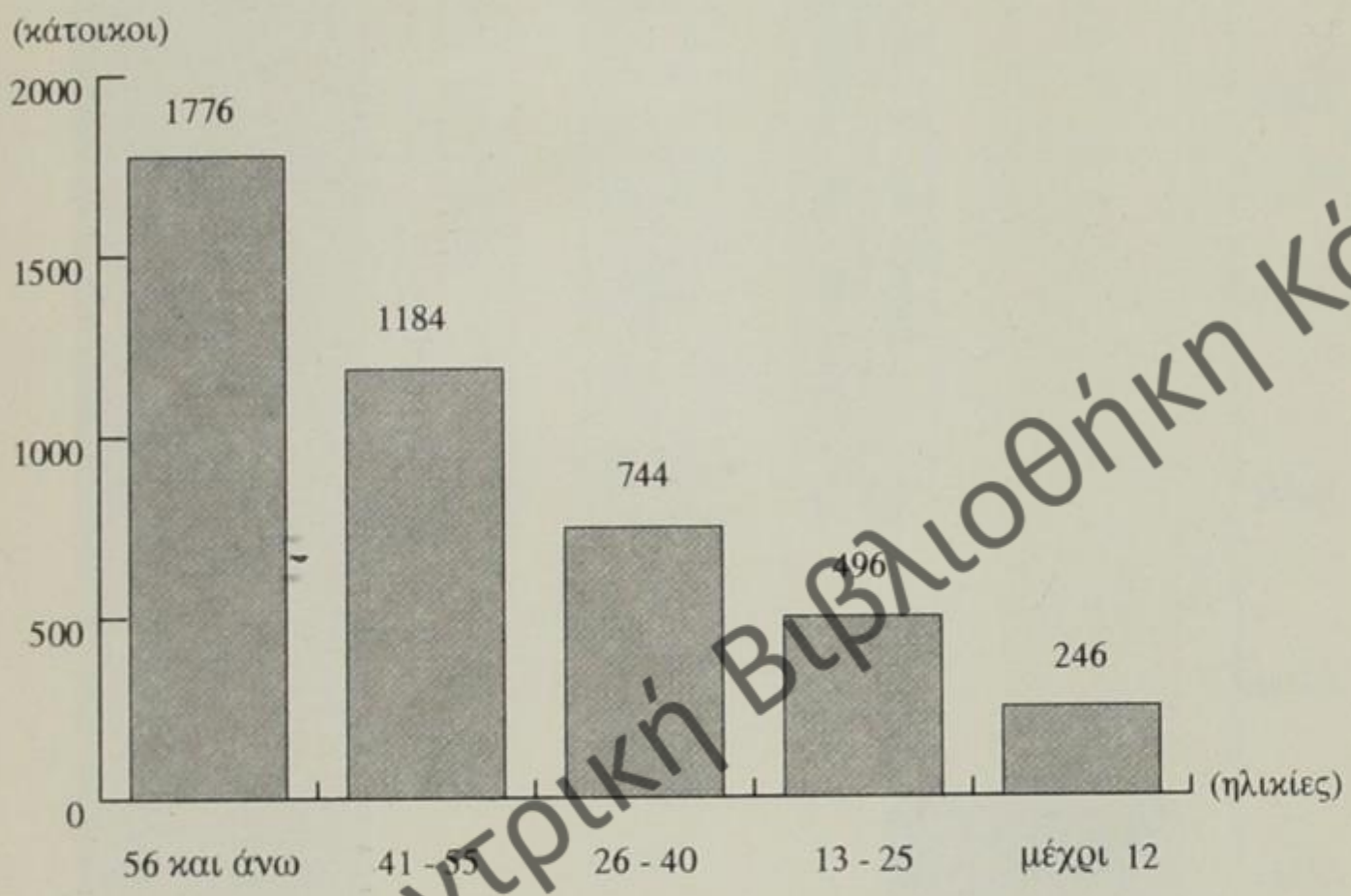
ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ 5-1

0 1 5 10 χλμ.
ΚΛΙΜΑΚΑ 1:250.000

ΑΘΗΝΑ 1992

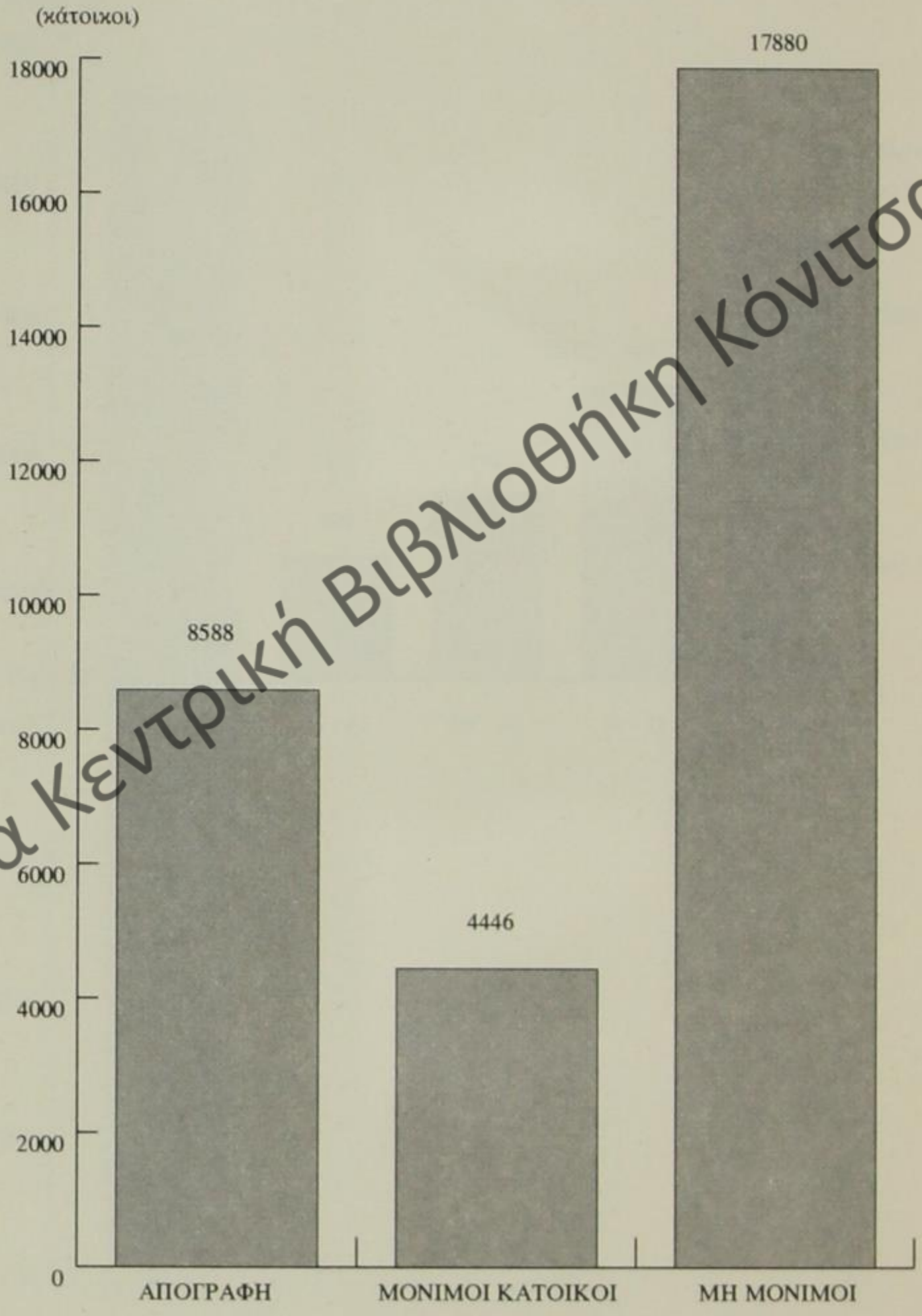
ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΠΙΝΔΟΥ

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ:
ΔΟΜΗ ΗΛΙΚΙΩΝ ΕΠΙ ΣΥΝΟΛΟΥ 4.446 ΚΑΤΟΙΚΩΝ
(ΕΠΙΤΟΠΙΑ ΕΡΕΥΝΑ 1991)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσο

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ:
Η ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ
(ΕΠΙΤΟΠΙΑ ΕΡΕΥΝΑ 1991)

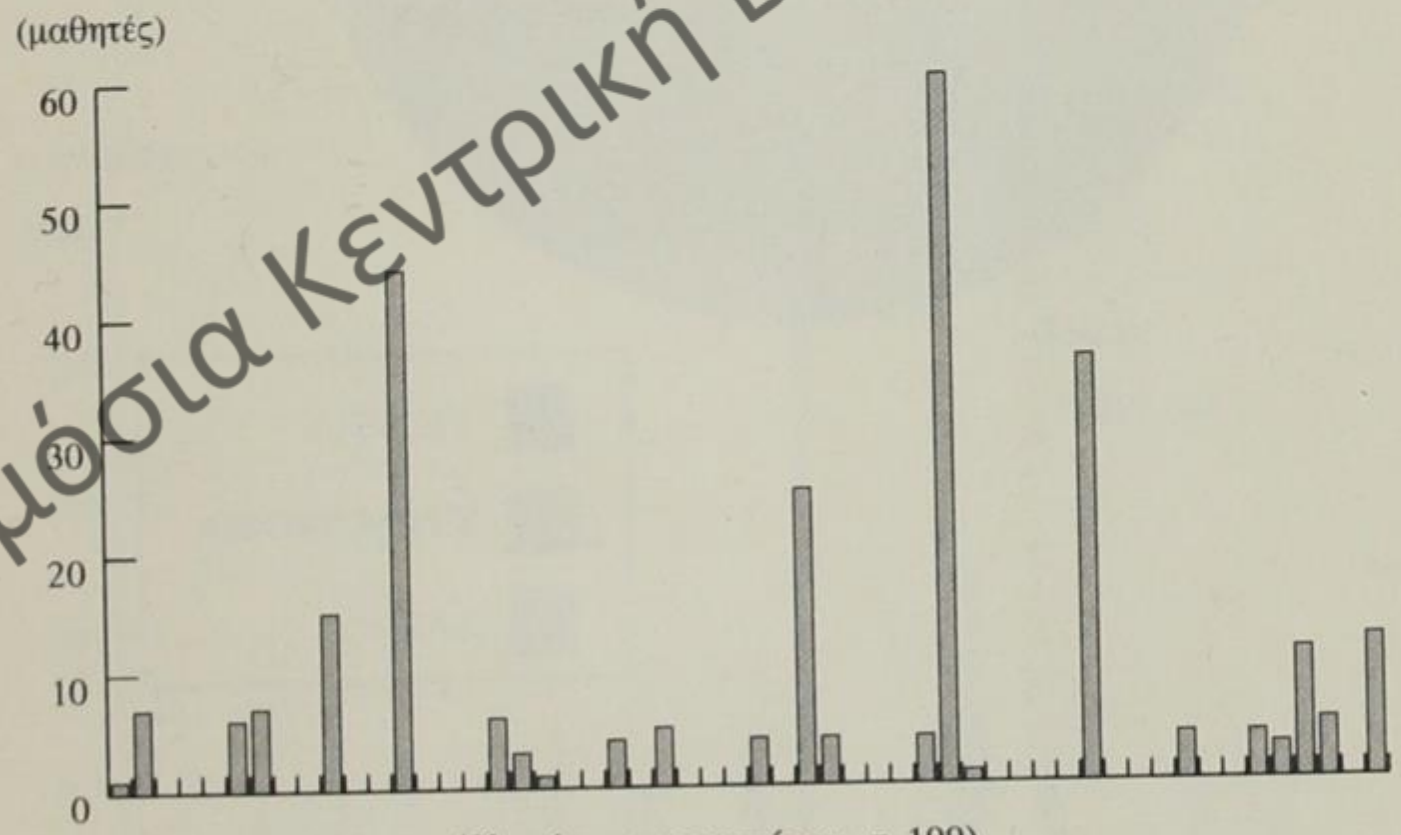
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ:
ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΑΘΗΤΩΝ ΑΝΑ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ
(ΕΠΙΤΟΠΙΑ ΕΡΕΥΝΑ 1991)

1	7
2	0
3	0
4	0
5	6
6	7
7	0
8	0
9	15
10	0
11	0
12	44
13	0
14	0
15	0
16	0
17	3

18	0
19	0
20	4
21	0
22	5
23	0
24	0
25	0
26	4
27	0
28	25
29	4
30	0
31	0
32	0
33	4
34	60

35	0
36	0
37	0
38	0
39	36*
40	0
41	0
42	0
43	4
44	0
45	0
46	4
47	3
48	11
49	5
50	0
51	12

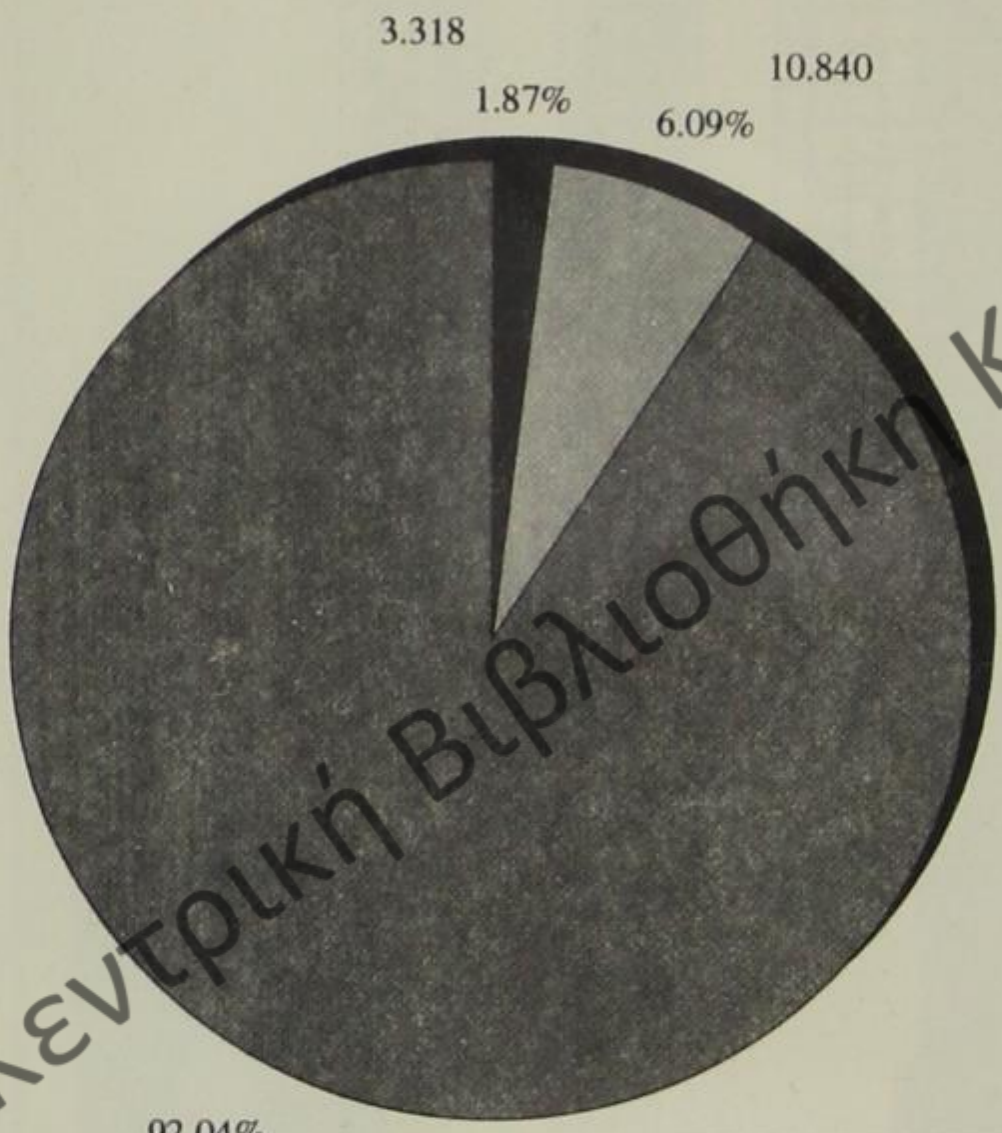
(βλ. πίνακα κοινοτήτων, σ. 199)

* Το Μονοδέντρι διαθέτει οικοτροφείο και έχει παιδιά και από άλλες κοινότητες.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ: ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ

Κηπάρια : Οπωροκηπευτικά
Αγροί : Καλλιέργειες – Χορτολίβαδα
Βοσκότοποι : Κλαρωτά – Αλπικές βοσκές
Δάση* : Δρυς – Πεύκη – Έλατο – Οξυά

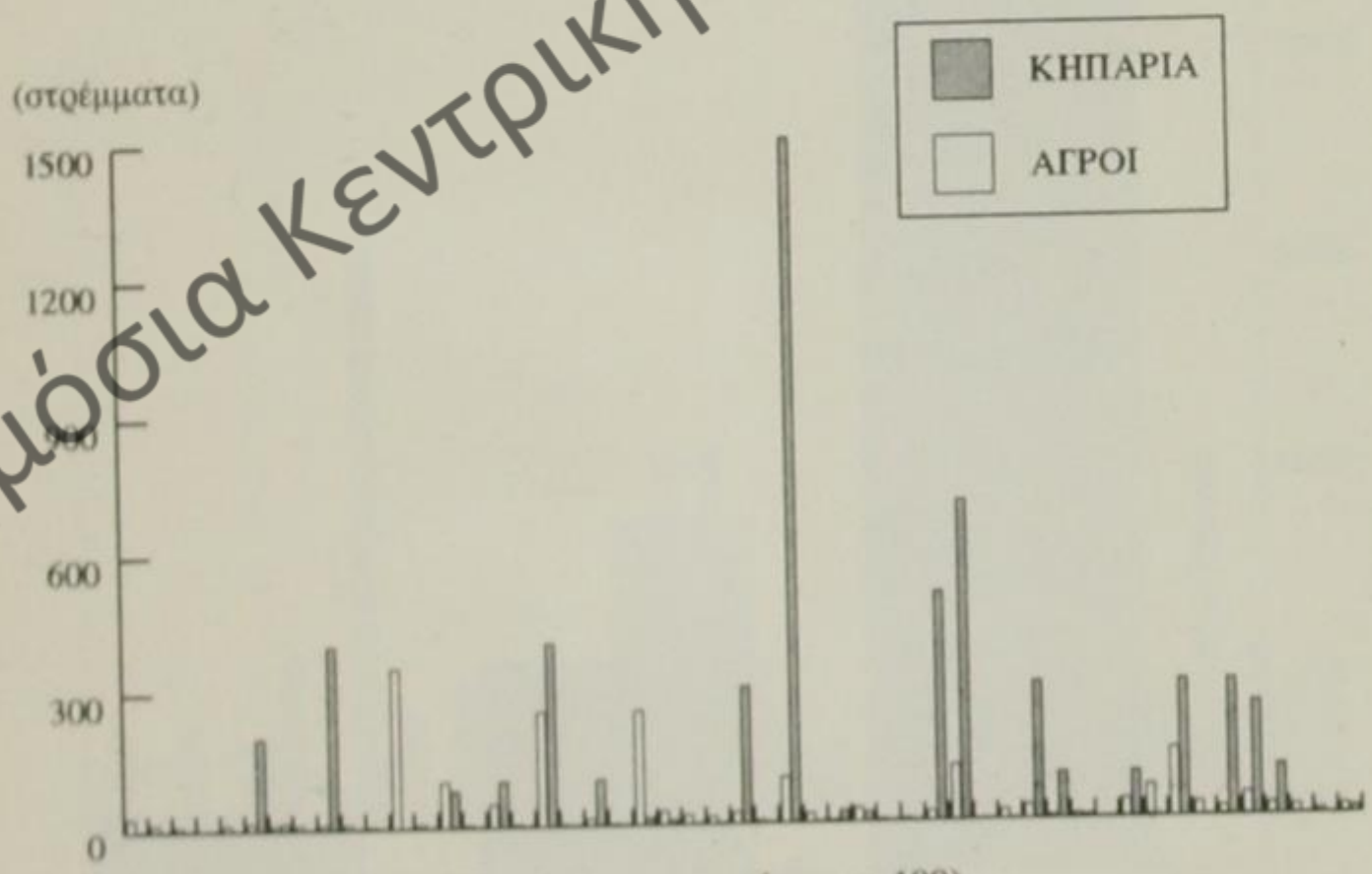

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

* Δάσος χαρακτηρίζεται όλη η δασοσκεπής έκταση της κοινότητας, σύμφωνα με τον ορισμό που δίδουν οι κάτοικοι της περιοχής.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ: ΓΕΩΡΓΙΑ
(ΕΠΙΤΟΠΙΑ ΕΡΕΥΝΑ 1991)

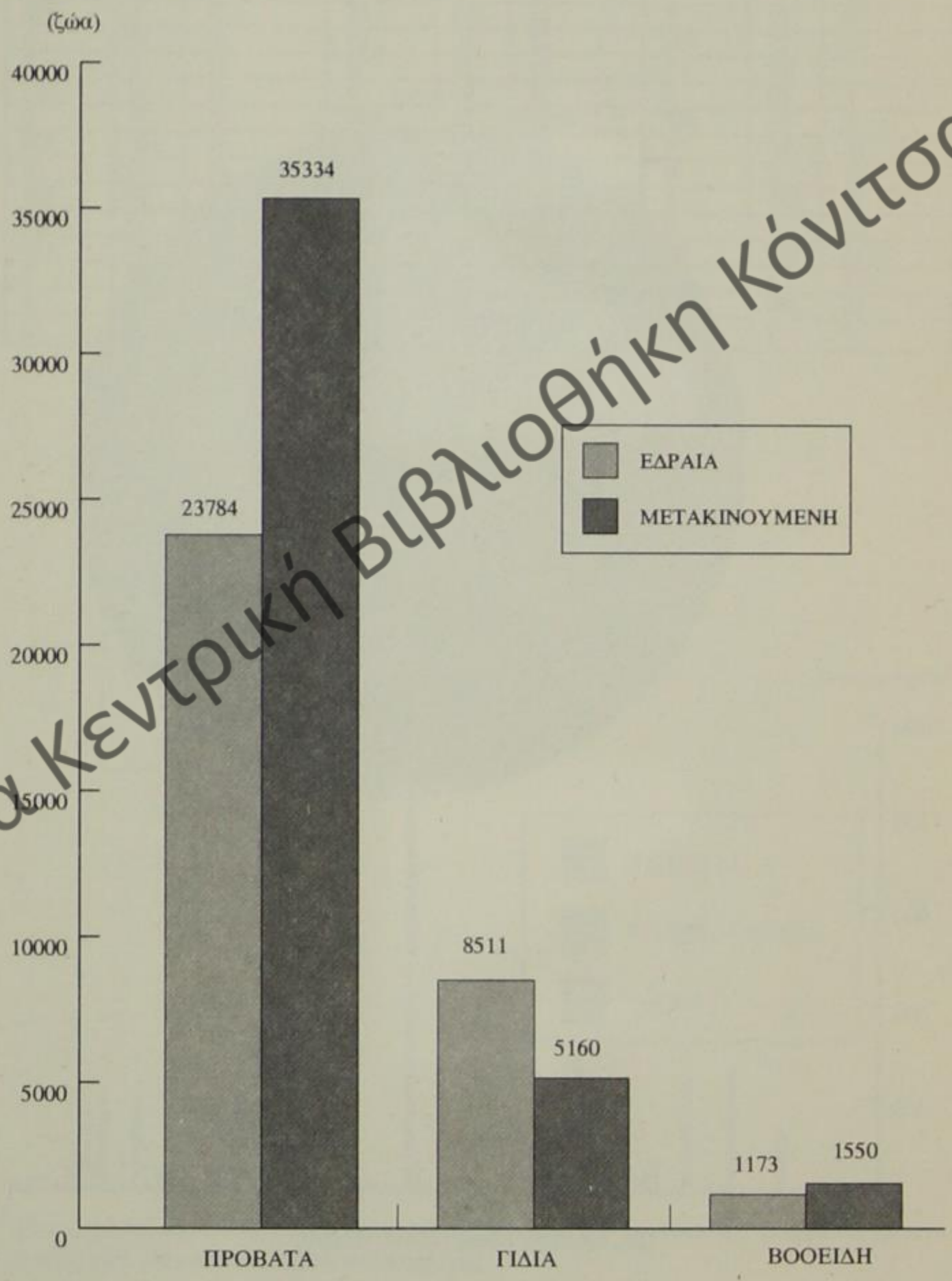
Α/Α ΧΩΡΙΟΥ	ΑΓΡΟΙ	ΚΗΠΑΡΙΑ	Α/Α ΧΩΡΙΟΥ	ΑΓΡΟΙ	ΚΗΠΑΡΙΑ	Α/Α. ΧΩΡΙΟΥ	ΑΓΡΟΙ	ΚΗΠΑΡΙΑ
1	30	0	18	250	400	35	120	700
2	15	0	19	3	0	36		
3	8	0	20	15	100	37	20	0
4			21	3	0	38	30	400
5	12	0	22	250	15	39	6	100
6	15	200	23	30	10	40	10	6
7	10	15	24	20	0	41	2	0
8	10	0	25	15	0	42	40	100
9	10	400	26	25	300	43	70	0
10	10	0	27	7	0	44	150	300
11	5	0	28	100	1500	45	30	0
12	350	0	29	20	0	46	20	300
13	8	0	30	4	25	47	50	250
14	100	80	31	30	20	48	25	110
15	5	0	32	5	0	49	20	0
16	50	100	33	5	0	50	10	0
17	5	0	34	20	500	51	20	15

(βλ. πίνακα κοινοτήτων, σ. 199)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοντοσ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ: ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ
(ΕΠΙΤΟΠΙΑ ΕΡΕΥΝΑ 1991)

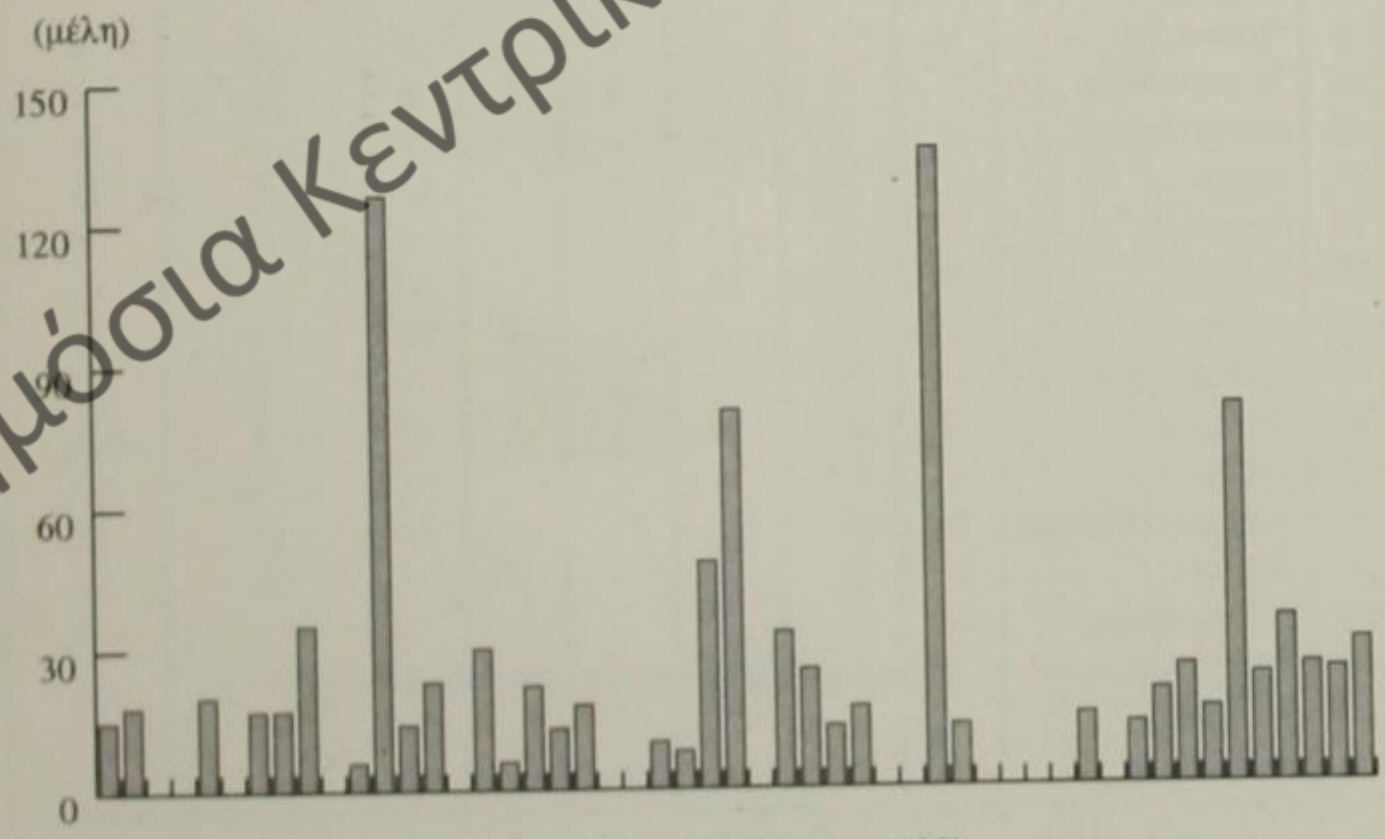
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ: ΔΑΣΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ (ΕΠΙΤΟΠΙΑ ΕΡΕΥΝΑ 1991)

1	15
2	18
3	0
4	0
5	20
6	0
7	17
8	17
9	35
10	0
11	6
12	126
13	14
14	23
15	0
16	30
17	6

18	22
19	13
20	18
21	0
22	0
23	10
24	8
25	48
26	80
27	0
28	33
29	25
30	13
31	17
32	0
33	0
34	135

35	13
36	0
37	0
38	0
39	0
40	15
41	0
42	13
43	20
44	25
45	16
46	80
47	23
48	35
49	25
50	24
51	30

(βλ. πίνακα κοινοτήτων, σ. 199)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

Α/Α	ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ			ΞΕΝΩΝΕΣ			ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΑ	
		α	β	γ	α	β	γ	α	β
1	Αγία Παρασκευή	–	–	–	1	5	12	11	25
2	Ανθρακίτης	–	–	–	–	–	–	–	–
3	Άνω Πεδινά	1	9	35	–	–	–	3	12
4	Αρίστη	2	40	110	–	–	–	10	30
5	Άρματα	–	–	–	–	–	–	–	–
6	Βίτσα	–	–	–	1	–	–	5	17
7	Βραδέτο	–	–	–	1	–	–	1	6
8	Βρυσοχώρι	–	–	–	–	–	–	–	–
9	Βωβούσα	1	12	50	1	–	–	4	4
10	Γαναδιό	–	–	–	–	–	–	–	–
11	Δίκορφο	1	6	14	–	–	–	–	–
12	Δίστρατο	1	–	24	2	–	–	2	8
13	Δόλιανη	–	–	–	1	–	–	6	15
14	Δροσοπηγή	–	–	–	–	–	–	–	–
15	Ελάτη	1	7	25	–	–	–	–	–
16	Ελατοχώρι	–	–	–	–	–	–	–	–
17	Ελαφότοπος	–	–	–	–	–	–	–	–
18	Ελεύθερο	–	–	–	1	2	8	2	4
19	Ηλιοχώρι	–	–	–	–	–	–	–	–
20	Καβαλάρι	–	–	–	–	–	–	–	–
21	Καλουτά	–	–	–	–	–	–	–	–
22	Καρυές	–	–	–	–	–	–	–	–
23	Καστανέα	–	–	–	1	2	8	2	4
24	Καστανώνας	–	–	–	1	2	8	3	–
25	Κάτω Πεδινά	–	–	–	–	–	–	–	–
26	Κήποι	–	–	–	2	7	25	5	18
27	Κουκούλι	–	–	–	–	–	–	–	–
28	Κρανιά	2	6	12	–	–	–	–	–
29	Λάιστα	–	–	–	1	5	20	7	23
30	Λεπτοκαρυά	–	–	–	1	2	7	1	3
31	Μακρίνο	–	–	–	1	2	7	1	3
32	Μανασσή	–	–	–	–	–	–	–	–
33	Μεγάλο Πάπιγκο	5	46	119	–	–	–	10	27
34	Μηλιά	1	3	6	–	–	–	–	–
35	Μικρολίβαδο	–	–	–	–	–	–	–	–
36	Μικρό Πάπιγκο	(Συμπεριλαμβάνεται στο Μεγάλο Πάπιγκο)							
37	Μόλιστα	–	–	–	–	–	–		
38	Μοναστήρι	–	–	–	1	3	5	–	–

α: αριθμός, β: δωμάτια, γ: κλίνες

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντοα

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

Α/Α	ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ			ΞΕΝΩΝΕΣ			ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΑ	
		α	β	γ	α	β	γ	α	β
39	Μονοδέντρι	3	17	49	–	–	–	4	12
40	Νεγάδες	–	–	–	1	–	–	2	7
41	Νικάνωρ	–	–	–	–	–	–	–	–
42	Πάδες	–	–	–	1	4	16	–	16
43	Παλιοσέλι	–	–	–	1	3	10	–	–
44	Περιβόλι	1	12	25	–	–	–	–	–
45	Πουρνιά	–	–	–	1	3	10	–	–
46	Σκαμνέλι	–	–	–	1	14	35	–	–
47	Τρίστενο	–	–	–	1	4	8	–	–
48	Τσεπέλοβο	4	50	133	–	–	–	–	–
49	Φλαμπουράρι	–	–	–	1	5	10	–	–
50	Φούρκα	–	–	–	1	12	24	–	–
51	Φραγκάδες	–	–	–	2	5	15	–	–

α: αριθμός, β: δωμάτια, γ: κλίνες

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ: ΜΝΗΜΕΙΑ

Α/Α	ΟΙΚΙΣΜΟΣ	1		2		3		4		5		6		7		8	
1	Αγία Παρασκευή	–	–	–	4	–	1	–	–	–	100	–	4	–	3	–	–
2	Ανθρακίτης	–	2	–	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–
3	Άνω Πεδινά	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3	–	–
4	Αρίστη	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
5	Άρματα	–	–	–	1	–	1	–	–	–	15	–	1	–	1	–	–
6	Βίτσα	–	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
7	Βραδέτο	–	1	–	–	–	–	–	–	–	5	–	–	–	1	–	1
8	Βρυσοχώρι	–	6	–	5	–	1	–	–	–	–	–	3	–	6	–	–
9	Βωβούσα	–	2	–	1	–	–	–	–	–	4	–	1	–	3	–	–
10	Γαναδιό	–	8	–	–	–	1	–	–	–	5	–	–	–	4	–	–
11	Δίκορφο	–	1	–	2	–	1	–	–	–	1	–	–	–	9	–	–
12	Δίστρατο	–	–	–	3	–	1	–	–	–	–	–	1	–	1	–	–
13	Δόλιανη	–	9	–	3	–	1	–	–	–	4	–	–	–	6	–	–
14	Δροσοπηγή	–	1	–	1	–	1	–	–	–	50	–	1	–	3	–	–
15	Ελάτη	–	1	–	1	–	6	–	–	–	–	–	–	–	2	–	–
16	Ελατοχώρι	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3	–	–
17	Ελαφότοπος	–	–	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3	–	1
18	Ελεύθερο	–	–	–	1	–	1	–	–	–	–	–	1	–	1	–	–
19	Ηλιοχώρι	–	1	–	1	–	1	–	–	–	1	–	1	–	2	–	–
20	Καβαλάρι	–	1	–	1	–	–	–	–	–	5	–	–	–	1	–	–
21	Καλουτά	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	6	–	–
22	Καρυές	–	–	–	1	–	–	–	–	–	10	–	–	–	3	–	–
23	Καστανέα	–	4	–	1	–	1	–	–	–	4	–	1	–	10	–	–
24	Καστανώνας	–	3	–	2	–	1	–	–	–	1	–	–	–	5	–	–
25	Κάτω Πεδινά	–	–	–	3	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
26	Κήποι	–	5	–	3	–	2	–	–	–	4	–	–	–	4	–	–
27	Κουκούλι	–	4	–	3	–	1	–	–	–	5	–	3	–	4	–	2
28	Κρανιά	–	2	–	3	–	2	–	–	–	15	–	2	–	6	–	–
29	Λάιστα	–	–	–	2	–	–	–	–	–	2	–	–	–	1	–	2
30	Λεπτοκαρυά	–	7	–	1	–	1	–	–	–	10	–	–	–	5	–	–
31	Μακρίνο	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	4	–	–
32	Μανασσή	–	3	–	1	–	1	–	–	–	2	–	–	–	2	–	–
33	Μεγάλο Πάπιγκο	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
34	Μηλιά	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	1	–	5	–	–
35	Μικρολίβαδο	–	1	–	–	–	–	–	–	–	10	–	1	–	4	–	–
36	Μικρό Πάπιγκο	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
37	Μόλιστα	–	1	–	2	–	2	–	–	–	2	–	–	–	5	–	–
38	Μοναστήρι	–	1	–	1	–	1	–	–	–	3	–	–	–	3	–	–

1: Γεφύρια, 2: Υδρόμοιλοι, 3: Χάνια, 4: Αμέλικα, 5: Αλώνια, 6: Νεροτριβές, 7: Βρύσες, 8: Σκάλες

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ: ΜΝΗΜΕΙΑ

Α/Α	ΟΙΚΙΣΜΟΣ	1		2		3		4		5		6		7		8	
39	Μονοδέντρι	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
40	Νεγάδες	–	4	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	–	–
41	Νικάνωρ	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–
42	Πάδες	–	1	–	1	–	–	–	–	–	2	–	–	–	6	–	–
43	Παλιοσέλι	–	–	–	1	–	2	–	–	–	–	–	–	–	6	–	–
44	Περιβόλι	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	6	–	–
45	Πουρνιά	–	2	–	1	–	2	–	–	–	20	–	–	–	1	–	–
46	Σκαμνέλι	–	7	–	2	2	–	–	–	–	–	–	–	–	7	–	–
47	Τρίστενο	–	2	–	1	–	–	–	–	–	2	–	1	–	3	–	–
48	Τσεπέλοβο	–	3	–	3	–	1	1	–	–	–	–	–	–	5	–	2
49	Φλαμπουράρι	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	–	–
50	Φούρκα	–	–	–	–	–	–	–	–	–	5	–	–	–	2	–	–
51	Φραγκάδες	–	2	–	1	–	–	–	–	–	2	–	–	–	4	–	–

1: Γεφύρια, 2: Υδρόμοιλοι, 3: Χάνια, 4: Αμέλικα, 5: Αλώνια, 6: Νεροτριβές, 7: Βρύσες, 8: Σκάλες

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ: ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

Α/Α	ΟΙΚΙΣΜΟΙ	ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ	ΑΛΛΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ	ΕΙΚΟΝΙΣΜΑΤΑ	ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ
1	Αγία Παρασκευή	1	10	20	–
2	Ανθρακίτης	1	–	–	–
3	Άνω Πεδινά	1	–	–	2
4	Αρίστη	1	–	–	1
5	Άρματα	1	3	–	1
6	Βίτσα	1	–	–	1
7	Βραδέτο	1	4	1	–
8	Βρυσοχώρι	1	9	–	1
9	Βωβούσα	1	5	7	–
10	Γαναδιό	1	–	–	–
11	Δίκορφο	1	3	–	1
12	Δίστρατο	1	4	–	–
13	Δόλιανη	1	5	8	–
14	Δροσοπηγή	1	6	2	–
15	Ελάτη	1	1	–	–
16	Ελατοχώρι	1	7	10	–
17	Ελαφότοπος	1	6	–	1
18	Ελεύθερο	1	8	–	1
19	Ηλιοχώρι	1	3	–	1
20	Καβαλάρι	1	3	–	–
21	Καλουτά	1	4	–	1
22	Καρυές	1	1	–	–
23	Καστανέα	1	17	4	–
24	Καστανώνας	1	2	10	1
25	Κάτω Πεδινά	3	4	–	–
26	Κήποι	1	5	1	1
27	Κουκούλι	1	7	–	–
28	Κρανιά	1	5	3	–
29	Λάιστα	2	10	–	1
30	Λεπτοκαρυά	1	11	20	–
31	Μακρίνο	1	3	5	1
32	Μανασσή	1	–	–	–
33	Μεγάλο Πάπιγκο	1	–	–	–
34	Μηλιά	1	2	10	–
35	Μικρολίβαδο	1	2	10	–
36	Μικρό Πάπιγκο	1	–	–	–
37	Μόλιστα	1	7	–	–
38	Μοναστήρι	1	6	–	1

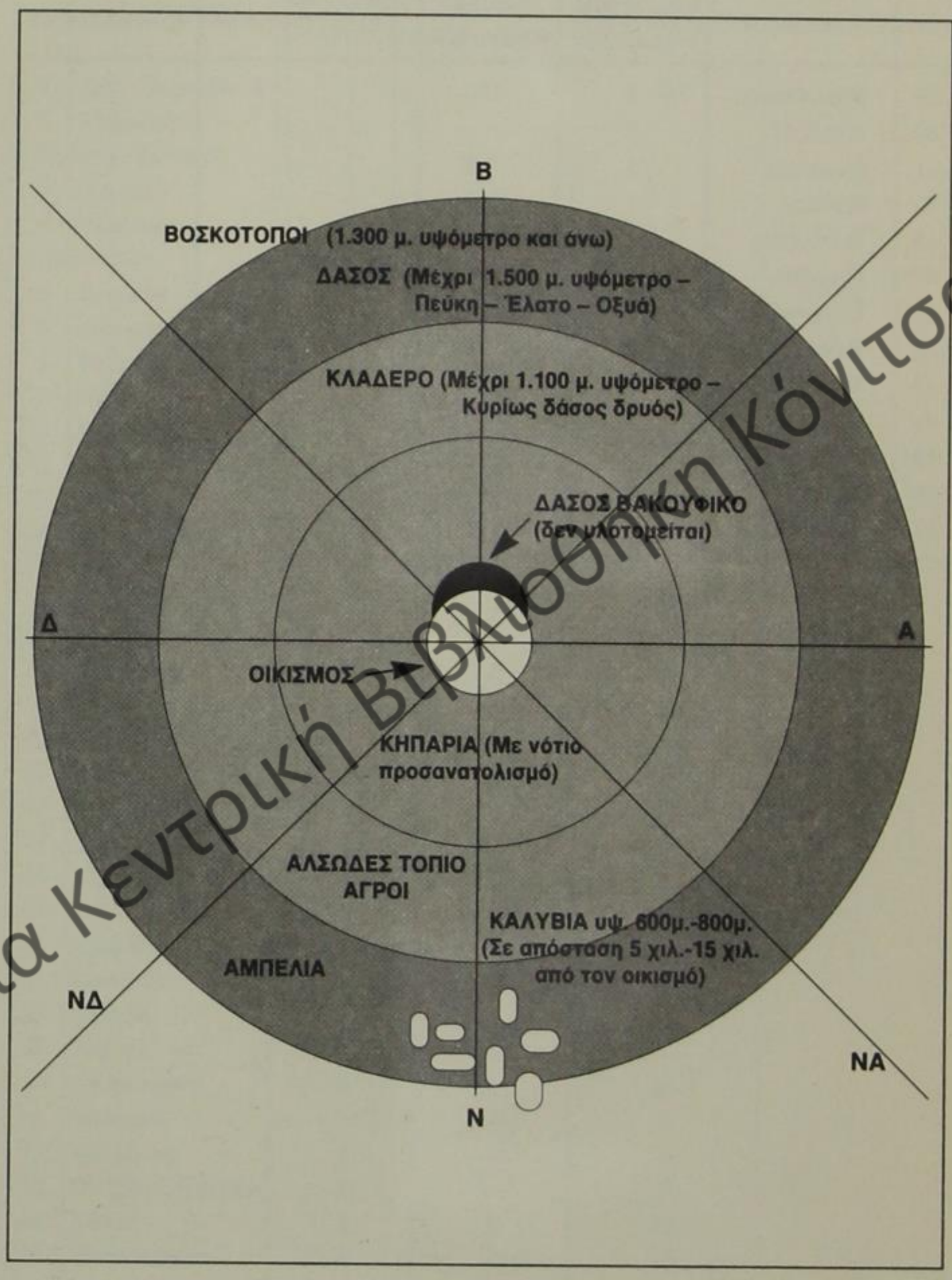
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ: ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

Α/Α	ΟΙΚΙΣΜΟΙ	ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ	ΑΛΛΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ	ΕΙΚΟΝΙΣΜΑΤΑ	ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ
39	Μονοδέντρι	1	–	–	1
40	Νεγάδες	1	–	4	–
41	Νικάνωρ	1	5	1	1
42	Πάδες	1	8	–	1
43	Παλιοσέλι	1	6	–	–
44	Περιβόλι	1	–	–	1
45	Πουρνιά	1	14	2	–
46	Σκαμνέλι	1	10	–	2
47	Τρίστενο	1	–	3	–
48	Τσεπέλοβο	1	8	–	1
49	Φλαμπουράρι	1	6	3	–
50	Φούρκα	1	4	1	1
51	Φραγκάδες	1	13	10	1

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

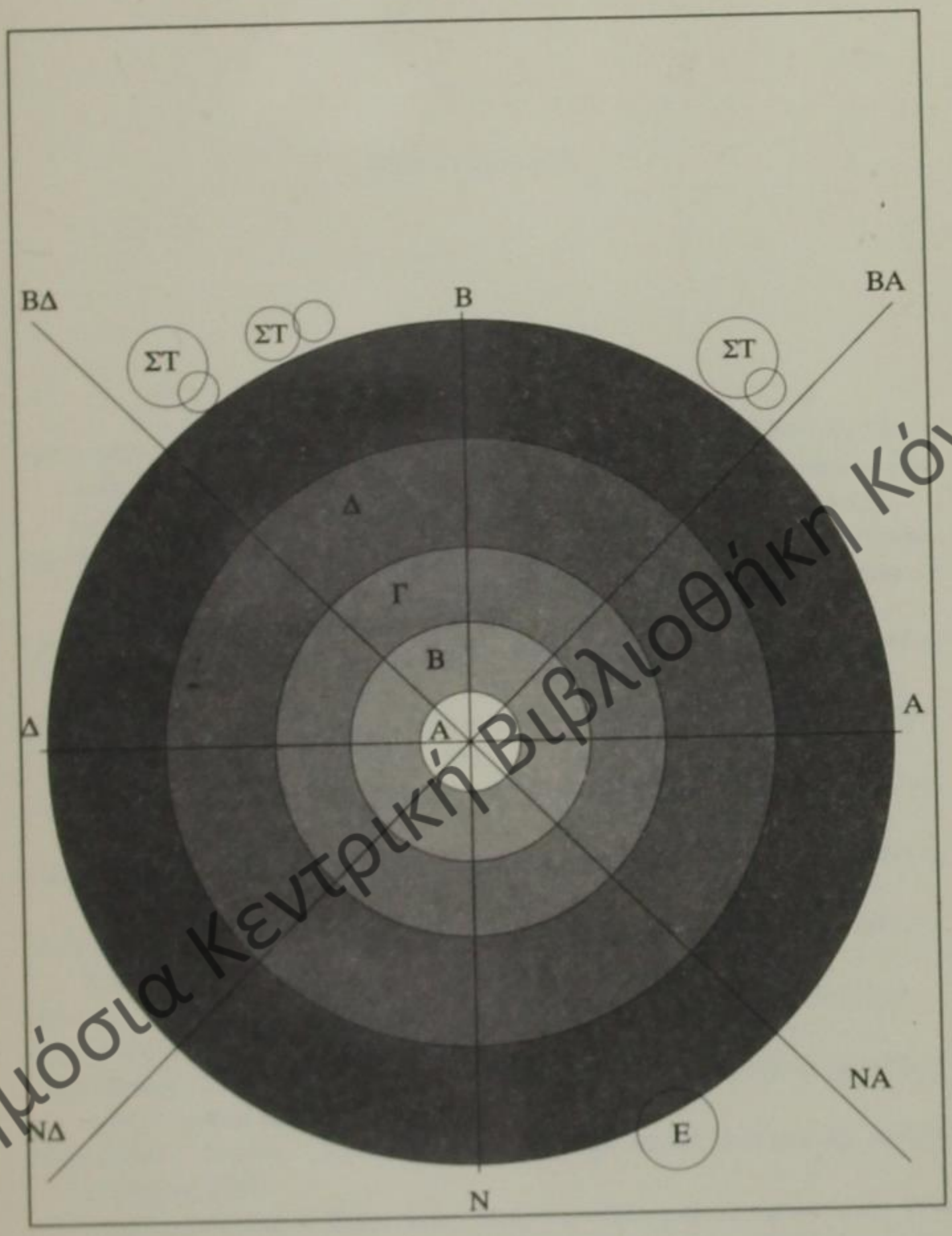
ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

* Το σχέδιο αυτό, όπως και το επόμενο, απεικονίζει έναν «ιδεότυπο», από τον οποίο μπορεί να αποκλίνουν κάποια χωριά για διάφορους λόγους.

ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ

Α: ΠΛΑΤΕΙΑ
Β: ΖΩΝΗ ΥΠΟΔΟΜΗΣ - ΕΞΟΥΣΙΩΝ
Γ: ΖΩΝΗ ΥΨΗΛΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜ. ΘΕΣΗΣ
Δ: ΖΩΝΗ ΧΑΜΗΛΗΣ ΚΟΙΝΩΝ. ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΘΕΣΗΣ
Ε: ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ
ΣΤ: ΠΕΡΙΦΕΡ. ΚΟΙΝΩΝ. ΟΜΑΔΕΣ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΟΝ ΟΙΚΙΣΜΟ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσο

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Αντωνιάδη-Μπιμπίκου, Ελένη, «Ερημωμένα χωριά στην Ελλάδα· ένας πλουσιοχωρινός απολογισμός», στο: *Οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών (ιε'-ιθ' αι.)* (επιμ. Σπ. Ασδραχάς), Αθήνα: Μέλισσα, 1979, σσ. 191-259.

Αράπογλου, Μιχάλης, «Ζαγόρι 1750-1950, κοινωνικές και οικονομικές δομές», *Ήπειρος: Κοινωνία-Οικονομία, 15ος-20ος αι.*, Πρακτικά Συνεδρίου Ιστορίας, Γιάννινα, 1987, σσ. 205-209.

Αρμολόι, περιοδική έκδοση της Προοδευτικής Ένωσης Πυρσόγιαννης, τεύχη 10.

Ασδραχάς, Σπύρος (εισ.-επιμ.), *Η οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών (ιε'-ιθ' αι.)*, Αθήνα: Μέλισσα, 1979.

Βακαλόπουλος, Απόστολος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. 1, 2, Θεσσαλονίκη, 1961-1964.

Βεργόπουλος, Κώστας, *Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εξάντας, 1975.

Βετσόπουλος, Βασ[illegible], *Τα ήθη και έθιμα του χωριού Πυρσόγιαννης Ηπείρου*, Κ.Ε.Ε., 1970.

Braudel, Fernand, *Μελέτες για την Ιστορία*, Αθήνα: ΕΜΝΕ-Μνήμων, 1986.

Δελτίον 3(1930), Αθήνα.

Δαμιανάκος, Στάθης (εισ.-επιμ.), *Διαδικασίες κοινωνικού μετασχηματισμού στην αγροτική Ελλάδα*, Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε., 1987.

Δαμιανάκος, Στάθης, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, Αθήνα: Πλέθρον, 1987.

Θανοπούλου, Μαρία – Πετρονώτη, Μαρίνα, «Βιογραφική προσέγγιση. Μια άλλη πρόταση για την κοινωνιολογική θεώρηση της ανθρώπινης εμπειρίας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 64(1987), σσ. 20-42.

Καραβίδας, Κ. Δ., *Αγροτικά*, Αθήνα: Παπαζήσης, 1978 (α' έκδ. 1931).

Καραβίδας, Κ. Δ., *Το πρόβλημα της αυτονομίας*, Αθήνα: Παπαζήσης, 1981.

Κοβάνη, Ελένη, *Οι εμπειρικές έρευνες στην αγροτική Ελλάδα*, Αθήνα:

Βιβλιοθήκη Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοντοσ

Ε.Κ.Κ.Ε., 1986.

Κομνηνού Μ. – Παπαταξιάρχης, Ε. (εισ.-επιμ.), *Κοινότητα, κοινωνία και ιδεολογία*, Αθήνα: Εταιρεία Κοινοτικών Μελετών «Κ. Καραβίδας» – Παπαζήσης, 1990.

Κοντογιώργης, Γεώργιος Δ., *Η ελλαδική λαϊκή ιδεολογία*, Αθήνα: Νέα Σύνορα, 1979.

Κοντογιώργης, Γεώργιος Δ, *Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση. Οι ελληνικές κοινότητες της τουρκοκρατίας*, Αθήνα: Νέα Σύνορα, 1982.

Κορδάτος, Γιάννης, *Ιστορία του αγροτικού κινήματος στην Ελλάδα*, Αθήνα: Μπουκουμάνης, 1973.

Κουρούκλη, Μαρία, «Οι ανθρωπολογικές έρευνες στην Ελλάδα», *Σύγχρονα Θέματα* 2(1978), σσ. 83-90.

Κυριακίδης, Στίλπων, «Η Λαογραφία και η σημασία της», *Τρεις Διαλέξεις*, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1953.

Κυριακίδου-Νέστορος, Άλκη, *Η θεωρία της ελληνικής Λαογραφίας*, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (σχ. Μωραΐτη), 1978.

Κυριακίδου-Νέστορος, *Λαογραφικά μελετήματα*, Αθήνα: Νέα Σύνορα, 1979.

Κυριακίδου-Νέστορος, *Λαογραφικά μελετήματα II*, Αθήνα: Πορεία, 1993.

Λαμπίρη-Δημάκη, Ιωάννα, «Η κοινωνική έρευνα στον αγροτικό χώρο», στο: Μ. Κομνηνού – Ε. Παπαταξιάρχης, ό.π., σσ. 170-192.

Λαμπρίδης, Ιωάννης, *Ηπειρωτικά μελετήματα*, Ιωάννινα: Ε.Η.Μ., 1971.

Λυμπερόπουλος, Γιάννης, *Παζαριού ανατομή*, Αθήνα: Ιππόνικος, 1971.

Μακρής, Κίτσος, *Βήματα*, Αθήνα: Κέδρος, 1978.

Μαλούχος, Δ., «Οι κοινότητες της Μακεδονίας και η ελληνική διοίκηση», *Κοινότης* 10-11(1922).

Μεντράς, Ευρίκος, «Κοινωνιολογική διερεύνηση τριών πεδινών και τριών ορεινών κοινοτήτων της περιοχής Κονίτσης», *Ηπειρωτική Εστία* 8-9(1959-60).

Μερακλής, Μ.Γ., «Αυτοβιογραφίες ηπειρωτών χωρικών», *Πρακτικά Δ' Συμποσίου Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού χώρου*, Θεσσαλονίκη: Ι.Μ.Χ.Α., 1983, σσ. 181-187. (Τώρα και στο βιβλίο του *Έντεχνος λαϊκός λόγος*, Αθήνα: Καρδαμίτσα, 1993). Αθήνα: Οδυσσέας, 1984.

Μερακλής, Μ.Γ, *Ελληνική Λαογραφία. Κοινωνική συγκρότηση*, Αθήνα: Οδυσσέας, 1984.

Μερακλής, Μ.Γ, «Αγροτική ζωή», *Δωδώνη*, τόμ. ΙΣΤ', τεύχ. 1(1987), σσ. 121-133.

Μερακλής, Μ.Γ, *Λαογραφικά ζητήματα*, Αθήνα: Χ.Μπούρας, 1989.

Μοσκώφ, Κωστής, *Η εθνική και κοινωνική συνείδηση στην Ελλάδα*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 1978.

Μουζέλης, Νίκος, *Νεοελληνική κοινωνία: Όψεις υπανάπτυξης*, Αθήνα: Εξάντας, 1978.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Μπογδανόπουλος, Δ., «Τα κουδαρίτικα», *Ηπειρωτική Εστία* 1(1952), σσ. 685-688.

Μως, Μαρσέλ, *Το δώρο*, Αθήνα: Καστανιώτης, 1979.

Ναυρίδης, Κλήμης, «Υποκείμενα και αντικείμενα της εμπειρικής έρευνας», *Ψυχολογικά Θέματα*, τόμ. 1, τεύχ. 2, σσ. 23-29.

Νιτσιάκος, Βασίλης Γ., *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές*, Αθήνα: Οδυσσέας, 1991.

Ομάδα διεπιστημονικής συνεργασίας «Η ελληνική κοινότητα», *Δωδώνη*, πάρ. αρ. 50, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1992.

Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, Καλ., «Συνθηματικές γλώσσες. Εθνολογικές και κοινωνικές επιπτώσεις», *Α΄ Συμπόσιο Γλωσσολογίας Βορειοελλαδικού Χώρου (Πρακτικά)*, Θεσσαλονίκη: Ι.Μ.Χ.Α., 1977, σσ. 265-283.

Ρόκου, Βασιλική, *Συμβολή στη μελέτη της κοινωνίας του κτηνοτροφικού χωριού*, Διδακτορική Διατριβή, Γιάννενα, 1983.

Σαραντής, Θεόδωρος Κ.Π., *Το χωριό Περιβόλι-Γρεβενών*, Αθήνα, 1977.

Σάρρος, Δημ. «Περί των εν Ηπείρω, Μακεδονία και Θράκη συνθηματικών γλωσσών», *Λαογραφία* 7(1923), σσ. 321-342.

Σκουτέρη-Διδασκάλου, Νόρα, «Η Ανθρωπολογία σε κρίση», *Ο Πολίτης* 30-31 (1979), σσ. 20-35 και 31-36 αντίστοιχα.

Σούρλας, Ευριπίδης, «Συμβολαί εις την ιστορίαν της επαρχίας Κονίτσης», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, Δ΄ (1929), σσ. 195-254.

Σούρλας, Ευριπίδης, «Μορφές και φυσιογνωμίες εκ της επαρχίας Κονίτσης, 1. Γιάννης Κ. Σούρλας, γενικός προεστώς βιλαετίου Κονίτσης», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, ΙΣΤ΄ (1941), σσ. 103-212.

Τζιόβας, Δημήτρης, *Κοινωνική συγκρότηση και ανθρωπογεωγραφία του Ζαγοριού*, Γιάννινα, 1979.

Τριανταφυλλίδης, Μανόλης, «Ελληνικές συνθηματικές γλώσσες», *Άπαντα*, τ. Β΄, Θεσσαλονίκη 1963, σσ. 299-320.

Τσίπας, Νικόλαος, *Αρμαθειά αναμνήσεων από την Πυρσόγιαννη*, Μαρούσι, 1983.

Τσίπας, Νικόλαος, *Αντιλάλημα αρμαθειάς αναμνήσεων από την Πυρσόγιαννη*, Μαρούσι, 1983.

Τσίπας, Νικόλαος, *Αντάμωμα με πατρογονικούς αντίλαλους από την Πυρσόγιαννη*, Μαρούσι, 1987.

Τσουκαλάς, Κωνσταντίνος, *Κράτος, κοινωνία, εργασία στην μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα: Θεμέλιο, 1986.

Τσοποτός, Δ.Κ., *Γη και γεωργοί της Θεσσαλίας κατά την Τουρκοκρατίαν*, Αθήνα: Επικαιρότητα, 1977 (α΄ έκδ. 1912).

Φρόντζος, Πέτρος, *Η παιδεία στην Πυρσόγιαννη επί τουρκοκρατίας*, Αθήνα, 1980.

Χατζημιχάλη, Αγγελική, *Σαρακατσάνοι*, τ. 2, Αθήνα, 1957.

Δημοτική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας Κεντρική

Χατζήολου, Δ., *Τα προβλήματα της κτηνοτροφίας εν Ελλάδι*, Αθήναι, 1941.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Anderson, Michael, *Family structure in nineteenth century Lancashire*, Cambridge: U.P., 1971.

Anderson, Michael, (ed.), *Sociology of the family*, Penguin, 1980 (α′ έκδ. 1971).

Arenesberg, C. – Kimballs, S., *Family and community in Ireland*, Cambridge Mass: Harvard U.P., 1940.

Asad, T. (ed.), *Anthropology and the colonial encounter*, London: Ithaca, 1973.

Bertaux, Daniel (ed.), *Biography and society*, Sage publications, 1981.

Bloch, Maurice, «The long and the short term: The economic and political significance of the morality of kinship», στο: J. Goody (ed.), *The character of kinship*, Cambridge: U.P., 1973, σσ. 75-87.

Brunner, Edmund de S. – Sanders, Irwin T. (eds), *Farmers of the world*, New York: Columbia U.P., 1945.

Cirese, Alberto M., *Cultura egemonica e culture subalterne*, Palermo: Palumbo, 1980.

Cohen, A.P., *The symbolic construction of community*, London: Routledge, 1989 (α′ έκδ. 1985).

Dalton, G., «Peasantries in Anthropology and History», *Current Anthropology* 13, αρ. 3-4, 1972.

Damianakos, St., *Études rurales et monohraphies locales en Gréce*, Paris: C.N.R.S., 1978.

Damianakos, St., et al., «Trois villages d'Epire (1958/61-1988) éléments d'analyse socio-démographique», *The Greek Review of Social Research*, 74A, 1990, σσ. 125-230.

Davidson, Al., «Gramsci, the peasantry and popular culture», *The Journal of Peasant Studies* 11, αρ. 4, 1984.

Davis, J., *People of the Mediterranean*, London: Routledge & Kegan Paul, 1977.

Dimen, Schein M., *Change and continuity in a Greek mountain village*, διδακτορική διατριβή, Columbia University, 1970.

Dimen, M. – Friedl, E.(eds), *Regional variation in Greece and Cyprus*, New York: Annals of the New Academy of Sciences, 1976.

du Boulay, J., *Portrait of a Greek mountain village*, Oxford: Clarendon Press, 1974.

Durcheim, Em., *The division of labor in society* (μτφρ. από τα γαλλικά), Glencoe Ill.: The Free Press, 1947.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοινότ

Ferraroti, Franco, «On the autonomy of the biographical method», στο: D. Bertaux (ed.), *Biography and society,* Sage Publ., 1981, σσ. 19-27.

Friedl, E., *Vasilika. A village in modern Greece,* New York: Rinehart and Winston, 1962.

Gennep, Van A., *The rites of passage*, London: Routledge & Kegan Paul, 1960.

Godelier, M., *Perspectives in Marxist Anthropology*, Cambridge U.P., 1977 (γαλλική έκδοση 1973).

Goode, William J., *World revolution and family patterns*, London: The Free Press of Glencoe, 1963.

Harper, S., «The British rural community. An overview of perspectives», *Journal of Rural Studies* 5, αρ. 2(1989), σσ. 161-184.

Herzfeld M., *The poetics of manhood*, Princeton: U.P., 1985.

Hobsbawm, Eric, «History from below. Some reflections», στο: *History from below*, Basil Blackwell, 1988.

Kayser, B., *Geographie humaine de la Gréce*, Presses Universitaires de France, 1964 (και στα ελληνικά Ε.Κ.Κ.Ε.).

Kroeber, A. L., *Anthropology*, New York: Harcout, Brace and Co, 1948.

Lewis, I.M., *Social anthropology in perspective*, Penguin, 1976.

Lewis, Oscar, *Life in a Mexican village. Tepoztlan restudied*, University of Illinois Press, Urbana, 1951.

McNeil, W.H., *Greece: American aid in action 1947-1956*, New York: The Twentieth Century Fund, 1957.

Maine, Henry, *Ancient law*, New York: Scriber, 1864.

Morgan, Lewis H., *Ancient society*, New York: H. Holt & Co, 1878.

Newby, Howard, *Rural sociology*, Sage Publ., 1980.

Nitsiakos, Vassilis, *A Vlach pastoral community in Greece. The effects of its incorporation into the national economy and society.*, διδακτ. διατριβή, Cambridge, 1985.

Pahl, R., «The rural-urban continuum», *Sociologia Ruralis* 6(1966), σσ. 299-327.

Péchoux, P.Y., «Recherches morphologiques dans la région du Parnasse et du Giona (Gréce centrale)», *Bulletin de l'Association des Géographes Français*, 1964.

Peristiany, J. (ed.), *Contributions to Mediterranean Sociology*, Paris – The Hague, Mouton & Co, 1968.

Rappaport, Joanne, «History and everyday life in Colombian Andes», *Man* 23, αρ. 4(1988), σσ. 718-739.

Redfield, Rob., *Tepoztlan: A Mexican village*, Chicago: U. P., 1930.

Redfield, Rob., «The folk society», *The American Journal of Sociology* LII, αρ. 4, 1947.

Redfield, Rob., *The little community and peasant society and culture*, Chicago &

Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντος

London: The University of Chicago Press – Midway Reprint, 1989 (α' έκδ. 1960).

Saloutos, Th., *The Greeks in the United States*, Cambridge Mass., 1964.

Sanders, I.T., *Rainbow in the rock: The people of rural Greece*, Cambridge Mass.: Harvard U.P., 1962.

Sanders, I.T., «Greek society in transition», *Balkan Studies* 8(1967).

Shanin, Th. (ed.), *Peasants and peasant societies*, Penguin, 1971.

Sivignon, M., *La Thessalie, analyse géographique d' une province grécque*, Lyon: Institut des Edutes Rhodaniennes des Universités de Lyon – Memoires et documents, 17, 1975 (και ελληνική μετάφραση).

Thompson, Paul, *The voice of the past*, Oxford: U.P., 1978.

Tönnies, F., *Community and society*, New York: Harper and Row, 1956 (α' έκδ. 1887) (μτφρ. και στα ελληνικά, Αναγνωστίδης).

Wace, A. – Thompson, M., *The nomads of the Balkans*, London: Methuen Co. 1914 (μτφρ. και στα ελληνικά, Αφοί Κυριακίδη).

Wolf, Eric, *Peasants*, New Jersey: Prentice Hall, 1966.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΝΝΟΙΩΝ

αγκωνάρια 157
αγροτική
  κοινωνιολογία 24, 30, 31, 33
  μεταρρύθμιση 65, 69, 70, 73, 74, 77
αγροτο-αστικό συνεχές 24, 26, 30
  θεωρία 26, 29
αγροτοποίηση 23
αδελφότητες 37, 97, 110, 111, 112, 113, 173, 182, 183, 192
αδράνεια κοινωνική 22, 25
αλβανοί αγάδες 87, 89
  μπέηδες 87, 123
αλληλοτροφοδότηση 29
αλλοτρίωση 15
αλσώδεις εκτάσεις 155
αμελικό 162, 190, 210, 211
αμνοί 40, 41
αμπάριασμα 90
αμπαρτζήδες 92, 122
αναβίωση 114, 181, 182
αναπατάταξη 17
αναπαραγωγικό αδιέξοδο 83, 116
αναπαραγωγή 40, 90, 117, 138, 139, 151, 170, 174
αναπαράσταση 80, 117
ανασύνθεση 18
ανατροφοδότηση (feedback) 79
άνδρες/ανδρικός πληθυσμός 39, 41, 43, 54, 86, 90, 104, 105, 123, 136, 140, 141, 173, 174, 176
ανθρωπογεωγράφοι 32, 34, 35
ανθρωπολογία 20
ανθρωπολόγος 19, 20, 21, 23, 27, 32, 34
ανοίγματα 157
ανοιχτοί αγροί 155
αντάμωμα 90, 105
αντίθεση κοινότητας – κοινωνίας 25
αντίληψη γραμμική 18, 24, 109
αξία ανταλλαγής 109
  συμβολική 47, 50
  χρήσης 109
αξιών κοινό σύστημα 25, 108, 134
απαλλοτρίωση 65, 70
απογραφικό δελτίο 152, 170
απόδημοι 110, 111, 113
αποδυνάμωση 17
  κοινωνική 17
αποσύνθεση 17, 69, 79, 137, 171, 173, 183
  διευρυμένης οικογένειας 62
  κοινωνική 37, 171
αποχαιρετισμός 105
απροκατάληπτη κατανόηση 19
αρμεγή 41, 43, 44, 50, 54
αρμεχτάδες 54
αρνησικυρίας δικαίωμα 49
αρχιτεκτονική 157, 164, 188, 190, 191
ασβεστόλιθος 157
αστικοποίηση 30, 31, 34, 111, 113, 114.

Πανεπιστήμιο Κρήτης Βιβλιοθήκη Κεντρική

171, 176
ατομικισμός 112
αυτάρκεια 20, 21, 108

βακούφικο 161, 179
βιομηχανική
εποχή 18, 19
ανάπτυξη 17, 25
βιοτεχνία – βιοτεχνικός τομέας 176, 187, 192
βλαχοχώρια Πίνδου 156, 157, 163, 165, 170, 176, 177, 192, 197, 198
βοοειδή 50
βοσκή – βόσκηση – βοσκότοπος 40, 41, 42, 43, 46, 50, 54, 66, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 159, 160, 185, 186, 189, 204, 214
ζώνες 44
αλπική ζώνη 44, 45, 46, 50, 159
χαμηλή ζώνη 42, 45, 46, 50
κοινοτικοί βοσκότοποι 38, 42, 47, 50, 54, 74
νόμος περί ενοικιάσεως 73
χωρητικότητα 47, 50
βοσκοί έμμισθοι 39
βρύσες 159, 162, 163, 190, 210, 211

γαιοκτησία 71
γάλα – γαλακτοπαραγωγή 41, 43, 54
γαλάρια 41
γεισώματα 157
γενεαλογίες 38
γενέτειρα 110, 111, 113, 170
γέννο 40
γεφύρια 159, 162, 179, 190, 210, 211
γεωργία 69, 72, 73, 74, 76, 160, 174, 189, 192, 204, 205
γεωργοκτηνοτροφία – γεωργοκτηνοτρόφοι 72, 123, 158, 171, 176, 177
γίδια 189
gemeinschaft 24, 25, 29
gesellschaft 24, 25
γονιμοποίηση 40
τεχνητή 40
έλεγχος 40-41
γρέκι 50, 54
γυναίκες 41, 104, 105, 107, 136, 140, 141, 174, 176
γυρισμός 105
γύφτοι 92, 128, 162, 163, 166

δάση 38, 44, 159, 160, 161, 165, 189, 204, 205
δείγματος
επιλογή 81
αντιπροσωπευτικότητα 82, 153
δημογέροντες 86
δημογραφία 1152, 170
δημογραφική
έξοδος 34, 175, 184
ζητούμενα 154
κατάσταση 151
κινητικότητα 166
πρόβλημα 85, 192
στοιχείο 200, 201, 202, 203
διάβα 40, 42, 43, 50, 71
ανοιξιάτικο 43
φθινοπωρινό 43
διαβατήρια τελετή 105
διακριτότητα 21
διαλεκτική 29, 30
διασπορά 32, 37, 38, 79, 90, 95, 96, 100, 111, 116, 117, 154, 178, 182, 183
διαφοροποίηση 26, 68, 107, 108, 137, 167
ποιοτική – δομική 95
διαχρονία 22
διχοτομία αγροτικού – αστικού 26, 77
δολάριο 108
δομές 16, 68, 70, 136, 154
κοινωνικές 33, 108, 136, 151, 158,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

165, 171, 184
κρατικές 33, 108, 136, 151, 158
οικονομικές 33, 63, 108, 165, 184, 189
παραδοσιακές 111
δομικά υλικά 157, 163, 164, 165
δομολειτουργικό μοντέλο 29
δομολειτουργισμός 19, 20, 34

εθιμική
εκδήλωση 105
λειτουργία αγωνίσματος 140
τελετή 49
εθιμικός
κύκλος 182
πλειστηριασμός εικόνας 138
έθιμο 19, 50, 134, 139, 149, 150
εθιμοτυπία 47
εθνική καπιταλιστική ανάπτυξη 76
εθνολογία 19
εθνοπολιτισμικές κατηγορίες 166
εθνότητα 69
εικονίσματα 159, 191, 212, 213
εκπολιτισμός 19, 182
εκσυγχρονισμός 37, 41
εκτροφή 41
εκχρηματισμός 108
εκχρηματιστική διαδικασία 109
ελληνικός καπιταλισμός 76
έμβασμα 92, 96
εμπόριο – έμποροι 69, 72, 158, 174, 175, 179
εμφύλιος πόλεμος 32, 33, 37, 39, 70, 74, 76, 123, 163, 171
ενσωμάτωση 19, 22, 23, 35, 64, 76, 77, 82, 83, 105, 109, 111
εξαστισμός 97
εξελικτική θεώρηση – εξελικτισμός – εξέλιξη 18, 19, 174, 175
εξισωτικές επιδοτήσεις 64
επεκτατισμός αποικιοκρατικός 19
έπηλυς 85
επιβίωση 18, 19, 31, 66, 68, 77, 84, 111, 113, 116, 117, 141, 171
επιστροφή στις ρίζες 113, 114, 182
επιτακτικός αλτρουισμός 62
έρευνα
εμπειρική 19
επιτόπια 19, 21, 55, 152, 154, 186, 199, 200, 201, 203, 205, 206, 207
εστιακή
μονάδα 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 64
ομάδα 53, 63, 75

ζυγούρια 41

ήθος 19, 30, 65, 82, 138, 139, 141

ιδεότυπος 25, 31
αστικός – δημώδης 29, 31
ιδιοκτησία 30, 70
εργεία 66, 70, 72, 73, 86
ιμπρεσιονισμός 79
ισορροπία
αγροτική 29, 63, 65, 74, 108, 135, 138, 150, 152, 173, 192
κοινωνική 16
οικολογική 16
ιστορία 22, 35, 98, 99, 100, 117, 133
ιστορικά γεωγραφικά όρια 159
ιστορική
θεώρηση 83
κατηγορία 16
ιστορικότητα κατηγοριών 83

καϊμεκάμης 87, 127
καλλιέργεια
εκτατική 66, 70
εντατική 70, 71
καλύβα 53
καμινάδες 157

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

καμπαναριό 157
κανόνες 20, 47, 154
  άγραφοι 135
κανονικότητα 81
καπιταλισμός 109
καταγωγή 19, 20, 30, 38, 79, 97, 114
  κοινή 113, 135, 182
καταμερισμός εργασίας 30, 136, 171
καφενεία 47, 96, 113, 153, 162
κερατζήδες – κερατζιλίκι 68, 69
κεφάλαιο 64, 66, 77, 78, 184
  ζωικό 64, 66, 68, 75, 189
κεφαλάρια 179
κηπάρια 160, 161, 163, 177, 204, 205
κιάτρα 190
κλαδερό 160
κληρονομιά 62
κλίκα 21
κοινοτικές εκλογές 172
κοινοτική
  εξουσία 86
  έκταση 44, 45, 46
κοινοτικός
  θεσμός 112
  πόρος 38
κοινοτικό
  δάσος 38
  κατάστημα 162
  πνεύμα 97, 113
κοινοτισμός – κοινοτιστής 16
κοινότητα 15, 16, 17, 20, 21, 24, 25, 28, 31, 33, 34, 35, 37, 38, 41, 49, 50, 62, 63, 67, 70, 72, 73, 74, 76, 77, 79, 81, 85, 86, 90, 97, 99, 100, 102, 105, 107, 108, 110, 111, 112, 116, 133, 134, 135, 137, 139, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 166, 169, 170, 172, 174, 176, 178, 181, 182, 192, 201, 202
  αγροτική 23, 26, 27, 29, 30, 32, 34, 35, 76
  διασποράς 97
  μικρής (κλίμακας) 20, 21, 27, 33
  οικονομική 30
  παραδοσιακή 51
  ποιμενική – κτηνοτροφική 36, 5 64, 69, 72, 74, 185
  πρωτόγονη 22, 23
  στο χώρο και χρόνο 82
  τοπική 23, 65, 68, 76, 82, 90, 10 107, 114, 154
  σύμβολο 116
  χωριό 31, 62
κοινότητας
  αίσθηση 37, 79, 83
  αρχεία 153
  αυτοδιαχείριση 191
  αυτονομία 95
  αφανισμός 83, 99
  δίοίκηση 86
  ενσωμάτωση 82, 83
  επιβίωση 35, 37
  ιστορία – ιστορικό παρελθόν 50 54, 99, 100
  λειτουργία 85
  μουσική 92, 139, 166
  οργανισμός – οργάνωση 51, 116
  πνεύμα 35, 82, 106, 110, 116, 133
  παραδόσεις 47
  συμβολική υπόσταση 35, 37
  ταυτότητα 79, 117
  φορολογική ενότητα 85
Κοινωνία 19, 23, 24, 25, 28, 65, 80, 97 125, 136, 140, 178
  αγροτική 23, 24, 31, 34, 116
  αγροτική ελληνική 33
  δημώδης 27, 28
  παραδοσιακή 16, 26, 80
  πρωτόγονη 18, 19, 23, 24, 27
  σύγχρονη αστική 26
  τοπική 37, 90, 97, 109, 115, 136, 137, 151, 152, 172, 173, 174, 188
  «υποταγμένη» 116

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

κοινωνική
αλληλεγγύη 16, 182, 183
ανθρωπολογία 19, 22, 26, 29, 31, 33
οντότητα 19, 20
μνήμη 79
πόλωση 68, 69
συγκρότηση 37, 65, 84, 172
κοινωνικός
οργανισμός 20, 22, 154
σχηματισμός 82
χώρος 159
κονάκια 44
κοπάδι 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 50, 53, 54, 63, 64, 65, 67, 69, 70, 71, 74, 76, 77, 167, 185
αύξηση 63
οικογενειακό 50, 53, 63, 171
κοτσαμπάσης 87, 127
κουδαρίτικα 103
κούρεμα – κούρος 42
κρανιά 105
κριάρια 41
κτηνοτροφία – κτηνοτρόφοι 37, 39, 40, 42, 43, 47, 50, 51, 55, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 84, 150, 158, 160, 161, 165, 167, 170, 174, 176, 185, 186, 189, 204, 206
ενσταυλισμένη μορφή 40, 41
ημινομαδική – ημινομάδες 37, 39, 66, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77
κινητική 69, 72, 167, 171, 177
νομαδική 37, 75, 175, 189, 192
συνέλευση 47
κτηνοτροφικές οικογένειες 38
κτηνοτροφική περίοδος 39, 66
κτηνοτροφικός κύκλος ετήσιος 38

λάζινα 45
λαθραλιεία 187
λαθροθηρία 187
λαογραφία 80
λαού πνεύμα 80
λατρεία αγίων 83
λειτουργία 20, 22, 31, 82, 135, 179
θρησκευτική 181
κοινωνική 134, 181
οικονομική 23, 181
πολιτιστική 181
λειτουργισμός 19
λέσχη 21
little community 20, 27
λόγος υλικός 79
λότζια 162, 179

μαγικές ενέργειες 105
μακροκοινωνία 82
μαστόροι 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 112, 119, 121, 123, 124
γλώσσα 103, 107
μαστοροσόφια 90, 158, 165, 166, 176, 177, 190, 197
μέθεξη 25, 139, 141
μέθοδοι παραγωγής 40
μελέτη 32, 33, 34, 35
αγροτική 26, 32
ανθρωπολογική 20, 32
λαογραφική 33
συγχρονική 22
μεροκάματο 94, 95, 124
μεσοχώρι 48, 134, 135, 140, 141, 147, 149, 162
μετάβαση 16, 17, 24, 62, 86, 109, 113, 114, 172, 175
μεταβίβαση περιουσίας 30
μετακίνηση 17, 37, 38, 39, 42, 43, 103, 166, 171, 184
εποχιακή 38
ημινομαδική 38, 51
περιοδική 102, 105, 170
μεταναστευτικό ρεύμα – μετανάστες

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

– μετανάστευση 34, 37, 69, 71, 73, 90, 95, 96, 97, 102, 106, 107, 108, 112, 166, 167, 172, 176
μεταπολεμική περίοδος 31, 114, 138, 171
μεταπρατισμός 175
μικροενότητες γεωγραφικές – οικιστικές 157
μικροκοινωνία 100, 154, 166
μνημεία 152, 178, 179, 190, 191, 193, 210, 211, 212, 213
μοναστήρι 161, 190, 212, 213
μπακάλης 92, 93, 96, 119, 178
bocage 155
μπ(ου)λούκια 90, 92, 93, 94, 96, 103, 104, 107, 124
οργάνωση 92, 95
μουσελίμης 87, 127
μουχτάρης 88, 89, 122
μουχταροκεφαλές 86
μυθολογία 114
μυθοποίηση 106
μύθος 109
μύθος καταγωγικός 141

νεροπρίονο 161, 190
νοητικό σχήμα 28
νοικοκυριό-ά 41, 63, 64, 68, 71, 90, 92, 172
νομάδες 73, 133
νταμάρια 93
νταμαρτζήδες 93
νταμπούρι 85
νυφοδιαλέγματα 139

ξενιτεμένοι 92, 96, 137
ξενιτιά 105, 107
ξενώνας 165, 170, 189, 208, 209
ξυλοδεσιές 157
ξωκλήσια 105, 159, 163, 181

οβοροί 163
οθωμανική
αρχή 87
διοίκηση 174
κατάκτηση 83, 85
οθωμανικό σύστημα 69, 85
οικιακή παραγωγική μονάδα 86
οικισμός 83, 84, 85, 134, 159, 160, 16
162, 163, 164, 165, 175, 178, 179, 18
188, 189, 190, 191
παραδοσιακός 184
οικιστικά σύνολα 189, 191
οικιστική 182
δομή 164, 165, 190, 215
μονάδα 83
οικογένεια 17, 53, 63, 66, 67, 68, 71, 7
76, 85, 162, 164, 171, 172
διευρυμένη 17, 41, 62, 75, 83, 172
παραγωγική μονάδα 41, 68
κτηνοτροφική παραγωγικ
μονάδα 75, 78, 84
πυρηνική 75, 172
οικογενειακοί κλήροι 70
οικοδομική
δραστηριότητα 97
τέχνη 86, 89
οικολογία 16, 51, 54
οικολογική προσαρμογή 35, 151, 178
σχέση 55
οικολογικός περιορισμός 55
οικονομία 30, 76, 77, 109, 152, 174, 189
204, 205, 206, 207
κλίμακας 53
οικιακή 72
οικονομική
εξωστρέφεια 174
ευμάρεια 175
ισότητα 64, 75
λειτουργία 109, 174
χειραφέτηση 68
σχέση 82, 174

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσα

οικοσύστημα 54, 157, 158, 192
οικοτεχνία 176, 189
ομοιογένεια 21, 25, 28, 76, 80
  οικονομική 65
ομοιογενοποίηση 70
open field 155

πανηγύρι 105, 134, 135, 138, 149, 171
πάντια 133
παραγωγική
  κοινοπραξία 64
  μονάδα 43, 64, 75, 76
παραγωγής οργάνωση 44, 51, 54, 71
παραγωγικός σχηματισμός 51, 55, 66, 75, 171
παράδοση 22, 42, 44, 88, 99, 100, 103, 134, 141, 150, 165
  τοπική 175, 188
παρακεντέδες 93
παρέες 43, 49, 50, 51, 53, 54
πατρίδα 110
peasant 23, 78
πένθος 105
πελεκάνος 93
περιβάλλον
  ανθρωπογενές 151, 184, 189
  φυσικό 16, 60, 181, 184, 185, 186, 187, 189, 192
περιουσία 30, 64
πιστωτές 92
πλατεία 162, 164, 215
πλειοδοσία 49, 138
πληροφοριακός κορεσμός 81
polje 155
πολιτισμική υποταγή 17
πολιτισμός 22, 27, 151, 152, 166, 178, 179, 185
  τοπικός 185
πολυκαλλιέργεια 70
primitive 23
προεστία 86
προεστώς 87, 89
προνόμια
  αυτοδιοίκησης 84
προξενιό-ά 139
προσέγγιση
  ιστορικογεωγραφική 19
  λόγου 79, 80
  μακροκοινωνιολογική 31
  μικροκοινωνιολογική 31
πρωτομάστορας (αρχιμάστορας) 92, 93, 94, 95, 119, 124
  προσωπικότητα 93

ρόγιασμα 39
ρογιασμένοι 67
rural equilibrium 29
rural urban continuum 24, 30

σαλιχτάρης 87
σαράφηδες 88, 88, 89, 122
«σημάδια» 53, 54
σιδεράδες 92
σιδηρουργία 166
σμίξιμο 43, 53
σμίχτες 50, 66, 67
σοφίτα 164
σουγκάρια 41
στάνη 41, 44, 51, 54, 158, 167, 170
στέγαστρα 157
στρούγκα 54
στρουγκάρης 54
συγγένεια 25, 51, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 67, 111, 112, 122
  εξ αγχιστείας 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 167
  \πνευματική 62, 167
  συγγένειας ομάδα 68, 83
  πατρογραμμική 62, 63
συγγενειακές
  δομές 30, 172
  σχέσεις 17, 30, 111, 172

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

συγγενειακοί δεσμοί 67, 90, 95
συγχρονία 19
συλλογική
αναπαράσταση 80
μνήμη 81, 141
συνείδηση 21
ταυτότητα 139
συλλογικότητα 16, 80, 110, 111, 113, 178
σύλλογος 37, 96, 113, 114, 154, 169, 170, 173, 182, 187, 192
σύμβολο 107, 108, 114, 133, 136, 141, 162, 175
συμβολοποίηση 134, 143
συμμετοχικής παρατήρησης μέθοδος 82, 152
συμπληρωματικότητα 28, 66
συνέντευξη 79, 81, 82, 153
συνεργασία 43, 44, 53, 54, 55, 64
παραγωγική 51, 53, 55
ομάδες 55, 62
συνεργασίας μορφές 43, 44, 50, 51, 55
συνεταιρισμός 74, 177
δασικός 170, 189, 207
κτηνοτροφικός 75
συνοικίες 162
σχέσεις
αγροτο-αστικές 24
ανθρώπου-χώρου 157
ανθρώπου-περιβάλλοντος 151, 174, 184, 185
απρόσωπες 25
δομικές 23
εξάρτησης 68
κολληγικές 66
παραγωγικές 37, 51, 65, 151
οικογενειακές 82
πελατειακές 67, 68, 172
πρωτομαστόρων – μαστόρων 93, 94
συμβασιακές 103

ταξιδιωτισμός 174
ταξιλτάρης 89
αποχωρισμού 105
τελετή μύησης 135
τελετουργία 49, 135, 139, 141
τελετουργική αναστάτωση 42
τζελεπικά 89
τιμή 108
εργασίας 112
του χρήματος 108
τοκογλύφοι 86, 89, 122
τοπικισμός 104
τοπικές ηγεσίες 88
τοπίο
εξανθρωπισμένο 105
φυσικό 105, 186
τοποτηρητές 86
τουρισμός 172, 177, 181, 187, 189, 208
τουριστική ανάπτυξη 165, 170, 178, 187, 188, 192
τραγούδι 141, 143
δημοτικό 108
της ξενιτιάς 107
τραπεζίτες 86
τραπεζιτικές δραστηριότητες 86
τρούλος 191
θολωτός 191
τσέλιγκας 67, 68, 69, 72, 73, 74, 75
τσελιγκάτο 64, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 74, 75, 84, 171
τσιράκια 93
τσιφλικάς 70, 89, 121, 123, 129
τσιφλίκι 65, 66, 70, 87, 121
τσομπάνης 66, 67, 69

υδρόμυλος 159, 161, 163, 179, 190
υλοτομία 160, 170, 172, 177, 185, 187, 192
ύπαιθρος 30, 114

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

υπέρθυρα 157

φάρα 62
φεουδαλικό οθωμανικό σύστημα 69
«φίλοι» 50, 53
φιλότιμο 112
φλύσχης 157
φολκλορικές
  αναπαραστάσεις 182
  τάσεις 150
φολκλορισμός 114, 181, 184
folk-urban continuum 24, 29
folk society 27
φόρος
  για κτήματα 88, 122
  για πρόβατα (τζελεπικά) 122
  κεφαλικός 89, 122
φορτηγά ζώα 50
φύλων διαχωρισμός 136, 139

χαγιάτι 179, 191
χαλκωματάδες 92
χειμαδιά 38, 39, 40, 66
χορός 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 149, 150
  του Κίνιχ' 133, 134, 139, 141, 150, 182
  μυητική λειτουργία 138
χορευτικοί 135, 141, 164, 181
χρήμα 109
χρόνος 83, 105, 117, 135, 141, 149, 179
  ιστορικός 136, 141
  κοινωνικός 136
  παραγωγικός 135
  τελεστικός 134
χωρικοί 78, 89, 100, 104, 113, 114, 115
χωριό 20, 21, 28, 30, 34, 38, 72, 74, 76, 82, 86, 92, 97, 100, 102, 105, 107, 109, 113, 114, 115, 116, 117, 133, 137, 143, 146, 153, 156, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 181, 188, 192
  ορεινό 38, 39, 40, 42, 44
χώρος 45, 46, 83, 102, 111, 112, 117, 138, 151, 152, 155, 157, 164, 166, 169, 174, 176, 178, 181, 183, 185, 187
  αγροτικός 25, 30, 32, 33, 34, 38, 66, 75, 171
    άνθρωπος 157
  αστικός 25, 35, 134
  γεωγραφικός 155, 159, 184, 188
  δομημένος 152, 192
  ελληνικός αγροτικός 33
  εγκατάλειψη 178
  ένταξη 178
  επαφή 100
  ιδιωτικός 163, 175
  κοινοτικός 159, 161, 163, 190, 214
    οργάνωση 54, 71, 105
  ορεινός 37, 44, 140, 171
  πολιτισμική κληρονομιά 184
  υποδοχής 113

Βιβλιοθήκη Κέντρικη Βιβλιοθήκη Κόντος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσο

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Αβδέλλα 157, 176, 178, 197
Αγία Παρασκευή 134, 156, 173, 197, 199, 208, 210, 212
Αγία Παρασκευή Μονοδενδρίου 159
Αγία Τριάδα Κήπων 159
Αγία Σοφία 148
Άγιος Μηνάς 156, 197
Αγρίνιο 97, 131
Αγροτική Τράπεζα 64
Αετομηλίτσα 37, 44
Αθήνα 96, 97, 112, 131
Άι-Γιάννης 106
Άι-Γιώργης 39
Αίγυπτος 96
Άι-Δημήτρης 39
Άι-Μηνάς 105, 106
Αλατόπετρα 157, 197
Αλιάκμονας 155
Αμερικάνος-α 33, 107, 119
Αμερική 69, 95, 107, 109, 119, 123, 131
Ανθρακίτης 156, 197, 199, 208, 210, 212
Άνυδρο 38
Άνω Πεδινά 153, 156, 165, 197, 199, 208, 210, 212
Άνω Ραβένια 156
Απόκριες 90
Απρίλιος 39, 41, 164
Αράπογλου Μιχ. 151
Άραχθος 158
Arensberg C. 29, 30
Αρβανιτόβλαχοι 162
Αργεντινή 102
Αρίστη 156, 165, 191, 197, 199, 208, 210, 212
Άρματα 157, 197, 199, 208, 210, 212
Αρμολόι 96, 99, 104, 116
Άρτα 155
Ασπράγγελοι 156, 197
Αστράκα 159
Αυλώνα 87, 127
Αφρική 63
Άψαλος 38
Αώος 155, 157, 158, 159, 165

Βάλια
  Κάλντα 147, 148, 155, 185
  Πρέφτουλουι 141
Βαλκάνια 69, 133
Βαλκανικοί πόλεμοι 90
Βάρδας 158, 159
Barth F. 63
Βασιλίτσα 178
Βέλγιο 102
Βενετικός ποταμός 155, 159
Bertaux 81
Βίκος 156, 165, 197
Βίτσα 156, 159, 165, 191, 197, 199, 208
Βλάχοι 64, 122, 159, 162, 166, 167, 171, 210, 212

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

Βλαχόπουλα 148
Βοϊδομάτης 155
Βοιωτία 34
Βόλος 96, 97, 131
Βόρεια Πίνδος 151, 155, 157, 159, 165, 177, 191
Βοτονόσι 157, 197
Βουκουρέστι 102
Βούρμπιανη 89
Βουτσάς Μονή 190
Βραδέτο 156, 159, 197, 199, 208, 210, 212
Βρετανία 26
Βρύνινα 149
Βρυσοχώρι 156, 157, 197, 199, 208, 210, 212
Βωβούσα 156, 159, 170, 177, 183, 192, 197, 199, 208, 210, 212

Wace 133
Γαναδιό 156, 177, 185, 197, 199, 208, 210, 212
Γερακάρι 38
Γεροπλάτανος 156
Γιάννινα 92, 113, 124, 127, 128, 131, 146, 147, 150, 170, 171, 178, 197, 198
Γκαμήλα 165
Γκαρπος 132
Γκόγκο Μίσιος 146, 147
Godelier 116
Γράμμουστα 144
Γρεβενά 148, 156, 197, 198
Γρεβενίτι 156, 159, 164, 170, 177, 179, 197
Γρικοχώρι 119
Yucatan 27

Δαμιανάκος Στ. 32
Δέλβινο 87
Δεμάτι 156
Δεροπολίτισσα 145
Δίχορφο 156, 165, 197, 199, 208, 210, 212
Δίλοφο 156, 197
Δίστρατο 157, 170, 177, 192, 197, 199, 208, 210, 212
Δόλιανη 156, 197, 199, 208, 210, 212
Δοτσικό 157, 197
Δροσοπηγή 156, 159, 197, 199, 208, 210, 212
Δωδώνη 197, 198

Εθνικό Κέντρο Κοιν. Ερευνών 34
Εθνικός Δρυμός Πίνδου 155, 165, 186
Ε.Κ.Κ.Ε. 32, 34
Εκπαιδευτική Αδελφότητα Πυρσοφορητών 96
Ελάτη 156, 159, 165, 197, 199, 208, 210, 212
Ελατοχώρι 156, 168, 170, 197, 199, 208, 210, 212
Ελαφότοπος 156, 197, 199, 208, 210, 212
Ελεύθερο 157, 197, 199, 208, 210, 212
Ελλάδα 32, 33, 37, 64, 96
Έλληνες 112, 122, 148
Ε.Ο.Κ. 64
Ερσέκα 88
Ε.Σ.Υ.Ε. 153, 169, 200
Ευρώπη 23

Ζαγορά 146
Ζαγόρι 146, 153, 155, 156, 158, 160, 162, 164, 167, 168, 176, 177, 178, 180, 192, 197, 198
ανατολικό 156, 158, 163, 165
δυτικό 156, 158, 165, 189, 190, 191
κεντρικό 156, 157, 158, 165, 189, 190, 191
Ζαγορίσιοι 162, 166, 169
Ζαγορίτικος 158

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοντσό

Ζιάκκας 148, 157, 197
Zimmermann 26
Ζέλιστα 121
Ζούζουλη 128

Ηγουμενίτσα 119
Ηλιοχώρι 156, 157, 197, 199, 208, 210, 212
Η.Π.Α. 33, 108, 112
Ήπειρος 34, 90, 102, 155, 167

Θεσπρωτία 155
Θεσσαλία 70, 71, 119, 155, 167
Θεσσαλονίκη 38, 120

Ιαπωνία 21
Ιατρίδης Γ. 96
Ingold T. 55
Ινδία 21
Ινδιάνικη Λατῖνική Αμερική 21
Ιούνης 40, 42, 139
Ireland 29, 30
Ιτέα 156

Καβαλάρι 156, 197, 199, 208, 210, 212
Καλαμάκι 38
Καλή 38
Καλλιθέα 156, 157, 197
Καλουτά 156, 179, 197, 199, 208, 210, 212
Καλύβια Ελαφότοπου 160
Κάτω Πεδινών 160
Campell J. 34
Κάμπος 156
Καπέσοβο 156, 159, 197
Καραβίδας Κ.Δ. 32, 71
Καρυές 156, 197, 199, 208, 210, 212
Καστανέα 156, 197, 199, 208, 210, 212
Καστανώνας 156, 197, 199, 208, 210, 212
Κάτω Πεδινά 156, 170, 197, 199, 208, 210, 212
Κάτω Ραβένια 156
Κήποι 156, 160, 164, 165, 190, 197, 199, 208, 210, 212
Kimballs S. 29, 30
Κίνα 21
Κίνικ' 133, 134, 137, 139, 141, 142, 147, 149
Κλειδί 191
Κλειδωνιά 156, 191
Κλήδονας 139, 181
Κοβάνη 32
Cohen A. 136
Κόκα-Καρυά 96
Κολώνιας καζάς 88
Κόνιτσα 156, 166, 176, 177, 178, 180, 198
βιλαέτι 87, 88
επαρχία 89
καζάς 87, 127
Κοντοζησαίοι 96
Κορηλιανή 143
Κουκούλι 156, 159, 165, 190, 198, 199, 208, 210, 212
Κουπατσαραίικα 156, 157, 158, 159, 165, 197, 198
Κουπατσαραίοι 166
Κουρούκλη 32
Κούρτια 159
Κρανιά 157, 198, 199, 208, 210, 212
Κράπα 88
Κωνσταντίνος ο Πωγωνάτος 190
Κωνσταντούλας 147, 148

Λάβδας 157, 197
Λαγκάδα 121, 156, 198
Λάιστα 156, 157, 170, 177, 192, 198, 199, 208, 210, 212
Λάκκα 38
Αώου 156, 157, 158, 177, 197, 198
Σαρανταπόρου 156, 157

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

Σουλίου 166, 176
Λαμπίρη-Δημάκη Ι. 32
Λάρισα 120
Λεπτοκαρυά 156, 179, 198, 199, 208, 210, 212
Λεσκοβίκι 86, 88, 122, 123
καζάς 88
επαρχία 89
Lewis, Oscar 27, 28
Λιάπη 156
Λουκόπουλος 33

Μάης 41, 42, 74
Μακεδονία 38, 96, 155
Μακρίνο 156, 164, 179, 198, 199, 208, 210, 212
Μακρυνίτσα 146
Μαλακάσι 156
Μανασσή 156, 170, 179, 198, 199, 208, 210, 212
Μαυραναίοι 157, 198
Μαυροβούνι 156
McNeil, W.H. 33
Μερακλής Μιχ. 114
Μεσοβούνι 156, 198
Μεσογειακές σπουδές 34
Μεσολόγγι 96, 97, 112
Μεσολούρι 157, 198
Μέτσοβο 156, 157, 160, 176
Μεχμέτ Ιμίν Πασά 87, 127
Μεξικό 21, 27
Μηλιά 157, 160, 189, 192, 198, 199, 208, 210, 212
Μηλιωτάδες 156
Μικρασιατική καταστροφή 95
Μικρολίβαδο 198, 208, 210, 212
Μόλιστα 156, 177, 185, 198, 199, 208, 210, 212
Μοναστήρι 156, 185, 198, 199, 208, 210, 212
Μονοδέντρι 156, 165, 170, 177, 192, 198, 199, 203, 209, 211, 213
Μπασερί 63
Μπετσάδες 88, 89, 122, 123
Μπελίμπαση Αχμέτ Αγά 87, 128, 129
Μπιτώλια 87, 128

Νέα Ζωή 38
Νέα Υόρκη 102
Νεγάδες 156, 197, 199, 209, 211, 213
Νέος Κόσμος 20
Νικάνωρ 156, 177, 185, 198, 199, 209, 211, 213
Νίτσιος 131
Νοέμβριος 40, 164
Ντιντζιάτες 119
Ντουλμά Μπαχτσέ 88, 123

Οθωμανοί 89
Οκτώβριος 39, 40
Οξφόρδης σχολή 34

Pahl 30
Πάδες 157, 177, 197, 199, 209, 211, 213
Παλιοσέλι 157, 177, 179, 198, 199, 209, 211, 213
Πανόραμα 157, 198
Πανωμαχαλάς 96
Παπαλαμπρίδης Φ. 96, 132
Πάπιγκο 165, 170, 177
Μεγάλο 156, 198, 199, 208, 210, 212
Μικρό 156, 198, 199, 208, 210, 212
Πάσχα 40, 41, 144
Πελοπόννησος 96
Περιβόλι Γρεβενών 133, 143, 148, 153, 157, 164, 173, 176, 185, 186, 198, 199, 209, 211, 213
Περιβολιώτες 133, 134
Περιστιάνης Ιωάννης 34
Περσία 63
Πέτρα 156
Πετσίνης Λ. 131

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσο

Πηγή 156, 198
Πιρουσιάνα 145
Πόλη 86, 88, 102, 122, 123
Πολυνέρι 157, 198
Πορταριά 146
Πουρνάρι 38
Πουρνιά 156, 198, 199, 209, 211, 213
Πουρτσιάδικο 96
Πρέβεζα 155
Προεδρικό Διάταγμα Νοέμβρη '79 164, 165
Προοδευτική Ένωση 96, 101, 112, 131, 132
Πρόσβορο 157, 198
Πυρσόγιαννη 37, 79, 83, 89, 90, 96, 99, 100, 102, 109, 112, 114, 116, 121, 123, 124, 125
Πυρσογιαννίτης 86, 88, 92, 96, 97, 99, 100, 101, 107, 108, 111, 112, 113, 115, 119, 125
διασποράς 97, 112
Πωγώνι 156

Ρακίπης 87, 128
Redfield K. 20, 26, 27, 28
Ριζιανά 158
Ρόδια 38
Ρωμαϊκοί χρόνοι 190

Σαλί 148
Σαμαρίνα 157, 176, 178, 198
Sanders 33
Σάντα Βίνερι 133
Σαρακατσάνοι 34, 64, 158, 166, 167, 169, 171, 176, 177
εγκατάσταση 169
Σαραντάπορος 155, 158
Σεριφαίοι 84
Σιουγκαράδες 96, 120
Σκαμνέλι 156, 165, 198, 199, 209, 211, 213
Σμίξη 157, 176, 198
Sorokin 26
Σουδάν 96
Σουλιώτες 166
Σουηδία 120
Σουρλαίοι 84, 87, 88, 89, 119, 121, 122, 123
Σούρλας Αν. 122
Σούρλας Γ. 87, 122, 127, 128
Σούρλας Ευρ. 87, 127
Σούρλας Κ. 97
Σπάρτη 131
Στέκος 131
Stenning D. 63
Στράτσιανη 89
Σύγχρονα θέματα 32
Σύδνεϋ 102
Σύλλογοι Προστασίας της Φύσης 186, 187

Thompson 133
Tocqueville 20
Tönnies 24, 25, 26, 29
Τουρκία 88, 122, 145, 146
Τούρκοι 86, 148
Τρίστενο 156, 190, 198, 199, 209, 211, 213
Τσεπέλοβο 156, 165, 170, 198, 209, 211, 213
Τσίπας Νίκος 92
Τσίπιανη 159
Τσοποτός 32
Τσουβαλάδες 122
Τύμφη 158, 187

Φάρσαλα 120
Φιλιππαίοι 121, 157, 198
Φλαμπουράρι 156, 198, 199, 209, 211, 213
Φλεβάρης 41
Φλέγκα 147

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

Βλαχόπουλα 148
Βοϊδομάτης 155
Βοιωτία 34
Βόλος 96, 97, 131
Βόρεια Πίνδος 151, 155, 157, 159, 165, 177, 191
Βοτονόσι 157, 197
Βουκουρέστι 102
Βούρμπιανη 89
Βουτσάς Μονή 190
Βραδέτο 156, 159, 197, 199, 208, 210, 212
Βρετανία 26
Βρύνινα 149
Βρυσοχώρι 156, 157, 197, 199, 208, 210, 212
Βωβούσα 156, 159, 170, 177, 183, 192, 197, 199, 208, 210, 212

Wace 133
Γαναδιό 156, 177, 185, 197, 199, 208, 210, 212
Γερακάρι 38
Γεροπλάτανος 156
Γιάννινα 97, 119, 124, 127, 128, 131, 146, 147, 156, 170, 171, 178, 197, 198
Γκαμήλα 165
Γκάσιος 132
Γκόγκο Μίσιος 146, 147
Godelier 116
Γράμμουστα 144
Γρεβενά 148, 156, 197, 198
Γρεβενίτι 156, 159, 164, 170, 177, 179, 197
Γρικοχώρι 119
Yucatan 27

Δαμιανάκος Στ. 32
Δέλβινο 87
Δεμάτι 156
Δεροπολίτισσα 145
Δίκορφο 156, 165, 197, 199, 208, 210, 212
Δίλοφο 156, 197
Δίστρατο 157, 170, 177, 192, 197, 199, 208, 210, 212
Δόλιανη 156, 197, 199, 208, 210, 212
Δοτσικό 157, 197
Δροσοπηγή 156, 159, 197, 199, 208, 210, 212
Δωδώνη 197, 198

Εθνικό Κέντρο Κοιν. Ερευνών 34
Εθνικός Δρυμός Πίνδου 155, 165, 186
Ε.Κ.Κ.Ε. 32, 34
Εκπαιδευτική Αδελφότητα Πυρσογιαννιτών 96
Ελάτη 156, 159, 165, 197, 199, 208, 210, 212
Ελατοχώρι 156, 168, 170, 197, 199, 208, 210, 212
Ελαφότοπος 156, 197, 199, 208, 210, 212
Ελεύθερο 157, 197, 199, 208, 210, 212
Ελλάδα 32, 33, 37, 64, 96
Έλληνες 112, 122, 148
Ε.Ο.Κ. 64
Ερσέκα 88
Ε.Σ.Υ.Ε. 153, 169, 200
Ευρώπη 23

Ζαγορά 146
Ζαγόρι 146, 153, 155, 156, 158, 160, 162, 164, 167, 168, 176, 177, 178, 180, 192, 197, 198
ανατολικό 156, 158, 163, 165
δυτικό 156, 158, 165, 189, 190, 191
κεντρικό 156, 157, 158, 165, 189, 190, 191
Ζαγορίσιοι 162, 166, 169
Ζαγορίτικος 158

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοντσ

Ζιάκκας 148, 157, 197
Zimmermann 26
Ζέλιστα 121
Ζούζουλη 128

Ηγουμενίτσα 119
Ηλιοχώρι 156, 157, 197, 199, 208, 210, 212
Η.Π.Α. 33, 108, 112
Ήπειρος 34, 90, 102, 155, 167

Θεσπρωτία 155
Θεσσαλία 70, 71, 119, 155, 167
Θεσσαλονίκη 38, 120

Ιαπωνία 21
Ιατρίδης Γ. 96
Ingold T. 55
Ινδία 21
Ινδιάνικη Λατινική Αμερική 21
Ιούνης 40, 42, 139
Ireland 29, 30
Ιτέα 156

Καβαλάρι 156, 197, 199, 208, 210, 212
Καλαμάκι 38
Καλή 38
Καλλιθέα 156, 157, 197
Καλούτά 156, 179, 197, 199, 208, 210, 212
Καλύβια Ελαφότοπου 160
Κάτω Πεδινών 160
Campell J. 34
Κάμπος 156
Καπέσοβο 156, 159, 197
Καραβίδας Κ.Δ. 32, 71
Καρυές 156, 197, 199, 208, 210, 212
Καστανέα 156, 197, 199, 208, 210, 212
Καστανώνας 156, 197, 199, 208, 210, 212
Κάτω Πεδινά 156, 170, 197, 199, 208, 210, 212
Κάτω Ραβένια 156
Κήποι 156, 160, 164, 165, 190, 197, 199, 208, 210, 212
Kimballs S. 29, 30
Κίνα 21
Κίνικ' 133, 134, 137, 139, 141, 142, 147, 149
Κλειδί 191
Κλειδωνιά 156, 191
Κλήδονας 139, 181
Κοβάνη 32
Cohen A. 136
Κόκα-Καρυά 96
Κολώνιας καζάς 88
Κόνιτσα 156, 166, 176, 177, 178, 180, 198
βιλαέτι 87, 88
επαρχία 89
καζάς 87, 127
Κοντοζησαίοι 96
Κορηλιανή 143
Κουκούλι 156, 159, 165, 190, 198, 199, 208, 210, 212
Κουπατσαραίικα 156, 157, 158, 159, 165, 197, 198
Κουπατσαραίοι 166
Κουρούκλη 32
Κούρτια 159
Κρανιά 157, 198, 199, 208, 210, 212
Κράπα 88
Κωνσταντίνος ο Πωγωνάτος 190
Κωνσταντούλας 147, 148

Λάβδας 157, 197
Λαγκάδα 121, 156, 198
Λάιστα 156, 157, 170, 177, 192, 198, 199, 208, 210, 212
Λάκκα 38
Αώου 156, 157, 158, 177, 197, 198
Σαρανταπόρου 156, 157

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

Φλίντρης Δημ. 93
Fortes M. 62
Φουλάνι 63
Φούρκα 157, 167, 176, 198, 199, 209, 211, 213
Φραγκάδες 156, 198, 199, 209, 211, 213
Friedl E. 34
Φρόντζος Κων. 97
Χαϊδούλα 147
Harper 26
Χατζαρέας 146
Χατζημιχάλη Αγγ. 33
Herzfeld 140
Χριστούγεννα 40, 90
Χρυσοβίτσα 157, 198

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

ΤΟ

ΒΙΒΛΙΟ

ΤΟΥ

ΒΑΣΙΛΗ Γ. ΝΙΤΣΙΑΚΟΥ

ΟΙ ΟΡΕΙΝΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΠΙΝΔΟΥ: ΣΤΟΝ ΑΠΟΗΧΟ ΤΗΣ ΜΑΚΡΑΣ ΔΙΑΡΚΕΙΑΣ

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ

ΣΤΟ ΠΛΕΘΡΟΝ

ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΕ 2.000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ

ΤΟΝ ΙΟΥΝΙΟ ΤΟΥ 1995

ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

Δ. ΠΡΙΦΤΗΣ ΚΑΙ ΥΙΟΙ Ο.Ε.

ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΠΛΕΘΡΟΝ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσα

στο εξώφυλλο:

Γερόντισσα, Ελατοχώρι Ζαγορίου, 1991

επιμέλεια έκδοσης:

Λουκάς Ρινόπουλος

ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

[Διεύθυνση σειράς:
ΣΤΑΘΗΣ ΔΑΜΙΑΝΑΚΟΣ]

Στόχος της σειράς «Λαϊκός Πολιτισμός / Τοπικές Κοινωνίες» είναι να παρουσιάσει τις πιο αξιόλογες εργασίες που πραγματοποιήθηκαν ως τώρα –κατά προτεραιότητα στον ελληνικό χώρο– από έλληνες ή ξένους ερευνητές, πάνω στις σύγχρονες τοπικές συμβιωτικές κοινωνίες και τον πολιτισμό τους

Παρά τους πρόσφατους μετασχηματισμούς οι κοινωνίες αυτές παραμένουν «παραδοσιακές», καινό πολιτισμός τους «λαϊκός», στο μέτρο που μέσα από τη διάρκεια της επιχώριας κοινωνικότητας ενεργοποιείται μια αποτελεσματική αντίσταση απέναντι στην καπιταλιστική αφομοίωση και τους ισοπεδωτικούς μηχανισμούς της.

Οι κύριες συνιστώσες της εν λόγω κοινωνικότητας (κανόνες κοινωνικής ρύθμισης, θεσμοί και συστήματα αξιών, εθιμικοί κώδικες, πολιτισμικά σύμβολα και πρακτικές, συλλογική μνήμη), όπως και η μοναδική κάθε φορά εσωτερική διαπλοκή τους, γίνονται, τα τελευταία χρόνια αντικείμενο όλο και περισσότερων εμπειρικών ερευνών που, ωστόσο, είναι δυσπρόσιτες στον έλληνα αναγνώστη λόγω της δημοσίευσής τους στο εξωτερικό.

Το κενό αυτό της ελληνικής βιβλιογραφίας φιλοδοξεί να καλύψει η σειρά «Λαϊκός Πολιτισμός / Τοπικές Κοινωνίες», ελπίζοντας ότι έτσι συμβάλλει όχι μόνο στην επιστημονική ενημέρωση πάνω σε όψεις καμμιά φορά ανυποψίαστες, της κοινωνίας μέσα στην οποία ζούμε, αλλά και στην αποκατάσταση της αναγκαίας επαφής με τις σύγχρονες τάσεις της διεθνούς έρευνας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΟΙ ΟΡΕΙΝΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΠΙΝΔΟΥ

ΣΤΟΝ ΑΠΟΗΧΟ ΤΗΣ ΜΑΚΡΑΣ ΔΙΑΡΚΕΙΑΣ

Η οικολογική προσαρμογή, οι σχέσεις παραγωγής, η κοινωνική συγκρότηση, η συμβολική έκφραση και η διαχείριση της κοινωνικής μνήμης στις ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου αποτούν τους βασικούς άξονες των μελετών αυτού του βιβλίου.

Μέσα από μια ιστορική προοπτική, ο συγγραφέας επιχειρεί μια ολική προσέγγιση του ορεινού αυτού χώρου, αναδεικνύοντας τα κύρια ιστορικά του χαρακτηριστικά και την αποσύνθεσή του στη σύγχρονη εποχή.

Βασική, ωστόσο, διαπίστωση αποτελεί το γεγονός της επιβίωσης της κοινότητας ως σταθερού πλαισίου ενός κοινού «ανήκειν» – με βάση την κοινή καταγωγή – στους τόπους της διασποράς, όπου η κοινότητα αναπαράγεται συμβολικά προσλαμβάνοντας νέες μορφές (αδελφότητες, σύλλογοι κλπ.) και εκδηλώνει με ποικίλους τρόπους τη διάθεση διατήρησης των δεσμών με τη γενέτειρα και προσφοράς σ' αυτή κάθε είδους βοήθειας...

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙ
ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙ
320985
ΚΟΝ
960-348-0